

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΑΝΑΣΗ Π. ΚΩΣΤΑΚΗ

ΤΟ ΜΙΣΤΙ
ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ
II

ΒΡΑΒΕΙΟ "ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ,,

ΑΘΗΝΑ
1977

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ ΙΙ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Π 502731

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΧΡΗΜΑ. ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΑ. ΟΙ ΦΟΡΟΙ

§ 202. Εισαγωγή. Ἡ ἀξία τοῦ χρήματος. Τὸ ψομί.

Δὲν ἔχομε οὔτε δημόσια ἔγγραφα οὔτε Χτηματολόγιο, πού θά μᾶς βοηθοῦσαν στή μελέτη τῆς οικονομικῆς κατάστασης τοῦ χωριοῦ. Θά στηριχτοῦμε λοιπὸν μόνο σὲ πληροφορίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες πολλές βρίσκονται σκόρπιες στὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου. Ἀπ' αὐτὲς φαίνεται καθαρά πὼς τὸ Μιστιὶ ἦταν ἀπὸ τὰ φτωχότερα χωριά τῆς περιοχῆς¹. Δὲ μπορούμε νὰ τὸ συγκρίνουμε καθόλου μὲ χωριά πού οἱ κάτοικοί τους ξενιτεύονταν ἢ ἐμπορεύονταν στὰ ἀστικά κέντρα, ὅπως ἦταν ἡ Μαλακοπή, ἡ Ἀνακού, ἡ Σινασός, τὰ Ποτάμια, τὰ χωριά τῆς Νιγδῆς ἢ τῆς Καισάρειας. Τὸ μόνο χρῆμα² πού ἔμπαινε στὸ Μιστιὶ ἦταν τὰ μεροκάματα τῶν τεχνιτῶν πού ἐργάζονταν στίς κοῦρες. Καί τὸ ποσοῦν αὐτὸ τῶν 5 - 6 λιρῶν³ τὸ χρόνο — στὰ τελευταῖα χρόνια κέρδιζαν 10, 15 λίρες, κάποτε περισσότερα — γιὰ κάθε σπίτι, ὅταν δούλευε ἕνας ἄντρας, μεγαλύτερο ἂν ἐργάζονταν ἀπὸ τὸ σπίτι περισσότεροι, ἦταν σημαντικὴ ἐνίσχυση γιὰ τοὺς φτωχοὺς Μιστιῶτες. Τόσο μεγάλη μάλιστα ἦταν ἡ ἀξία τοῦ χρήματος, ὥστε γιὰ ἕνα Μιστιῶτικο σπίτι ἦταν προτιμότερο νὰ ἐργάζονται δυὸ ἄντρες στοὺς κετσέδες, παρά ν' ἀσχολεῖται ὅλη ἡ οἰκογένεια μὲ τὴν καλλιέργεια τῶν ἄγονων ἢ φτωχῶν σὲ ἀπόδοση χωραφιῶν⁴ τῆς. Οἱ δέκα λίρες πού θάφερναν στὸ

1. Πβ. Dawkins 19 : «Ὁ κόσμος εἶναι σὲ παράξενο βαθμὸ καθυστερημένος καὶ ἀγροϊκός», Κοντρογιάννη 151 : «Οἱ κάτοικοί του εἰς πρωτόγονον κατάστασιν», Schweinitz 107 : «Ἐπρεπε κανεὶς νὰ θεωρήσει . . . ὅτι εἶχαν διαφθαρῆ καὶ παρακμάσει ἐξ αἰτίας τῆς φτώχειας. . .», Χουδαβερδόγλου Ἐντυπώσεις 119 : «Τὸ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πενιχρὸν τοῦτο χωρίον . . . Αἱ πενιχρόταται οἰκίαι ἢ μᾶλλον καλύβαι τοῦ Μισθίου».

2. Δὲν θυμοῦνται τίποτα οἱ Μιστιῶτες γιὰ ἐργασία σύγχρονων ἢ προγόνων τους στὰ Μαδένια, πού ἀναφέρει ὁ Hamilton 2, 296.

3. Ὁ Schweinitz 109 σημειώνει πὼς, στὰ 1905, στή Σινασό μιὰ οἰκογένεια ἀπὸ πέντε ἄτομα μπορούσε νὰ περάσει καλὰ μὲ 15 λίρες τὸ χρόνο.

4. Τὸ μόνο ὑπολογισμὸ εἰσόδημα ἀπὸ τὴ γῆ ἦταν ἡ σίκαλη. Βλ. καὶ Λεβίδη Περγ. 283 : «Εἰσὶ δὲ νακτοποιοὶ καὶ γεωργοί. Ἐχουσι πολλάκις καλὴν συγκομιδὴν τῶν δημητριακῶν καὶ ἐξαρκοῦσιν ἐνίοτε εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν πέριξ κομῶν», Χουδαβερδόγλου Ἐντυπώσεις 120 : «Ἀσχολοῦνται μὲ τὴν γεωργίαν καὶ κατασκευὴν πηλημάτων», Μικρασ. Ἡμερ. Ἀστῆρ 2 (1914) 243 : «γεωργοὶ καὶ παπλωματάδες». Περιεργῆ φαίνεται ἡ πληροφορία τοῦ Ἰωαννίδη Μητροπολ. 102, ὅτι οἱ Μιστιῶτες εἶναι ἀμπελοργοί.

σπίτι οί δύο άντρες ήταν εισόδημα πού ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ χωράφια τους λίγοι μόνο χτηματίες τοῦ χωριοῦ¹, καὶ ἓνα ποσὸν 100 χρυσῆς λίρες εἶχε μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ ὅσαδήποτε χωράφια. Ἐκατὸ λίρες τὸ χρόνο ἔδιναν εἴκοσι τουλάχιστο λίρες τόκο, ἐξαιρετικὸν εισόδημα, πού δὲ μπορούσε νὰ τὸ δώσει μιὰ χτηματικὴ περιουσία. Κι ἂν ἀκόμη ὑποθέσουμε πὼς τὰ χτήματα μιᾶς οἰκογένειας ἔδιναν 800 κιλά σιτάρι — ἡ τιμὴ τῆς σίκαλης ἦταν μικρότερη — ἡ παραγωγὴ αὐτὴ ξοδευόταν στὸ σπίτι, ὅπου τὸ καχαρό, τὸ σιταρένιο δηλαδή, ψωμί ἦταν ἀσυνήθιστο καὶ δὲν περίσσευε γιὰ πούλημα. Ἐπειδὴ μάλιστα ἦταν σπάνιο καὶ τὰ φαγητὰ ὄχι ἄφθονα, φαινόταν τόσο γλυκὸ στοὺς Μιστιῶτες, πού «ἓνα παιδί μπορούσε νὰ φάει ἀπ' αὐτὸ ἓνα καρβέλι, ἂν τοῦπεφτε στὰ χέρια». Πόσα ὅμως σπίτια μπορούσαν νὰ συγκομίσουν ποσότητα σιταριοῦ πού νὰ τοὺς περισσέψει γιὰ πούλημα; Ἐλάχιστα μέσα στὶς 800 περίπου οἰκογένειες. Οἱ ἄλλες — καὶ ὄχι ὅλες — καλλιεργοῦσαν ἐλάχιστο σιτάρι, μόνο ὅσο χρειάζονταν γιὰ πλιγούρι καὶ κορκότι, γιὰ τὰ κουρ'λόπα² — τὰ πρόσφορα τῆς ἐκκλησίας —, γιὰ τὴ λουτουργιὰ³ τῆς οἰκογένειας, γιὰ κουλουράκια στὶς μεγάλες γιορτές. Καὶ ὄχι πὼς δὲ θὰ ἤθελαν ὅλοι νὰ τρῶνε καθαρὸ ψωμί ἀντὶ τοῦ σικάλινου, ἀλλὰ τὸ ἔδαφος δὲ μπορούσε νὰ θρέψει τὸ σιτάρι, πού εἶχε περισσότερες ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὴ σίκαλη. Μερικοὶ πού διαθέταν ζευγάρι, συγκόμιζαν 500 - 600 κιλά σιτάρι τὸ χρόνο, ἀλλὰ 25%, περίπου ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν οἰκογενειῶν δὲ μπορούσαν νὰ καλλιεργήσουν μόνοι τους τὰ λίγα χωράφια τους, γιατί δὲ διαθέταν ζῶα. Οὔτε ὅμως ἡ ποσότητα τῆς σίκαλης ἦταν ἀρκετὴ γιὰ τὸ ψωμί τῆς χρονιάς ὅλων τῶν οἰκογενειῶν. Ἐξάλλου 25%, τὸ πολὺ, ἀπὸ τίς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ ἔβγαζαν τὸ λάδι τοῦ σπιτιοῦ τους. Οἱ ἄλλοι ἔπρεπε νὰ τὸ ἀγοράσουν, ἔστω κι ἂν 5 - 6 ὀκάδες ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ περάσουν τὴ χρονιά τους.

Σημειώσαμε ἀκόμη πὼς οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν ἀρκετὸ οὔτε τὸ χόρτο γιὰ τὰ ζῶα τους, καὶ πὼς ἀναγκάζονταν συχνὰ νὰ τὸ κλέβουν ἀπὸ τὰ χωράφια τῶν γύρω χωριῶν ἢ νὰ τὸ παίρνουν μὲ ἀνταλλαγὴ ἀλατιοῦ, γιατί στὰ χωριά αὐτὰ — στὸ Ζάμζαμα προπαντὸς — τὰ ζῶα ἦταν λιγότερα ἀπὸ τὸ Μιστι καὶ τὰ χόρτα περίσσευαν.

§ 203. Τὸ ρευστὸ χρῆμα.

Γιὰ τοὺς περισσότερους λοιπὸν Μιστιῶτες τὸ σπουδαιότερο εισόδημα ἦταν τὰ χρήματα πού ἔφερναν φτιάχνοντας στὰ τούρκικα χωριά κετσέ-

1. Γιὰ τὴ δυσκολία στὴν ἀπόκτηση ρευστοῦ χρήματος στὴν περιοχὴ βλ. καὶ Φαρασόπουλο *Σίλατα* 31.

2. Δηλ. κουλουρόπουλα.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 287 κέ.

δες, κιλίμια, κάπες και γιοργάνια¹—παπλώματα. Τὰ χρήματα αὐτὰ ἦταν, βέβαια, λίγα, ἀλλὰ εἶχαν τὸ σπουδαῖο προσὸν ὅτι ἦταν χρήμα ρευστό, κι αὐτὸ εἶχε μεγάλη σημασία. Μπροστά στις 4-6 λίρες πού ἔφερνε ἕνας Μιστιώτης ἀπὸ τὴ δουλειά του, τὰ ἄγωνα καὶ κακοκαλλιεργημένα χωράφια τοῦ κάμπου εἶχαν πολὺ μικρὴν ἀξία. Ἦταν τόσο λίγο τὸ χρήμα, ὥστε ἕνα χρέος ἀπὸ 20 λίρες, πού εἶχε τόκο 4 λίρες τὸ χρόνο, δύσκολα ἔβγαине, ἐνῶ ἕνας πού τόκιζε 40 λίρες κ' ἔπαιρνε τόκο 8, ζοῦσε καλύτερα ἀπὸ ἕναν καλὸν ἰδιοχτήτη χωραφιῶν. Ὅχτῶ λίρες ἦταν ποσὸν πού δύσκολα ξοδεύονταν στὸ χωριὸ ἀπὸ μιὰν οἰκογένεια πού ζοῦσε μὲ λογικὴν οἰκονομία. Ἔτσι, ἂν ὁ Μιστιώτης πού γύριζε ἀπὸ τίς κοῦρες ἔφερνε 5-6 λίρες καὶ δὲ χρωστοῦσε τίποτα στὸ χωριὸ, μπορούσε μ' αὐτὲς νὰ περάσει καλὰ τὴ χρονιά του, ἐνῶ, κι ἂν ἀκόμη τοῦ περίσσευε λίγο σιτάρι ἢ σίκαλη, δύσκολα μπορούσε νὰ τίς εἰσπράξει πουλώντας τα.

Οἱ πιθανότητες λοιπὸν νὰ κερδίσουν ἀπὸ τὰ γεωργικά τους προϊόντα λίγα χρήματα ἦταν σπάνιες, γι' αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες, γυρίζοντας ἀπὸ τίς κοῦρες, πολὺ συχνὰ ἔμπαιναν κρυφὰ στὸ χωριὸ, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἴδουν οἱ δανειστὲς τους. Κ' ἐπειδὴ τὸ κρύψιμο αὐτὸ δὲ μπορούσε νὰ κρατήσῃ πολὺ, ἔτρεχαν τὴν ἄλλη μέρα νὰ ξοφλήσουν τὰ πιὸ ἐπείγοντα χρέη, δίνοντας στοὺς λίγους τοκιστὲς τοῦ χωριοῦ ἕνα μέρος ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀφήνοντας τὰ ὑπόλοιπα γιὰ τὴν ἐρχόμενη χρονιά. Ἐπρεπε νὰ πληρώσουν τοὺς τόκους, τὸ λίγο χρέος πού εἶχαν πάρει γιὰ νὰ ξοφλήσουν τοὺς φόρους στὸ κράτος, τὴν ἀμοιβὴ τοῦ παπᾶ, τὴν ἀμοιβὴ τοῦ σιδερά γιὰ τὰ γεωργικά τους ἐργαλεῖα, τὰ λίγα γρόσια στὸ δάσκαλο. Ἐπαιρνε λοιπὸν ὁ παπᾶς 4-5 γρόσια κ' ἔφευγε, ἔπαιρνε ὁ σιδεράς ἄλλα τόσα, κι ἂν ὑπῆρχε ὑπόλοιπο, ἔπαιρνε ὁ δανειστὴς τὸ κεφάλαιο ἢ τοὺς τόκους².

§ 204. Οἱ συνέπειες τῆς φτώχειας.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ φτώχεια καὶ ἡ δύσκολη ζωὴ πού περνοῦσαν γενικὰ οἱ Μιστιῶτες, ὅπως καὶ ἡ μεγάλη κοινωνικὴ καθυστέρηση στὴν ὁποία ζοῦσαν, ἐπιδρουσαν ἄσχημα καὶ στὸ χαραχτήρα τους³. Στοὺς λόγους αὐτοὺς πρέπει νὰ προσθέσουμε τὴν ἔλλειψη στενῆς γνωριμίας μὲ μεγαλύτερα ἀστικά κέντρα, πού θὰ μπορούσε πολλὰ νὰ τοὺς διδάξει ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ. Οἱ πληροφορίες τῶν περιηγητῶν ὅτι οἱ Μιστιῶτες δὲν ξενιτεύονταν⁴, μ' αὐτὸ τὸ νόημα πρέπει νὰ νοηθῇ. Ξενιτεύονταν, καὶ μάλιστα

1. Τουρκ. *yorgun*, *πάπλωμα*.

2. Ἡ φτώχεια τῶν κατοίκων ἔφτανε συχνὰ ὡς τὴν ἀδυναμία νὰ πληρώσουν τοὺς λίγους φόρους στὸ κράτος σὲ χρήμα, κι ἀπὸ τὴν ἀδυναμία στὴ «στάση», ὅταν τὸ κράτος ἀποφάσιζε νὰ τοὺς εἰσπράξει διὰ τῆς βίας.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 411 σημ. 1.

4. Βλ. καὶ Ἰωαννίδη *Μητροπολ.* 102.

ομαδικά, για ν' ασκήσουν τὸ ἐπάγγελμά τους, ὁ ξενιτεμὸς ὅμως γινόταν σὲ περιοχὲς ἀγροτικές, ὅπου οἱ ἄνθρωποι βρίσκονταν σὲ ἐπίπεδο μορφωτικὸ ἐξ ἴσου χαμηλὸ μὲ τὸ δικό τους. «Ἦταν χειρότεροι ἀπὸ μᾶς», παραπονοῦνται συχνὰ οἱ Μιστιῶτες, ποὺ ξέρουν τὴ γνώμη τῶν ἄλλων γι' αὐτοῦς. Ἀκριβῶς μάλιστα αὐτὴ ἡ ἐπίγνωση τοῦς κρατοῦσε μακριὰ ἀπὸ κάθε κοινωνικὴν ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀστικούς πληθυσμούς, ὅταν ἀσκοῦσαν τὴν τέχνη τους σὲ ἀστικά κέντρα. Ὄταν ἐργάζονταν ἐκεῖ — στὴ Σμύρνη, στὰ Ἄδανα, στὴ Μερσίνα — ἔμεναν πάντοτε σὲ ἔρημες καλύβες ἢ σὲ στάβλους, ἔτρωγαν τὸ φαγητὸ ποὺ τοὺς ἔδινε ὁ ἐργοδότης τους, γύριζαν στοὺς δρόμους μόνοι τους καὶ ἀποφεύγαν τὰ καφενεῖα καὶ τὰ κέντρα. Ἡ ἐμφάνισή τους, ἐξάλλου, ὅπως καὶ ἡ φτώχεια τους, δὲν τοὺς ἐπιτρέπαν τέτοιες πολυτέλειες. Ἡ φτώχεια¹ τοὺς ἔκανε μάλιστα κάτι περισσότερο ἀπὸ οἰκονόμους, ὅπως σημειώνεται στὸ κεφ. Τέχνη², καὶ δὲν εἶναι παράξενο ὅτι τοὺς ἐσπρωχνε συχνὰ ὡς τὴν κλεψιά μερικῶν ὀκάδων μαλλιῶν, γιὰ ν' αὐξήσουν τὸ ποσὸν ποὺ θάφερναν στὸ σπίτι τους γυρίζοντας ἀπὸ τὸ ταξίδι. Οὔτε πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ συνήθεια αὐτὴ συνεχιζόταν κάποτε καὶ στὸ χωριό τους³, μὲ τὴν κλεψιά ἑνὸς μικροῦ ξένου ζώου ἢ λίγων δεματιῶν χόρτου. Ἡ ἐργατικότητά τους δὲν κατάφερνε νὰ τοὺς βγάλει ἀπὸ τὴν πατρογονικὴ τους ἀνέχεια.

Ὁλος ὁ φόρος ποὺ πληρώνε τὸ χωριὸ στὸ κράτος καὶ ποὺ ἦταν τὸ 1/8⁴ ἀπὸ τὴν ποσότητα ἢ τὴν ἀξία τῆς συγκομιδῆς, ἦταν 1000 λίρες (2000 μαζι μὲ τὴ Νασραδὸ) — γιὰ σιτάρι, σίκαλη, ὄσπρια, κυσέλες, περιβόλια κλπ — ποὺ σημαίνει πὼς τὸ συνολικὸ μειχτὸ εἰσόδημα τοῦ χωριοῦ ἦταν 7500-8000 λίρες, δηλαδὴ 10 περίπου λίρες γιὰ κάθε οἰκογένεια. Ἀπὸ τὸ εἰσόδημα αὐτὸ πρέπει, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, ν' ἀφαιρεθῇ ἡ ἀξία τοῦ σπόρου ποὺ ἔπρεπε νὰ κρατήσῃ καθένας γιὰ τὰ χωράφια του καὶ ἡ ταγὴ τῶν ζώων του. Νὰ γιὰτι οἱ 10 λίρες σὲ ρευστὸ χρῆμα, ποὺ ἔφερναν οἱ δύο ἄντρες ἑνὸς σπι-

1. Βλ. Ἰωαννίδη *Μητροπολ.* 101.

2. Βλ. παρακάτω, § 224.

3. Ὁ Schweinitz, π.χ., 107, σημειώνει: «Τὸ χωριὸ καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ ἔκαναν ἄσχημην ἐντύπωση... Βρώμικα... ἀκόμη καὶ ὁ χαραχτήρας τους». Καὶ σ. 106: «Ἀνήκει (τὸ Μιστι) στὰ πιδε κακόφημα ὅλης τῆς Ἀνατολῆς». Ἀντίθετα, ὁ Dawkins 20 σημειώνει ὅτι ὁ κόσμος εἶναι καλός. Ὁ Κοντογιάννης ἐπίσης 151: «Οἱ κάτοικοι ἀγαθοὶ καὶ φιλόφρονες», Ὁ Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 124: «ἄφοβοι καὶ τολμηροί», ὁ Μ. Χριστόπουλος *Μητροπολ.* 72 τοὺς ἀποκαλεῖ Μανιάτες τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὁ Βαλαβάνης *Μικρὰσ.* 222 Μανιάτες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

4. Στὴν πραγματικότητα ὁ ἐνοικιαστὴς τοῦ φόρου ἔπαιρνε πολὺ περισσότερα, μειώνοντας ἔτσι ἀκόμη τὸ μικρὸ εἰσόδημα. Πβ. Hamilton 1, 284-5 (γιὰ τὸ Καραχισάρ): «Ὁ φόρος ποὺ πληρώνει στὴν Κων/πολη εἶναι 8000 πιάστρες τὸ χρόνο, γιὰ τίς ὁποῖες ὁ mutzellin μαζεύει 70.000, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κέρδη τῶν συλλεκτόρων, ἡ δὲ διαφορά πηγαίνει στὴν τσέπη του».

τιοῦ ἀπὸ τούς κετσέδες, ἦταν προτιμότερες ἀπὸ τὰ χτήματα καὶ τὰ εἰσοδήματά τους.

Οὔτε ὑπῆρχε ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν χρήματα ἀπὸ τὰ χωράφια τους. Τὰ μόνα πράγματα πού μπορούσαν νὰ πουλήσουν ἦταν 5-6 μισόρπα φακές, μικρὲς ποσότητες σίκαλη στὰ γύρω χωριά, πού διαθέταν τὸ πολὺ 200 ἀπὸ τὰ 800 σπίτια, λίγα ἀρσενικά κατσίκια ἢ ἀρνιά, τὰ στεῖρα πρόβατα. Τὸ χειμῶνα ἐλάχιστοι ἄντρες ἐργάζονταν στοὺς μάγγανους τοῦ χωριοῦ, πού ἐκμεταλλεύονταν οἱ Φλοῖτιανοί, μὲ μικρὸ μεροκάματο καὶ μὲ τὸ φαγητό τους, ἐνῶ τὰ καλύτερα μεροκάματα πού ἔπαιρναν οἱ χτίστες, ἦταν ἐπίσης ἐλάχιστα¹.

Καθὼς λοιπὸν ἡ κατάσταση χειροτέρευε μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, οἱ Μιστιῶτες ὅλο καὶ περισσότεροι καταπιάνονταν μὲ τὴν τέχνη, παρατώντας τὶς γεωργικὲς ἀσχολίες. Ἀπόδειξη, ὅτι ἀπὸ τούς τέσσερεις² ἀρχικὰ μάγγανους τοῦ χωριοῦ, στὰ 1924 λειτουργοῦσε μόνο ὁ ἕνας, ὅτι ὁ ἀλευρόμυλος ἔπαψε νὰ ἐργάζεται κι ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς ρόκας γιὰ τὴν ἐξαγωγή τοῦ σπορέλαιου ὅλο καὶ λιγότευε. Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς γῆς ἔγινε μεγαλύτερη μετὰ τὸ 1912. Ἄφησαν τότε πολλοὶ τὴν καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν καὶ στράφηκαν πρὸς τὴν τέχνη. Ἐκατοντάδες ἄντρες καὶ παιδιὰ ἐγκαταλείπαν κάθε χρόνο τὸ χωριὸ καὶ σκορποῦσαν σ' ὅλη τὴν τούρκικη ἐπικράτεια, ὡς καὶ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορά της, γιὰ ν' ἀσκήσουν τὸ προσοδοφόρο ἐπάγγελμά τους.

§ 205. Οἱ ἐσεκτῆδες. Οἱ ἀκτήμονες.

Οἱ ἴδιοι οἱ Μιστιῶτες ὑπολογίζουν σὲ 40% τὶς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ πού δὲν κατάφερναν νὰ συγκομίσουν τὴ σίκαλη γιὰ τὸ ψωμί τῆς χρονιάς τους. Πολλοὶ ἔτρεχαν στὸν ἐνοικιαστή τοῦ φόρου, πού εἶχε συγκεντρώσει τὴ δεκάτη στὴν ἀποθήκη, γιὰ ν' ἀγοράσουν τὴν ποσότητα πού χρειάζονταν. Σ' αὐτούς πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἐσεκτῆδες³, ὅσοι δὲν διαθέταν ζευγάρι, καὶ ἐπομένως δὲν εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ σπεύρουν μόνοι τους τὰ λίγα χωράφια τους, καὶ πού ἔφταναν τὰ 22-25% τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωριοῦ. Αὐτούς τοὺς βοηθοῦσαν ὅσοι διαθέταν ζευγάρι, ἐκτὸς ἂν οἱ ἐσεκτῆδες δὲν διαθέταν καθόλου χωράφι, ὅπως συνέβαινε μὲ 50-60 οἰκογένειες, κυρίως ξένους πού εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὸ χωριό. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ζοῦσαν ἀνταλλάσσοντας ὅποιαδήποτε δουλειά τους μὲ σίκαλη. Κι

1. Βλ. Ἄβνι Ἄλῃ 88 : «Πέντε πρόβατα δὲν πουλήθηκαν (οὔτε) 4 χάρτινες λίρες». Σελ. 89-90 : «30-35 γρόσια τὸ μεροκάματο τῶν ἀντρῶν, 20 τῶν γυναικῶν μὲ δύο φαγητά».

2. Ἦταν : Τοῦ Πανεωτίδη, τοῦ Ἀλεξανδρίδη, τοῦ Κερενίδη κ' ἕνας ἀκόμη. Στὰ 1924 λειτουργοῦσε μόνο ὁ πρῶτος.

3. Τουρκ. esekci.

αυτούς όμως ακόμη τους ζήλευαν οί γεωργοί: «Κάθονταν διαρκῶς στὸν ἴσκιο, ὅταν οἱ ἄλλοι δούλευαν στὸν κάμπο μὲ τὸ λιοπύρι», καὶ ἀγόραζαν ἔτοιμη τὴ σίκαλη ποὺ φέρναν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Ἐδίε, μὲ 10 γρόσια τὸ μισόρπο, τὶς 24 δηλαδὴ ὀκάδες. Δουλεύοντας, ἐξάλλου, σὲ ξένα χωράφια μόνο ἀπὸ τὶς 20, 25 Ἰουνίου ὡς τὶς 20 Ἰουλίου, ἐπαίρναν γιὰ ἀμοιβὴ τους ἓνα κιλὲ σίκαλη, 170—180 περίπου ὀκάδες. Ἄλλο τόσο ἐπαίρναν βόσκοντας τὰ βόδια τῶν ἄλλων, συνολικὰ τέσσερα περίπου κίλέ, ἀπὸ τότε ποὺ ἄρχιζε τὸ θέρος ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ ἔπρεπε νὰ μεταφερθοῦν τὰ στάχυα στὸ ἀλώνι, τὸ πολὺ δηλαδὴ ἓνα μῆνα. Κοιμίζοντας μάλιστα τὰ βόδια στὸ χωράφι τους, οἱ ἐσεκτεσῆδες ἐξοικονομοῦσαν καὶ τὴν καύσιμη ὕλη τοῦ σπιτιοῦ τους, μαζεύοντας τὴν κοπριά τῶν βοδιῶν. Ἀρκετοί, τέλος, φτωχοὶ γύριζαν στ' ἀλώνια τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀλωνισμοῦ, ζητιανεύοντας λίγες χουφτες σίκαλη. Ὑστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, ἡ τσιγκουνιά, γιὰ τὴν ὁποία κατηγοροῦν τοὺς Μιστιῶτες¹, εἶναι, νομίζομε, δικαιολογημένη.

§ 206. Τὸ ἐμπόριο. Οἱ ἀνταλλαγῆς προϊόντων².

Στὸ ἐμπόριο οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν ἐπιδόσεις σημαντικές. Ἐφέρονταν ὅμως συχνὰ ἀλάτι ἀπὸ τὸ Χατζιμπεχτάς³, ταξίδι ποὺ ἀπαιτοῦσε ἕξι μέρες δρόμο, καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς διατηροῦσαν στὸ χωριὸ μικρομάγαζα.

Ἀλάτι ἔφερναν καὶ ἀπὸ τὸ Τούζγκιο⁴, τὴν «Ἀλατολίμνη», ἀλλὰ μόνο γιὰ τὰ ζῶα τους. Ἦταν φτηνότερο ἀπὸ τοῦ Χατζιμπεχτάς, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἄρεσε.

Ἀπὸ τὰ προϊόντα τοῦ χωριοῦ τους πουλοῦσαν μικρῆς μόνο ποσότητες ρόβη, φακὲς καὶ κριθᾶρι, ἐνῶ τὸ τυρί τους τὸ ἐπαίρναν ἀπὸ τοὺς τσοπάνηδες τοῦ Οὐτσκαπουλου μὲ ἀνταλλαγὴ ἀλατιοῦ, ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὸ Χατζιμπεχτάς.

Μερικοὶ Μιστιῶτες ἔφταναν ὡς τὴν Κύπρο. Ἀγόραζαν 8 - 10 γαϊδούρια, τὰφερναν μὲ τὸ πλοῖο ὡς τὴ Μερσίνα κι ἀπὸ κεῖ μὲ τὰ πόδια ὡς τὸ χωριὸ τους, ὅπου τὰ πουλοῦσαν γύρω στὶς τρεῖς λίρες τὸ ἓνα.

Ἀπὸ τὸ Ἐδίε, τὸ Ζάμζαμα καὶ τὸ Καρατλί ἀγόραζαν ἀρσενικὰ κατσίκια καὶ μικρὰ ἄρνια, ποὺ τὰ ἔτρεφαν καὶ τὰ μεταπουλοῦσαν, μαζὶ

1 Βλ. Schweinitz 109.

2 Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 425.

3 Τουρκ. Hacibektaş, 91 χλμ. ΒΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

4 Τουρκ. Tuzgöl, ἡ λίμνη Τάττα. Πβ. Στράβ. ΙΒ, 568: «Ἡ μὲν οὖν Τάττα ἀλοπήγιόν ἐστιν αὐτοφύε, οὕτω δὲ περιπῆττειται ραδίως τὸ ὕδωρ παντὶ τῷ βαπτισθέντι εἰς αὐτό, ὥστε στεφάνους ἁλῶν ἀνέλκουσιν ἐπειδὴν καθῶσι κύκλον σχοῖνινον...». Κατὰ τὸν R. Blanchard *Géogr. Universelle* VIII, 102 ἡ Τάττα εἶναι ἡ πιὸ ἀλμυρὴ λίμνη τῆς γῆς, μὲ 30% ἀλάτι στὸ νερὸ τῆς. Πβ. Vivien de St Martin 272.

μέ δικά τους, σέ ζωέμπορους πού ἔρχονταν ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο. Ἀπὸ τὸ Ζάμζαμα καὶ τὸ Καρατλί ἔρχονταν μερικοὶ στὸ Μιστί ν' ἀγοράσουν σπορέλαιο. Ἄλειβαν μ' αὐτὸ τὰ βουβάλια, γιὰ νὰ τ' ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὶς ψεῖρες. Ἀγόραζαν ἀκόμη ἀλάτι, ζάχαρη, σταφύλια, μαντίλια καὶ διόρθωναν τὰ γεωργικά τους ἐργαλεῖα στὸ σιδερά τοῦ χωριοῦ. Ὡσπου νὰ τελειώσουν τὶς δουλειές τους, φιλοξενοῦνταν ἀπὸ Μιστιῶτες φίλους τους.

Τὸν Αὐγουστο οἱ Μιστιῶτες πουλοῦσαν στὴ Νίγδη τὰ πρόβατα πού τοὺς περίσσευαν. Εἶχαν τότε οἱ Τοῦρκοι τὸ μπαϊράμι¹ τους καὶ χρειάζονταν περισσότερο κρέας.

Ἄλλὰ καὶ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριά ἔρχονταν στὸ Μιστί νὰ πουλήσουν τὰ προϊόντα τους. Ἀπὸ τὸ Γαράσαρ—τὸ Καραχισάρ—ἔφερναν βερίκοκα, ἀπὸ τὸ Ἄς Κιουμούς², κοντὰ στὸ Ἄνδαβάλ, ἔφερναν δαμάσκηνα, κεράσια καὶ μοῦρα, ἀπὸ τὸ Γιάχγιαλου³ φούσκαρις—σαλιγκάρια—, ἀπὸ τὸ Γαλά—τὸ Καλέ—καὶ τὰ χωριά τῆς Καισάρειας σταφύλια, ἀχλάδια. Μῆλα ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ Νεφσεχίρ. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν φίλους στὸ Μιστί κ' ἔμεναν στὰ σπίτια τους, ὥσπου νὰ ξεπουλήσουν τὸ ἐμπόρευμά τους.

Ἐρχονταν ἀκόμη γυρολόγοι καὶ πουλοῦσαν μικροπράματα :μποϊάδες⁴,—χρώματα γιὰ τὰ νήματα καὶ τὰ φορέματα—, μαστίχα, μασουράκια μὲ νῆμα, τέτοια. Συχνότερα ἔρχόταν τελευταῖα ὁ Σεραφεὶμ Γιώργης ἀπὸ τὴν Ἄξό. Φόρτωνε τὸ ἐμπόρευμα στὸ γαϊδουράκι του, νοίκιαζε ἓνα παλιὸ δωμάτιο κ' ἔμενε κάποτε στὸ χωριὸ μῆνες ὀλάκερος. Ἐβαφε νήματα καὶ ὑφάσματα, κ' ἔπαιρνε γιὰ πληρωμὴ ἀβγά, σίκαλη, χρήματα, ὅ,τι τοῦ ἔδιναν.

Πατάτες ἔπαιρναν ἀπὸ τὴ Λίμνα δίνοντας ἄχυρο, πού οἱ Λιμνιωτές δὲν τὸ εἶχαν πάντοτε ἄρκετό, καὶ τὰ παντζάρια ἀπὸ τὸ Ἄνδαβάλ μὲ 2 - 3 δεκάρες τὴ λίτρα. Τὶς πατάτες καὶ τὰ παντζάρια τᾶχωναν στὴ γῆ γιὰ νὰ διατηροῦνται φρέσκα.

Πόσο χτυπητὴ ἦταν ἡ φτώχεια στὸ Μιστί, φαίνεται κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸν καφέ τὸν ἔπιναν— ὅσοι μποροῦσαν νὰ τὸν ἀγοράσουν— πάντοτε χωρὶς ζάχαρη. Πρόσφεραν, βέβαια, καφέ ὅσοι δέχονταν ξένους στὸν οἶκό τους— κι αὐτοὶ ἦταν μόνο οἱ εὐποροὶ— ἀλλὰ καφέ μὲ ζάχαρη ἔπιναν μόνο τὰ ἐπίσημα πρόσωπα : ὁ δεσπότης, ὁ συμπέθερος, ἓνας ὑπάλληλος κρατικὸς. Ζάχαρη ψιλή, ὅπως ἡ συνηθισμένη σήμερα, στὸ Μιστί δὲν ὑπῆρχε. Αὐτὴ πού πουλοῦσε ὁ μπακάλης ἦταν σὲ μεγάλα κομμάτια, πού τᾶσπυζε, γιὰ νὰ δώσει στὸν πελάτη τὴν ποσότητα πού τοῦ ζητοῦσε.

1. Τουρκ. bayram.

2. Δηλ. Ἐσκί Γκιουμούς, 8 χλμ. ΒΑ τῆς Νίγδης, 20 χλμ. ΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

3. 46 χλμ. ΑΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

4. Τουρκ. boya.

§ 207. Μέτρα. Σταθμά.

α) *Οί ἀριθμοί.* Οἱ γυναῖκες καὶ ὅσα παιδιά δὲν εἶχαν φοιτήσῃ στοὺς σχολεῖο, μετροῦσαν μὲ τὰ δάχτυλα¹ καὶ εἶχαν δικό τους τρόπο στήν ἀρίθμηση: Μετροῦσαν κανονικά ἕνα, δύο, τρία... δέκα, δώδεκα... διτσεφτά, δικοχτώ, διτσεννιά, εἴκουσι, ... ὡς τὰ εἴκουσεννιά, ἀλλὰ κατόπιν συνέχιζαν²: εἴκουσι τσὶ δέκα, εἴκουσι τσὶ ἔντεκα... δύο εἴκουσι, δηλαδή σαράντα, δύο εἴκουσι τσὶ δέκα, τσὶ ἔντεκα... τρία εἴκουσι, δηλαδή ἐξήντα, τρία εἴκουσι τσὶ δέκα, δηλαδή ἑβδομήντα κλπ. Στὸ σχολεῖο, ἐξάλλου, ὅπως σημειώσαμε, μάθαιναν νὰ μετροῦν: μονάς, δεκάς, ἑκατοντάς, μονάς χιλιάς, δεκάς χιλιάς, ἑκατοντάς χιλιάς, μονάς μιλλιόν, ἑκατοντάς μιλλιόν, μονάς μυριάς.

β) *Μέτρα ἐπιφάνειας.* Τὴν ἑκταση τῆς γῆς τὴ μετροῦσαν μὲ τὰ βήματα — τ' ἀσκελίμεις. Ἐνα κομμάτι γῆς 50×50 ἀσκελίμεις ἦταν ἕνα στάμα, ἕνα στρέμμα περίπου. Ὅποιος ἤθελε νὰ γελάσει τὸν πωλητὴ καὶ νὰ τοῦ πάρει μεγαλύτερη ἑκταση, μετροῦσε μὲ μεγαλύτερα βήματα.

Σ' ἄλλα χωριά, ἐπειδὴ τὰ ποτιστικὰ χωράφια ἦταν ἀκριβότερα, ὁ ἀγοραστὴς ἔδινε τὰ ἴδια χρήματα πού εἶχαν καὶ τὰ ξερικά, ἀλλὰ ἕνα στάμα ποτιστικοῦ ἦταν μόνο 40×40 βήματα. Δονούμ³ εἶναι ἐπιφάνεια τετράπλευρη, πού κάθε πλευρά της εἶναι 40 πήχες. Τὸ πρασί, πρασίδι⁴, ἦταν $12 - 15$ ἀσκελίμεις πλάτος καὶ $50 - 60$ μᾶκρος. Ἄν τὸ μᾶκρος τοῦ χωραφιοῦ ἦταν μικρότερο, τὸ πρασίδι ἦταν ἴσιο μ' αὐτό. Σὲ πρασίδια χωρίζαν τὸ χωράφι γιὰ νὰ τὸ σπείρουν⁵. Τρία ἢ τέσσερα πρασίδια ἀποτελοῦσαν ἕνα στάμα.

γ) *Μέτρα μᾶκρους.* Ἐλεγαν: μακρὺ, γιὰ τὸ μακρὺ καὶ τὸ ψηλὸ. Τί μακρὺ ναι ἰτό, πόσο μακρὺ ἢ ψηλὸ εἶναι αὐτό. Τσεῖδι πλατὺ ἰτό πού ράν' σεις, εἶναι μακρὺ αὐτὸ πού εἶδες. Μικρὴ μονάδα γιὰ τὸ μᾶκρος εἶχαν τὸ πῖτάμισ'

1. Ἐπὶ «δακτύλων τιθέναι» ἔλεγαν τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι. Βλ. Φ. Κουκουλέ ΒΒΠ Ια (1948) 60, ὅπου καὶ παραπομπὲς στοὺς ἀρχαίους.

2. Βλ. τὸ κεφ. Παιδεία, σ. 179.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Κατὰ τοὺς Μισιτιώτες, πού προφέρουν καὶ δολούμ, σήμαινε στρέμμα, πού στὴ γλώσσα τους τὸ ἔλεγε στάμα.

4. Βλ. Σαραντίδη 244: πρασίδι = 15×45 μ. Σελ. 279: «χέρι = $1/3$ τοῦ στρέμματος». Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὴ λουρίδα τοῦ χωραφιοῦ πού ἀναλάμβανε νὰ θερίσει ἕνας ἐργάτης, καὶ πού δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὀριστη μὲ ἀκρίβεια. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ χωραφιοῦ, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐργατῶν κτλ. Εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἔργο(ς) τῆς Τσακωνιάς. Βλ. καὶ Στ. Καββάδα, Μέτρα βάρους, χωρητικότητος καὶ ἐπιφανείας ἐν Χίφ, Χίος 1951, Ἀνάτυπο τοῦ περιοδ. Ἀργέντης 8, σ. 42, Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 8. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 337 σημειώνει: 1 στάμα = 1 στρέμμα = 40×40 σκελίσματα. Καὶ ἕνα πρασί = $1/4$ τοῦ στάματος.

5. Ἄν τὸ μᾶκρος ἦταν πολὺ μεγάλο — 80, 100 μ. —, τὸ χωρίζαν στὴ μέση, γιὰ νὰ μὴν κουράζονται τὰ ζῶα. Στὰ Ποτάμια τὸ κρῖ ἦταν λουρίδα χωραφιοῦ 1×45 βήματα ἢ $1,50 \times 45$.

ἢ πίταμή, τὴν πιθαμή, καὶ γι' ἀκόμη μικρότερο μάκρος τὸ χίος ἢ τσίος, κυνόσπομο ἢ ρούπι. Ἔνας ἀγκώνα(ς) ἦταν τὸ μάκρος ὀλόκληρου τοῦ χεριοῦ, ἐνῶ γουλάτς¹ εἶναι ἡ ὀργιά. Μισὸς ἀγκώνας εἶναι τὸ χερ' ἢ βραχόν', χέρι ἢ βραχίονας. Ἔνα τουτάμ² ἦταν τέσσερα δάχτυλα πλάτος ἢ μάκρος. Ἐκλείναν τὶς γροθιές καὶ μετροῦσαν : ἕνα, δύο, τρία τουτάμια, βάζοντας τὴ μιὰ γροθιά πάνω στὴν ἄλλη διαδοχικά. Μεγαλύτερη μονάδα μάκρους εἶχαν τὸ σταυοῦ δού ράμμα, τὸ καννάβινο σκοινὶ ποῦ χρησιμοποιοῦσαν, γιὰ νὰ δένουν καὶ νὰ στερεώνουν τὰ στάχυα τῆς σίκαλης πάνω στὸ ἀμάξι. Δὲν εἶχαν ὄλα τὰ ράμματα τὸ ἴδιο μάκρος, μποροῦμε ὅμως νὰ τὰ ὑπολογίσουμε γύρω στὰ 8 - 10 μέτρα.

Ἐλεγαν ἀκόμη ἕνα μπόι λερό, νερό, δού λερό λα(χ)αίν' μι ὡς τοῦ ὑφαλό, τὸ νερὸ φτάνει ὡς τὸν ἀφαλό μου κλπ. Τὸ ὕψος τοῦ ἡλίου ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τὸ μετροῦσαν μὲ τὸ μπόι ἢ μὲ τὸ φτῆδιρι, τὴ βουκέντρα.

δ) *Μέτρα βάρους.* Γιὰ πολὺ μικρὲς ποσότητες ἔλεγαν ἕνα χούφτα λερό, μιὰ (μονὴ) χούφτα νερό. Ἔνα γότσα³ γότσα λερό ἦταν μιὰ διπλὴ χούφτα, μὲ ἐνωμένες δηλ. τὶς δύο παλάμες. Ἐλεγαν ἀκόμη ἕνα βούζα⁴ στάνα, ἕνα χειρόβολο στάχυα. Τὰ ὑγρά, τὸ μῦστο κυρίως ποῦ ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ σταφύλια, τὸν μετροῦσαν μὲ τὶς στάμνες : ἔπαιρναν ἀπὸ μιὰ στάμνα ὄλοι, κι ἂν περίσσευε, ἔπαιρναν κι ἀπὸ δευτέρη, τρίτη κλπ. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ γιὰ τὸ λάδι ποῦ ἔβγαζαν ἀπὸ τὴ ρόκα. Τὰ ζαρζαβατικά τ' ἀγόραζαν μὲ τὴν ὀσμαλοῦ⁵ ὀκά, συνηθέστερα ὅμως μὲ τὴ λίτρα ἢ τὸ βατμάνι⁶, ποῦ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἕξι ὀκάδες. Ἔτσι ἀγόραζαν τὰ παντζάρια, τὰ ραπάνια, τὶς πατάτες, τὰ φτηνότερα πράματα. Μὲ τὴν ὀκά ἀγόραζαν καὶ τὶς πιπεριές στὴ Νεάπολη, ὅπου ἦταν μικρὲς. Στὴ Νίγηδ ὅμως, ποῦ ἦταν μεγάλες, τὶς ἀγόραζαν μὲ τὸ μέτρο. Μιὰ ὀκά εἶχε 400 διρέμια, δράμια.

Μικρὴ μονάδα βάρους ἦταν τὸ μικρὸ δού νουντζά⁷, ἢ μικρὴ οὐγγία, ποῦ ἰσοδυναμοῦσε μὲ μισὴν ὀκά, ἐνῶ ἕνα μέγα νουντζά, μιὰ μεγάλη οὐγγία ἰσοδυναμοῦσε μὲ μιὰν ὀκά. Τὸ χουτι⁸ ἢ γουβλέτς⁹ ἦταν 1 1/2 ὀκά. Τὸ μουσοῦν¹⁰ ἦταν 1/4 τῆς ὀκάς καὶ τὸ τούγ¹¹ 1/8, δηλαδή 50 δράμια.

1. Τουρκ. kulaç.
2. Τουρκ. tutam.
3. Τουρκ. avuç.
4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
5. Τουρκ. osmanlioka.
6. Τουρκ. batman.
7. Δηλ. οὐγγία.
8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
9. Τουρκ. gūvlek.
10. Τουρκ. mūsūnk ἢ misūnk, μισὴ οὐγγία.
11. Τουρκ. tuht.

Ένας στύλους¹ άλεσμένη ρόκα για τὸ λάδι τους ἦταν 150 ὀκάδες περίπου.

Περὶσσότερα ἦταν τὰ μέτρα για τὸ μέτρημα τῶν δημητριακῶν : μετροῦσαν μὲ τὸ μισόρ'που² ἢ τσερίκ³, ποὺ ἦταν 20 - 24 ὀκάδες, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος — βαρύτερες οἱ φακὲς, π.χ., ἔλαφρότερο τὸ σιτάρι, κι ἀπ' αὐτὸ ἔλαφρότερο τὸ ἄμεστο, βαρύτερο τὸ μεστωμένο.

Τὸ μισὸ τοῦ μισόρουπου ἦταν τὸ ἑάς⁴, 6 ὀκάδες. Τὸ γήμ'σου⁵ ἦταν τρεῖς ὀκάδες. Ὁ τύπος γήμ'σου, μισό, σημαίνει ἴσως πῶς βασικὴ μονάδα για τὴ μέτρηση τῶν δημητριακῶν ἦταν τὸ τάσι. Δύο τάσια ἔκαναν ἓνα σινίτσι⁶ ἢ ἓνα γκαζοτενεκέ. Τὸ σινίτσι, τὸ γήμ'σου καὶ τὸ τάσι ἦταν ξύλινα ἢ ἀπὸ λαμαρίνα. Τὸ γήμ'σου ἦταν τὸ συνηθισμένο μέτρο για μικρὲς ποσότητες : για εἶδη ποὺ δανείζονταν ἀπὸ γείτονες, για μικροποσότητες ποὺ ἔδιναν στὸ μπακάλη μὲ ἀνταλλαγὴ τροφίμων κλπ. Τὸ σινίτσι ἦταν καὶ ἐπίσημο μέτρο, γι' αὐτὸ ἦταν σφραγισμένο. Μ' αὐτὸ ὑπολόγιζαν καὶ τὴν παραγωγή τους καὶ τὸ φόρο στὸ κράτος.

Τὰ μικρὰ βάρη — ὡς 15 ὀκάδες — τὰ ζύγιζαν μὲ τὸ ἔλ γαδάρ⁷, τὸ καντάρι τοῦ χεριοῦ. Ζύγιζαν μ' αὐτὸ τὰ μαλλιά, τὰ λαχανικά, τὸ κρέας κλπ., ἐνῶ μὲ τὸ κοινὸ καντάρι ζύγιζαν μεγαλύτερα ποσά.

Τὶς μεγάλες ποσότητες δημητριακῶν τὶς ὑπολόγιζαν μὲ τὸ κίλε⁸ ἢ κίλάτ, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ 8 μισόρουπα, δηλαδὴ 160-190 περίπου ὀκάδες⁹.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ παραπάνω, ὁ πίνακας τῶν μονάδων βάρους εἶναι ὁ ἐπόμενος.

1 τούχ = 50 δράμια.

1 μουσούν = 100 δράμια.

1. Βλ. παραπάνω, σ. 122. Πβ. Χ/φο *IANE* 808 σ. 29 (ἀπὸ τὰ Λεῦκτρα Πελοποννήσου): ἓνα στάμα στὸ λιτριβεῖο=150 ὀκ. Στὴν Τσακωνιά «ἓνα μύλε», ἓνας μύλος στὸ χειροκίνητο λιτριβεῖο ἦταν 80 - 90 ὀκ. ἐλίε. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Λαογρ.* 21(1964) 404.

2. Δηλαδὴ μισόρουπο.

3. Τουρκ. ἴδιωμ. λ.

4. Τουρκ. tas.

5. Ἀπὸ παλαιότερον τύπο ἡμισυ, ἀντὶ τοῦ κοινοῦ μισό. Βλ. Γ. Χατζιδάκη *MNE* 2, 212, Φ. Κουκουλέ *BBII* 2α, 249 : ἡμιχοίνικον.

6. Τουρκ. şinik < χοινίκι. Πβ. Φ. Κουκουλέ *BBII* 2α, 249: χοινίκιν ἢ σοινίκιν = 1¼ μοδίου, βάρος 10 λίτρες. Βλ. τοῦ ἴδιου ὁ.π. 1, 264.

7. Τουρκ. el kantar.

8. Τουρκ. kile. Τὸ Βυζαντινὸν κοῖλον. Βλ. Φ. Κουκουλέ *BBII* 2α, 249. Κατὰ τὸ τουρκ. Λεξικό, τὸ ἐπίσημο kile εἶναι 45 χλγρ. Στὴ Σύρο τὸ κοιλὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ 9 ὀκ. Βλ. χ/φο *IANE* 883 (Εὐ. Ρούσσου) 59, στὴν Τσακωνιά μὲ εἴκοσι περίπου.

9. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 336 - 337 σημειώνει: μισίγγι: 1/2 ὀκά, οὐγγιά μεγάλη=1 ὀκά, μικρὴ=κέλ, νῦγῦ=1/2 ὀκά. Τούχτ=50 ἢ 100 δράμια, λίτρα=6 ὀκάδες, 1 ἴμεσέκ =6 ὀκάδες, 1 οὔρουπλαγούγια=3 ὀκ., 2 ἴμεσέκια=1 ἡμ'σο (τουρκ. ἴνικ)=12 ὀκ., 2 ἡμ'σα = 1 μισόρ'πο=24-25 ὀκ., 6 ἡμ'σα=1 ἰσταβὸλ κίλεσί, 8 μισόρ'πα=1 κίλε=200 ὀκάδες.

- 1 μικρό νουντζά = 200 δράμια.
 1 (μέγα) νουντζά = 400 δράμια = 1 δκά.
 1 χουτι ή γκουβλέτς = 600 δράμια ή 1 1/2 δκά.
 1 γήμ'σου = 3 δκάδες.
 1 τάσι = 1 batmàn = 1 λίτρα = 6 δκάδες¹.
 2 τάσια = 1 γκαζοτενεκές = 1 σινίκι = 12 δκάδες.
 1 μισόρ'πο = 4 τάσια = 2 σινίτσα = 20 - 24 δκάδες.
 1 κιλέ ή κιλάτ = 8 μισόρ'πα = 16 τενεκέδες = περίπου 160 δκ.
 σίκαλη ή 190 δκ. σιτάρι.

§ 208. Τò κρατικό και τò ντόπιο νόμισμα.

Τò νόμισμα ήταν, φυσικά, ή τούρκικη λίρα, χρυσή παλαιότερα, χάρτινη μετά τόν Πρώτο Πόλεμο.

1 λίρα είχε 5 μετζίτια = 100 γρόσια = 4000 παράδες. 1 γρόσι = 40 παράδες. 1 μεταλλίκι = 10 παράδες. Οί 5 παράδες έκαναν 1 βεσλικ².

Γιά τὰ πρόχειρα κέρματα³ πού κυκλοφορούσαν για νά διευκολύνονται προπάντων οί εκκλησιαζόμενοι, μιλήσαμε στο κεφ. Θρησ. Ζωή, σ. 280.

§ 209. Τò μεροκάματο⁴.

Πολύ λίγες ευκαιρίες είχαν, άντρες και γυναίκες, νά κάνουν στο χωριό λίγα μεροκάματα τò χρόνο, πού δέν ήταν ούτε πέντε γρόσια τò καθένα.

Οί χτίστες πληρώνονταν με τίς καμάρες, ένα μετζίτι για καθεμιά, χωρίς νά υπολογίζεται ιδιαίτερα ό υπόλοιπος τοίχος του σπιτιού. Ό ιδιοκτήτης όμως βοηθούσε στο χτίσιμο και πρόσφερε στον τεχνίτη τò φαγητό.

Ένα γρόσι — 40 παράδες — έπαιρνε ό τεχνίτης για κάθε καμαρόπετρα πού έβγαζε από τη γή για τò χτίσιμο των σπιτιών.

Όσοι δούλευαν στους μάγγανους, έπαιρναν δυò δκάδες λάδι και μερικά γρόσια τήν ήμέρα.

1. Βλ. Λουκόπουλου - Πετρόπουλου *Λατρεία Φαράσων* 64, σημ. 3, όπου σημειώνεται: 1 λίτρα = 2 1/2 δκ., 1 ουρουμπλού λίτρα = 6 δκ. Ό Μωυσιάδης 28 σημ. 1 σημειώνει: 1 χοϊνιξ = 6 δκ., 1 μούτιον = 80 όλτζέκια, 1 όλτζέκι = 4 δκάδες.

2. Βλ. Τσαλίκουλου 160. Τουρκ. bezlik.

3. Στο Μιστί τò «νόμισμα» αυτό λεγόταν Γιοκτούρ παρσσί, από τò όνομα του Γιοκτούρ, πού πρώτος έφάρμοσε τò σύστημα αυτό στο χωριό. Βλ. και χ/φο *ΙΑΝΕ* αριθ. 734, σ. 180 (Όρέστη Λογοθετίδη): «μπουλέτα, τὰ κυκλοφορούντα έν εκκλησία χάρτινα κέρματα των 5, 10, 20 παράδων, διά τήν οικονομικήν διευκόλυνσιν του λαού». Βλ. και *Ανακού* 400 και Βενέδ. Φ. Άδαμαντιάδη *Μικρασ. Χρον.* 8 (1959) 121.

4. Βλ. και σ. 111.

Αὐτοὶ ποὺ ἐκμεταλλεύονταν τὸ μάγγανο συγκροτοῦσαν μιὰ μικρὴ ἐταιρία, ἔβρισκαν ἓνα μάστορη, δυὸ βουβάλια, καὶ ἄρχιζαν τὴ δουλειά. Γιὰ κάθε ποσότητα σπόρου ποὺ τοὺς πήγαιναν οἱ παραγωγοί, ὄριζαν τὴν ποσότητα τοῦ λαδιοῦ ποὺ θὰ ἔδιναν. Τὸ ὑπόλοιπο ἦταν κέρδος τους. Οἱ νοικοκυραῖοι πρόσφεραν καὶ τὴν προσωπικὴ τους ἐργασία.

Ὁ ἐργάτης (ἐργάτ'), ποὺ ἔπαιρναν μερικοὶ γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσει στὴ συγκομιδὴ τῶν δημητριακῶν, ἔπαιρνε ἓνα κιλὸ (160 ὄκ. περίπου) σίκαλη γιὰ ὅλη τὴν περίοδο τῆς δουλειᾶς, ἀπὸ 20 - 25 Ἰουνίου ὡς 20 Ἰουλίου, κ' ἔτρωγε στὸ σπίτι τοῦ ἐργοδότη του. Τριάντα γρόσια ἔπαιρναν γιὰ κάθε κετσὲ συνηθισμένων διαστάσεων, ἢ δυὸ γρόσια γιὰ κάθε ὀκὰ μαλλιών ποὺ ἐπεξεργάζονταν.

Οἱ ἐσεκτοῆδες — οἱ γαῖδουράδες —, αὐτοὶ δηλαδή ποὺ δὲν εἶχαν δικό τους ζευγάρι, ἔπαιρναν ἕξι ὀκάδες σίκαλη — ἓνα τάσι — γιὰ κάθε βόδι ποὺ βοσκοῦσαν ἐπὶ ἓνα μῆνα, 40 μέρες τὸ πολὺ.

§ 210. Οἱ τιμὲς τῶν προϊόντων.¹

Πρὶν ἀπὸ τὸν Πρῶτο Πόλεμο οἱ τιμὲς τῶν κυριότερων προϊόντων ἦταν περίπου οἱ ἐπόμενες:

Ἐνα μισόρ'πο σιτάρι στοίχιζε 15 - 20 γρόσια.

» » σίκαλη » 10 - 12 γρόσια.

Ἐνα τάσι πουλιόταν 5 μεταλλίκια.

» μισόρ'πο ρόβη » 12 γρόσια.

» » φακὲς » 15 γρόσια.

Μία ὀκὰ κρέας στοίχιζε 2 - 3 γρόσια.

Ἐνα ἀβγὸ » 5 παράδες, τὰ 4 ἓνα μεταλλίκι, τὰ 16 ἓνα γρόσι.

6 ὄκ. παντζάρια » 1 γρόσι. Κάποτε μάλιστα ἀγόραζαν μ' αὐτὸ 10 ὀκάδες.

Τὰ φασόλια τοῦ Ἄνδαβάλ πουλιόταν 24 γρόσια τὸ μισόρ'πο, ἄλλα ὅμως πουλιόταν 10 γρόσια, ἀνάλογα μὲ τὴν ποιότητα.

Τὰ βερίκοκα τοῦ Γαράσαρ πουλιόταν 20 παράδες ἢ ὀκά.

Ἐνα βόδι γιὰ σφάξιμο στοίχιζε 3 - 5 λίρες, καὶ στὰ 1914 10 λίρες.

Ἐνα πρόβατο στὰ 1912 στοίχιζε 2 μετζίτια.

Ἐνα γαῖδουρι ἔτοιμο γιὰ δουλειὰ στοίχιζε 7 μετζίτια = $1\frac{2}{5}$ λίρες, καὶ ἄργότερα 2 - 5 λίρες, ἐνῶ τὸ κυπριώτικο στοίχιζε 6 λίρες, ἦταν πιὸ δυνατό.

Μιὰ κόλλα ἀναφορᾶς ἢ ἓνα κερὶ ποὺ ἄναβαν στὴν ἐκκλησία στοίχιζαν 1 παρά, ὅσα ἔριχναν καὶ στὸ δίσκο τῆς ἐκκλησίας.

1. Βλ. καὶ σελ. 97.

Τὰ κοινὰ χωράφια πουλιόνταν μιὰ λίρα τὸ στρέμμα, τὰ γρασιτὰ ὁμως ἄξιζαν διπλάσια τιμὴ.

Ἐνα σπίτι μὲ αὐλή, στάβλο καὶ πηγὰδι πουλήθηκε 25 λίρες.

Ἄταν δανείζονταν κάτι μεταξύ τους, δὲν τὸ ζύγιζαν. Γέμιζαν, π.χ., ἕνα βαχράτσι λάδι ἢ ἕνα σακκούλι σιτάρι, καὶ αὐτοὶ ποὺ τὸ δανείζονταν τὸ ἐπιστρέφαν μὲ τὰ ἴδια μέτρα.

Τὰ παιδιὰ ποὺ διάβαζαν τὸ ψαλτήρι στὸν ἄρρωστο ἔπαιρναν 10 παράδες. Ἐνα μολύβι γιὰ γράψιμο στοίχιζε 2 παράδες¹.

§ 211. Ἡ ἀντιστοιχία στις ἀνταλλαγές τῶν προϊόντων.

Πολὺ συνηθισμένη στὸ Μιστι ἦταν ἡ ἀνταλλαγή προϊόντων μὲ τὰ γύρω χωριά. Βολεύονταν εὐκολώτερα μ' αὐτήν, μιὰ καὶ τὸ χρῆμα ἦταν δυσκολόβρετο. Ἐτσι, ἀνταλλάσσοντας τὰ προϊόντα τους, ἔπαιρναν:

Μὲ μιὰν ὀκὰ καρπὸ (=σίκαλη) — μιὰν ὀκὰ σταφύλια.

Μὲ ἕνα τάσι (6 ὀκ.) σίκαλη — ἕνα βατμάνι (6 ὀκ.) σταφύλια: «Μὲ τὴ σίκαλη πήγαιναν ἴσια ἴσια».

Ἄνταλλάσσοντας ἀλάτι, πλιγούρι ἢ ἀλεύρι μὲ τυρὶ ἔπαιρναν ἀπὸ τοὺς τσοπάνηδες ποὺ ξεκαλοκαίριαζαν στὸ Οὐτσκαπουλου :

Μιὰ ὀκὰ ἀλάτι — μιὰ ὀκὰ τυρὶ, μιὰ ὀκὰ πλιγούρι — δυὸ τυρὶ, μιὰ ὀκὰ ἀλεύρι — μιὰ τυρὶ. Τὸ πλιγούρι ἦταν ἀκριβότερο, γιὰτι γινόταν ἀπὸ σιτάρι, ἐνῶ τὸ ἀλεύρι ἦταν ἀπὸ σίκαλη.

1. Ὁ E. J. Davis *Life in Asiatic Turkey* 1879, σημειώνει πῶς (στὰ 1879) στὸ Ἐρεγλι βρῆκε τὶς παρακάτω τιμές: 10 ἄβγὰ στοίχιζαν 1 πιάστρο, 1 ὀκὰ ψωμί 1 1/2 πιάστρο, 1 ὀκὰ κρέας 4-5 πιάστρα, 1 ὀκὰ βούτυρο 12, 1 ὀκὰ ζάχαρη 3, 1 ὀκὰ τυρὶ 4 (πιάστρο= γρόσι). Ὁ Κουγιουμτζόγλου 17 ἀναφέρει πῶς στὰ 1882 στὸ Ἐνεχιλ «τὸ κατάλυμα ἐτιμᾶτο ἐν γρόσιον», καὶ ὁ Θ. Ἀράπογλου (χ/φο, μετάφρ. Γ. Μαυροχαλυβίδη σ. 100) πῶς στὰ 1870 τὰ 55 δράμια ψωμί στοίχιζαν 1 παρά, ἢ ὀκὰ 7 1/2 περίπου παράδες. Κατὰ τὸν Πρῶτο Πόλεμο οἱ τιμὲς ἄλλαξαν. Ἡ σίκαλη, π.χ., στοίχιζε μιὰ λίρα οἱ 24 ὀκάδες, κάποτε μάλιστα πουλήθηκε δύο χρυσές. Στὸ χ/φο Μεταλληνοῦ (χ/φο *IANE* ἀρ. 730) σημειώνεται πῶς (στὴ Θεσσαλονίκη) στὰ 1730, ἔπειτα ἀπὸ βαρὺ χειμῶνα καὶ ἔλλειψη τροφίμων, οἱ τιμὲς ἦταν: σιτάρι, τὸ κιλὸ 720 ἄσπρα, ἀλεύρι 790, κεχρὶ 750, κρασί ἢ ὀκὰ 10, κρέας 24, κρέας κατσικιῦ 18, τὸ ἄβγὸ 3, ἢ κότα 30, τὸ μπεζιρόλαδο 14, τὸ βούτυρο 60, τὸ τυρὶ 18. Ὁ Μ. Σακελλαρίου *Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν Δευτέραν Τουρκοκρατίαν* 1715-1821 (Ἀθήναι 1939) 222, σημειώνει ὅτι «τὸ μέσον ἀκαθάριστον εἰσόδημα τοῦ Πελοποννήσιου χωρικοῦ ἀνήρχετο, κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδον, εἰς 154 γρόσια ἐτησίως καὶ ἡ κατανάλωση ψωμιοῦ γιὰ κάθε ἄτομο 195 περίπου ὀκάδες τὸ χρόνο». Ὁ Beaujour *Tableau du commerce de la Grèce* 2 (Paris 1800) 168-69 σημειώνει ὅτι τὸ μεροκάματο τοῦ χωρικοῦ στὴν Ἑλλάδα στὰ 1787-98 ἦταν 20-25 παράδες καὶ τοῦ τεχνίτη 30-40 παράδες. Μιὰ ὀκὰ βοδινοῦ στοίχιζε 6 παράδες, τὸ ψωμί 4 παράδες. Ὁ Ν. Παπαδόπουλος *Ἐρμῆς ὁ Κερδῶς...* 2 (Βενετία 1815-17) 441, ἀναφέρει ὅτι, στὰ 1813, τὰ 25 γρόσια ἰσοδυναμοῦσαν μὲ μιὰ λίρα στερλίνα. Ἐνα γρόσι εἶχε 100 παράδες, 1 παράς = 3 ἄσπρα.

Στις ανταλλαγές τῶν ζῶων ὑπῆρχε ἡ παρακάτω σχέση : Ἐνα γαϊδούρι ἄξιζε ὅσο καὶ ἓνα ταυρί, ἓνα βόδι δηλ. πού δὲν ἦταν ἀκόμη γιὰ ζέψιμο, ἐνῶ ἓνα βόδι τῆς δουλειᾶς ἦταν ἀκριβότερο ἀπὸ ἓνα γαϊδούρι. Τὸ βουβάλι ἦταν ἀκριβότερο ἀπὸ τὸ βόδι.

Μὲ 5 - 6 πρόβατα ἔπαιρναν ἓνα γαϊδούρι. Ἐνα κυπραίικο ὄμως γαϊδούρι ἦταν ἀκριβότερο : στοίχιζε 6 - 10 λίρες ἢ ὅσο στοίχιζαν δέκα πρόβατα.

§ 212. Φόροι στὸ κράτος.

Εἶναι γνωστοὶ οἱ φόροι — τὰ βεργκού — πού πλήρωναν γιὰ κάθε εἶδος οἱ Τούρκοι πολῖτες καὶ οἱ κάτοικοι ἐπομένως τῶν χριστιανικῶν χωριῶν ὡς τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ἀλλὰ γιὰ τὸ Μιστι μᾶς λείπουν τὰ κοινοτικά βιβλία, ἀπ' ὅπου θὰ ὑπολογίζαμε τὸ σύνολο τῶν φόρων, γιὰ νὰ ὑπολογίσουμε μὲ κάποια προσέγγιση καὶ τὸ εἰσόδημα τῶν κατοίκων. Τὸ σημείωσαμε αὐτὸ καὶ παραπάνω¹.

Ὡστόσο, ὅπως ὅλοι, ἔτσι καὶ οἱ Μιστιῶτες πλήρωναν τρία (ἢ πέντε) γρόσια φόρο γιὰ κάθε πρόβατο — τὸ ἀνάμ παρασί² —, 100 - 300 γρόσια στρεμματικά³, 5 γρόσια γιὰ κάθε κυψέλη. Γιὰ τὰ βόδια καὶ γιὰ τὰ γαϊδούρια δὲν πλήρωναν τίποτα. Ὑπῆρχαν, βέβαια, πλούσιοι πού πλήρωναν στρεμματικό φόρο λίγες λίρες τὸ χρόνο, ἄλλοι πού πλήρωναν 10, 20, 40 γρόσια, ὅπως ὑπῆρχαν καὶ πολλοὶ πού δὲν πλήρωναν καθόλου. Ὁ Ἰορδ. Δαστερίδης ὄμως ἐπιμένει πὼς κανεὶς στὸ χωριὸ δὲν πλήρωνε περισσότερα ἀπὸ 200 γρόσια γιὰ ὄλους μαζί τοὺς φόρους καὶ πὼς ἓνα μέσο σπιτί πλήρωνε 100 - 120 γρόσια γιὰ ὄλα μαζί, κι αὐτά, ἂν κατάφερνε τὸ κράτος νὰ τὰ εἰσπράξει⁴.

Ἀπὸ τῆ γεωργικῆ παραγωγή γενικά τὸ κράτος ἔπαιρνε σὲ εἶδος ἢ σὲ χρῆμα τὸ 1/8. Γιὰ τὸν ἐνοικιαστή αὐτοῦ τοῦ φόρου ἔλεγαν, ὅταν ἐρχόταν στὸ χωριὸ : Ἦρτι νὰ σωρόψ' τὰ γιντσίματα, ἦρθε νὰ μαζέψει τὰ δοσίματα, τοὺς φόρους⁵.

1. Βλ. σ. 425.

2. Τουρκ. ana parası.

3. Πολλοὶ ἐπιμένουν ὅτι στρεμματικό φόρο δὲν πλήρωναν, γιὰτὶ δὲ πόρισκεν νὰ πουλήσ', Τουρκοῦ χῶμα ἔνται, δὲ μπορούσε κανεὶς νὰ πουλήσει γῆ, εἶναι τούρκικο, κρατικό δηλαδὴ τὸ χῶμα, ἀπλῶς ἢ καλλιέργεια περιερχόταν σὲ ἄλλον «ἐνοικιαστή» τῆς γῆς. Ἡ πληροφορία αὐτή, ὡστόσο, δὲ φαίνεται σωστή, ἀφοῦ οἱ Χριστιανοὶ ἦταν Τούρκοι πολῖτες καὶ εἶχαν, ἐπομένως, δικαίωμα νὰ μεταβιβάσουν σὲ ἄλλους τὰ χτήματά τους.

4. Πβ. χ/φο ΙΑΝΕ ἀριθ. 659, σ. 60 (Γιάννενα): βασιλικά δοσίματα.

5. Ὁ Φιλαδελφεὺς Ἱστορία 1.15 σημειώνει τοὺς παρακάτω φόρους πού πλήρω-

Πολλοί επιμένουν πώς κάθε οικογένεια πλήρωνε ακόμη στο μουχτάρη πέντε γρόσια τὸ χρόνο γιὰ νὰ προσφέρει αὐτὸς φαγητὸ στοὺς χωροφύλακες ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὸ χωριό. Λένε ἀκόμη ὅτι ἀπὸ κάθε ἀλώνι ἐπαιρνε ὁ ἴδιος δώδεκα ὀκάδες κριθάρι γιὰ τ' ἄλογα τῶν χωροφυλάκων.

Ὡς τὰ 1908 οἱ ἄντρες ἀπὸ 20 χρονῶν καὶ πάνω πλήρωναν, ἀνάλογα μὲ τὴν οικονομικὴ τους κατάστασι, 150, 200, 300 περίπου γρόσια τὸ χρόνο ἐσκέρ *bedeli*¹, στρατιωτικὸ ἀντισέκωμα, ἐξαγορὰ δηλαδή τῆς ὑποχρέωσής τους γιὰ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἄλλοι ὅμως νομίζουν πὼς ὁ φόρος αὐτός, ποὺ καταργήθηκε στὸ σφεφέρβελικ, ἦταν μόνο σαράντα γρόσια γιὰ κάθε ἄντρα.

Τὸ Σεπτέμβρη ἢ τὸν Ὀχτώβρη περνοῦσε ὁ εἰσπράχτορας γιὰ τὴν εἴσπραξη τῶν φόρων, ἀλλὰ πολὺ λίγους Μιστιῶτες ἔβρισκε πρόθυμους νὰ πληρώσουν. Ἀναγκαζόταν λοιπὸν νὰ παίρνει χαλιά, καζάνια, ὅ,τι μποροῦσε, καὶ νὰ τὰ συγκεντρώνει στὸ σπίτι τοῦ πρόεδρου, γιὰ ν' ἀναγκάσει τοὺς

ναν οἱ Χριστιανοὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας: 1) τὴ δεκάτη. 2) τὸ φόρο καπνοῦ (= τῆς ἐστίας). 3) τὰ σιακά (γάμου). 4) δούλου καὶ δούλης. 5) τῶν καταλυμάτων. 6) τὸν οικογενειακὸ. 7) τῶν ἐπαρχιακῶν ἐξόδων. 8) τῶν καφτανίων. 9) τῶν καρφοπετάλων. 10) τὸ ἀρμυριάτικο (=γιὰ τὴ θάλασσα ποὺ ἐπιναν τὰ αἰγοπρόβατα). Γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν φόρων αὐτῶν ἐπαιρναν ἀπόδειξη, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὴν ἔχουν πάντοτε μαζί τους. Ὡς τὰ 1672, ἐξάλλου, (ἐπὶ πατριάρχου Παρθενίου) οἱ Τούρκοι μποροῦσαν νὰ πάρουν χριστιανὴ κόρη γιὰ σύζυγο, ὅσον καιρὸ ἤθελαν. Φοροῦσαν ἐπίσης οἱ Χριστιανοὶ μαῦρα, καὶ κάθε τέσσερα χρόνια δέχονταν τὸ παιδομάζωμα.

Στὸ ὑπ' ἀριθ. 149 φερμάνι, ποὺ βρίσκεται στὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκη καὶ ἔχει ἐκδοθῆ ἀπὸ τὸν Σελὶμ Γ' (1789-1807) στὰ 1797 (τουρκ. 1211) καὶ ἀναφέρεται στὴ Σίλλη τῆς Λυκαονίας, σημειώνεται: (μετάφρ. Γ. Μαυροχαλυβίδη) «Περνοῦν ἀπὸ τὴ Σίλλη ἀξιοματουχοὶ Τούρκοι καὶ ταλαιπωροῦν τοὺς Χριστιανούς. Κάθονται τρεῖς, πέντε μέρες, τρῶνε, πίνουν, γλεντοῦν, τοὺς παίρνουν ἀθθαίρετα χρήματα, κ' ἔτσι οἱ Χριστιανοὶ ἀναγκάζονται νὰ σκορποῦν στὰ γύρω. Προφασίζονται πὼς θέλουν νὰ κάνουν ἔλεγχο στὴν ἐκκλησία, καὶ εἰσπράττουν καλωσορίσματα (τεσριφιγέ, τουρκ. *zeferiye*), κλητηριακὰ (μουμπασιριγέ, *muhasir*), ποδαρικὰ (κουδουμιγέ, *kademiye*), ταγιστικά (ἀξία τροφῆς), γιὰ στρώσιμο τζαμιοῦ (:τοὺς ὑποχρεώνουν νὰ κουβαλοῦν, χωρὶς ἀμοιβή, τσοράχ - *zorak*, εἰδικὸ χῶμα γιὰ νὰ στρώσουν τὴ στέγη τοῦ τζαμιοῦ, γιὰ νὰ μὴ μπαίνουν μέσα τὰ νερά), κουδουμιγέ (; δῶρα δηλαδή γιὰ νὰ φανῆ ἡ ἀφοσιώσή τους στὸν ἡγεμόνα ποὺ ἦρθε στὸ χωριό τους. Τὰ ἴδια περιλαμβάνει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 149 φερμάνι (τοῦ 1807) καὶ ἄλλα. Ὅπως σημειώνει ὁ Κ. Λαμέρας *Μικρ. Χρον.* 3 (1940) 32, τὸ *dizici* καὶ τὸ χαράτσι (*cizye, harac*) μετὰ τὸ Χάτι Χουμαγιούν (1856) συγχωνεύτηκαν στὸ *μπετελ -i- ἀσκεριε* (*bedel askeriye*), στρατιωτικὸ φόρο, ποὺ κι αὐτὸς καταργήθηκε στὰ 1908.

Ὁ Μαυροχαλυβίδης σ. 316 σημειώνει τοὺς παρακάτω φόρους: Οἰκοδομῶν (ἐμλάκ βερκισί), γαιῶν (ἐραζι βερκισί), κεφαλικὸ (μπεδέλι ἀσκεριγέ) — 20 γρόσια ὡς τὰ 1875, καταργήθηκε στὰ 1908 —, ἐπιτηδεύματος, παραγωγῆς (ἀχσάρ ἢ ὄσυρ, 1/8 τῆς παραγωγῆς), δρόμων (γιὸλ πεδελί), οἰνοπνεύματος, αἰγοπροβάτων, μελισσῶν, λαχανικῶν (*göverti*), μητροπολίτου, καὶ ἔκτακτους φόρους σὲ πολεμικὲς περιόδους.

1. Τουρκ. *bedel askeriye*.

φορολογούμενους νὰ πληρώσουν. Ὄταν ὁμως αὐτὸς ἔφευγε, οἱ Μιστιῶτες ἔπαιρναν πίσω τὰ πράγματά τους. Κι ὅταν κάποτε ὁ εἰσπράχτορας, μὲ τὴ βοήθεια χωροφυλάκων, ἔβαλε στὸ δρόμο τὰ ζῶα τῶν Μιστιωτῶν ποὺ δὲν πλήρωναν τὸ φόρο, γιὰ νὰ τὰ πάει στὴ Νίγδη, οἱ Μιστιῶτες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἔτρεξαν στὸν κάμπο καὶ τοὺς τὰ πῆραν.

§ 213. Τὰ παζάρια.

Ταχτικὰ πῆγαιναν οἱ Μιστιῶτες στὸ παζάρι τῆς Νίγδης, σπάνια στὸ παζάρι τῆς Νεάπολης. Στὴ Νίγδη γινόταν κάθε Σάββατο, στὴ Νεάπολη κάθε Δευτέρα. Σπανιότερα ἐπίσης πῆγαιναν στὸ παζάρι τοῦ Πόρου — κάθε Τετάρτη. Φτηνότερη ἦταν ἡ Νεάπολη, ἀλλὰ ἡ ἀπόσταση ἦταν μεγάλη. Στὴ Νίγδη, ἐξάλλου, ὅλοι τους εἶχαν κάποιον Τοῦρκο ἢ Χριστιανὸ γνωστὸ ἢ φίλο γιὰ νὰ μείνουν, ἂν χρειάζοταν.

Ξεκινοῦσαν 10 - 15 Μιστιῶτες, σὲ ομάδες ἀπὸ τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, κάθε Παρασκευὴ πρωτὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ τους μὲ τ' ἀργοπερπάτητα γαϊδουράκια τους καὶ σὲ πέντε ἢ ἕξι ὥρες ἔφταναν στὴ Νίγδη, περνώντας μέσα ἀπὸ τὸν κάμπο ποὺ πύρωνε τὸ καλοκαίρι καὶ πάγωνε τὸ χειμῶνα. Στὴ Νίγδη πῆγαιναν καὶ τὸ χειμῶνα, ὅταν τὸ χιόνι δὲν ἦταν πολὺ. Ἐπαιρναν μαζί τους συνήθως ἓνα ζευγάρι περιστέρια, ἓναν πετεινὸ, δυὸ τρεῖς ὀκάδες φακές, ὅ,τι εἶχαν, καὶ τὸ πῆγαιναν δῶρο στὸ φίλο ποὺ τοὺς φιλοξενοῦσε. Τοὺς πρόσφερε καὶ φαγητὸ αὐτός, ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες ἀγόραζαν πάντοτε καὶ χαλβά καὶ ἄσπρο ψωμί γιὰ συμπλήρωμα, καὶ τῶτρωγαν φεύγοντας ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ φίλου τους. Τόσο ὁ χαλβάς, ὅσο καὶ τὸ ἄσπρο ψωμί, τόσο διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δικὸ τους μαῦρο σικάλινο, ἦταν γι' αὐτοὺς λιχουδιὰ. Ὡς τὸ μεσημέρι τοῦ Σαββάτου ψώνιζαν ὅ,τι χρειάζονταν κ' ἔπειτα γύριζαν στὸ χωριό.

Ἀπὸ τὴ Νίγδη ἀγόραζαν ὅλα τὰ εἶδη, κυρίως ὁμως λαχανικά, γιὰτι αὐτὰ ποὺ ἔσπερναν οἱ ἴδιοι στοὺς νεγκυριῶνες, στὰ ξερικὰ περιβόλια τοῦ χωριοῦ τους — συνήθως κολοκύθια καὶ καρπούζια — δὲν ἦταν ἀρκετά. Καὶ τὰ ὑφάσματα, νήματα, χρώματα, τρόφιμα ἀπὸ τὴ Νίγδη τ' ἀγόραζαν.

Ἀπὸ τὴ Νεάπολη ἀγόραζαν κρασί, μαῦρες σταφίδες, ὑφάσματα.

Ἄλλαζαν ζῶα στὸ Ζάμζαμα, ὅπου προτιμοῦσαν τὰ θηλυκὰ γαϊδούρια. Οἱ Μιστιῶτες προτιμοῦσαν τὰ ἀρσενικά. Χαρτιὰ στίς ἀνταλλαγές αὐτὲς δὲν τοὺς χρειάζονταν, ἀρκοῦσε ὁ λόγος τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΤΕΧΝΗ ΤΩΝ ΚΕΤΣΕΔΩΝ

§ 214. Εισαγωγή. Ἡ οικονομικὴ σημασία τῆς τέχνης.

Ἡ μεγαλύτερη πηγή πλούτου, ἀπὸ τὴν ὁποία προσπορίζονταν ρευστό χρήμα οἱ Μιστιῶτες, σπουδαιότερη κι ἀπὸ τὴ γεωργία¹, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας, ἦταν ἡ τέχνη τῶν κετσέδων². Μέσα σὲ δυόμισι περὶπου μῆνες, ἓνας Μιστιῶτης, ἀσκώντας μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό του τὴν τέχνη αὐτή, ἔφερνε στὸ σπίτι του 5,6,8, λίρες³, ποσὸν ποῦ δύσκολα θὰ συγκέντρωνε, ἂν πουλοῦσε ὅλη τὴ σοδειὰ τῶν χωραφιών του⁴. Καὶ γιὰ τὶς 5-8 αὐτὲς λίρες ἐργαζόταν ἓνας μόνο ἀπὸ τὸ σπίτι, ἐνῶ τὰ χτήματα ἀπασχολοῦσαν ὅλη τὴν οἰκογένεια, καθὼς καὶ τὰ μεγάλα ζῶα τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς χρονιᾶς. Ἄν λοιπὸν δὲν ἦταν κάποιος στὸ Μιστί «πλούσιος» κάπως, ἢ ἂν δὲν ἀσκοῦσε μικροεμπόριο μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, τὸ μόνο ποῦ τοῦμενε νὰ κάνει, γιὰ νὰ μὴν πνιγῆ στὰ χρέη, ἦταν νὰ ἀσκήσει τὴν τέχνη. Τὸ χρήμα ἦταν σπάνιο στὸ χωριό καὶ οἱ λίγες λίρες, ποῦ ἔμπαιναν ἔτσι σ' ἓνα σπίτι, ἦταν τὸ μόνο ἀξιόλογο ρευστό χρήμα ποῦ ἐξοικονομοῦσε ἡ οἰκογένεια. Μ' αὐτὸ θὰ πληρώνονταν οἱ φόροι, ὁ παπὰς καὶ ὁ σιδεράς, ὁ δάσκαλος, ἂν ὑπῆρχαν στὸ σπίτι παιδιά, ὁ τόκος, ἂν ἡ οἰκογένεια χρωστοῦσε στὸν εὐπορο τοῦ χωριοῦ. Μ' αὐτὰ θ' ἀγόραζαν τὸ νῆμα, τὸν καφέ, τὰ παντζάρια, τὶς πιπεριές καὶ τ' ἄλλα ζαρζαβατικά ποῦ δὲν σπέρνονταν στὸ χωριό, καὶ προπαντός, γιὰ ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ οἰκογενειῶν, μὲ τὰ λίγα

1. Ὁ Σαραντίδης 126 σημειώνει: «Εἶναι γεωργοί, τινὲς δὲ περιφερόμενοι εἰς τὰς κόμας καὶ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ξαίνουσι μαλλία ἢ βάμβακα». Ὁ Dawkins 19: «Τώρα μερικοὶ φεύγουν καὶ δουλεύουν παπλωματάδες, ἀλλὰ οἱ περισσότεροὶ ζοῦν στὸ χωριό ζῶν γεωργικὴ καὶ βουκολικὴ». Ὁ Hamilton 2, 296: «οἱ Μιστιῶτες δὲν ἐγκαταλείπουν τὸ χωριό τους γιὰ νὰ βροῦν δουλειά, οὔτε ἐπιτρέπεται νὰ παντρευτοῦν ξένες γυναῖκες».

2. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τέχνη, ἄλλο ἐπάγγελμα, ἀπ' ὅπου μποροῦσε νὰ κερδίσει κανεὶς ρευστό χρήμα ἦταν τοῦ ζωέμπορου. Ὑπῆρχαν μερικοὶ Μιστιῶτες ποῦ τὸ ἀσκοῦσαν: ἀγόραζαν τὰ ζῶα τοῦ χωριοῦ καὶ τὰ μεταπουλοῦσαν στὴ Νίγδη ἢ σὲ μεγαλύτερους ζωέμπορους, ποῦ ἔφταναν ὡς τὸ χωριό, ἢ ἔσφαζαν καὶ πουλοῦσαν τὸ κρέας. Αὐτοὶ δὲ ἦταν ἓνα ἐλάχιστο ποσοστὸ, σχετικὰ μὲ τὸ πλῆθος ποῦ πῆγαινε στὶς κοῦβρες.

3. Μετὰ τὸ 1914 τὸ κέρδος ἔφτανε τὶς 10 ἢ 15 λίρες.

4. «Κάθε τρεῖς μῆνες ἔρχονταν στὸ χωριό χίλιες λίρες ἀπὸ τοὺς κετσέδες», ὑπολογίζουν μερικοὶ, 4000 δηλ. τὸ χρὸνο.

αὐτὰ χρήματα θ' ἀγοραζόταν ἢ σίκαλη γιὰ τὸ ψωμί τοῦ σπιτιοῦ, ὅταν ἡ σοδεῖα ἀπὸ τὰ χωράφια δὲν ἀρκοῦσε γιὰ ὄλο τὸ χρόνο, ἢ ὅταν ἡ οἰκογένεια δὲ διέθετε δικό της ζευγάρι.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παπάδες, τοὺς σακάτηδες, τοὺς ἄρρωστους, τοὺς μικρέμπορους καὶ τοὺς κάπως εὐπορους τοῦ χωριοῦ, ὄλοι οἱ ἄντρες, ὅπως καὶ τὰ παιδιά ἀπὸ τὰ δεκαπέντε τοὺς περίπου χρόνια, ἔφευγαν κάθε χρόνο ἀπὸ τὸ χωριὸ γιὰ ν' ἀσκήσουν τὴν τέχνη, περισσότερα ἀπὸ πεντακόσια - χίλια λένε πολλοὶ - συνολικὰ ἄτομα.

§ 215. Πότε ἄρχισε τὸ ἐπάγγελμα. Ἡ παράδοση.

Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε οἱ Μιστιῶτες ἄρχισαν τὴν τέχνη¹ πού, ἀνάμεσα στοὺς Χριστιανούς, ὡς τὰ 1924, ἦταν προνόμιο δικό τους καὶ τῶν ἀποίκων τους Τσαρικλιωτῶν. Οἱ σημερινοὶ ὅμως πληροφορητὲς ξέρουν πὼς καὶ οἱ πατέρες τους καὶ οἱ παπποῦδες τους ἔκαναν τὴν ἴδια δουλειά. Ὁλη ἢ Μικρασία, ἐξάλλου, ἦταν «ζώνη ἐκμετάλλευσης» τῶν Μιστιωτῶν. Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, ἀπὸ τὴ Συρία καὶ τὴν Κιλικία ὡς τὴ Σμύρνη, τὸν Πόντο καὶ τὴ Νότια Ρωσία², ἤξεραν καλὰ τοὺς Μιστιῶτες καὶ ὄλοι εἶχαν νὰ εἰποῦν κάτι γι' αὐτούς, γιὰ τὴν τέχνη καὶ γιὰ τὴ φτώχεια τους. Γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κετσέδες πού ἐφτιαχναν στὰ ὄρεινὰ τούρκικα χωριά, κατέβαιναν καὶ στὶς πόλεις, στὰ παράλια τῆς Μικρασίας, κ' ἐφτιαχναν παπλώματα³. Καὶ τὰ τελευταῖα αὐτὰ τᾶφτιαχναν καὶ σὲ ἑλληνικά, ὄχι μόνο σὲ τούρκικα σπίτια. Ἐφταναν μακριὰ ὡς τὴν Ρόδο, τὴν Κάλυμνο, Κάρπαθο, Σύμη, Σάμο, Ἰκαρία, Χίο, Μυτιλήνη, ἀκόμη ὡς τὴ Νάξο καὶ τὴ Θεσσαλία⁴, τούρκικες κτήσεις παλιότερα.

Γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς τέχνης ὑπάρχει αὐτὴ ἡ παράδοση: Ὁ χαλατσὶ μανσοῦρ, ὁ τεχνίτης τῶν χαλιῶν, ἦταν πρῶτα κετσετζής. Αὐτὸς ἔβγαλε τὴν τέχνη τῶν κετσέδων ἀπὸ ἓνα ἐπεισόδιο, ὅπως ὁ ναυπηγὸς ἐμπνεύ-

1. Τοῦρκοι κετσετζήδες ὑπῆρχαν στὸ Ἰκόνιο καὶ τὸ Ἄκσεράι. Ὁ Dawkins 19 σημειώνει: «ὁ Hamilton λέει πὼς οἱ κάτοικοι δούλευαν στὰ μεταλλεῖα τοῦ Maden Dağ, 5 - 6 ὥρες ἀνατολικά, ἀλλὰ ὅταν πῆγε (στὰ 1824), ἡ δουλειὰ εἶχε πάψει καὶ οἱ κάτοικοι δὲν ἔβγαιναν νὰ γυρέσουν ἄλλοῦ δουλειά». Μήπως αὐτὸ σημαίνει ὅτι μετὰ τὰ μεταλλεῖα ἄρχισαν ν' ἀσκοῦν τὴν τέχνη τῶν κετσετζήδων; Συμφωνεῖ σ' αὐτὸ μιὰ πληροφορία τοῦ Γρηγοριάδη, ἀξιόπιστου πληροφορητῆ, πού πιστεύει ὅτι οἱ Μιστιῶτες ἄρχισαν τὴν τέχνη γύρω στὰ 1860. Ἐφερε μάλιστα τὴν τέχνη στὸ χωριὸ κάποιος Μαδεντζόγλου ἀπὸ τὸ Γκυμῦς Χανέ. Ἡ πληροφορία τοῦ Dawkins, ὅτι τώρα μερικοὶ φεύγουν καὶ δουλεύουν παπλωματᾶδες, πρέπει νὰ ληφθῆ, χρονικά, κάπως πλατύτερα.

2. Στὰ 1905 εἶχαν φύγει γιὰ τὴ Ρωσία 56 Μιστιῶτες μαζί.

3. Εἰδικοὶ στὰ παπλώματα ἦταν οἱ Τσαρικλιῶτες.

4. Ὁ Ἄναστ. Παναγιωτίδης ἐρχόταν στὴ Λάρισα πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὰ 1924 κ' ἐφτιαχνε κετσέδες καὶ παπλώματα.

στηκε τὴ δική του τέχνη βλέποντας τὸ κόκαλο τοῦ στήθους τῆς κότας. Ὁ χαλατσι μανσοῦρ εἶχε ἓνα ἐργαλεῖο καὶ τίναζε μπαμπάκι. Ὅταν τελείωσε κάποτε τὴ δουλειά του, λέει, ἄς φτιάξουμε καὶ τὸ μαλλί, ἄς κάνουμε δηλαδή κετσέ. Τίναξε τὸ μαλλί, τὸ ἔστρωσε, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν κολλοῦσε! Ἐκεῖ πού σκεφτόταν, δάκρυσε ἀπὸ τὴ στενοχώρια του κ' ἓνα του δάκρυ ἔπεσε πάνω στὸ μαλλί. Καὶ τότε τὸ μαλλί κόλλησε! — Ἄ, αὐτὸ εἶναι, λέει. Τοῦ ἔλειπε τὸ νερό! Κ' ἔβαλε τότε νερό κ' ἔκανε τὸν κετσέ.

§ 216. Ἡ περιπλάνηση.

Ἦταν βαριά ἡ δουλειὰ τῶν κετσέδων, γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους. «Ἐσὺ ἔφαγες τοῦ ἄλωνιοῦ τόξ», τὴ σκόνη, «καὶ μεγάλωσες», ἔλεγαν μὲ παράπονο στὰ παιδιά πού ἔμεναν στὸ χωριό, αὐτὰ πού ἀκολουθοῦσαν τοὺς μεγάλους στοὺς κετσέδες.

Γύριζαν πάντα φτωχοί, ζητιάνευαν σχεδὸν παντοῦ, ἄλλοτε φανερά κι ἄλλοτε εὐσχημα, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ συντηρηθοῦν τοὺς μῆνες πού ἔλειπαν ἀπὸ τὸ χωριό τους καὶ νὰ μὴ χαλάσουν τὸ μικρὸ κεφάλαιο πού εἶχαν εξασφαλίσει ἀπὸ τὴ δουλειά τους. Γύριζαν ἄπλυτοι, ἀκούρευτοι καὶ κουρελιασμένοι, κατάκοποι ἀπὸ τὴν πεζοπορία βδομάδων, καὶ κοιμόνταν στὸ ὑπαιθρο ἢ σὲ στάβλους, κοντὰ στὰ ζῶα, ὅπως γινόταν καὶ μὲ τοὺς Τούρκους πού τοὺς ἔπαιρναν στὴ δούλεψή τους. Χρειάζονταν 20, 25, περισσότερες κάποτε μέρες ὥσπου νὰ φτάσουν ἀπὸ τὸ Μιστιτὶ στὴν περιοχή πού συνήθιζε καθένας τους νὰ ἐργάζεται, καὶ τὴν ἀπόσταση αὐτὴ τὴν ἔκαναν πάντοτε μὲ τὰ πόδια. Τὰ γαῖδουράκια τους, πού πάντα τοὺς συνόδευαν, ἦταν κι αὐτὰ φορτωμένα καὶ κουρασμένα. Τοὺς φόρτωναν τὸ δοξάρι, τὸν κόπανο, τὴν κάπα, τὸ κεπενέκ¹—τὸν κανναβάτσο—ἓνα δυὸ ἄδεια σακκιά κάποτε, δυὸ ἀλαξιές ροῦχα γιὰ κάθε ἄτομο, τὸ δισάκι μὲ 20 - 25 παξιμάδια καὶ τὸ λίγο τυρὶ γιὰ τὸ δρόμο, τροφίμα πού ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ τᾶφερναν κάποτε πίσω στὸ χωριό, ὕστερα ἀπὸ δύο δυόμισι μῆνες². Τὰ γαῖδουράκια τους ἔτρωγαν χόρτα στὸ δρόμο καὶ ἄχυρα πού ζητιανεύαν γι' αὐτὰ τ' ἀφεντικά τους, ἔβοσκαν τὴ νύχτα καὶ περπατοῦσαν τὴν ἡμέρα. Καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Μιστιτῶτες ἔτρωγαν ψωμί, τυρὶ, πράσινα κρεμμύδια, ὠμὰ χόρτα πού τὰ ξερίζωναν ἀπὸ τὴ γῆ, σαλιγκάρια πού τὰ μάζευαν στὰ χωράφια καὶ τᾶψηναν στὴ φωτιά,

1. Τουρκ. kepenek.

2. «Ὅταν τ' ἀγόρια γίνονταν δεκάξι χρονῶν», λένε οἱ Μιστιτῶτες, «τοὺς δίναμε δύο ψωμιά καὶ τὰ στέλναμε στοὺς κετσέδες. Ἄν, ὥσπου νὰ γυρίσουν, εἶχαν φάει καὶ τὰ δυὸ ψωμιά, δὲν ἦταν γιὰ προκοπή. Ἐπρεπε νὰ φέρουν τὸ ἓνα τουλάχιστο πίσω στὸ χωριό. Ἐνα καλὸ τσιράκι ἔπρεπε: νὰ προσέχει τὰ γαῖδούρια τῆς συντροφιάς, νὰ μαζεύει τὰ ψωμιά καὶ νὰ φέρνει πίσω στὸ χωριό τὰ παξιμάδια πού περισσεύαν».

βδομάδες ταξίδι, «καί τραγουδοῦσαν κιόλας». Οὔτε πρωῖνὸ οὔτε ζεστό φαί σ' ὄλο τὸ δρόμο.

§ 217. Οἱ δυσκολίες στὰ ταξίδια.

Καὶ δὲν ἦταν μόνο αὐτά. Περνώντας ἀπὸ ἐρημιές μέσα στὴν ἀραιοκατοικημένη Μικρασία ἢ μέσα ἀπὸ ὀρισμένα χωριά, κινδύνευαν ἀκόμη κ' οἱ ἴδιοι. Στὴ δουλειά τους, μακριὰ ἀπὸ τὰ σπίτια τους, κανεὶς δὲν τοὺς πείραζε. Ὅταν γύριζαν ὁμως στὸ χωριό, οἱ Τοῦρκοι ὀρισμένων περιοχῶν τοὺς σταματοῦσαν κάποτε στὸ δρόμο, τοὺς ἔδερναν καὶ τοὺς ἔκλεβαν τὸ μικρὸ ἀλλὰ πολύτιμο θησαυρὸ πού εἶχαν μὲ τόσον κόπο συγκεντρώσει. Γι' αὐτό, περνώντας ἀπὸ τὰ ἐπικίνδυνα αὐτὰ μέρη, ἔπαιρναν τὰ μέτρα τους. Ἡ συντροφιά γινόταν μεγαλύτερη, ἔμπαιναν μπροστὰ οἱ νέοι ἄντρες κι ἀκολουθοῦσαν τὰ παιδιά καὶ οἱ ἡλικιωμένοι μὲ τὰ γαϊδουράκια. Ταξίδευαν νύχτα, χωρὶς νὰ μιλοῦν, καὶ τὰ χρήματα στὸ γυρισμὸ ἔπρεπε νὰ τᾶχουν πάντα κρυμμένα. Τὰ χαρτονομίσματα τᾶκρυβαν μέσα στὰ κουρέλια ἢ στὰ μαλλιά, καὶ γιὰ τὶς χρυσὲς λίρες εἶχαν ἐπινοήσει ἐξυπνον τρόπο : Ἐπαιρναν χῶμα μαλακὸ ἀπὸ τὴ γῆ, ἔκρυβαν μέσα τὶς λίρες κ' ἔκαναν ἔπειτα τὸ χῶμα βόλους, ἓνα, δύο, περισσότερους — σὰν αὐτοὺς πού φτιάχνουν στοὺς δρόμους οἱ κλαντζάροι, οἱ κάρθαιοι. Ὅταν ἔβλεπαν κίνδυνο, πετοῦσαν τοὺς βόλους μέσα στὰ χόρτα ἢ στοὺς θάμνους — κανεὶς δὲ μπορούσε νὰ τοὺς ὑποπτεῖ — καὶ ἀργότερα γύριζαν καὶ τοὺς ἔπαιρναν. Ἄλλοτε ἀναγκάζονταν νὰ περάσουν κρυφὰ ἀπὸ χωριά πού τὰ μαλλιά τῶν προβάτων ἦταν μακριὰ κ' ἐπομένως ἀκατάλληλα γιὰ κετσέδες. Οἱ Τοῦρκοι τῶν χωριῶν αὐτῶν δὲν πίστευαν τὴ δικαιολογία τῶν τεχνιτῶν, κι αὐτοὶ φοβόνταν, γιὰτὶ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ κάνουν καλὴ δουλειά, καὶ προσπαθοῦσαν ἔτσι ν' ἀποφύγουν τὶς ταλαιπωρίες. Αὐτὰ ὁμως ἦταν οἱ ἐξαιρέσεις. Συνήθως περνοῦσαν ἄφοβα μέσα ἀπὸ τὰ τούρκικα χωριά καὶ χτυποῦσαν ἐλεύθερα τὶς πόρτες, γιὰ νὰ γυρέψουν ψωμί καὶ τυρὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ ἄχυρα γιὰ τὰ ζῶα τους. Ἦταν γιοτζοί¹, ὁδοιπόροι, καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τοὺς ἔδιναν εὐχαρίστως καὶ δωρεάν ὅ,τι τοὺς ζητοῦσαν.

§ 218. Στὴ δουλειά.

Ὅρισμένη ἡμερομηνία γιὰ τὸ ξεκίνημα δὲν ὑπῆρχε, συνήθως ὁμως ἔφευγαν δυὸ φορές τὸ χρόνο : τὴ μιὰ φορὰ — λίγες συντροφιές — ἔλειπαν ἀπὸ τὸ Μάρτη ὡς τὸν Ἰούνιο καὶ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουλίου ἢ ἀρχὲς Αὐγούστου, μετὰ τὴ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στ' ἀλώνια, ὡς τὸ Νοέμβρη

1. Τουρκ. yolcu.

ἢ Δεκέμβρη. Γιὰ τὰ Ἄδανα¹ καὶ τὴ Σμύρνη ἔφευγαν τὸ χειμῶνα, ἀλλὰ κι αὐτοὶ ἦταν λίγοι.

Ὅσοι παίνιδκαν σὰ κοῦρις, πήγαιναν στὶς κοῦρες, ἔπρεπε πρῶτα νὰ κοινωνήσουν. Πῆι σὰ κοῦρις, πῆγε στὶς κοῦρες, σήμαινε : πῆγε νὰ κάνει κετσέδες. Κοῦρες ἔλεγαν τὰ κοντὰ μαλλιά τῶν προβάτων, αὐτὰ ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τ' ἄρνια τῆς χρονιάς κουρεύοντάς τα τὸν Αὐγούστο. Τὰ μακριὰ ἦταν ἀκατάλληλα γι' αὐτὴ τὴ δουλειά.

Ὅσοι πήγαιναν στὴν περιφέρεια τοῦ Ἄιδιניοῦ, ξεκινούσαν γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὸ χωριὸ τὴν Τρίτη τοῦ Πάσχα. Τοὺς περίμεναν ἄλλοι στὸ Ναζιλί, πήγαιναν μαζί στὸ Σαρίκιοϊ καὶ ὄλοι μαζί ξεκινούσαν γιὰ τὸ Ντενιζλί κι ἀπὸ κεῖ γιὰ τὴν πατρίδα.

Ἄλλοι γύριζαν στὸ χωριὸ στὶς 20 - 25 τοῦ Ὀχτώβρη καὶ οἱ τελευταῖοι τεχνίτες ἔπρεπε τὰ Χριστούγεννα νὰ εἶναι στὰ σπίτια τοὺς. Ἦταν ὅμως μερικοὶ ποὺ, ὅταν τελείωνε ἡ δουλειὰ τῶν κετσέδων στὰ χωριά, κατέβαιναν στὶς πολιτεῖες καὶ φτιάχναν στρώματα καὶ παπλώματα. Ἐξοικονομοῦσαν ἔτσι ἄλλες 4 - 5 λίρες, κι αὐτὸ ἦταν πολὺ σημαντικό γιὰ τὸ σπίτι. Αὐτοὶ γύριζαν στὸ χωριὸ τὴ Λαμπρή, ἀλλὰ ἦταν μόνον ἓνα μικρὸ ποσοστὸ ἀπὸ ὄσους φεύγαν τὸν Αὐγούστο.

§ 219. Τὰ ἐργαλεῖα.

Τὰ ἐργαλεῖα ποὺ κουβαλοῦσαν μαζί τους γιὰ τὸ φτιάξιμο τῶν κετσέδων — τὰ φόρια, ὅπως τάλεγαν γενικά — ἦταν: δού δοξάρ¹ ἢ (ἡ) δεξάρα (εἰκ. 60), τὸ δοξάρι, καὶ τὰ ἐξαρτήματά του.

1) D ο ὀ d ο ξ ἄ ρ¹ ἦταν ἓνα ξύλο κυρτὸ κάπως στὴ μιά του ἄκρη, κυλινδρικό, μὲ διάμετρο 0,10 μ. περίπου καὶ μάκρος ὡς 1,60 μ. Στὴν εὐθεία ἄκρη τοῦ ξύλου αὐτοῦ ἦταν καρφωμένο κάθετα ἓνα σανίδι (7), πλατὺ ὡς 0,20 μ. καὶ μακρὺ ὡς 0,30 μ. δεξάρας δού ταχτᾶ², τὸ ξύλο τοῦ δοξαριοῦ, ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ μεγαλώνει, ὅπως φαίνεται καὶ στὴν εἰκόνα, τὴν κυρτότητα τῆς δεξάρας. Ἀπὸ τὴν ἄκρη τῆς δεξάρας, ἀπ' αὐτὴ ποὺ βρισκόταν πρὸς τὸ μέρος τοῦ ταχτᾶ, ξεκινούσε ἡ κόρδα, ἡ χορδὴ τοῦ δοξαριοῦ, ποὺ κρατοῦσε ὅσο καὶ ἡ πρὸς τὰ ἔξω μακριὰ πλευρὰ τοῦ ταχτᾶ (12) καὶ δενόταν, τεντωμένα καλά, στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς δεξάρας (6). Τὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινούσε ἡ χορδὴ λεγόταν ζαγκού (τὸ)³.

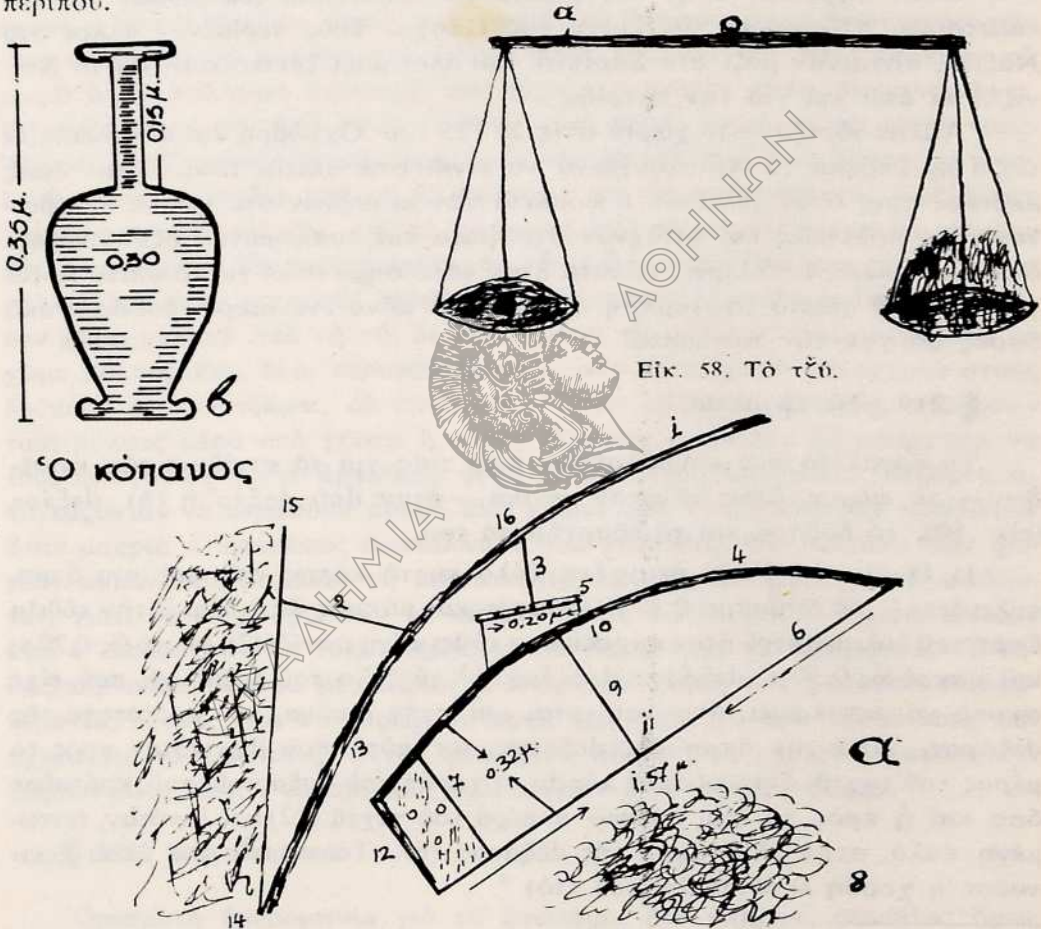
1. Ὁ Τσαλικογλου 97 σημειώνει: «Ἦρχοντο (στὴ Μερσίνα) ἀπὸ τὸν Μάρτιον καὶ ἔφευγον τὸν Σεπτέμβριον».

2. Τουρκ. tahta.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Ὁ Εὐστάθ. Παρεκβ. Π 1915, 24, σημειώνει: «κυρίως γὰρ χορδὴ εὐστρεφῆς, ἧτοι εὐκλωστον ἔντερον οἶός, ὃ παραφθειρόντες κόρδαν οἱ χυδαῖοί φασιν».

2) Δου τσίρπι¹ ήταν μιά ψιλή βέργα, 0,40 μ. περίπου μακριά, που την κρατούσε από τή μιά της άκρη στο σημείο (10) αυτός που ξζαινε τὸ μαλλί, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἄκρη της ἀκουμπούσε στή χορδή τῆς δοξάρας, γιά νά ρυθμίζει τούς κραδασμούς της (11).

3) Ὁ κόπανος ἦταν ξύλινος, μακρὺς 0,35 μ. περίπου, μαζί με τή λαβή του, πού τὸ μακρὸς της ἦταν 0,15 μ. Ἡ περίμετρος τοῦ κόπανου, στο παχύτερο μέρος της ἦταν 0,30 μ. καί ἡ βάση του ἐξείχε κυκλικά 0,02 μ. περίπου.

Εἰκ. 58. Τὸ τζό.

Ὁ κόπανος

Εἰκ. 59. Ἡ δεξάρα. Τὸ μπασκού (ξύλο γιά τὸ κρέμασμα τοῦ δοξαριοῦ). 2. Σκοινί γιά τὸ στήριγμα τοῦ μπασκού. 3. Σκοινί γιά τὸ κρέμασμα τοῦ δοξαριοῦ ἀπὸ τὸ μπασκού. 4. Ἡ δεξάρα. 5. Τὸ χτένι, με δόντια γιά τὴ μετάθεση τοῦ σκοινιοῦ. 6. Ἡ κόρδα. 7. Δεξάρας δου ταχτά (γιά νά μεγαλώνει ἡ κυρτότητα τῆς δεξάρας). 8. Τὸ μαλλί. 9. Τὸ τσίρπι πού ρυθμίζει τούς κραδασμούς τῆς κόρδας. 10. Ἡ θέση τοῦ χεριοῦ πού κρατεῖ τὴ δεξάρα. 11. Θέση ὅπου ὁ κόπανος «χτυποῦσε» τὴ κόρδα.

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4) Τὸ μ π α σ κ ο ὺ¹ ἦταν ἓνα κοινὸ μπαστούνι, μακρὸ ὡς δύο μέτρα (13).

Γιὰ τὸ ξάσιμο τῶν μαλλιῶν ἀκουμποῦσαν τὴ μιὰν ἄκρη τοῦ μπασκοῦ στὴ βάση ἐνὸς τοίχου (14) καὶ τὸ στήριζαν σ' ἓνα σημεῖο ψηλότερο μ' ἓνα σκοινί (2), πού ἢ ἄλλη του ἄκρη δευόταν σὲ καρφί μπηγμένο στὸν τοῖχο (15). Ἐπὶ ἓνα ψηλότερο σημεῖο τοῦ μπασκοῦ (16) κρεμοῦσαν μὲ ἄλλο σκοινί τὸ χτένι.

5) Τὸ χ τ έ ν ι (5) ἦταν ἓνα σανιδάκι μακρὸ ὡς 0,20 μ. καὶ πλατὺ ὡς 0,05 μ., μὲ τρεῖς τέσσερες τρύπες στὸ μᾶκρος του. Ἐπὶ δύο σκοινάκια στὶς ἄκρες τοῦ χτενιοῦ κρεμόταν τὸ δοξάρι, γειρτὸ πρὸς τὴ γῆ, μὲ τὴ μιὰ του ἄκρη — αὐτὴ μὲ τὸν ταχτὰ — ἀκουμπημένη στὸ ἔδαφος. Οἱ τρύπες τοῦ χτενιοῦ ἔχουν αὐτὸ τὸ σκοπὸ: Ἐνάλογα μὲ τὴν κλίση πού θέλουν νὰ δώσουν στὸ δοξάρι αὐτοὶ πού ξαίνουν τὰ μαλλιά, τὸ κρεμοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ τρύπα ἢ τὴν ἄλλη.

6) Τὰ παρμάκια², τὰ δάχτυλα, ἦταν δύο σανιδία μακριὰ ὡς 0,30 μ. καὶ πλατιά ὡς 0,07 μ. τὸ καθένα, μὲ 5 - 6 τρύπες, ἀπ' ὅπου περνοῦσαν ἰσάριθμα ψιλὰ ξύλα, «σὰν μολύβι χοντρά», πού ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἐξεῖχαν ὡς 0,20 μ. καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίθετη 0,15 μ. Στὴν τελευταία αὐτὴ πλευρὰ οἱ ἄκρες τους ἦταν δεμένες μὲ μιὰ γερὴ κλωστή, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν ἀπὸ τὴ θέση τους. Ἐτσι, πρὸς τὸ ἐμπρὸς μέρος τὰ ξύλινα αὐτὰ καρφιά ἦταν ἀχτινωτά, δὲν ἦταν παράλληλα μεταξύ τους. Μὲ τὰ παρμάκια, εἶδος χτενιοῦ, ἔστρωναν πάνω στὸ βρεγμένο κανναβάτσο τὸ μαλλί γιὰ τὸν κετσέ.

Τὰ ξύλα γιὰ τὸ δοξάρι τᾶφέροναν ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, ἐνῶ τὶς χορδές, πού γίνονταν μὲ ἔντερα προβάτων, τὶς ἀγόραζαν στὸ Ἴκόνιο. Ἐπειδὴ μάλιστα πρὸς τὴν περιοχὴ τοῦ Ἴκονίου πήγαιναν νὰ ἐργαστοῦν Μιστιῶτες ἀπὸ ὀρισμένες μόνο γειτονιές τοῦ χωριοῦ, οἱ ἄλλοι, τοῦ Πάνω Μαχαλά, π.χ., ζητοῦσαν ἀπ' αὐτοὺς νὰ τοὺς φέρουν χορδές. «Μιὰ χορδὴ γινόταν μὲ 14 ἔντερα προβάτου, ὄχι ἄρνιοῦ οὔτε κατσικιοῦ». Τὸ ζῶο, πού τοῦ παίρναν τὰ ἔντερα γιὰ χορδές, δὲν ἔπρεπε νὰ ἦταν οὔτε πολὺ παχὺ οὔτε πολὺ ἀδύνατο, καὶ τὰ ἔντερα, πρὶν στριφτοῦν σὲ χορδές, ἔπρεπε νὰ καθαριστοῦν ἀπὸ τὶς λίγες σάρκες καὶ τὸ λίπος πού βρίσκονταν στὴν ἐπιφάνειά τους. Τὸ κανονικὸ μᾶκρος μιᾶς χορδῆς ἦταν ἐνάμισι μέτρο³.

Μ' ἓνα δοξάρι σὰν αὐτὸ πού περιγράψαμε πέτανεν, ἔξαινε ὁ τεχνίτης ὡς εἴκοσι ὀκάδες μαλλί τὴν ἡμέρα, ἐνῶ μὲ τὸ μικρὸ δοξάρι πού χρησιμο-

1. Τουρκ. τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. parmak.

3. Στὸ Δεσιζλί, κατὰ τὸ Ἄιδινι, στὴν περιοχὴ τῆς Σμύρνης, ἦταν ἓνας χότζας πού ἔφτιαχνε χορδές διπλάσιες στὸ μᾶκρος ἀπὸ τὶς κοινές, καὶ φτηνές. Καὶ οἱ Μιστιῶτες, πού καὶ τὴν παραμικρὴ οἰκονομία τὴν πρόσεχαν, ἔκαναν κάποτε ἀρκετὲς μέρες δρόμο, γιὰ ν' ἀγοράσουν χορδές ἀπὸ τὸ χότζα.

ποιοῦσαν οἱ γυναῖκες στὸ σπίτι καὶ ποὺ μόνο στὶς διαστάσεις διέφερε ἀπὸ τὸ μεγάλο, ἔξαιναν¹ πολὺ λιγότερο.

§ 220. Οἱ παρχανάδες. Ἡ μοιρασιά.

Ξεκινούσαν ἀπὸ τὸ χωριὸ γιὰ τὴ δουλειά τους σὲ παρχανάδες², συνεργεῖα. Κάθε συνεργεῖο τὸ ἀποτελοῦσαν συνήθως τέσσερα ἢ πέντε ἄτομα : δύο ἢ τρεῖς μαστόροι καὶ ἓνα ἢ δύο παιδιά. Τέσσερα πέντε γιοιλάσα³, ἓνας παρχανάς, τέσσερεις πέντε σύντροφοι ἦταν ἓνα συνεργεῖο⁴. Ὅταν ὁ μαστορὸς ἔπαιρνε μαζί του καὶ τὸ δικό του παιδί, ἡ συντροφιά γινόταν πενταμελής. Ἐνα παιδί ἔπρεπε νὰ εἶναι 15 - 16 χρονῶν γιὰ νὰ πάει στοὺς κετσέδες, καὶ χρειαζόταν συνήθως 5 - 6 χρόνια ὥσπου νὰ μάθει τὴν τέχνη.

Ἀρχηγὸς τῆς συντροφιάς ἦταν ὁ μαστορὸς, ποὺ οἱ μικροὶ τὸν φώναζαν παῖσά, ὅπως καὶ κάθε ἡλικιωμένον. Αὐτὸς συμφωνοῦσε τὴ δουλειά, αὐτὸς εἶχε τὴν εὐθύνη, αὐτὸς ἔκλεβε, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως. Γι' αὐτό, ἐνῶ τὸ μερίδιο ποὺ ἔπαιρναν ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦταν τὸ ἴδιο, ὁ μαστορὸς ἀφαιροῦσε γιὰ λογαριασμό του ἀπὸ τ' ἄλλα μερίδια, ἀπὸ τὶς μοῖρες, ἓνα μέρος καὶ μεγάλωνε τὸ δικό του. Ἀπὸ τὶς ἑξὶ λίρες, π.χ., τοῦ παιδιοῦ, ἔπαιρνε αὐτὸς τὶς δύο. Δὲν παραπονιόταν ὁμως κανένας γι' αὐτό, γιατί μόνο ὁ μαστορὸς ἔκλεβε μαλλί, ποὺ μοιραζόταν ὅλη ἡ συντροφιά. Μὲ τὸ δίκιο του λοιπὸν νὰ πάρει κάτι παραπάνω ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ἄν ἀρρωστοῦσε κάποιος στὴν περίοδο αὐτὴ τῆς δουλειᾶς, τὸ μερίδιό του ἔμενε ὀλόκληρο καὶ οἱ ἄλλοι τὸν περιποιόνταν ὥσπου νὰ γίνει καλά, μεταφέροντάς τον ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ.

§ 221. Τόποι δουλειᾶς.

Κάθε συντροφιά εἶχε συνήθως ὀρισμένη περιοχὴ, ὅπου πήγαινε κάθε χρόνο κ' ἐργαζόταν, ὀρισμένα χωριά. Ἀπὸ τὸν Ἀσιμλοῦ Μαχαλά, π.χ., συνήθιζαν νὰ πηγαίνουν πρὸς τὴ Σμύρνη, ἀπὸ τὸν Πάνω καὶ τὸν Κιομουρτζοῦ Μαχαλά πηγαίνουν πρὸς τὸ Ἐρτζερούμ καὶ τὴ Ρωσία. Μάθαιναν ἔτσι τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μάθαιναν κι αὐτοί, ἀποκτοῦσαν γνωριμίες καὶ ἡ δουλειὰ γινόταν καλύτερα.

1. Κόβω (κόφουρ ἔνι) λένε στὴν Τσακωνιά. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Πελοποννησιακὰ* 5 (1962) 230. Πβ. Σχολ. Ἄρφ. Ἀχαρν. 320: «ἐργάζεται ξρια καὶ δέρει ἱμάντι».

2. Τουρκ. *barhana*.

3. Τουρκ. *yoldas*, συνοδός.

4. Στὸ Χάιμανα, 250 χλμ. ΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί, ἡ ὁμάδα εἶχε τρεῖς μαστόρους καὶ δύο τσιράκια, γιατί οἱ Κοῦρδοι εἶχαν ἀπαιτήσεις γιὰ τὴν ποιότητα τῶν κετσέδων, ἀλλὰ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τοὺς βοηθήσουν. Ἐπρεπε λοιπὸν ὅλη τὴ δουλειὰ νὰ τὴν κάνει ὁ μαστορὸς μὲ τὴ συντροφιά του.

Ἦξαν οἱ Μιστιώτες πότε τελείωναν τ' ἄλωνα στὶς περιοχὲς ποὺ ἐργάζονταν, κι ἂν αὐτὰ ἀργοῦσαν, πήγαιναν πρῶτα σ' ἄλλα χωριά ποὺ ἄλωνιζαν νωρίτερα. Τοὺς περίμεναν, ἐξάλλου, οἱ Τοῦρκοι αὐτῶν τῶν χωριῶν, ἐπλεναν τὰ πρόβατά τους γιὰ νὰ καθαρίσει τὸ μαλλί, καὶ τὰ κούρευαν πρὶν τὰ ζῶα ἀρχίσουν πάλι νὰ λερώνονται. Ὅσοι δὲν εἶχαν ἀρκετὰ μαλλιά, δανείζονταν ἀπὸ τοὺς γείτονες καὶ τᾶδιναν τὴν ἐπόμενη χρονιά, γιὰ νὰ κάνουν ὅλοι μὲ τὴ σειρά τοὺς κετσέδες τους. Τοιμάζονταν νὰ ποίουν τὰ ἄετῆα, νὰ κάνουν τοὺς κετσέδες, ἔλεγαν, καὶ στὰ σπίτια τους ἦταν σὰν μεγάλη γιορτὴ αὐτὲς οἱ μέρες. Καλοῦσαν τοὺς γείτονες, πρόσφεραν γλυκὰ, τραγουδοῦσαν, ἦταν ὅλοι χαρούμενοι. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα καλοπερνοῦσαν καὶ οἱ μαστόροι.

Συνηθισμένες περιοχὲς ὅπου πήγαιναν γιὰ τοὺς κετσέδες ἦταν τὸ Ἰκόνιο, τὸ Χάιμανα, τὸ Ἑσκίσεχιρ, τὸν Ἀφιὸν Καραχισάρ, τὸ Μπέησεχιρ¹, τὸ Ἄκσεχιρ, τὸ Ἐρζερούμ, ἡ Καισάρεια. Ἀρκετοὶ πήγαιναν καὶ στὴ Ρωσία, ἀλλὰ ὄχι γιὰ λίγους μόνο μῆνες, ὅπως αὐτοὶ ποὺ ἐργάζονταν σὲ ἄλλες περιοχὲς. Στὴ Ρωσία, συνήθως στὸ Κάρς, πήγαιναν ἀρκετοὶ μαζί, 20, 30, κ' ἔμεναν δυό, τρία ἢ περισσότερα χρόνια. Κάθε χρόνο ξεκινοῦσαν γιὰ τὴ Ρωσία 20 - 30 Μιστιώτες καὶ κάθε χρόνο γύριζαν στὸ χωριὸ ἄλλοι τόσο — οἱ παλιότεροι. Γύριζαν πάλι μαζί, καβάλα στ' ἄλογα ποὺ ἀγόραζαν, καλοντυμένοι «σὰν ἀγάδες». Εἶχαν ριγμένο στὴν πλάτη τους ἕνα ὠραῖο γιανψί² καὶ στὸ κεφάλι τους φοροῦσαν πασλί³. Τὸ πρῶτο ἦταν ἕνα εἶδος μέρτας ἀπὸ κετσέ, χωρὶς μανίκια, φλοκάτο στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ καὶ τόσο μεγάλο, ποὺ σκέπαζε πίσω καὶ τὰ καπούλια τοῦ ζῶου. Τὸ πασλί³ ἦταν ἕνα εἶδος κουκούλας μὲ μακρὸ κασκὸλ μαζί, ποὺ τὸ τύλιγαν γύρω στὸ κεφάλι καὶ στὸ λαιμό. Τὰ ἄλογα τὰ κρατοῦσαν λίγον καιρὸ καὶ ὕστερα τὰ πουλοῦσαν. Ἡ φτωχὴ γῆ τοῦ Μιστιοῦ δὲ μποροῦσε νὰ θρέψει τὰ καλομαθημένα αὐτὰ ζῶα.

Δὲ θυμοῦνται πότε ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν γιὰ παπλώματα στὴ Ρωσία. Πῆγε ἕνας στὴν ἀρχὴ, λένε οἱ πληροφορητές, κι αὐτὸς πῆρε ἔπειτα καὶ τοὺς ἄλλους. Στὴ Ρωσία πήγαιναν σὲ χριστιανικὰ χωριά καὶ τὸ ταξίδι αὐτὸ κρατοῦσε 20 - 25 μέρες. Στὰ μέρη αὐτά, ὅπως καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Ἰκονίου, τοὺς Μιστιώτες τεχνίτες τοὺς ἔλεγαν χαλάτς⁴, παπλωματάδες. Χαλάτς γκελδί⁵, ὁ παπλωματὰς ἦρθε, φώναζαν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Μιστιώτες, ὅταν ἔφταναν⁶.

1. Τουρκ. Beyşehir, 285 χλμ. ΑΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

2. Τουρκ. yamci.

3. Τουρκ. başlık.

4. Τουρκ. halıç.

5. Τουρκ. halıç geldi.

6. Κατὰ τὸ Συλλαῖο 62, σημ. 1 φώναζαν: «βάμβάκια τινάζομεν». Πβ. Σχολ.

Γιὰ τὴ Ρωσία χρειάζονταν, βέβαια, καὶ διαβατήριο, πὺν τοὺς τῶβγαζε ὁ δεσπότης, μὲ βάση πιστοποιητικὰ ἀπὸ τὴ Νίγηδ. Στὸ ταξίδι τοὺς αὐτὸ ντύνονταν τσερκέζικα, γιὰ νὰ μὴν τοὺς γνωρίζουν καὶ τοὺς ἐνοχλοῦν οἱ Τοῦρκοι στὸ δρόμο. Μερικοὶ εἶχαν ἐγκατασταθῆ μόνιμα στὴ Ρωσία—στὴν Εὐπατορία, στὴ Συμφερόπολη κ.ά. τῆς Κριμαίας. Εἶχαν δικὰ τοὺς καταστήματα, γύριζαν στὰ χωριά μὲ ἀμάξια καὶ κάποτε παντρεύονταν ντόπιες γυναῖκες.

Μὲ τὴ μεταπολίτευση μάλιστα πὺν ἔγινε ἐκεῖ, ἀρκετοὶ Μιστιῶτες ἔμειναν στὴ Ρωσία. Στὰ μακρινὰ αὐτὰ μέρη δὲ μπορούσαν νὰ πᾶνε καὶ νὰ γυρῖσουν μέσα στὸν ἴδιο χρόνο. Ἐπαιρναν καθένας τὸ γαϊδουράκι του ὡς τὸ Γκιουμούσχανε¹, τὸ πουλοῦσαν ἐκεῖ καὶ πήγαιναν μὲ τὰ πόδια στὴν Τραπεζούντα, ὅπου παίρναν τὸ πλοῖο γιὰ τὸ Νοβοροσίτσι καὶ ἀπὸ κεῖ στὸ Γκέρτς καὶ τὸ Μπατούμ. Οἱ σαράντα πενήντα λίρες, πὺν ἔφερναν ἀπὸ τὰ ταξίδια αὐτὰ γυρίζοντας στὸ χωριὸ ἔπειτα ἀπὸ 2,3,4 χρόνια, ἦταν μιὰ περιουσία καλὴ.

Ὅταν οἱ ξενιτεμένοι στὴ Ρωσία γύριζαν στὸ χωριὸ, οἱ δικοὶ τοὺς βγαίνουν νὰ τοὺς ὑποδεχοῦν.

Ἄν μιὰ συντροφιά δὲν ἔβρισκε δουλειὰ στὴ δικὴ τῆς περιοχὴ, ἔφευγε γι' ἄλλην, ἔστω κι ἂν στὴν τελευταία αὐτὴ ἐργάζονταν ἄλλοι τεχνίτες. Πατριῶτες ἦταν αὐτοί, δὲ μπορούσαν ν' ἀφήσουν δικούς τοὺς ἀνθρώπους νὰ γυρῖσουν στὰ σπίτια τοὺς μὲ ἄδεια τὰ χέρια. Μοιράζονταν τὴ δουλειὰ τῆς περιοχῆς καὶ πορεύονταν ὅλοι τοὺς.

Γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἰκονίου ξεκινοῦσαν 5-6 ὁμάδες μαζί, κι ὅταν ἔφταναν στὸ Ἰκόνιο χωρίζονταν καθεμιὰ γιὰ τὰ χωριά τῆς. Καὶ γι' ἄλλες ὁμως περιοχὲς ξεκινοῦσαν κάποτε ἀπὸ τὸ χωριὸ περισσότερες μαζί συντροφίες, πὺν κατόπιν χωρίζονταν.

Ὅταν ἔφταναν στὰ χωριά, οἱ ντόπιοι μάθαιναν ἀμέσως πὺν οὐσταλάρ γκελδί², οἱ μαστόροι ἦρθαν. Τοὺς παραχωροῦσαν ἕνα μεγάλο στάβλο, τοὺς ἔδιναν ἕνα καζάνι καὶ σαποῦνι γιὰ τὴ δουλειὰ τοὺς, τὸ μαλλὶ γιὰ τοὺς κετσέδες καὶ τροφή γι' ἀνθρώπους καὶ ζῶα. «Τίποτα δὲ χαλούσαμε ἀπ' αὐτὰ πὺν παίρναμε», λένε οἱ τεχνίτες. Ἀνάλογος μὲ τοὺς κετσέδες πὺν χρειάζονταν ὁ ἰδιοκτήτης, ἦταν καὶ ὁ χρόνος παραμονῆς τῶν μαστόρων στὸ σπίτι του. Γιὰ τρεῖς συνηθισμένους κετσέδες ἦταν ἀρκετὴ μιὰ μέρα.

¹ Ησιόδου *Ἔργ. ἡμ.* 540: «πίλοις κυρίως τοῖς ἐξ ἐρίων πεπιλημένοις καὶ συμπτηθεῖσι καὶ συσφιγθεῖσιν ὑφάσμασιν, ἃ οἱ ἰδιῶται νῦν κέντουκλά φασι».

1. Τουρκ. Gumüş Hane, ἢ Ἀργυρούπολη τοῦ Πόντου.

2. Τουρκ. ustalar geldi.

§ 222. Ἡ κατασκευὴ τῶν κετσέδων. Τὰ πλουμιά.

Νὰ ποίκοιμ' ἢ νὰ πετάσοιμ' ἀετσίεα ἢ νὰ σέρουμ' τὰ κοῦρις, νὰ τινάξοιμε, νὰ ξάνοιμε κετσέδες, νὰ ρίξοιμε τὰ μαλλιὰ.

Νὰ τώρα πῶς γινόταν ἕνας κετσές — τὸ μάλλινο πύλημα : ὁ ἰδιοχτήτης ἔδινε τὸ μαλλιὶ στὴ συντροφιά — πάντοτε μαλλιὶ ἀρνίσιο πού παίρναν τὸν Αὐγουστο — πέντε ὡς ἕξι ὀκάδες γιὰ ἕνα συνηθισμένων διαστάσεων κετσέ, καὶ δυὸ τρεῖς ἀπὸ τὴ συντροφιά τὸ ἔξαιναν μὲ τὰ δοξάρια¹.

Καθισμένος σ' ἕνα πολὺ χαμηλὸ σκαμνάκι, κρατοῦσε ὁ τεχνίτης μὲ τὸ ἕνα τοῦ χέρι τὸ δοξάρι μαζί καὶ τὸ τσιρπί, μὲ τρόπο πού ἡ χορδὴ, στὸ σημεῖο πού τὴ συναντᾷ τὸ τσιρπί, ν' ἀκουμπᾷε στὸ σωρὸ τῶν μαλλιών (ἢ τοῦ μπαμπακιοῦ). Ἀκριβῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ τεχνίτης, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ τοῦ χέρι τὸν κόπανο, ἔκρουε μὲ τὴ βάση τοῦ τὴ χορδῆ, πού μὲ τοὺς κραδασμοὺς τῆς ἔξαινε — πέτανεν — (οὐσ. δού πέταμα) τὰ μαλλιὰ ἢ τὸ μπαμπάκι. Ὁ μάστορης ἔβρεχε ἔπειτα τὸ μακρὸ κανναβάτσο — τὸ χασίρ² ἢ τὸ δεζιάχι³, ἕνα πανί 3×15 μ. περίπου —, τὸ ἄπλωνε καταγῆς σὲ ἐπίπεδο μέρος καὶ κατόπιν ἔστρωνε μὲ τὰ δύο παρμάκια τὸ ξασμένο μαλλιὶ πάνω στὸ βρεγμένο κανναβάτσο. Ἐπαιρνε ἔπειτα ἕνα κυλινδρικό ξύλο, χοντρὸ σὰν τὸ μπράτσο καὶ μακρὸ ὡς τρία μέτρα, ὅσο δηλαδὴ τὸ πλάτος τοῦ κανναβάτσου, καὶ στὴ μιά του ἄκρη τύλιγε λίγο τὴν ἄκρη τοῦ κανναβάτσου. Εἶχαν κοντὰ τοὺς βραστὸ νερὸ καὶ μὲ τὴ σκούπα ράντιζαν καλὰ ὅλα τὰ μαλλιὰ. Ἐπιάναν ἔπειτα τὸ κυλινδρικό ξύλο πού σημειώσαμε καὶ τύλιγαν σ' αὐτὸ τὸ κανναβάτσο καὶ μαζί μ' αὐτὸ καὶ τὸ ἀπλωμένο καὶ βρεγμένο μαλλι.

Στὶς ἄκρες τοῦ ξύλου ὑπῆρχε ἕνα σκοινί. Μ' αὐτό, ὅταν τελείωνε τὸ τύλιγμα, ἔδεναν τὸ ρολὸ πού σχηματιζόταν μὲ τὸ κανναβάτσο. Κυλοῦσαν ἔπειτα τὸ ρολὸ αὐτὸ στὸ ἔδαφος καὶ τὸν πατοῦσαν ὡς μίαν ὥρα δυνατὰ καὶ μὲ τέχνη. Κατόπιν ἀνοίγαν τὸ ρολὸ καὶ ὁ κετσές ἦταν σχηματισμένος, ἀλλὰ ἀκόμη μαλακός. Ξανάριχναν νερὸ καὶ ξανατύλιγαν τὸν κετσέ στὸ ξύλο, ἀλλὰ χωρὶς κανναβάτσο αὐτὴ τὴ φορά.

Τὸ πάτημα αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες τὸλεγαν λάχτημα, κλότσημα. Βγάλλοιμ' ἀπὸ τοῦ λάχτημα, σήμαινε: τελείωσε τὸ χτύπημα καὶ βγάξοιμε τὸν κετσέ ἀπὸ τὸ ξύλο.

Ἄν ἤθελαν νὰ φτιάξουν καὶ δεῦτερον κετσέ, ἔβαζαν τὸν πρῶτο, καθὼς ἦταν τυλιγμένος ρολὸ στὸ ξύλο, μέσα στὸ κανναβάτσο καὶ τὸν ξαναχτυ-

1. Στὴ Ρωσία ἔφτιαχναν καὶ μεγάλους κετσέδες, 15-20 ὀκάδες, πού οἱ κάτοικοι τοὺς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ χαλιά.

2. hasır.

3. tezgâh.

ποῦσαν μαζί με τὸ δεύτερον κετσέ. Τὸ ἴδιο ἔκαναν μετὰ τὸ δεύτερον καὶ τὸν τρίτο.

Μετὰ τὸ λάχτημα ἔτρωγαν ὅλοι, ξεκουράζονταν κ' ἔπειτα ἔλιωναν μέσα στὸ καζάνι μιὰ πλάκα σαποῦνι, ὥστε νὰ γίνει καλὴ σαπουνάδα. Σήκωναν τότε τὰ μανίκια τους ὡς τὸν ἀγκώνα καὶ τὰ παντελόνια τους ὡς τὸ γόνατο, καὶ πάνω στὸν τυλιγμένο σὲ ρολὸ κετσέ ἔριχναν ἀρκετὴ σαπουνάδα. Αὐτὸ ἦταν τὸ ψήσιμου τοῦ κετσέ. Ἐλάτ', σήμερα νὰ (=θά)ψήσουμ' ἄετσέ, ἔλεγαν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Τὸν πατοῦσαν κι αὐτὸν ὡς μιὰν ὥρα, περισσότερο κάποτε, τὸν κρατοῦσαν ἔπειτα τεντωμένο καὶ τὸν χτυποῦσαν μετὰ τὸν κόπανο, γιὰ νὰ μακρύνει 4 - 5 δάχτυλα. Ἐπειτα τὸν ξανάκαναν ρολὸ καὶ τὸν ἔστηναν ὀρθιο, γιὰ νὰ στραγγίσει τὸ νερό.

Κάποτε ὁ ἰδιοχτήτης καλοῦσε σὲ βοήθεια τῶν μαστόρων τὰ παλικάρια τοῦ χωριοῦ. Μαζεύονταν αὐτὰ — 3,5,8, ἀπὸ 18 - 25 χρονῶν —, ἔπαιρναν τρία ἀπ' αὐτὰ τὸν κετσέ, ἔριχναν βραστὸ νερὸ μετὰ παχιά σαπουνάδα, τὸν τύλιγαν ρολὸ, τὸν ἔδεναν μετὰ σπάγγο καὶ τὸν χτυποῦσαν δυνατὰ μετὰ τὰ μπράτσα καὶ μετὰ τὰ γόνατα, καθὼς βρίσκονταν γονατισμένα πάνω σ' αὐτόν. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ ἦταν κουραστικὴ καὶ γι' αὐτὸ γινόταν μετὰ βάρδιες. Ὅταν κουράζονταν οἱ τρεῖς πρῶτοι, ἀρχίζαν οἱ ἐπόμενοι.

Τὰ πλουμιά. Ὅταν οἱ ἰδιοχτήτες ζητοῦσαν πλουμισμένον κετσέ, ἡ κατασκευὴ γινόταν ἀλλιῶς. Ἐφτιαχναν πρῶτα ἓναν πολὺ λεπτὸ κετσέ, ἔβαφαν λίγα μαλλιά μετὰ τὰ χρώματα ποὺ τοὺς χρειάζονταν καὶ μ' αὐτὰ σημάτιζαν πάνω στὸ κανναβάτσο τὰ πλουμιά ποὺ ἤθελαν. Ἐπειτα ἔστρωναν τὸ πολὺ μαλλί πάνω στὸν λεπτὸν κετσέ καὶ τὰ πλουμιά πρόβαλλαν ἔτοιμα.

Οἱ πλούσιοι Τοῦρκοι ἔκαναν πλουμιστοὺς κετσέδες καὶ γιὰ τ' ἄλογά τους — τὸν ἄτ ἄετσέ —¹, ποὺ εἶχε συνήθως διαστάσεις $1/2 \times 2$ μ. Ἐστελναν ἀκόμη τὸν ἄτ κετσέ στὸ Ἰκόνιο κ' ἐκεῖ ὁ σαράτσης² τὸν στόλιζε μετὰ χρυσὰ κεντήματα. «Ὁμόρφαινε ἔτσι τὸ ἄλογο, ἄμα εἶχε πάνω του αὐτὸν τὸν κετσέ, ὁμόρφαινε καὶ ὁ νοικοκύρης ποὺ ἦταν καβάλα», λένε οἱ Μιστιῶτες.

§ 223. Οἱ κάπες.

Ὅταν ἤθελαν νὰ κάνουν κάπες ἀπὸ κετσέ — ἄεπενέκια³ — χωρὶς βελονιά, χωρὶς ραφὴ δηλαδή, ἔκαναν κομμάτια τὸν κετσέ καί, πρὶν γίνει ἡ ὀριστικὴ ἐπεξεργασία του, ἐνώναν αὐτὰ τὰ κομμάτια, χρησιμοποιώντας γιὰ ἐνωτικὴ ὕλη λίγο μαλλί. Ἐτσι ἔπαιρνε ἡ κάπα τὸ σχέδιο ποὺ ἤθελαν. Ἐψηναν κι αὐτὸν τὸν κετσέ, ὅπως ἔκαναν καὶ τοὺς ἄλλους. Τὴν κοινὴ κάπα

1. Τουρκ. at kece, τοῦ ἀλόγου κετσές.

2. Τουρκ. saraç, σελοποιός.

3. Τουρκ. kerenek.

τὴν ἔκοβε καὶ τὴν ἔραβε εἰδικὸς τεχνίτης μὲ γερὴ κλωστή. Εἶχε καὶ μανίκια, ἀλλὰ δὲν περνοῦσαν σ' αὐτὰ τὰ χέρια τους. Τὶς καινούργιες κάπες τὶς ἔριχναν στὶς πλάτες τους, ὅταν πήγαιναν στὴν ἐκκλησία, στὸ χορό, στὶς ἐπισκέψεις· τὶς παλιὲς τὶς ἔπαιρναν στὰ χωράφια.

§ 224. Ἡ ἀμοιβή. Ἡ κλεψιά. Ἡ παράδοση γιὰ τὴν κλεψιά.

Ἡ ἀμοιβὴ τοῦ κετσετζῆ γιὰ τὸ φτιάξιμο τῶν κετσέδων ἦταν 2 - 3 γρόσια γιὰ κάθε δὐκά μαλλι πὸ χρησιμοποιοῦσαν ἢ 30 γρόσια γιὰ κάθε κετσέ.

Θὰ ἦταν ὅμως παράλειψη νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ κετσέδες καὶ γιὰ ἀμοιβὴ τῶν μαστόρων, χωρὶς νὰ μιλήσει καὶ γιὰ τὴν κλεψιά πὸ ἔκαναν οἱ τεχνίτες πάνω σ' αὐτὴ τὴ δουλειά. Οἱ ἴδιοι ἄλλωστε δὲν παραλείπουν ποτὲ νὰ συμπληρώσουν κάθε ἀφήγησι σχετικὴ μὲ τὴν τέχνη τους, μὲ τὴν πληροφορία πὸς ἔκλεβαν μαλλιά ἀπ' αὐτὰ πὸ τοὺς ἔδιναν οἱ νοικοκυραῖοι γιὰ τοὺς κετσέδες. Οὔτε προσπαθοῦν νὰ δικαιολογηθοῦν σοβαρὰ γι' αὐτὴ τους τὴ συνήθεια. Λένε, βέβαια, πὸς παλιότερα δὲν τοὺς πλήρωναν γιὰ τὴ δουλειά τους, πὸς ἡ ἀμοιβὴ ἦταν ἀσήμαντη, ἀλλὰ ἡ δικαιολογία αὐτὴ οὔτε ἀπὸ τοὺς ἴδιους θεωρεῖται σοβαρὴ. Ἀπλούστατα, οἱ Μιστιῶτες ἦταν φτωχοὶ καί, δουλεύοντας τοὺς 2¹/₂ περίπου μῆνες στοὺς κετσέδες, προσπαθοῦσαν νὰ φέρουν στὸ χωριὸ ὅσο περισσότερα χρήματα μποροῦσαν.

Οὔτε ξεγελοῦσαν πάντοτε, ἐξάλλου, τοὺς Τούρκους γιὰ τὶς κλεψιές τους. Τοὺς ἤξεραν αὐτοί, τόσα χρόνια στὴ δουλειά τους, καὶ πολλὲς φορὲς γελοῦσαν μ' αὐτὴ τὴ συνήθεια τῶν μαστόρων τους. Ἄλλοτε ὅμως τοὺς παρακολουθοῦσαν, γιὰ τὴν κλεψιά ἦταν σοβαρὴ, ἀφοῦ τὸ μαλλι πὸ ἔκλεβαν ἦταν πολλὲς φορὲς ὅσο κι αὐτὸ πὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τοὺς κετσέδες.

Ἡ κλεψιά ἦταν δουλειά τοῦ μάστορη, καὶ ἡ ἰκανότητα γι' αὐτὴν ἦταν προσὸν ἀπαραίτητο γιὰ νὰ μπεῖ κάποιος ἐπικεφαλῆς τῆς συντροφιάς.

Ἐκλεβαν τὰ μαλλιά μὲ πολλοὺς τρόπους. Καὶ πρῶτα - πρῶτα ἔκλεβαν στὸ ζύγι. Πάνω στὸν ἄξονα τῆς ζυγαριάς, κοντὰ στὶς χορδὲς πὸ (βλ. εἰκ. 59) κρατοῦσαν τὸ δίσκο μὲ τὰ μαλλιά, κάρφωναν κρυφὰ ἕνα καρφάκι (α), ὅπου γάντζωναν, πάλι κρυφὰ, τὴν ὥρα πὸ ζύγιζαν, τὴ μιὰ ἀπὸ τὶς χορδὲς τοῦ δίσκου, ὅπου ἔβαζαν τὰ μαλλιά. Μίκραινεν ἔτσι τὸ μᾶκρος τῶν χορδῶν καὶ μαζί μίκραινεν καὶ τὸ βάρος τῶν μαλλιῶν πὸ ἔμπαιναν στὸ δίσκο γιὰ ζύγισμα.

Ὁ ἀρχηγὸς - μάστορης, ὅπως ἦταν καθισμένος σταυροπόδι κ' ἔβαινε τὰ μαλλιά μὲ τὸ δοξάρι, ἄρπαζε κάθε τόσο μιὰ χεριά ἀπ' αὐτὰ καὶ τᾶχωνεν στὸ σακκούλι πὸ εἶχε ἀνάμεσα στὰ σκέλια του. Ὅταν τὸ γέμιζε, τᾶδινεν μὲ τρόπο στὸν ἄλλο, κι αὐτὸς τᾶκρυβε πίσω ἀπὸ τὰ σαμάρια τῶν ζώων.

Ἄλλοτε, αὐτὸς πὸ ἔβαινε δὲν εἶχε σακκούλι, ἀλλὰ κάθε τόσο πετοῦσε τὰ μαλλιά στὸν ἄλλο, κι αὐτὸς τᾶκρυβε.

Ἄλλοτε, ἀντὶ νὰ βάλουν στὸ δίσκο τῆς ζυγαριᾶς τὸν κόπανο, ποὺ ὑπολόγιζαν τὸ βάρος του μιὰν ὀκά, ἀκουμποῦσαν τὴ γροθιά τους, ποὺ τὴν ὑπολόγιζαν ἐπίσης μιὰν ὀκά. Περιττὸ νὰ ποῦμε πῶς, μὲ μιὰ μικρὴ πίεση τῆς γροθιάς πάνω στὸ δίσκο, τὸ βάρος μποροῦσε νὰ πολλαπλασιασθῆ, ὅσο βαστοῦσε ἡ ψυχὴ τοῦ μάστορη!

Κάποτε, λένε ἄλλοι Καππαδόκες, οἱ Μιστιῶτες εἶχαν καὶ ρυθμικὸ — στὸ ρυθμὸ τοῦ χτυπήματος τοῦ δοξαριοῦ — τραγουδάκι, ποὺ τὸλεγαν, ὅταν ἔφτανε ἡ κατάλληλη στιγμή γιὰ νὰ κλέψουν. Ἔλεγαν :

Ἄσπρα εἶναι, κύλα τα : ' -υ / ' -υ / ' -υ / ' -

Μαῦρα εἶναι, πέτα τα : ' -υ / ' -υ / ' -υ / ' -

Ἐβγζλ' τσὶ σὸν Ἄι Βασίλη : ' -υ / ' -υ / ' -υ / ' -υ

βγάλε, δηλαδὴ καὶ μερικὰ ποὺ θὰ πᾶνε γιὰ μερίδιο τοῦ Ἄι Βασίλη.

Σύμφωνα μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὰ Φάρασα¹, οἱ στίχοι ἄλλου σχετικοῦ τραγουδιοῦ ἦταν αὐτοί :

Πάρ' του πάρ' του δοῦ μαλλί, ' -υ / ' -υ / ' -υ / ' -

λάχτα του λάχτα του σὸ σαλβάρι. ' -υ / ' -υ / ' -υ / ' -υ

σὸ σαλβάρι σὸ χοβόλι², ' -υ / ' -υ / ' -υ / ' -υ

σὸ χοβόλι σὸ παλάνι. ' -υ / ' -υ / ' -υ / ' -υ

Καὶ τὸ παιδὶ ἀπαντοῦσε : Ποῦ νὰ δοῦ μουῶσου (= κρύψω)³ ;

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κλεμμένο, ἔπαιρναν καὶ φανερά γιὰ λογαριασμὸ τους οἱ τεχνίτες μιὰ μικρὴ ποσότητα μαλλιοῦ, ὅσο χωροῦσε ἡ χούφτα τους. Ἐπαιρναν τὸ μαλλί, τὸ πίεζαν γιὰ νὰ πιάσουν περισσότερο, ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε ν' ἀκουμπήσουν πουθενά : ὅσο ἔπιανε ἡ χούφτα, χωρὶς τὸ χέρι ν' ἀκουμπήσει! Τὴν ποσότητα αὐτὴ, ποὺ ἔπαιρναν, ἄς ποῦμε, δικαιοματικά, τὴν ἔλεγαν *τοκμάκ χακί*⁴, δίκιο τοῦ κόπανου, μερίδιό του δηλαδὴ.

Ὅταν τελείωνε ἡ δουλειά, εὐχόταν ὁ μάστορης στὸν ἰδιοκτήτη Ἄλλὰχ *περέκετ βερσίν*⁵, ὁ Θεὸς νὰ δώσει ἀφθονία, κι αὐτὸς τοῦ ἔδινε τὸ δῶρο.

Ἡ παράδοση γιὰ τὴν κλεψιά.

Δικαιολογοῦσαν κάποτε, σὰν ἀστεῖα σὰν σοβαρά, στοὺς ἐργοδότες τους τὴν ἀνάγκη ποὺ ἔνιωθαν οἱ Μιστιῶτες νὰ κλέψουν.—Ἐγὼ πληρώνω¹

1. Πληροφορία παπα Θόδωρου Θεοδωρίδη, Φαρασιώτη.

2. Φαρασιώτικη λ. ἰδιωμ.: κοπριά. Βλ. Ἀνδριώτη *Φάρασα* 62.

3. μουῶσου < μουχῶσω, κρύψω.

4. Τουρκ. tokmak hakkı.

5. Τουρκ. Allah bereket versin.

6. Τίς πλήρωναν στὸ *χαλασί μανσοῦρ* (τουρκ. hallacı mansur), στὸν προστάτη ἄγιό τους.

60 ὀκάδες τὸ χρόνο γιὰ τὸ αἷμα τοῦ γουναρά, ἔλεγαν, καὶ νὰ μὴν κλέψω ; Καὶ ἡ φράση αὐτὴ συνδεόταν μὲ μιὰ παράδοση, ποὺ διηγόνταν πάντοτε οἱ παπλωματάδες: «Ὁ μάστορης βγήκε νὰ πάει γιὰ κετσέδες καὶ στὸ δρόμο συνάντησε ἓνα γουναρά. — Ποῦ πᾶς ; — Στὸ τάδε χωριό. — Πᾶμε μαζί. Ὁ ἓνας πήγαινε γιὰ γοῦνες, ὁ ἄλλος γιὰ κετσέδες. Στὸ δρόμο εἶδαν ἓνα κοπάδι πρόβατα, 500, 600, πολλὰ. — Ἔ, λέει ὁ δικός μας (ὁ Μιστιώτης), ὁ Θεὸς νὰ τὰ βλοήσει νὰ κάνουμε κάπες καὶ κετσέδες ! Λέει ὁ γουναράς : — Ὅχι, νὰ ψοφήσουν ὅλα, νάχουμε δέρματα νὰ κάνουμε γοῦνες— μὲ 9 προβιὲς ἔκαναν μία γούνα. Νὰ τὰ βλοήσει ὁ ἓνας, νὰ ψοφήσουν ὁ ἄλλος, μάλωσαν. Στὸ θυμὸ του πάνω ὁ γουναράς δίνει μιὰ μὲ τὴ βελόνα στὸν κετσετζή. Πονάει αὐτός, πιάνει τὸν κόπανο, δίνει μιὰ τοῦ γουναρά, τὸν σκοτώνει ! Τὸν ἔπιασαν τὸν κετσετζή. — Βρέ, γιατί τὸν σκότωσες ; — Ἔτσι κ' ἔτσι. — Ἄ, λέει ὁ μουφτής¹, ἐκεῖ ποὺ δουλεύεις, νὰ παίρνεις ἀπὸ μιὰ χούφτα μαλλιά, γιὰ νὰ πληρώσεις τὸ αἷμα τοῦ γουναρά. Γι' αὐτὸ οἱ κετσετζήδες ἔπαιρναν τὴ χούφτα τὰ μαλλιά».

§ 225. Ὁ θάνατος τοῦ τεχνίτη στὰ ξένα.

Ἦταν σκληρὴ ἡ δουλειὰ τῶν κετσετζήδων τοὺς λίγους αὐτοὺς μῆνες ποὺ ἔλειπαν ἀπὸ τὸ σπίτι τους. Πεζοπορία ἀτέλειωτη, ὕπνος λίγος, δουλειὰ πολλή, φαγητὸ στὸ δρόμο ἐλάχιστο, τὰ εἶπαμε αὐτὰ παραπάνω. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ παραξενεύεται κανεὶς, ἂν κάποτε δὲν ἄντεχε κάποιος στὴν ταιλαιπωρία αὐτὴ καὶ πέθαινε μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό του. Στὰ ὄρεινά κι ἀπομακρυσμένα χωριά, ὅπου ἐργάζονταν οἱ Μιστιώτες, ὄχι μόνο οἱ γιατροὶ ἦταν ἀνύπαρκτοι ἀλλὰ καὶ παπὰς ἦταν ἀδύνατο νὰ βρεθῆ, γιὰ νὰ διαβάσει τὶς ἀπαραίτητες εὐχὲς καὶ νὰ κηδέσει τὸ νεκρό. «Ἄν πέθαινε κανεὶς», λένε οἱ πληροφορητές, «σὲ μιὰν ἄκρη τὸν θάβαμε, δίχως παπὰ, δίχως γράμματα. Ποῦ νὰ τὸν πᾶς ! Σάματι εἶχες τὰ μέσα ; Παίρνεις ἀπὸ τὴ γειτονιά ἓναν κασμὰ κ' ἓνα φτυάρι, ἀνοίγεις μὲ τὰ συντρόφια ἓνα λάκκο, τὸν θάβεις, κάνεις τὸ σταυρό σου, τελείωσε».

Τὸ σπίτι δὲ μπορούσε νὰ πληροφορηθῆ τὴ συμφορὰ, ὅσο ἡ συντροφιά τοῦ νεκροῦ ἔλειπε ἀπὸ τὸ χωριό. Ἡ ἀλληλογραφία ἦταν ἄγνωστο πρᾶμα, ἀκόμη καὶ ὅταν οἱ Μιστιώτες βρίσκονταν σὲ πολιτεῖες, ὅπου, στὸ κάτω κάτω, μπορούσαν νὰ ταχυδρομήσουν ἓνα γράμμα. Στὰ χωριά ὅπου ἐργάζονταν, αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο. Ἄγνοοῦσε λοιπὸν ἡ οἰκογένεια τὸ κακὸ ποὺ τὴν εἶχε βρεῖ καὶ τὸ μάθαινε μόνο ὅταν οἱ τεχνίτες γύριζαν στὸ χωριό. Καὶ τότε ὅμως πολλὲς φορὲς κανεὶς δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ χτυπήσει τὴν πόρτα γιὰ νὰ τὸ ἀναγγεῖλει. Ἄφηναν τὸ γαιδουράκι τοῦ νεκροῦ

1. Τουρκ. müfti.

νά πάει μονάχο του στο σπίτι και με τή σιωπή του νά μιλήσει για τόν αφέντη του, πού δὲ θὰ τὸν ξανάβλεπαν οἱ δικοί του. Καταλάβαιναν αὐτοί, πήγαιναν καὶ ρωτοῦσαν τὴ συντροφιά καὶ μάθαιναν τὸ νέο.

§ 226. Ὁ γυρισμὸς στὸ χωριό.

Γυρίζοντας ἀπὸ τὴν ξενιτιά, ὕστερα ἀπὸ δύομισι μῆνες περίπου, οἱ Μιστιῶτες, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς 5 - 6 λίρες, ἔφερναν κάποτε καὶ λάδι, πού εἶχαν πάρει σὰν πληρωμὴ γιὰ τὴ δουλειά τους, πολὺ συχνὰ καὶ μερικὲς ὀκάδες μαλλιά πού μοίραζαν μεταξύ τους μετὸν τρόπο πού σημειώσαμε ἄλλοῦ¹.

Ἐφερναν ἀκόμη μιὰ δυὸ ὀκάδες κερὶ, πού τὸ πλήρωναν ὅλοι μαζί καὶ τὸ πρόσφεραν στὸν Ἅι Βασίλη.

Στὸ γυρισμὸ ἔμπαιναν συνήθως στὸ χωριὸ νύχτα. Ἦταν ἄπλυτοι καὶ μισοξυπόλητοι, κουρελιασμένοι καὶ ἀξύριστοι, ἔτσι πού καὶ οἱ ἴδιοι ντρέπονταν² νὰ παρουσιαστοῦν στοὺς συχωριανούς τους. Εἶχαν ὅμως κι ἄλλο λόγο νὰ μὴ θέλουν νὰ μποῦν μέρα στὸ χωριὸ τους. Οἱ δανειστὲς τοὺς περίμεναν ὅλοι ἀπὸ μέρες, γιὰ νὰ πάρουν ὅ,τι χρωστοῦσε ὁ μάστορης στὸν καθένα τους, καὶ ἦταν ὅλοι αὐτοὶ γνωστοὶ ἢ καὶ συγγενεῖς τους. Ἦταν ἄλλο πράμα νὰ χρωστᾶς στὸ ἀπρόσωπο κράτος, κι ἄλλο σὲ ἀνθρώπους τοῦ χωριοῦ. Περίμεναν ὁ παπᾶς τὸ χρονιάτικο, ὁ σιδεράς τὴν ἀμοιβή του γιὰ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, ὁ μπακάλης τὴν ἐξόφληση τοῦ λογαριασμοῦ καὶ ὁ δανειστής νὰ εἰσπράξει τουλάχιστο τὸ φαῖσι³ του, τὸν τόκο, ἂν δὲ μπορούσε νὰ πάρει τὸ κεφάλαιο. Καὶ ὅλ' αὐτὰ ἦταν συνήθως ἀδύνατο νὰ ξοφληθοῦν μετὰ 5 - 6 λίρες πού ἔφερνε ὁ ξενιτεμένος, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι ἀπ' αὐτὲς ἔπρεπε νὰ μείνει κ' ἓνα μικρὸ ποσὸν γιὰ τὰ ἐξόδα τοῦ σπιτιοῦ ὡς τὸν ἐπόμενο Αὐγουστὸ. Καὶ ἦταν ἀκόμη Νοέμβρης ἢ Δεκέμβρης, σπανιότερα Πάσχα.

Ὅσον καιρὸ οἱ ἄντρες τους ἔλειπαν στὶς κοῦρες, οἱ γυναῖκες ἔκαναν συχνὰ παράκληση γι' αὐτοὺς στὶς ἐκκλησίες. Κι ὅταν γύριζαν, οἱ γνωστοὶ πού τοὺς πρωτόβλεπαν, ἔτρεχαν ν' ἀναγγεῖλουν τὸ εὐχάριστο. — Καλῶς ἦρτις! Φῶς στὰ μάτια σ', εὔχονταν στὸν ξενιτεμένο. — Φῶς στὰ μάτια σ', εὔχονταν καὶ στὸ σπίτι του, καὶ οἱ δικοί του ἀπαντοῦσαν: — Φῶς μας (εἶ).

1. Βλ. σ. 415.

2. Καὶ οἱ χτενάδες τοῦ Κοσμᾶ τῆς Κυνουρίας, οἱ γιοργαντζάδες, γιὰ νὰ μὴν τοὺς βλέπουν φορτωμένους τὰ σακκούλια τους, ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ ταξίδι τους κ' ἐπέστρεφαν ἀπ' αὐτὸ στὸ χωριὸ τους νύχτα.

3. Τουρκ. faiz.

§ 227. Ἡ συνθηματικὴ τὸς γλώσσα.

Θὰ κλείσουμε τὸ κεφ. γιὰ τὴν τέχνη, σημειώνοντας πὼς οἱ Μιστιῶτες, δουλεύοντας σὲ τουρκόφωνες περιοχές, δὲν εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ἰδιαιτέρη, συνθηματικὴ¹ γλώσσα, ὅπως γίνεται συνήθως σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις. Γιὰ τὶς περιπτώσεις ὅμως ποὺ ἐργάζονταν σὲ περιοχές ὅπου ἡ γλώσσα τὸς γινόταν κάπως κατανοητὴ², χρησιμοποιοῦσαν ἐλάχιστες συνθηματικές λέξεις, ὅπως: ἀσπρομάλλης ὁ μουχτάρης, γαπτικὸς ὁ ἐργοδότης ἢ ὁ χωροφύλακας, κιτίκα ἢ τσουφαλιῶ³ τὸ σακκούλι, κοπὰν τὸ ἀπόσπασμα χωροφυλάκων ἢ ὁ χωροφύλακας, τράζα τὸ τσιγάρο, χελύκα—θηλυκιά—τὸ κορίτσι ἢ ἡ γυναίκα. Χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμη μερικές γενικές μὲ τὴν προσταχτικὴ φέρε, ὅπως: φέρε τσουφαλιῶ, φέρε τὸ σακκούλι, φέρ' κουρτιμάτ'⁴, φέρε τὸ ψωμί, φέρ' πτεριοῦ, φέρε τὸ σαλβάρι, φέρ' τοῦ καλτσημάτ'—τοῦ καβαλήματος, δηλαδὴ τὸ γαϊδούρι, φέρ' τοῦ πγισιμάτ'⁵, τὸ νερό, καθὼς καὶ τὴ φράση: ἤσαν d' ἔχ' ἵνι d' ὄνομά τ' ἵνι, ἦρθαν αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τ' ὄνομά τὸς, «οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος». Ἡ φράση νὰ ἰέρ' ἵνι τσουφαλιῶ, σήμαινε ἀκόμη νὰ κλέψουν, νὰ πετάξουν κάπου, νὰ κρύψουν τὸ σακκούλι μὲ τὰ κλεμμένα, ἢ φράση κιτίκα πῆι μῆστικό, τὸ γαϊδούρι πῆγε νηστικό, τὸ σακκούλι ἔφυγε ἄδειο. Τσουφαλὰς ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς συντροφιάς. Τὸ μέρος ὅπου ἔκρυβαν τὰ κλεμμένα τὸλεγαν πουλιόνα: χέκι πουλιόνα, βάλ' τα στὸν κρυφώνα. Ραχιοῦ ἔλεγαν τὸ παλάτι τοῦ σαμαριοῦ.

§ 228. Δουλεύοντας στὶς πολιτεῖες.

Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες ἐργάζονταν μόνο στὰ ὄρεινά τουρκικά χωριά, δὲν κέρδιζαν τίποτ' ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς λίγες λίρες γιὰ ἀμοιβὴ τοὺς καὶ τὶς ὀκάδες τὰ μαλλιά ποὺ ἔκλεβαν μὲ τοὺς τρόπους ποὺ σημειώσαμε. Αὐτοὶ ὅμως ποὺ ἐργάζονταν στὶς πολιτεῖες, προπάντων στὶς μεγάλες, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς βρισκόταν σὲ ἀνθιση, ἔβλεπαν ἢ μάθαιναν ἀρκετά, ποὺ τὰ διηγόνταν ἔπειτα στοὺς δικούς τοὺς. Τοὺς καλοῦσαν στὶς πολιτεῖες νὰ φᾶνε μαζὶ μὲ τὸν ἐργοδότη, κι αὐτοὶ ντρέπονταν. Ἐβλεπαν τοὺς ἄλλους ποὺ ἔτρωγαν καθένας ἀπὸ τὸ πιάτο του, κι αὐτὸ τοὺς παραξένευε. Διηγόνταν

1. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Πελοποννησιακά* 6 (1968) 43 κέ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Δὲν καταλάβαιναν καλὰ τὰ Μιστιῶτικα οὔτε οἱ Χριστιανοὶ τῶν χωριῶν, ὅπου ἐργάζονταν οἱ Μιστιῶτες. Ἀκόμη καὶ οἱ Καπαδόκες δυσκολεύονταν νὰ τοὺς νιώσουν καλὰ. Βλ. Χουδαβερδόγλου 119: «Γλώσσα... παρεφθαρμένη ἑλληνικὴ τελείως δυσνόητος».

3. Δηλ. τσουβαλιῶ, σακκιῶ.

4. Ἀπὸ τὸ τουρκ. kurtmak, καταπίνω; 5. Δηλ. πιόσιμου, νεροῦ.

στό χωριό πώς σ' αὐτὲς τὶς πολιτεῖες οἱ γυναῖκες κυκλοφοροῦσαν χωρὶς τσεμπέρι στό κεφάλι καί μὲ τακούνι ψηλὸ στὰ παπούτσια, καί οἱ δικοὶ τοὺς δὲν τοὺς πίστευαν. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ξενιτεμένους αὐτοὺς προσπαθοῦσαν κάποτε νὰ μπάσουν κάτι ἀπὸ τὶς νέες συνήθειες στό χωριό τους. Ἐφερε, π.χ., ἕνας πιρουνία ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ἄλλος λίγο ἐλαιόλαδο, καί πολλοὶ ἀπόφάσισαν νὰ διορίσουν μίαν ἐπιτροπὴ πού νὰ διαχειρίζεται τὰ χρήματα τῆς ἐκκλησίας, γιατί ὡς τὴν ἐποχὴ τους ἡ διαχείριση ἦταν ἀνεξέλεγκτη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΓΕΩΡΓΙΑ

Ι ΤΑ ΖΩΑ. ΤΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ.

§ 229. Είσαγωγή. Τὰ ζῶα τοῦ ζευγαριοῦ.

Ἡ καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν στὸ Μιστι γινόταν μόνο μετὰ τὰ βόδια καὶ μετὰ τὰ λίγα βουβάλια. Μ' αὐτὰ ὄργωναν, ἔσπερναν, κουβαλοῦσαν τὰ στάχυα στὸ ἀλώνι, ἀλώνιζαν κ' ἔφερναν τὴ σοδειὰ στὸ σπίτι. Τὰ πολλὰ γαϊδούρια τοῦ χωριοῦ τὰ χρησιμοποιοῦσαν μόνο γιὰ βοηθητικὰς δουλειὰς, τὸ σημειώσαμε αὐτὸ παραπάνω.

Ἐπῆρχαν ἀρκετὰ σπίτια ποῦ δὲν εἶχαν βόδια γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν τους, ἀπὸ κανένα ὅμως δὲν ἔλειπαν ἓνα ἢ δύο γαϊδουράκια. Τόσο μάλιστα συνηθισμένο ἦταν τὸ τελευταῖο αὐτὸ ζῶο στὸ χωριό, ὥστε αὐτοὺς ποῦ δὲν εἶχαν βόδια τοὺς ἔλεγαν γενικὰ ἔσεκτσῆδες¹, δηλαδή γαϊδουράδες. Μουλάρια δὲν ὑπῆρχαν.

Κάθε σπίτι ποῦ ἔτρεφε βόδια εἶχε τουλάχιστο δυὸ ἀπ' αὐτὰ γιὰ τὶς δουλειὰς τῶν χωραφιῶν, πολλὰ ὅμως εἶχαν πέντε κ' ἕξι, ἀρσενικά, φυσικά. Τὶς ἀγελάδες τὶς ἔτρεφαν μόνο γιὰ τὸ γάλα καὶ γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή. Πολλοὶ εἶχαν δυὸ ζευγάρια βόδια, γιὰ νὰ γίνεταὶ σύντομα ἡ καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν, κρατοῦσαν ὅμως στὴν ἐποχὴ τοῦ ὄργωματος καὶ τῆς σπορᾶς καὶ ἓνα ὡς δύο ἀκόμη βόδια ἐφεδρικά — τ' ἀλλαξίμια. 'Αλλάζουμ' ἀ βόια, ἔλεγαν.

Ὅταν ὄργωναν ἓνα πρᾶσιδι, ἂν τὸ χῶμα ἦταν σκληρό, ἀλλάζαν τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ βόδια τοῦ ζευγαριοῦ γιὰ νὰ ξεκουράζεται. Μετὰ τὸ δεύτερο πρᾶσιδι ἀλλάζαν τὸ δεύτερο ζῶο. Ὅσοι δὲν εἶχαν ἀλλαξίμια, σταματοῦσαν κάθε τόσο τὸ ὄργωμα, γιὰ νὰ ξεκουραστοῦν καὶ νὰ φᾶνε οἱ ἴδιοι καὶ τὰ ζῶα τους. Μ' ἓνα ζευγάρι βόδια ἔσπερναν τρία, τὸ πολὺ, στάματα τὴν ἡμέρα, ἔριχναν 8 - 10 κιλά σπόρο, ἀνάλογα μετὰ τὸ χωράφι.

§ 230. Τὸ χαμί².

1. Βλ. παραπάνω, σ. 429.

2. Τουρκ. ham.

Πριν ζέσουν ὀριστικὰ στὸ ἀλέτρι τὰ βόδια, ξέβαλλαν χαμί, ἔβγαζαν χαμί, ἔβγαζαν τὰ ζῶα στὸ χωράφι, γιὰ νὰ συνηθίσουν σιγὰ σιγὰ στὴ δουλειά. Μετὰ τὴ σπορὰ τῶν χωραφιῶν, στὶς 10 - 15 τοῦ Δεκέμβρη, τὰ βόδια κλείνονταν στὸ στάβλο ὡς τὶς 10-15 τοῦ Φλεβάρη, ἂν ὁ καιρὸς πῆγαινε καλά, ὡς ἀργότερα, ἂν ὁ χειμῶνας ἦταν βαρὺς. Μούδιαζαν λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀκινησία καὶ ἦταν ἐπικίνδυνο νὰ μποῦν ἀπότομα στὴ δουλειά. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ τὴν ἀνοιξη. Ὅταν τὰ κατέβαζαν ἀπὸ τὸ γιγιλὰ¹, δὲν ἔπρεπε πάλι νὰ μποῦν ἀπότομα στὴ δουλειά, γιὰ νὰ μὴν κουραστοῦν. Ἐβγαζαν λοιπὸν οἱ γεωργοὶ χαμί. Τᾶζευαν στὸ ἀλέτρι καμιὰν ὥρα καὶ ὕστερα γύριζαν στὸ σπίτι. Τὴ δευτέρη μέρα τᾶζευαν περισσότερο, τὴν τρίτη ἀκόμη περισσότερο κ' ἔτσι τὰ ζῶα συνήθιζαν. Κάτι ἀνάλογο γινόταν καὶ μὲ τὰ νέα ζῶα, αὐτὰ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἔζευαν στὸ ἀλέτρι. Τοὺς ἔβαζαν πρῶτα τὸ ζυγὸ χωρὶς τὸ ἀλέτρι, ἀργότερα τοὺς περνοῦσαν καὶ τὸ ἀλέτρι, ποὺ τῶσερναν ἑλαφρὰ στὴ γῆ, κάνοντας ἓνα ρηχὸ αὐλάκι, κ' ἔτσι «ἐμπαιναν κι αὐτὰ στὸ ζυγὸ» καὶ συνήθιζαν. Ἦταν, ἐξάλλου, ἀρκετὰ ἀπείθαρχα τὰ βόδια, ὅταν ἔβγαιναν ἔξω μετὰ τὸ χειμωνιάτικο κλείσιμο. Πηδοῦσαν, μούγκριζαν, χτυπιόνταν μεταξύ τους, χαλοῦσαν τὸν κόσμο. Γκουτζοῦκο βγάλλισκαμ' δὲ βόια στοῦ χαμί νὰ μὴ τοπλαῖσ'νι², τὸ Φλεβάρη βγάσαμε τὰ βόδια στὸ χαμί, γιὰ νὰ μὴν κουτσαθοῦν. Λίου λίου, ν' ἀπλώσ'νι, χαμαλαίζαμ'³, ἂν νιότουν νὰ βγοῦμ' νάνοιξ', σιγὰ σιγὰ, γιὰ νὰ ξεμουδιάσουν, τὰ βγάσαμε στὸ χαμί, ἂν ἦταν νὰ βγοῦμε τὴν ἀνοιξη (γιὰ καλλιέργεια). Παρακινοῦσαν τὰ βόδια νὰ προχωρήσουν φωνάζοντάς τους τζά, χάιντι, τζά! καὶ γιὰ νὰ σταματήσουν : ὅ, χά!

Ἐλεγαν βόι ἀκπόζο⁴ ἀσπριδερό, καρὰ⁵ μαῦρο, μπόζο⁶ σταχτί, σαρι⁷ κόκκινο. Ἐλεγαν ἀκόμη : σαλῶ δὲ βόια σου βόσκημα, νὰ βοσκηθοῦν, ὀδηγῶ τὰ βόδια στὴ βοσκή, νὰ βοσκήσουν, ζέγου, ἔζεξα δὲ βόια, ζεύω ἔζεψα τὰ βόδια, δὲ βόια ταβροῦν δ' ἀλέτρι, τὰ βόδια τραβοῦν τὸ ἀλέτρι. Λύνου δὲ βόια, νὰ παραμῶ, βράυν' ἄλλο, λύνω τὰ βόδια, γιὰ νὰ γυρίσω στὸ σπίτι, βράδυασε πιά, ἀψὰ βραῦνιαῖσκ', γρήγορα βραδυάζει. Ταῖζου, ποτίζου, ντίζου δὲ βόια στοῦ στάβλου, ταγίζω, ποτίζω, δένω τὰ βόδια στὸ στάβλο.

1. Τουρκ. yaylâ, λιβάδι. Βλ. παρακάτω, § 253.

2. Τουρκ. topallamak, κουτσαίνω.

3. Ἀπὸ τὸ τουρκ. ham.

4. Τουρκ. akboz.

5. Τουρκ. kara.

6. Τουρκ. boz.

7. Τουρκ. sarı.

§ 231. Τὸ πετάλωμα τῶν ζώων.

Γιὰ τὸ πετάλωμα τῶν ζώων βοηθοῦνταν μεταξύ τους οἱ γείτονες, ἂν δὲν ὑπῆρχαν στὸ σπίτι δυὸ τρεῖς ἄντρες, ποὺ χρειάζονταν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Γιὰ τὸ πετάλωμα μάλιστα τῶν βοδιῶν, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὰ ρίξουν καταγῆς γιὰ νὰ τὰ πεταλώσουν, χρειάζοταν μεγαλύτερη προσπάθεια καὶ προσοχή, γιατί τὸ νύχι τῶν βοδιῶν εἶναι μικρὸ, καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ πληγώσουν τὰ ζῶα.

Τὰ πέταλα τῶν βοδιῶν ἦταν διαφορετικὰ ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων. Ἦταν

Εἰκ. 60. Πέταλο βοδιοῦ.

μιά στενή, κυρτὴ κάπως σιδερένια λουρίδα γιὰ κάθε νύχι τοῦ ποδιοῦ, μὲ δυὸ ἢ τρεῖς τρύπες, γιὰ νὰ περνοῦν ἀπ' αὐτὲς τὰ καρφιά. Τῶν ἄλλων ζώων — ἀλόγων καὶ γαῖδουριῶν — εἶχαν τὸ γνωστὸ μονοκόμματο σχῆμα τοῦ πέταλου, ἀλλὰ δὲν ἦταν ἄδεια στὸ κέντρο. Τὰ καρφιά εἶχαν μεγάλο κεφάλι καὶ τ' ἀγόραζαν ἀπὸ τὴ Νίγη.

Τὰ πέταλα τῶν βοδιῶν καρφώνονταν ἀπὸ δύο σὲ κάθε πσινὸ πόδι, στὰ μπροστινὰ ὅμως καρφώνονταν μόνο ἓνα κομμάτι, στὸ ἐξωτερικὸ νύχι, στὴ χηλὴ τοῦ ζώου, ἐνῶ τὸ ἐσωτερικὸ ἔμενε ἀπετάλωτο. Αὐτὸ γινόταν γιὰ νὰ μὴ χτυποῦν τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο καὶ πληγιάζουν τὰ ζῶα τὰ πόδια τους.

Ἐλεγαν καβαλῶνου πεταλῶνω, πέταλου πέταλο, σκεφί καρφί, συντράχ,¹ τὸ κυρτὸ καὶ πλατὺ κοφτερὸ ἐργαλεῖο μὲ τὴ μακριὰ λαβὴ γιὰ τὸ κόψιμο τῶν νυχιῶν τῶν ζώων, κελπέτι² τὴν τανάλια, γιὰ νὰ κόβουν τὸ μέρος τῶν καρφιῶν ποὺ περίσσευε μετὰ τὸ πέρασμά τους ἀπὸ τὸ νύχι, τσακούτ³ τὸ σφυρί.

Γιὰ τὸ πετάλωμα τῶν ἀλόγων καὶ τῶν γαῖδουριῶν σήκωνε ἓνας τὸ πόδι τοῦ ζώου, ὅπως αὐτὸ στηριζόταν στὰ τέσσερα, καὶ ὁ ἄλλος τὸ πετάλωνε : Πελεκοῦσε πρῶτα τὸ νύχι τοῦ ζώου, γιὰ νὰ γίνεῖ ἴσιο καὶ νὰ ἐφαρμόσει καλὰ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. kelpedin.

3. Τουρκ. çekic.

τὸ πέταλο. τοποθετοῦσε τὸ πέταλο στὴ θέση του, ἄνοιγε μέσα στὸ νύχι τρύπες μὲ τὸ σουφλί, ἔβαζε σ' αὐτὲς τὰ καρφιὰ καὶ τὰ χτυποῦσε ἔπειτα μὲ τὸ σφυρί, ὥσπου νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἔξω μέρος τοῦ νυχιοῦ οἱ μυτερές τους ἄκρες καὶ ὅσο ἀκόμη μέρος περισσεύει ἀπ' αὐτά. Τὸ περισσευούμενο αὐτὸ μέρος τὸκοβαν μὲ τὴν τανάλια καὶ κατόπιν χτυποῦσαν τὴν ἄκρη πού ἐξεῖχε, ὥστε νὰ γυρίσει πάνω στὸ νύχι, γιὰ νὰ μὴ φεύγει τὸ καρφι ἀπὸ τὴ θέση του.

Γιὰ νὰ πεταλώσουν ὁμως τὰ βόδια, ἔπρεπε νὰ τὰ ρίξουν ἐλαφρὰ καὶ μὲ προσοχὴ στὴ γῆ, πάνω σὲ κοπριά ἢ σὲ ἄχυρα, γιὰ νὰ μὴ χτυπήσουν. Τοὺς ἔδεναν λοιπὸν τὰ δύο μπροστινὰ πόδια μαζί, τοὺς ἔδεναν καὶ τὰ πινά, περνοῦσαν ἓνα σκοινί ἀπὸ τὰ μπροστινὰ πόδια πρὸς τὴν οὐρά, τὸ τραβοῦσαν μὲ δύναμη, καὶ τὸ ζῶο ἔπεφτε στὴ γῆ μὲ τὴ ράχη. Περνοῦσαν ἔπειτα ἀνάμεσα στὰ δεμένα αὐτὰ ζευγάρια ποδιῶν ἓνα γερὸ καὶ μακρὸ κοντάρι, τὸ στήριζαν στὴ ρόδα τοῦ ἀμαξιοῦ πού εἶχαν ἐκεῖ κοντά, κ' ἔτσι τὰ πόδια τοῦ ζῶου στέκονταν ψηλά καὶ ὁ πεταλωτὴς ἔκανε τὴ δουλειά του.

Πετάλωναν τὰ ζῶα τους μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, τὸ καλοκαίρι, πρὶν μεταφέρουν τὰ στάχυα ἀπὸ τὰ χωράφια στ' ἄλώνια. Στὸ ἄλώνι, μὲ πεταλωμένα τὰ ζῶα κοβόταν εὐκολώτερα ἢ καλαμιά.

§ 232. Τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

α) Τὸ ἀλέτρι.¹

Περὶτὸ νὰ ποῦμε πῶς τὸ ἀλέτρι, τὸ ἀλέτρι στὸ Μιστι ἦταν ξύλινο καὶ πρωτόγονης κατασκευῆς καὶ πῶς, ἀφοῦ ἡ περιοχὴ τοῦ χωριοῦ ἦταν τελείως ἄξυλη, τὰ ξύλα καὶ γι' αὐτό, ὅπως καὶ γιὰ τ' ἄλλα γεωργικὰ τους ἐργαλεῖα, τᾶφερναν καὶ τὰ πουλοῦσαν στὸ χωριὸ οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ βουνίσια χωριά. Κυρίως ἦταν ἀπὸ τὸ Μπερεκετλούγιας, τὸ Μπερεκετλι Μαδέν, πού κι αὐτοὶ τ' ἀγόραζαν ἀπὸ ἄλλα νοτιότερα χωριά, ὅπου ὑπῆρχαν δάση. Φόρτωναν τὰ ξύλα στὰ γαϊδουράκια τους, μὲ τρόπο πού τὰ στοφιὰ² νὰ σέρνονται στὴ γῆ, ἔρχονταν στὸ Μιστι καὶ ἔμεναν στὸ σπίτι κάποιου γνωστοῦ τους. Μάθαιναν οἱ Μιστιῶτες τὸν ἐρχομὸ κ' ἔτρεχαν νὰ κάνουν

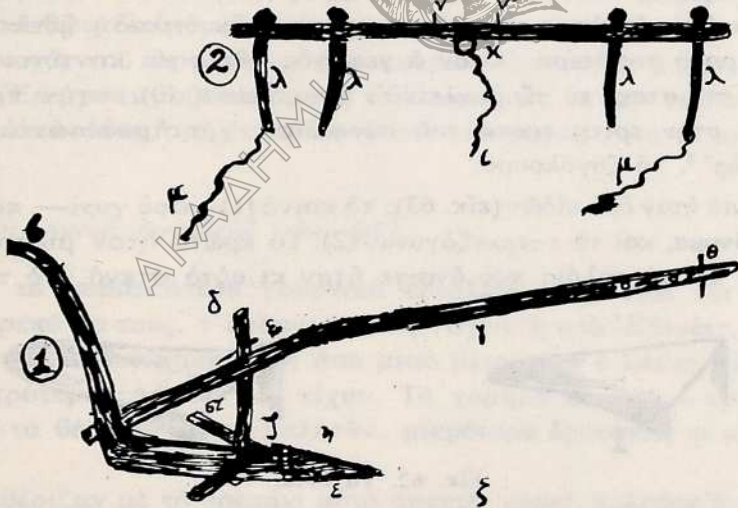
1. Πβ. Στ. Κυριακίδη *ΕΦΣΠΘ* 6(1848) 435 (ὅπου καὶ εἰκ. ἀλετριοῦ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς), Δ. Λουκόπουλο *Γεωργικὰ Ρούμελης* 14 κέ., Α. βρόντη *Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου*, *Λαογρ.* 12 (1938-46) 104 κέ., Θαν. Κιζλάρη *Λαογρ.* 12 (1938-46) 386 κέ., Α. Καρανασάση *Λαογρ.* 14 (1952) 208 κέ. Γιὰ τὸ ἀρχαῖο ἀλέτρι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο λίγο διαφέρει τὸ Μιστιώτικο, βλ. Θ. Βενιζέλο *Ἰδιωτ. βίος ἀρχαίων* 166, *Roget Tour de Myconos, ile de l' Egée, Athènes* (χωρὶς χρονολογία) 59.

2. Ἐν. στοφί(δι) <ἰστοβοῖδι, τὸ σταβάρι. Πβ. Σχολ. Ἡσιόδ. *Ἔργ. ἡμ.* 425 : «ἰστοβοεὺς παρ' ἐνίοις καὶ τὸ μετὰ τὴν ἐχέτλην ξύλον». Καὶ Θεσσαλον. Εὐστάθ. *Παρεκβ.* Π, 623, 37: «ἰστοβοεὺς . . . οἱ φασιν αὐτὸν σταβάριον, ὡς οἶον ἰστοβοάριον».

τήν προμήθειά τους σέ ξύλα γιά τὰ γεωργικά τους ἐργαλεία, συνήθως μέ ἀνταλλαγή γεωργικῶν προϊόντων. Ἔτσι, ἕνας λά(β)ους, μιὰ λαβή τοῦ ἀλετριοῦ, ὅπως καί τὸ ὀκτσέ, στοίχιζαν τὸ καθένα 20 - 25 ὀκάδες σίκαλη ἢ κριθάρι, ὅσο καί ἡ προσκαλάβα τοῦ ἀμαξιοῦ, ἕνα στοφί 15 - 20, ἐνῶ τὸ μαζι¹ γιά τὸ ἀμάξι ἦταν ἀκριβότερο. Ἦταν βαρὺ, καί σ' ἕνα γαϊδούρι δὲ μποροῦσαν νὰ φορτώσουν περισσότερα ἀπὸ δύο μαζιά, ἐνῶ φόρτωναν 5 - 6 στοφιά. Ξύλα γιά τὰ γεωργικά ἐργαλεία ἔφερναν ἀκόμη καί ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Σουβάς, τῆς Σεβάστειας. Τάφερναν μέ ἀμάξια, καί οἱ Μισιτιῶτες τὰπαιρναν γιά τοκάνια² σβάρνες, νεκλείρια³, δεκράνια³, ἀναδούτια³, λάους³, ὀκτσά³ κτλ. Ἔλεγαν ὀρτώνου, ὀρθώνω, φτιάχνω δὸ ἀλέτρι, γισεύου, ἰσιώνω, πελεκῶ τὰ ξύλα.

Τὴ βάση τοῦ ἀλετριοῦ τὴν ἀποτελοῦσε τὸ ὀκτσέ ἢ (εἰκ. 61, 1), ξύλο μονοκόμματο, μέ γωνία σχεδὸν ὀρθή, ποὺ στὴ μιὰ του ἄκρη τελείωνε στὸ λά(β)ου(β) (ὁ λάβους ἢ λάγους ἢ λάους, πληθ. τὰ λάγουζια) στὴ χειρολάβα, ὅπως λέγεται ἀλλοῦ τὸ μέρος ἀπ' ὅπου κρατεῖ καί κατευθύνει τὸ ἀλέτρι ὁ γεωργός. Στὴν ἄλλη, τὴν ὀρθία ἄκρη του, κοντὰ στὴ γωνία, τὸ ὀκτσέ εἶχε μιὰ διαμπερῆ, ἀπὸ τὰ ἐμπρὸς πρὸς τὰ πίσω, στενόμακρη τρύπα, ὅπου ἔμπαινε καί στερεωνόταν ἡ πελεκημένη ἄκρη τοῦ στοφιδιοῦ, τοῦ σταβριοῦ (γ).

Τὸ στοφί (γ) ἦταν μακρὺ ὡς δύο μέτρα ξύλο, χοντρότερο ἀπὸ κοινὸ

Εἰκ. 61. Τὸ ἀλέτρι (1). Τὸ τζύ (2).

1. Τουρκ. mazi.

2. Τουκ. tükân.

3. Βλ. παρακάτω, σ. 467.

καδρόνι, στηριζόταν στην τρύπα του ὀκτσέ και προχωρούσε πρὸς τὰ ἔμπρως, ὄλο και μακραίνοντας ἀπ' αὐτὸν (βλ. εἰκ. 50).

Στὴν ὀριζόντια πλευρὰ τοῦ ὀκτσέ, 0,30 μ. περίπου ἀπὸ τῆς γωνίας, ὑπῆρχε δευτέρα διαμπερῆς και κάθετη τρύπα, ὅπου περνοῦσε τὸ γουλούτς ἢ γουλούτς¹, ἢ σπάθη (δ), πού εἶχε ἀποστολὴ νὰ συγκρατεῖ στὸ κατάλληλο ὕψος τὸ στοφί. Τὸ γουλούτς περνοῦσε και ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τρύπα τοῦ στοφιδιοῦ, ἔβγαине ἢ ἄκρη του ἔξω ἀπ' αὐτό και συγκρατιόταν στὴ θέση της μετὸ κατακλεί² ἢ κατακλιεί³, κατακλειδί (ε), ξύλινο καρφι πού περνοῦσε σὲ τρύπα τοῦ κουλούτς.

Λίγο μακρύτερα ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ ὀκτσέ, πρὸς τὸ ἔμπρως μέρος τοῦ ἀλετριοῦ και πιὸ ἔμπρως ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς σπάθης, κάρφωναν πάνω στὸν ὀκτσέ δύο μικρὰ ξύλα, πού οἱ δύο τους ἄκρες ἐνώνονταν πάνω σ' αὐτὸν και οἱ ὑπόλοιπες δύο ἄνοιγαν σὲ σχῆμα V πρὸς τὰ πίσω (στ). Τὰ δύο αὐτὰ ξύλα, τὸ φτερό, ὅπως λέγεται σὲ πολλὰ μέρη, τᾶλεγαν μπαρούτια, παρώτια, και εἶχαν σκοπὸ νὰ σκορποῦν πρὸς τὰ πλάγια τὸ χῶμα πού ἔσκιζε τὸ ὑνί.

Ἡ ἄκρη τοῦ ὀκτσέ, ἢ ἀντίθετη ἀπὸ τῆς λαβῆς, ἦταν πελεκημένη μετὸ κλίση πρὸς τὰ κάτω, γιὰ νὰ ἐφαρμοστῆ σ' αὐτὴν τὸ γυνί, ὑνί (η), πού σφιγγόταν πάνω στὸν ὀκτσέ μετὸ βλάχαρ³ (ζ), βραχιόλι, σιδερένιον κρίκο.

Τὸ στοφί εἶχε στὴν ἀντίθετη ἀπὸ τὸ λάβο ἄκρη του τρεῖς ἢ τέσσερες διαμπερεῖς τρύπες, πού μ' αὐτὲς ὁ γεωργὸς μπορούσε νὰ τὸ μακραίνει ἢ νὰ τὸ κονταίνει, ἀνάλογα μετὸς περιστάσεις, ἂν δηλαδὴ ἤθελε νὰ ὀργώσει βαθύτερα ἢ ρηχότερα. Ὄταν ὁ γεωργὸς ἤθελε νὰ κοντύνει τὸ ἀλέτρι του, ἔδενε στὸ στοφί τὸ τζυβοκλείτς³, ζυγοκλείτσι (θ), στὴν πρώτη, στὴ δευτέρα ἢ στὴν τρίτη τρύπα τοῦ στοφιδιοῦ, χρησιμοποιώντας πάντοτε τὸ τζυλ' γῶρ³, τὸ ζυγόλουρο.

Τὰ γυνιά ἦταν δύο εἰδῶν (εἰκ. 63): τὸ κοινὸ (1)—δου γυνί—, πού δὲν εἶχε ἰδιαιτέρο ὄνομα, και τὸ τσερκεζόγυνου (2). Τὸ πρῶτο ἦταν μυτερό και στενὸ ἔμπρως, και τὸ ἀδλακι πού ἄνοιγε ἦταν κι αὐτὸ στενὸ. Τὸ τσερκεζικό

Εἰκ. 62. Τὰ ὑνιά.

1. Τουρκ. kılıç.

2. Δηλ. κατακλειδί.

3. Δηλ. ζυγολῶρι, τὸ ζυγόλουρο, ὅπως λέγεται συνήθως. Πβ. Σχολ. Ἡσιόδ. Ἔργ. ἡμ. 463: «μεσάβουν καλοῦσι τὸν ἰμάντα τῷ ζυγῷ περιβαλλόμενον». Και στ. 382: «Ὅθεν πολλοὶ ἀλώπεκα ταύτην φασὶ τὸ ζυγῶλωνρον ἐσθίουσιν».

ήταν πλατύτερο, άνοιγε μεγαλύτερο αυλάκι, άλλ' άκριβώς γι' αυτόν τόν λόγο ήταν κουραστικό γιά τά βόδια.

Όταν τó ύνι, μέ τήν πολλή χρήση, τρωγόταν έμπρός, τó πήγαιναν στό σιδερά νά δου όρτώσ', νά τó φτιάξει, ή πουλάτις¹ νά χέκει, νά τó άτσαλώσει, κάνοντάς το πάλι μυτερό έμπρός.

β) Ό ζυγός.

Ό ζυγός (είκ. 61, 2) όπου ζεύονταν τά βόδια γιά νά σύρουν τó άλέτρι, λεγόταν τζύ', ζύγι (τό). Ήταν ένα χοντρό ξύλο, μακρύ ως 1.20 μ., και είχε στή μέση τού μάκρους του τó τζυβοκλείτσ' (κ) πού είδαμε παραπάνω, ένα μεγάλο χαλκά. Μέσα άπ' αυτόν περνούσε ή άκρη τού στοφιδιού, πού δενόταν μέ τó ζυγόλουρο στά τζυγόπαλα² (ν,ν'), δύο όρθια ξυλάκια στή μέση τού ζυγού. Πρός τίς δύο άκρες του ό ζυγός είχε δύο ζευγάρια τρύπες σέ 0,40 μ. περίπου άπόσταση τó ένα ζευγάρι άπό τó άλλο και 0,30 μ. περίπου ή μιá τρύπα κάθε ζευγαριού άπό τήν άλλη. Άπ' αυτές περνούσαν τά ζευιλιά, οί ζευλές (λ), ξύλα στό πάχος χοντρού μπαστουνιού και μακριά ως 0,40 μ. Στήν άκρη τους πρός τó ζυγό τελείωναν σέ είδος κεφαλιού, ώστε νά μή μπορούν νά περάσουν άπό τó ζυγό και νά πέσουν. Στίς άλλες τους άκρες — στή μιá άπό κάθε ζευγάρι — ήταν δεμένο ένα άρκετά μακρύ λουρί (μ), κι αυτό ζυγόλουρο. Μ' αυτά δένονταν οί άκρες τών ζευλών, ώστε νά κρατιέται μέσα σ' αυτές ό λαιμός τού ζώου.

Τήν εποχή τού όργώματος δέν κουβαλούσαν κάθε βράδυ τó άλέτρι στό χωριό. Ήπαιρναν μαζί τους μόνο τά λουριά, γιά νά μήν τά φάνε τά σκυλιά και οί άλεπούδες³, κ' έκρυβαν τó ύνι στό χωράφι, γιά νά μήν τούς τó κλέψουν.

γ) Άλλα γεωργικά εργαλεία (είκ. 64).

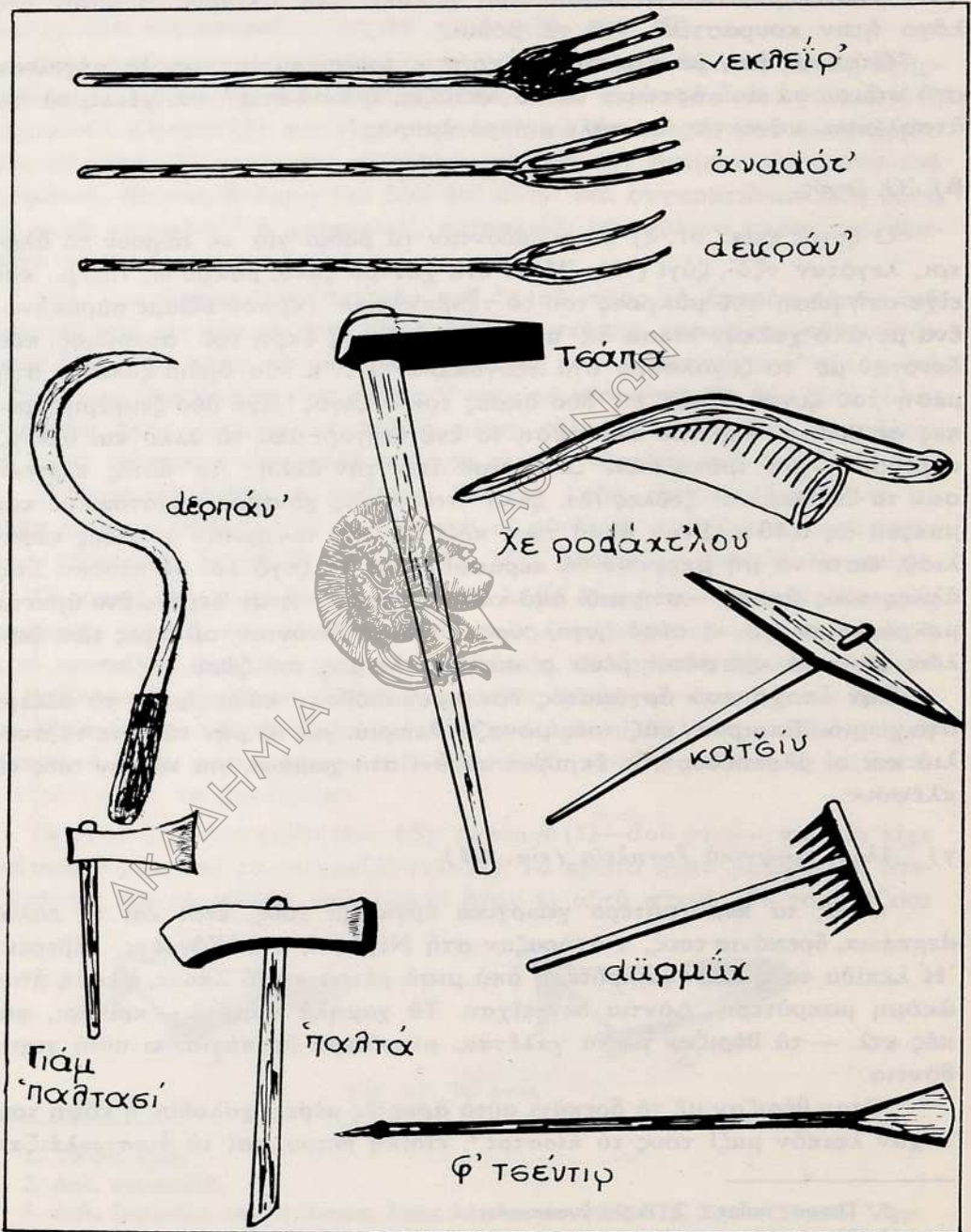
Όπως τά περισσότερα γεωργικά εργαλεία τους, έτσι και τά παλιά δρεπάνια, δρεπάνια τους, τ' άγόραζαν στή Νίγδη ή στό Έβερέτς, Έβερέκ. Ή λεπίδα τους ήταν μακρύτερη άπό μισό μέτρο και ό λάους, ή λαβή ήταν άκόμη μακρύτερη. Δόντια δέν είχαν. Τά χαμηλά σπαρτά — κριθάρι, φακές κτλ. — τά θέριζαν μέ τά γαλέτσά, μικρότερα δρεπάνια, κι αυτά χωρίς δόντια.

Όταν θέριζαν μέ τó δρεπάνι αυτό άρκετές μέρες, χαλούσε ή κόψη του. Είχαν λοιπόν μαζί τους τó χίοστρε⁴, ειδική πέτρα, και τó χίοστρελάιζαν,

1. Τουρκ. pulat. 2. Δηλ. ζυγόπουλα.

3. Βλ. σ. 464 σημ. 3.

4. Τουρκ. küstere.

Εικ. 63. Γεωργικά εργαλεία.

τὸ ἀκόνιζαν, κ' ἔπειτα ἔκαναν τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ ἀκόνι, στάζοντας πάνω σ' αὐτὸ λάδι.

Τὸ *τοκάν*¹, τῆ σβάρνα τοῦ ἀλωνίσματος τὴν ἐφτιαχναν μὲ δύο πλατιά σανίδια, ἀρκετὰ χοντρά, ποὺ τὰ τοποθετοῦσαν τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο. Στὴν πλευρὰ ποὺ ἀκουμποῦσε καὶ τριβόταν πάνω στὰ στάχυα ἐμπηγαν πέτρες — *χτέρια*² —, γιὰ νὰ τρίβουν τὰ στάχυα καὶ τὶς καλαμιές. Κάρφω-
ναν ἓνα παλιὸ πέταλο στὰ δύο σανίδια τῆς σβάρνας, γιὰ νὰ τὰ συγκρατεῖ
στὴ θέση τους.

Τὸ κοινὸ *ἄξιναρ*³ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ κόβουν ἀγκάθια καὶ χόρτα καὶ γιὰ τὸ σκάλισμα τῶν μπιστανιῶν. Ἐλεγαν κόλους τὸ πίσω μέρος τοῦ ξιναριοῦ, *στόμα* τὴν κοφτερὴ πλευρὰ του, *λάβους ἀπ' ἄξιναρ*³, λαβὴ τοῦ ξιναριοῦ. Ἄστιμάρια³ σὰν τῆς Ἀνακοῦς, στὸ Μιστὶ δὲν ὑπῆρχαν.

Τὸ *νεκλεῖρ*⁴ ἦταν ἓνα σανίδι ποὺ ἡ πλατιά του ἄκρη τελείωνε σὲ τρία ἢ τέσσερα *δόντζα*, *δόντια*, *δάχτυλα*. Τὸ ὑπόλοιπο εἶχε πελεκηθῆ, γιὰ νὰ γίνει ὁ *λάβους*, σὲ σχῆμα κονταριοῦ. Μ' αὐτὸ *βόριζαν*, *λιχνίζαν* τ' ἀλωνισμένα δημητριακά. Φέρ' *δου νεκλεῖρ* νὰ *βορίσουμ*⁵ νὰ *ἔρουμ*⁵ *δου ἄ- (χ)ύρου*, νὰ *χωριστῆ* *δου γέλ'μα*, φέρε τὸ *δικράνι* νὰ *λιχνίσουμε*, νὰ *πετά- ζουμε* τὸ *ἄχυρο*, νὰ *χωριστῆ* τὸ *γέννημα*.

Κατσίν (τὸ) ἔλεγαν τὸν *κασμὰ* ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ βγά- ζουν πέτρες γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν σπιτιῶν. Ἦταν *μιτερός* κι ἀπὸ τὶς δύο *πλευ- ρές* καὶ εἶχε *μακριὰ λαβή*.

Τὸ *ἀναδοτ*⁵ ἦταν ξύλινο, μὲ *λαβή* *μακριὰ* ὡς ἓνα μέτρο, καὶ εἶχε *τρία δόντζα*, *δόντια*, *ἀκρινὰ* δύο ψηλότερα ἀπὸ τὸ *μεσαῖο*, ἀρκετὰ *μακριὰ* καὶ τὰ *τρία*. Φόρτωναν μ' αὐτὸ τὰ *στάχυα* στὸ *ἀμάξι*. Μιὰ *ἀναδοτιά* ἦταν ὅσο *σήκωνε* τὸ *ἀναδοτ*.

Μὲ τὸ *δεκράν*⁶, τὸ *δικράνι*, κι αὐτὸ ξύλινο, ποὺ εἶχε *συνήθως* δύο, *μακριὰ* *ἐπίσης* *δόντια*, *μάζευαν* τὰ *χόρτα* ἀπὸ τὸ *χωράφι* καὶ τὰ *πετοῦσαν* στὸ *ἀμάξι*, γιὰ νὰ τὰ *μεταφέρουν* στὸ *σπίτι*, καὶ *ἄπλωναν* τὰ *στάχυα* στὸ *ἀλώνι*. Στὰ *τελευταῖα* *χρόνια* χρησιμοποιοῦσαν *δικράνια* μὲ *περισσότερα* *δόντια*, *συνήθως* *πέντε*.

Τὰ *χεροδάχτ'λα*⁶, *χεροδάχτυλα*, τ' *ἀγόραζαν* *ἔτοιμα* ἢ *τάφτιαχναν* *μό-*

1. Τουρκ. *tukan* < *τυκάνη*. Βλ. Θεσσαλον. Εὐσταθ. *Παρεκβ.* Π, 967, 18: «*Τυκάνη, ἡ φασιν ἀλοῶσι*».

2. Δηλ. *λιθάρια*.

3. Βλ. Ἄνακοῦν 352.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Τουρκ. *anadot*.

6. Στὴν Κύπρο *παλαμαριά*. Βλ. *Λαογρ.* 5(1915) 415, καὶ στὴ Θράκη τὸ ἴδιο, *Λαογρ.* 12 (1938 - 46) 404. Στὴν Ἀνακοῦ *ἄειρ'λάχ'* ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ *χεροδάχτ'λου*. Βλ. Ἄνακοῦν 350.

νοι τους. Ήταν ξύλινες θήκες, μέσα στις όποιες περνούσαν, χωριστά καθένα, τὰ τρία τελευταία δάχτυλα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ, γιά νά τοὺς προσθέτουν μάκρος καί νά μποροῦν ἔτσι νά πιάνουν περισσότερα στάχυα. Τὰ περιγράψαμε λεπτομερειακά στήν «Ἀνακοῦ» (σ. 350), ἐδῶ ὁμως πρέπει νά προσθέσουμε πῶς οἱ Μισιτιῶτες ἔφτιαχναν κάποτε τὰ χεροδάχτυλά τους καί μέ τῆκίτσα τῆραχα, κασικίσια κέρατα, ἕνα γιά κάθε δάχτυλο. Τάκοβαν στό μάκρος πού τοὺς χρειάζονταν, τὰ κούφωναν, τὰ ἴσιωναν στή φωτιά καί τάξυναν ἔπειτα γιά νά γίνουν λεῖα.

Τὸ φτσέδιρ, ἡ βουκέντρα ἦταν ἕνα μακρὸ μπαστούνι μ' ἕνα καρφι στήν ἄκρη, τὸ τσιβίντρικου¹, γιά νά κεντοῦν μ' αὐτὸ τὰ ζῶα καί νά τ' ἀναγκάζουν νά προχωροῦν. Στήν ἄλλη ἄκρη του εἶχε κάποτε καρφωμένη μιὰ σιδερένια λάμα, τὸ ξύστρου ἢ φικυάρ', γιά νά ξύνουν μ' αὐτήν τὰ χῶματα πού κολλοῦσαν στό ἄλετρι καί τὸ ἐμπόδιζαν στή δουλειά του.

Χρησιμοποιοῦσαν στό ἄλωνι ἢ σ' ἄλλες δουλειές καί σιδερένια κοινὰ φωτιάρια μέ ξύλινες λαβές.

Σίνιαζαν², κοσκίνιζαν τὰ δημητριακά μέ τὸ κόσκινο, πού ἦταν δυὸ εἰδῶν, τὸ ψελίτσικου, μέ μικρότερες τρύπες, καί τὸ ἀσδρό, ἄδρό, μέ μεγαλύτερες Σίνιαζαμ' δοῦ γέλ'μα μί' δοῦ κόσκινο, κοσκινίσαμε τὸ γέννημα μέ τὸ κόσκινο. Ἐνα μεγαλύτερο κόσκινο, κι αὐτὸ δερματιώνας, μέ δερμάτινη τῆ βάση του, τὸλεγαν τσίναϊρ³. Ήταν ἕνα εἶδος κοινὸ δρεμόνι, ἐνῶ τὸ σεῖστρου⁴, σεῖστρο, ἦταν τὸ μεγάλο δρεμόνι, μεγάλο καί στίς διαστάσεις ἀλλά καί στίς τρύπες πού εἶχε ἡ βάση του.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ εἶδη κόσκινων τάφερναν στό χωριὸ καί τὰ πουλοῦσαν τσιγγάνοι. Ἐβγαζαν τὰ δέρματα ψόφιων ζῶων, τάχωναν στήν κοπριά, γιά νά πέσει ἡ τρίχα τους⁵, κ' ἔκαναν μ' αὐτὰ τὰ κόσκινα καί τὰ σεῖστρα.

Ὅταν ἔσπερναν τὸ ἀγκοζόμ⁶, τῆ ρόκα γιά τὸ λάδι τοῦ σπιτιοῦ τους, μετὰ τῆ σπορά ἴσιωναν τὸ χῶμα μέ τὸ ταπάν⁷, πού ἦταν εἶδος σβάρνας, ἕνα ἢ περισσότερα χοντρά σανίδια, 1 × 0,60 × 0,10 μ. περίπου, τὸ ἕνα δίπλα στό ἄλλο, πού τάσερναν τὰ ζῶα. Γιά νά εἶναι βαρύτερα, ὥστε νά ἴσιῶνουν καλύτερα τὸ χῶμα, ἀνέβαινε κάποτε ἕνας πάνω στό ταπάνι.

1. Βουτσέντρικου > βιτσίντρικου > τσιβίντρικου, μέ παρετυμολογία ἀπὸ τὸ ζινί, καρφι;

2. Πβ. ΚΔ, Λουκά κβ', 31: «ἐξητήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον».

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Ἀπὸ τὸ σείω.

5. Βλ. παραπάνω, σ. 172.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Τουρκ. taban.

§ 233. Τὸ ἀμάξι.

Χρησιμοποιοῦσαν πολὺ τὸ ἀμάξι — τὸν ἀραβὰ¹ — στὸ Μιστί, γιὰ νὰ μεταφέρουν τὰ γεωργικὰ προϊόντα, τὰ στάχυα ἀπὸ τὸ χωράφι στὸ ἀλῶ-
νι, τὸ γέννημα γιὰ ἄλεσμα στὸ μύλο, γιὰ ὄλες τους τὶς μεταφορές. Χωρὶς
ἀμάξι ἦταν ἀδύνατο νὰ βουλευτῆ ἓνα σπίτι ποῦ ἀποζοῦσε ἀπὸ τῆ γῆ, καὶ
τέτοια ἦταν ὅλα σχεδὸν τὰ Μιστιώτικα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐσεκτσηδες. Θὰ
δοῦμε λεπτομερέστερα κάπως τὴν κατασκευὴ του, κυρίως γιὰ τοὺς ὄρους
(βλ. εἰκ. 65).

Τῆ βάση τοῦ ἀμαξιοῦ τὴν ἀποτελοῦσαν τὰ δυὸ ἀρμά(χ)ια ἀρμάγια,
τὰ τρία οἱ τροχοὶ καὶ τὸ τζύ ὁ ζυγός.

Τὰ ἀρμάγια ἦταν δυὸ ξύλα γερά — ἀπὸ λεύκη συνήθως — μακριὰ
ὡς 2 1/2 μ., μὲ διάμετρο 0,15 μ. περίπου, ποῦ ἀποτελοῦσαν τὴν βάση τοῦ
ἀμαξιοῦ καὶ ποῦ συγκλίναν, ὥστε νὰ ἐνώνονται σχεδὸν στὸ ἔμπρὸς μέρος.
Τὶς δύο αὐτὲς ἄκρες τὶς συγκρατοῦσε ὁ χαλχάς, ἓνας γερός κρίκος.

Στῆ μέση σχεδὸν τοῦ μάρκους τῶν δύο μεγάλων αὐτῶν ξύλων καρφώ-
νονταν, ἓνα στὸ καθένα, τ' ἀλεμπούτσισ³ (ἐν. ἀλεμπούκα) (εἰκ 66), ἡμικυκλι-
κὲς ὑποδοχὲς τοῦ ἄξονα τῶν δύο τροχῶν τοῦ ἀμαξιοῦ, μὲ δύο ξύλινα καρφιά
(ββ)—μὲ τὰ κατακλειδιά⁴—ποῦ ἐξεῖχαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ συγκρατοῦσαν
τὸν ἄξονα στὴ θέση του — στὴν κοιλότητα (γ). Γιὰ νὰ μὴν κάει⁵, «καίγε-
ται» ὁ ἄξονας, ἔβαζαν, στὸ σημεῖο ποῦ ἀκουμποῦσε πάνω στὴν ἀλεμπούκα,
φύλλα ἀπὸ μουλίτσα⁶, ἓνα χόρτο ποῦ φύτρωνε στὰ χαλάσματα. Γιὰ τὸν ἴδιο
λόγο εἶχαν ἀκόμη ἓνα βαλιοῦ τσέραδου, βουβαλοκέρατο, τὸ σαποντερὶς⁷,
ποῦ τὸ γέμιζαν σαπουνάδα. Μ' ἓνα ξύλινο κουτάλι ἔριχναν λίγη ἀπὸ τὴ
σαπουνάδα αὐτὴ στὸ σημεῖο τῆς τριβῆς.

Οἱ ρόδες—τὰ τρό(χ)ια (ἐν. δού τρό(χ)ι)—τοῦ ἀμαξιοῦ ἦταν ξύλινες, χον-
τροκομμένες καὶ καθεμιὰ τὴν ἀποτελοῦσαν τρία κόμμάτια, ποῦ συγκρα-
τιόνταν μὲ σιδερένιο στεφάνι. Στὸ μεσαῖο, ὅπου καὶ ἦ τρύπα γιὰ τὸ πέρα-
σμα τοῦ ἄξονα, βρισκόταν τὸ μαζι⁸, ποῦ στηριζόταν στὶς δύο ἀλεμποῦκες
καὶ εἶχε στὶς δύο του ἄκρες ἀπὸ μιὰ τρύπα, στὴν ὁποία ἔμπαινε τὸ κατακλεί-
δι ποῦ εἶδαμε παραπάνω.

Πάνω στὰ δύο ἀρμάγια κάρφωναν, δυὸ στὸ πίσω καὶ δυὸ στὸ
ἔμπρὸς μέρος, τὰ τέσσερα τσατάλια⁹, διχαλωτὰ ξύλα, μὲ τὶς διχάλες
τους πρὸς τὰ πάνω. Στὶς διχάλες αὐτὲς τοποθετοῦσαν μακριὰ κοντά-

1. Τουρκ. araba. 2. Ἀπὸ τὸ ρυμός;

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. 4. Δηλ. «κατακλειδιά».

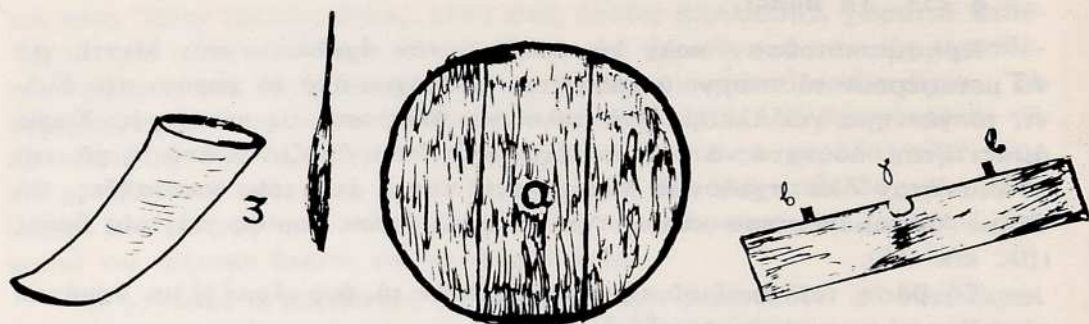
5. Ἐν. κάφτου, καίω.

6. Πρόκειται γιὰ τὰ μουλούτια τῆς Ἀνακοῦς; βλ. Ἀνακοῦ 13.

7. Πρῶτο συνθ. τὸ σαπών'.

8. Τουρκ. mazi.

9. Τουρκ. catal.

Εικ. 65. Σαπωντερίς και φτερό.

Τρόι.

Άλεμπούκα.

ρια¹, τὰ πολετρύπια¹, ὅταν φόρτωναν τὸ ἀμάξι, γιὰ νὰ μὴν πέφτει τὸ φορτίο ἔξω ἀπ' αὐτό.

Στὰ ἀρμάια κάρφωναν ἐπίσης δυὸ σανίδια, ἓνα πρὸς τὸ ἔμπρὸς μέρος κ' ἓνα πρὸς τὸ πίσω, τὶς π(ρ)οσκαλάβες ἢ πρὸσκαλάβες, τὶς προσκεφάλες. Στὴ μπροστινὴ καθόταν αὐτὸς τοῦ ὁδηγοῦσε τὸ ἀμάξι, στὴν ἄλλη οἱ συνοδοί του. Στὰ ἀρμάια κάρφωναν ἀκόμη, ὀριζόντια καὶ ἀραιά, μερικὰ σανίδια, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ δάπεδο τοῦ ἀμαξιοῦ.

Στὴ μπροστινὴ προσκαλάβα, κάθετη πάνω στ' ἀρμάια, ἀκουμποῦσαν τὰ πισινὰ τοῦ βοδιοῦ στὴν κατηφοριὰ, κ' ἔτσι τὸ ἀμάξι δὲν κατρακυλοῦσε. Στὴν κατηφοριὰ τὸ βόδι σήκωνε τὸ κεφάλι του ψηλά, γιὰ νὰ μὴν τοῦ φύγει τὸ τζὺ καὶ πέσει τὸ ἀμάξι καὶ τὸ πλακώσει. Κάτω ἀπὸ τὰ πολετρύπια ἔμπαιναν τὰ γιὰν τ'αχτάσι², τὰ πλαϊνὰ σανίδια, γιὰ νὰ συγκρατοῦν τὸ φορτίο τοῦ ἀμαξιοῦ νὰ μὴν πέφτει πρὸς τὰ ἔξω. Δύο ἀκόμη μακριὰ ξύλα, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀμαξιοῦ, ποὺ ἐξεῖχαν μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἀμάξι, τ'ἀλεγκαν γαρατσάβια³ καὶ εἶχαν σκοπὸ νὰ συγκρατοῦν τὰ στάχυα. Τὰ γαρατσάβια εἶχαν ἔμπρὸς δυὸ κάθετα ξύλα γιὰ νὰ τὰ κρατοῦν στὴ θέση τους, κλειστὰ πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀνοιχτὰ πάνω. Τὰ γαρατσάβια ἦταν παράλληλα ἀλλὰ μακρύτερα ἀπὸ τὰ πολετρύπια.

Πρὶν ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου τὰ δυὸ ἀρμάια πλησίαζαν μεταξύ τους καὶ συγκρατιόνταν μὲ τὸ χαλκά, τοποθετοῦσαν, κάτω ἀπὸ τὰ ἀρμάια, τὸ τζύ, τὸ ζυγὸ, στὸν ὅποιο ἔζευαν τὰ βόδια. Ὁ ζυγὸς προσδενόταν στὸ ἀμάξι μὲ τὸ τζυγ'λώρ⁴ ἢ τζυλ'γώρ⁵, τὸ ζυγόλουρο τοῦ ἀμαξιοῦ, μιά γερὴ δερμάτινη λουρίδα. Ὁ λαιμὸς τῶν ζεμένων βοδιῶν περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὰ ζευλιὰ ἢ ζευιλιά, τὶς ζευῖλες ποὺ εἶδαμε καὶ παραπάνω. Ὁ χώρος ἀνάμεσα στὰ δυὸ

1. Δηλ. πολυτρύπια.

2. Τουρκ. yan tahtasi.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

αυτά ξύλα που αποτελούσαν τὸ τζύ, λεγόταν τζυοῦ μάτ', μάτι τοῦ ζυγοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἄκρη τῶν ζευλιῶν κρέμονταν τὰ ζευγολόγια, σκοινιά που δένονταν κάτω ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ ζῶου καὶ τὸν κρατοῦσαν ἔτσι στὴ θέση του, στὸ ζυγό.

II. ΟΙ ΟΡΟΙ. ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ.

§ 234. Οἱ ὄροι.

Ὁ γεωργὸς λεγόταν στὸ Μιστι γιρεσπέρ¹ ἢ τσιφτσῆς², ἢ γυναίκα του τσιφτσῆ ναίκα³. Ὅσους δὲν διαθέταν δικό τους ζευγάρι, τοὺς βοηθοῦσαν οἱ τσιφτσῆδες νὰ καλλιεργήσουν τὰ χτήματά τους, ἄλλοτε δωρεὰν — ἂν ἦταν πολὺ φτωχοὶ — καὶ ἄλλοτε μὲ ἀνταλλαγὴ δουλειᾶς. Οἱ ἔσεκτσῆδες ὅμως, που δὲν εἶχαν δικὰ τους χωράφια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀμοιβή τους, που γιὰ ὅλη τὴν περίοδο τοῦ θέρους ἦταν, ὅπως σημειώσαμε, ἓνα κιλὸ σίκαλη, δηλαδὴ 180 - 190 ὀκάδες, σώροβαν τσι τσουφάλια, μάζευαν ἀκόμη στάχυα στὰ θερισμένα χωράφια μετὰ τὴ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν ἀπὸ τοὺς ἰδιοχτῆτες στ' ἀλώνια, μεγαλώνοντας ἔτσι τὴ σοδειά τους.

Ἡ καλλιεργήσιμη γῆ, ὅταν ἦταν ἀκόμη ἄσπαρτη, λεγόταν κόμμα,⁴ (πληθ. τὰ κόμματα), ἐνῶ ἡ σπαρμένη λεγόταν χωράφ', ὅπως λεγόταν καὶ κάθε εἶδος σποραῖς. Τί χωράφ' δού εἶχες σπειρμένου δού κόμμα, μὲ τί εἶδος τὸ εἶχες σπείρει τὸ χωράφι; Πόσα στάματα κόμματα ἔχεις, πόσα «στρέμματα» χωράφι ἔχεις; Χωραφιὸ δού τσουφάλ' ἢ κομματίου δού λόμα ἔλεγαν τὴν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ. Δάβια ἔλεγαν τὴν ἀγρανάπαυση.

Ἐκτὸς ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις, τὰ χωράφια τοῦ χωριοῦ ἦταν σὲ ἴσιωμα. Ἄν εἶχαν μικρὴ κλίση, τᾶλεγαν γιαμάτς⁵.

Τὸ αὐλάκι που ἀνοίγαν μὲ τὸ ἀλέτρι τᾶλεγαν τζιντζι⁶, ἐνῶ αὐτὸ που χάραζαν στὴ γῆ, γιὰ νὰ χωρίσουν τὸ χωράφι σὲ πρασιά, σὲ στενόμακρες λουρίδες, τὸ ἔλεγαν γαιλούμ (τὸ)⁷.

§ 235. Τὸ χωράφι.

Τὰ χωράφια κοντὰ στὸ χωριὸ τᾶλεγαν γραστιά ἢ ἀγραστιά ἢ γρασᾶ (ἐν. τὸ γραστί), ἐκεῖ που ἔσπερναν ζαρζαβατικά, κολοκυθιᾶ καὶ καρπουζιᾶς,

1. Τουρκ. *gençer*.

2. Τουρκ. *çiftçi*.

3. Δηλ. γυναίκα.

4. Δηλ. κομμάτι.

5. Τουρκ. *yamaç*.

6. Τουρκ. *cizik*, χαρακιά.

7. Τουρκ. *kayılım*, ἀπὸ τὸ ἑλλην. κάλαμος Βλ. Ἀνακὸν 346, σημ. 9.

τάλεγαν να- ή νεγκυριῶνες, και τὰ μακρινὰ τάλεγαν γενικὰ γιαζί¹.

Περιττὸ νὰ ἐπαναλάβουμε πὼς δὲν ὑπῆρχαν χημικὰ λιπάσματα για τὰ χωράφια. Κάθε οἰκογένεια συγκέντρωνε ἔξω ἀπὸ τὸ σπιτί της, στὸ ἀλῶ- νι ἢ ἀλλοῦ, τὶς κοπριὲς και τὰ ἀποφάγια τῶν ζώων και τὶς στάχτες ἀπὸ τὸ τουνδούρι, τὰ φόρτωνε τὸ Δεκέμβρη στ' ἀμάξια, τὰ μετᾶφερε στὰ γρασιτὰ και τὰ σκορποῦσε. Αὐτὰ, μὲ τὴν προϋπόθεση πὼς περισσευαν κο- πριὲς ἀπὸ τὰ καύσιμα. Για λίπανση μακρινῶν χωραφιῶν δὲ γίνεται λόγος. Ἡ κοπριά χρειαζόταν για τὴ φωτιά, δὲν ἦταν τόσο πολλή, ὥστε νὰ περισ- σέψει για τὰ χωράφια.

Πρὶν ἀρχίσουν τὴ σπορά, μετροῦσαν ἓνα κομμάτι τοῦ χωραφιοῦ, δώεκα ἀσκελίμις², δώδεκα (ὡς δεκαπέντε) βήματα πλατὺ και πενήντα ὡς ἐξήντα μακρὺ. Αὐτὸ ἦταν ἓνα πρασί, πὸ τὸ χῶριζαν μὲ τὸ γαίλοῦμ για νὰ τὸ σπεί- ρουν. Πιάνου πρασί ἔλεγαν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Πιάσ' πέντ' ἔξι πρασία μι d' ἀλέτιρ, πιάσε, χῶρισε 5,6 πρασιδία μὲ τὸ ἀλέτρι. Ἄν τὸ χωράφι δὲν ἦταν πολὺ μεγάλο, τότε τὸ μάκρος τοῦ πρασιδιοῦ ἦταν ὅσο τὸ μάκρος τοῦ χω- ραφιοῦ. Τέσσερα πρασιδία ἦταν ἓνα στάμα, 50 X 50 βήματα. Μ' αὐτὸ ὑπο- λόγιζαν και τὰ χτήματα πὸ πουλοῦσαν και πὸ μετροῦσαν μι d' ἀσκελίμις, μὲ τὰ βήματα. Ἐνα ζευγάρι βόδια ἔσπερνε τὸ πολὺ τρία στάματα τὴν ἡμέρα.

Ἐχ' καλὸ ἰάφ³ ἢ ἔχ' τυφερὸ δὸῦ χῶμα, ἔχει τρυφερὸ τὸ χῶμα, σή- μαινε: εἶναι τὸ χῶμα κατάλληλο για σπορά, ἐνῶ ἔτεσκελεδιζ'⁴ δὸῦ χω- ράφ' ἢ βγάλλ' ἔτεδέτσα σήμαινε πὼς ἡ γῆ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ ἀλετριοῦ δὲν τρίβεται, ἀλλὰ γίνεται βόλους. Ἐλεγαν σπέρου σεϊράτσα⁵, σπέρνω ἀραιά, σπέρου σίχια⁶ πυκνά, σίχια σὰ ἰιατσά, πυκνά σὰν κετσέ, πολὺ πυ- κνά δηλαδὴ. Σεϊράτσι ξέβη, δὲν ἔσυραμ' σπόρους, βγήκε ἀραιὸ, δὲ ρίξαμε σπόρο (ἀρκετό). Τὸ ἀραιὸ ἔδινε λιγότερον καρπὸ, ἀλλὰ πάλι ἤξεραν πὼς λίου νὰ ἐνεῖ, κι ἀπὸ καλὸ, θὰ γίνει λίγο, ἀλλὰ καλὸ. Καλὸ γιαζινταρὸ και καλὸ μουχόπουρου εὔχονταν στὴ σπορά.

§ 236. Οἱ καλλιεργητικὲς ἐποχές.

Νὰ χωρίσοῦμ' d' ἀργαδὰ μας, νὰ κάνουμε τὴ δουλειά μας, ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες για ὅλες γενικὰ τὶς δουλειές τους. Σάνοῦμ' καματὸ ἢ καματὰ ἔλεγαν για τὸ ὄργωμα γενικὰ, τὸ ζευγάρισμα δηλαδὴ χωρὶς σπόρο, ἀλλὰ και μὲ σπόρο.

1. Τουρκ. yazi.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 432.

3. Τουρκ. tav.

4. Τουρκ. keçele şmek, περνῶ.

5. Τουρκ. seyrek.

6. Τουρκ. siki.

Τὴ φράση καματὸς πόμειν' τὴν ἔλεγαν, ὅταν ὀργωναν χωρὶς νὰ σπείρουν, ὅταν τοίμαζαν δηλαδὴ τὸ χωράφι γιὰ τὴ σπορά, ἀλλὰ δὲν πρόκαναν νὰ τὸ σπείρουν, ἐνῶ πόμειν' μαλάτς¹ σήμαινε πὼς δὲν ὀργώθηκε καθόλου, ἔμεινε χέρσο, μὲ τὴν περσινὴ καλαμιὰ. Πόμειν' γυνιατὸς σήμαινε ἔμεινε μὲ ἓνα ὀργωμα.

Γυνιατὸς (ὀ) ἢ (γ) ὑνιασμα (τὸ) ἔλεγαν τὸ πρῶτο ὀργωμα, τὸ ρ. (γ) υνιάζου, ὀργώνω τὴν πρώτη φορά, πρὶν ἀπὸ τὸ Μάη, γιὰ νὰ καταστραφοῦν οἱ καλαμιές τῆς περασμένης χρονιάς, πού θὰ μπόδιζαν τὰ καινούργια φυτὰ νὰ μεγαλώσουν.

Γιὰ τὸ πρῶτο ὀργωμα τοῦ χωραφιοῦ, χωρὶς σπόρο, ἔλεγαν ἀκόμη γυρίζου δοῦ κόμμα. Τὸ δεύτερο ὀργωμα τὸ ἔλεγαν καματὸ ἢ καματὰ καὶ καμαϊνταρὸ² καὶ διβόλιμα, τὸ ρ. διβολίζου³, καὶ γινόταν γιὰ νὰ ξεριζωθοῦν τὰ ζιζάνια. Τριβόλιμα ἦταν τὸ τρίτο ὀργωμα, ἐπίσης γιὰ τὸ ξερίζωμα τῶν ζιζανιῶν, ἦταν ὁμοῦς σπανιότερο.

Λασιμάτ'⁴ ὄργου 'ναι, γένη λασιμάτ', σήμαινε : δουλειὰ μὲ τὸ ἀλέτρι. 'Ηλασαμ', γούλτουσαμ', σάλ'τσαμ' δὰ βόια σου βόσκημα, νὰ βοσκηθοῦν, ὀργώσαμε, τελειώσαμε, ἀφήσαμε τὰ βόδια στὴ βοσκή, νὰ βοσκήσουν. Λάμνου σόγιαγια, λάμνου δικέ,⁵ σήμαινε : ὀργώνω ρηχὰ, ὀργώνω βαθιά. Σήμερα λάμνου δοῦ κόμμα, σήμερα ὀργώνω τὸ χωράφι.

Κρούγου σήμαινε καὶ τσαπίζω, κρούδιμα τὸ τσάπισμα. Νὰ δώκουμ' ναγχυριώνα, νὰ δώκουμ' κρομμύια, σήμαινε νὰ σκάψουμε τὸ περιβόλι, νὰ φυτέψουμε κρεμμύδια (ἐν. κρούγου). Γρύχου⁶ ἔλεγαν γιὰ τὸ ἄνοιγμα γούβας, θεμελίων κλπ. (οὐσ. τὸ γρύξιμα).

Σπέρου, δοῦ σπέρσιμα, σπέρνω, τὸ σπάρσιμο ἔλεγαν, ὅταν ἔριχναν σπόρο στὴ γῆ. Σπέρου ἀνοιξιμιά, σπέρου μουχουπωρ'νά, σπέρνω ἀνοιξιτικά, φθινοπωριάτικα. 'Ενεχόταν καλὰ τὰ μουχουπωρ'νά, γίνονταν καλὰ τὰ φθινοπωριάτικα. Σπερδισμάτ' βακὶ καὶ μουχόπουρου, καιρὸς σπορᾶς καὶ φθινόπωρο ἦταν συχνὰ τὸ ἴδιο, γιὰτὶ ἢ πολλὴ σπορὰ γινόταν τὸ φθινόπωρο.

Καμαϊνταρὸς ἦταν ἡ περίοδος πού συνέπιπτε μὲ τὸ δεύτερο ὀργωμα, μὲ τὸ διβόλιμα, πού ἄρχιζε μὲ τὸ κατέβασμα τῶν βοδιῶν ἀπὸ τὸ βουνό, κατὰ τὰ μέσα τοῦ Μάη, καὶ κρατοῦσε ὡς τις 20 Ἰουνίου, κάποτε καὶ ἀργότερα — ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σαρακοστῆς ὥσπου ν' ἀρχίσουν νὰ κοκκινίζουν

1. Τουρκ. malaz;

2. Ταρὸς, καιρὸς δηλ. τοῦ καματοῦ;

3. Πβ. Σχολ. 'Ἠσιόδ. 'Εργ. ἡμ. 258: «Τὴν γὰρ δις ἠροσμένην δίπολον καὶ τὴν τρὶς τρίπολον καλοῦσι».

4. 'Απὸ τὸ ρ. λάμνου <ἐλαύνω.

5. Τουρκ. dik.

6. Γρύχου < ὀρύσσω.

τὰ ρόβια καὶ νὰ ὠριμάσουν τὰ κριθάρια, ὅταν γυρίζουν τὰ βόδια ἀπὸ τὸ γι-αἰλά». Τότε συγκόμιζαν τὴ ρόβη καὶ τὸ κριθάρι.

Καμαϊνταρὸς ὅμως ἦταν καὶ τὸ αὐγουστιάτικο ὄργωμα. Σοὺ ξερό σοῦ τόπους σταμάτιζαμ' νὰ δοῦ λάσουμι τῶι πααίνιῶκαμ' τῶι χέριζαμ', ὅταν στέγωνε ὁ τόπος, σταματούσαμε τὸ ὄργωμα καὶ πηγαίναμε καὶ θερίζαμε. Καμαϊνταρὸ τῶεῖδι τῶι πού λάμιῶκαμ' δοῦν Ἄγουστο, τὰ νύχτις, γιαζινταρὸ τῶεῖδι πού χεριζουμι, κ. εἶναι καὶ ὅταν ὀργώνουμε, τὸν Αὐγουστο, τὶς νύχτες, γ. εἶναι ὅταν θερίζουμε, ἡ ἐποχὴ πού ἄρχιζε μετὰ τὸν ἀνοιξιάτικο καμαϊνταρὸ, μὲ τὸ τέλος τοῦ ὀργώματος, πρὶν ἀρχίσει τὸ θέρος, καὶ τελείωνε μὲ τὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ, 25 Ἰουνίου ὡς 25 Ἰουλίου περίπου.

Ὁ γιαζινταρὸς ἢ γιανταρὸς ἄρχιζε, ὅταν ὁ πατρικός εἰδοποιοῦσε τὸν κόσμον νὰ πάει γιὰ χόρτα. Στὸ γιαζινταρὸ συγκόμιζαν, μὲ τὴ σειρά, τὶς φακές, τὸ κριθάρι καὶ τὴ σίκαλη. Ἐλεγαν ἀκόμη γιαζινταρὸ ἔχοιμι, ἔχοιμι θέρισμα.

§ 237. Τὸ Φυτό. Καθάρισμα καὶ βοτάνισμα.

Ἐσπερναν κυρίως σίκαλη, λιγότερο σιτάρι καὶ κριθάρι¹. Τὴν πρώτη γιὰ τὸ ψωμί τους, τὸ κριθάρι γιὰ τὰ ζῶα τους. Τὸ σιτάρι τῶλεγαν γέλ'μα καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν σὲ ὀρισμένους περιστάσεις².

Ὅταν ἔβλεπαν καλαμιές μέσα στὸ σπαρτὸ ὄχι τελείως κυλινδρικές, περίμεναν καλὴ χρονιά. Ἐχ' δόξα³ ἔλεγαν γιὰ τὰ διπλὰ ἢ πλατύτερα κάπως στάχυα. Γέλ'μάτ' τῶουφάλ' ἔλεγαν τὸ στάχυ, κρόῶ' κρόσι, τὴ ρίζα, δάλια⁴ τὰ παρακλάδια. Ἐλεγαν ἀκόμη καλάμ' (τό), φύλλου (τό), κόμπους (ὀ), πληθ. τὰ κόμπουια, σπόρους. Μπαῶλάτ'σι⁵, βγαίν' δοῦ γέλ'μα, ἄρχισε, φυτρώνει τὸ σιτάρι, τῶουράτ'σιν⁶, φύτρωσε. Ἐχ' κάλα⁷, ἔχει γάλα, ἔλεγαν γιὰ τὸ σιτάρι πού δὲν εἶχε ἀκόμη μεστῶσει. Ἀπάνου στοῦ τῶιτῶέτς⁸, πάνω στὸ λουλούδι, στὴν ἀνθηση, ἔλεγαν ἀκόμη, πράσινου τῶεῖδι, εἶναι πράσινο. Μάλαγμα (τό) ἦταν ἡ κατάσταση τοῦ σιταριοῦ καὶ τῆς σίκαλης, ὅταν εἶχε τελειώσει τὸ ἀλώνισμα καὶ τὰ ἀλωνισμένα γίνονταν σωρὸς γιὰ τὸ λί-

1. Ἡ ἀναλογία ἦταν περίπου: 80% σίκαλη, 10% σιτάρι, 10% κριθάρι. Παλιότερα μερικοὶ εἶχαν καλλιεργήσει καὶ λίγα καπνὰ γιὰ ἀτομικὴ τους χρῆση.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 426.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. dal.

5. Τουρκ. ba şladı.

6. Τουρκ. tırğımek.

7. Γαβριγία ἔλεγαν στὸ Ἰκόνιο τὰ καφαλισμένα στὴ φωτιά στάχυα, ὅταν ἀκόμη δὲν ἦταν ὠριμα. Τρώγονταν εὐχάριστα.

8. Τουρκ. çisek.

χνισμα. Τσίματα (τά) ἦταν τὰ χοντράδια, ὅσα μέναν μετὰ τὸ λίχνισμα, οἱ καλαμιές ποῦ δὲν τρίβονταν πιά στὸ ἀλώνισμα. Αὐτὰ τὰ ἔκαιγαν στὸ τουνδούρι.

Πρέπει ἀμέσως νὰ σημειώσουμε πὼς τὰ χωράφια τοῦ Μιστιοῦ ἦταν ὅλα μέσα στὸν κάμπο κ' ἐπομένως δὲ χρειάζονταν ξερολιθιές γιὰ νὰ κρατήσουν τὰ χώματα. Κάτι ἀκόμη ποῦ δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε, εἶναι πὼς οἱ Μιστιῶτες δὲ βοτάνιζαν συνήθως τὰ χωράφια τους, δὲν ἔβγαζαν δηλαδὴ τὰ ζιζάνια ποῦ φύτρωναν καὶ μεγάλωναν μαζί μετὰ τὰ σπαρτά τους. Λίγοι μόνο ἔβγαζαν μερικὰ χόρτα μέσα ἀπὸ τὰ σπαρτά, γιὰ τὰ ζῶα τους. Τοίμαζαν ὅμως τὸ χωράφι γιὰ σπορὰ μετὰ τὰ συχνὰ ὀργώματα κ' ἔτσι τὸ ἔλευθέρωναν ἀπὸ τὶς καλαμιές τῆς περσινῆς χρονιάς, ποῦ θὰ μπόδιζαν τὸ μέγαλωμα τῶν φυτῶν. Κάποτε συγκέντρωναν ἀκόμη καὶ τ' ἀγκάθια ἢ τὰ μεγάλα χόρτα — σῶροψαμ' *da*, ποίκαμ' *da* φκόνι, τὰ μαζέψαμε, τὰ κάναμε σωρό, θεμωνιά — πρὶν σπείρουν, καὶ τᾶκαιγαν γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Νὰ πᾶμ' νὰ κατινίσουμ' ¹ *dā* κόμματα, ἔλεγαν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, κι αὐτὸ γινόταν γιὰ τὶς φακὲς κυρίως. Ξέβαλα τ' ἀγκάγια (ἢ ἀγκάχα), ἔβαλα τ' ἀγκάθια τῶι *dōka* τα νιῶά, τουτούρ'σα ² τα, καὶ τοὺς ἔδωσα φωτιά. τᾶκαπα. Μερικοί, ὡστόσο, πακλάιζαν ³ τὰ χορτάρια, ἔβγαζαν τὰ ζιζάνια κι ἀπὸ τὸ σπαρμένο. Πολὺ χορτάρ' μέσῃ τ', ἄς δοῦ σωρόψουμ', πολὺ χόρτο (ἔχει) μέσα, ἄς τὸ μαζέψουμε.

Καθάριζαν ἀκόμη ἀπὸ τὰ χόρτα καὶ τοὺς νεγκυριῶνες, τὰ ξερικὰ περιβόλια τους. Νὰ δῶκουμ' νεγκυριῶνα σήμαινε «νὰ χτυπήσουμε», νὰ καθαρίσουμε τὸ περιβόλι ἀπὸ τὰ ζιζάνια. Νεγκυριῶνα τέλ' κρούσιμα, γιομῶη χορτάρια, τὸ περιβόλι θέλει χτύπημα, καθάρισμα, γέμισε χόρτα. Κόψι τα λίου, δοῦ κόμμα ὅλου γιομῶη χορτάρια, ποῦ νὰ σπείρουμ' στὰ χορτάρια μέσα, κόψε τα λίγο, ὅλο τὸ χωράφι γέμισε χόρτα, ποῦ νὰ σπείρουμε μέσα στὰ χόρτα;

§ 238. Τὸ ὄργωμα.

Ἡ καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν στὸ Μιστι ἄρχιζε μετὰ τὰ ὀργώματα, μετὰ τὴν προετοιμασία δηλαδὴ τῆς γῆς, πρὶν ὁ γεωργὸς τῆς ἐμπιστευτῆ τὸ σπόρο. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἀπρίλη ἢ μέρα ἦταν ἀρκετὰ μεγάλη, ὁ καιρὸς ἄρχιζε νὰ ζεσταίνει καὶ τὰ βόδια εἶχαν κióλας ζευτῆ στὸ χαμί καὶ εἶχαν ξανασυνηθίσει στὴ δουλειά, ὕστερα ἀπὸ τὸ χειμωνιάτικο κλείσιμο στὸ στάβλο. Φόρτωναν λοιπὸν οἱ νοικοκυραῖοι στὸ ἓνα γαϊδούρι τους τὰ φαγητὰ καὶ τὶς

1. Πβ. κατινό, καθαρό.

2. Τουρκ. *tüttürmek*, καπνίζω.

3. Τουρκ. *paklamak*, καθαρίζω.

κάπες τους, στο άλλο τ' αλέτρια, με τρόπο που οί άκρες τών στοφιδιδών να σέρνονται λίγο στη γή, και ξεκινούσαν για τὰ χωράφια, για τὸ γύνιασμα (τὸ ρ. γυνιάζου), τὸ πρῶτο ὄργωμα, πὸ εἶχε κυρίως σκοπὸ ν' ἀνοίξει τὶς καλαμιές, νὰ καθαρῖσει τὸ χωράφι ἀπὸ τὶς περσινές καλαμιές, πὸ θὰ μπόδιζαν τὸ μεγάλωμα τῶν νέων φυτῶν. Τὸ γύνιασμα ἄρχιζε μετὰ τὴ σπορὰ τῆς ρόβης, τῆς φακῆς καὶ τοῦ κριθαριοῦ. Πήγαιναν σ' αὐτὸ τὸ πρωῖ καὶ γύριζαν τὸ βράδυ. Τὸ διβόλιμα γινόταν μόνο τὴ νύχτα, εἴτε ὑπῆρχε φεγγάρι, εἴτε ὄχι. Ἡ ζέστη δυνάμωνε σιγὰ σιγὰ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, καὶ τὴν ἡμέρα ὁ βιελέκος¹, ὁ οἰστρος ἐνοχλοῦσε πολὺ τὰ ζῶα. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐργαστοῦν μετὰ τὴ δροσιὰ τῆς νύχτας, ὅταν τὰ ζῶα ἦταν ἡσυχὰ ἀπὸ τὰ ἐνοχλητικὰ αὐτὰ ἔντομα καὶ ἡ δουλειὰ γινόταν λιγότερο κουραστική. Ὁργωμά ἐκαναν, ἐξάλλου, κι ἂν τ' αὐλάκια δὲν ἦταν κάποτε πολὺ κοντὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, τὸ κακὸ δὲν ἦταν μεγάλο, ἀφοῦ θ' ἀκολουθοῦσε καὶ ἄλλο ὄργωμα. Ἐξευαν λοιπὸν τὰ ζῶα, ρύθμιζαν τὸ μάκρος τοῦ στοφιδιοῦ για νὰ εἶναι συμμετρικὸ τὸ βάθος τοῦ αὐλακιοῦ, καὶ ἄνιζαν καματάς, ἔφτιαχναν καματά, ὄργωναν.

Ἐργάζονταν ἔτσι δυὸ τρεῖς βδομάδες κ' ἔπειτα σταματοῦσαν. Ὁ κάμπος ἄρχιζε σιγὰ σιγὰ νὰ πρασινίζει, τὰ χόρτα μύριζαν καὶ τὰ κουρασμένα βόδια ἄνοιγαν τὰ πλατιά τοὺς ρουθούνια για νὰ μυρίσουν τὴν ἄνοιξη. Δὰ βόδια δὲ λάμνουν, τότε, μυρίζ' τοῦ χορτάρ', νὰ τ' ἀφήσουμε', κάποτε μάλιστα δ' αλέτιρ ἐφ' ἕχι ἀπὸ τὰ χέρια μ', δὰ βόδια σπάσαν, τὰ βόδια δὲν ὀργώνουν, μυρίζει τὸ χόρτο, νὰ τ' ἀφήσουμε, τὸ αλέτρι ἔφυγε ἀπὸ τὰ χέρια μου, τὰ βόδια προγγίξαν. Ἦταν καιρὸς νὰ πᾶνε στὸ γαιῖλά, ὅπως σημειώνομε παρακάτω². Ἡ μέρα εἶχε πιά μεγαλώσει, οἱ ὀμαλές πλαγιές καὶ οἱ ψηλές κοιλάδες τοῦ Οὔτσακαπουλου πρασίνιζαν καὶ μοσχοβολοῦσαν, ἐνῶ ὁ κάμπος τοῦ Μιστιοῦ, σπαρμένος καθὼς ἦταν κ' ἐπομένως χωρὶς χόρτα, δὲ μποροῦσε νὰ θρέψει τὰ βόδια τοῦ χωριοῦ. Τὰ ὀδηγοῦσαν λοιπὸν οἱ Μιστιῶτες στὸ βουνὸ καὶ ὅταν σὲ λίγες βδομάδες τὰ κατέβαζαν δυναμωμένα, ὅλα ἦταν ἔτοιμα νὰ συνεχίσουν τὸ διβόλιμα. Ὁ κάμπος ἀχολογοῦσε τότε ἀπὸ τὶς φωνές τῶν τσιφτσήδων, πὸ κεντοῦσαν μετὰ τὸ βουκέντρι τὰ ζῶα νὰ προχωρήσουν. Ἦταν κουραστικότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο ὄργωμα, γιατί ἡ ζέστη — Ἰούνιος πιά — εἶχε δυναμώσει, ἡ νύχτα εἶχε μικρύνει καὶ ὁ καιρὸς δὲν τοὺς ἔπαιρνε για νὰ τελειώσουν τὴ δουλειὰ τους. Πάλευαν σκληρὰ τὴ νύχτα, ξεκουράζονταν τὴν ἡμέρα, ὅσοι ὄργωναν, καὶ ξάπλωναν στὸν ἴσκιο νὰ κοιμηθοῦν. Κάχουμι στοῦ σκιάους (ἢ σκιάφους), πολλὴ ζέστη φθάν' σήμερα, κάφ' ὄλιους, κάθομαι στὸν ἴσκιο, κάνει πολλὴ ζέστη σήμερα, ὁ ἥλιος καίει, παραπονιόνταν. Ἐβαζαν τὶς κάπες τους πάνω στὸ αλέτρι, ἐκαναν ἓνα μικρὸν ἴσκιο

1. Τουρκ. büvelek, οἰστρος.

2. Βλ. § 253.

καὶ σ' αὐτὸν κοιμόνταν. Ἐργάζονταν σκληρὰ μέσα στὸ ζεστὸν κάμπο καὶ παρακαλοῦσαν νὰ ἔριψιν ἕνα ψῆ βρεχός, νᾶριχνε μιὰ σταλιά βροχὴ νὰ δροσιστῇ ὁ τόπος! Χρειαζόταν πολὺ αὐτὲς τὶς ἡμέρες ἢ βροχὴ καὶ πάντοτε στήριζαν τὶς ἐλπίδες τους στὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνο, ποὺ κρατοῦσαν γι' αὐτὸ τὸ λόγο αὐστηρὰ τὴ γιορτὴ του.

Αὐτὸς ποὺ ἔβοσκε τὰ ζῶα τὴν ἡμέρα κ' ἕνας μικρὸς συνήθως ποὺ καβάλα στὸ γάιδαρο πήγαινε στὸ χωριὸ νὰ φέρει τὴ χρειαὴ τῶν δούλων, κοιμόνταν τὴ νύχτα. Βλέποντας τὰ ζῶα νὰ καταπίνουν λαίμαργα τὸ τρυφερὸ χορτάρι, χαίρονταν καὶ οἱ ἴδιοι. «Ἄμα χορτάσουν τὰ βόδια, χαίρεσαι. Θαρρεῖς πὼς ἔχεις χορτάσει ἐσύ».

Γυναῖκες στὸ ὄργωμα δὲν πήγαιναν, αὐτὴ ἦταν δουλειὰ ἀντρική. Ἄν στὸ χωράφι φύτεωναν πολλὰ ἀγριὰδες, τότε ὁ νοικοκύρης ἔκανε καὶ τρίτο ὄργωμα, τὸ τριβόλιμα, γιὰ νὰ ξεριζώσῃ ὅσα μποροῦσε ἀπ' αὐτὰ τὰ ζιζάνια. Ἄλλιῶς τὸ χωράφι λιαζόταν ὅλο τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο περιμένε νὰ τοῦ ρίξουν τὸ σπόρο.

§ 239. Ἡ σπορά. Τὸ σβάρνισμα τοῦ χωραφιοῦ. Ὁ ἀγιασμός. Οἱ ἀρρώστιας τοῦ φυτοῦ.

Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι γινόταν μὲ τὸ ὄργωμα, ἡ σπορὰ ἦταν δουλειὰ ἀποκλειστικὰ σχεδὸν γυναικεία. Ἄρχιζε τὸ Σεπτέμβρη, ὅταν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄντρες τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ δεκαπέντε περίπου χρόνων καὶ πάνω, βρίσκονταν στὶς κοῦρες. Στὸ χωριὸ ἔμεναν οἱ σακάτηδες, οἱ εὔποροι κάπως, ποὺ δὲν πήγαιναν στὶς κοῦρες, οἱ λίγοι μπακάληδες, οἱ παπάδες, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά. Τὸ βάρος λοιπὸν τῆς δουλειᾶς ἔπεφτε στὶς γυναῖκες καὶ στὰ κορίτσια, ποὺ, πρὶν τελειώσουν καλὰ καλὰ τὸ ἀλώνισμα, τοιμάζονταν γιὰ τὴ σπορὰ. Τὰ ναῖτσιν σπέρριζαν, οἱ γυναῖκες ἔσπερναν, βεβαιώνουν ὅλοι οἱ Μιστιῶτες. Τὶς ρόβες ὁμως, τὰ κριθάρια καὶ τὶς φακὲς τᾶσπερναν οἱ ἄντρες ποὺ βρίσκονταν τότε ἀκόμη στὸ χωριὸ¹. Ἐπρεπε, φυσικὰ, νὰ βρέξει πρὶν ἀρχίσει ἡ σπορὰ. Ἄν (γ) ἐνεῖ βρεχός, σπέρνει, ἀ' δὲν (γ) ἐνεῖ, δὲ σπέρνει, μαζεύ' τα δού μουρμούτθ', ἂν βρέξει, σπέρνει, ἂν δὲ βρέξει, δὲ σπέρνει, (γιατὶ τὸ σπόρο) τὸν μαζεύει τὸ μυρμήγκι.

Πρὶν ἀρχίσει ἡ σπορὰ, κάθε σπίτι ἔβαζε λίγο σπόρο ἀπὸ κάθε εἶδος πάνω στὸ τραπέζι, ἐρχόταν ὁ παπὰς καὶ διάβαζε τὴν εὐχὴ, κ' ἔπειτα ἀνακάτευαν τὸ λίγο αὐτὸ σπόρο μὲ τὸν πολὺ. Δὲν πήγαιναν τὸ σπόρο στὴν ἐκκλησία γιὰ διάβασμα, ὅπως γινόταν ἀλλοῦ.

Ὅταν ἔφτανε ἡ μέρα γιὰ τὴ σπορὰ, φόρτωναν στὰ γαϊδούρια τὸ σπόρο καὶ τ' ἀλέτρια, ἔβαζαν μπροστὰ τὰ βόδια, ἔπαιρναν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ

1. Λίγες μόνο οἰκογένειες σπέρναν τσιμέντι.

κορίτσια τῆ ρόκα καὶ τὸ μαλλὶ καὶ πῆγαιναν γνέθοντας στὸ χωράφι. Ἦταν ντροπὴ γιὰ ἓνα κορίτσι νὰ πάει καβάλα, ὅταν στὴ συντροφιά ὑπῆρχαν γυναῖκες ἡλικιωμένες.

Ὅταν ἔφταναν στὸ χωράφι, ξεφόρτωναν τὰ γαϊδούρια καί, πρὶν ἀρχίσουν τὴ δουλειά, προσεύχονταν : Κύριε Ἰσοῦ Χριστέ! Ἔπειτα ζεύαν τὰ βόδια στὸ ἀλέτρι, χῶριζαν τὸ χωράφι σὲ πρασιδία¹, γέμιζε τὴν ποδιὰ της μὲ σπόρο μιὰ ἔμπειρη ἀπὸ τὴ συντροφιά, καὶ ἄρχιζε τὴ σπορά. Ἐμπαινε πρῶτα στὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ πρασιδιοῦ κ' ἔσπερνε μὲ τὸ χέρι της μιὰ χούφτα δεξιὰ καὶ μιὰ ἀριστερὰ σ' ὄλο τὸ μάκρος. Ἐκανε ἔπειτα τὸ ἴδιο στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ πρασιδιοῦ, καὶ κατόπιν τὸ ἴδιο στὴ μέση. Ὅταν τελείωνε τὸ σπάρσιμο τοῦ πρασιδιοῦ, ἄρχιζε τὸ λάσιμα, τὸ ὄργωμα. Ρύθμιζαν τὸ μάκρος τοῦ στοφιδιοῦ, ὥστε τ' αὐλάκια νὰ μὴν εἶναι οὔτε πολὺ ρηχὰ οὔτε πολὺ βαθιά, καὶ κεντοῦσαν τὰ βόδια μὲ τὸ φτσέντρο, γιὰ νὰ προχωρήσουν. Ὅταν τελείωνε τὸ ὄργωμα τοῦ πρώτου πρασιδιοῦ, χῶριζαν τὸ δεύτερο κ' ἔπειτα τὸ τρίτο, ὥσπου νὰ γουλτώσουν, νὰ τελειώσουν τὸ χωράφι. Ὁ τρόπος τοῦ ὄργωματος ἦταν ὁ γνωστὸς «βουστροφηδόν», ὁ Μακ. Δαμιανίδης ὁμως νόμιζε πὼς καὶ κυκλικά, μὲ τερματισμὸ στὸ κέντρο, γινόταν κάποτε τὸ ὄργωμα.

Γύρω στὶς 10 - 15 τοῦ Δεκεμβρῆ τελείωνε ἡ σπορὰ τῆς σίκαλης καὶ τοῦ σιταριοῦ, ὁ χειμώνας ἄρχιζε βαρὺς καὶ τὰ χιόνια σκέπαζαν τὰ σπαρμένα χωράφια. Τὰ μεγάλα ζῶα κλείνονταν τότε στὸ στάβλο κ' ἔβγαιναν ἀπ' αὐτὸν μόνο γιὰ νερὸ στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Τῶλεγαν καὶ οἱ Τοῦρκοι, πὼς «στὶς 15 τοῦ Δεκεμβρῆ ὁ τσοπάνης μαζεύεται ἀπὸ τὸ βουνὸ στὸ σπίτι καὶ τὰ πουλιὰ μαζεύονται στὸν κάμπο».

Στὶς ἀρχὲς τοῦ Μάρτη — νωρίτερα κάποτε, ἂν ὁ καιρὸς ἦταν καλὸς — ἄρχιζε ἡ σπορὰ τῶν ὀσπιδίων : τοῦ κριθαριοῦ, τῆς ρόβης, τῆς φακῆς καὶ τῶν ρεβιθιῶν, γιὰ νὰ τελειώσει μὲ τὴ σπορὰ τῆς ρόκας, ποὺ ἀπὸ τὸν καρπὸ της θᾶπαιρναν τὸ λάδι τῆς χρονιάς τους. Τὸν ἔρτουμ' ἔνοιξ', νὰ σπείρουμ' τὰ κ'σάρια τῶν δὲ ρόβια τῶν δὲ φακούια τῶν δ' ἄγκιζόμ—σπέριαμ' ἄνοιξιμιάτ'—κα—, ὅταν ἔρθουμε στὴν ἄνοιξη, θὰ σπείρουμε τὰ κριθάρια καὶ τὶς ρόβες καὶ τὶς φακὲς καὶ τὴ ρόκα — σπέρναμε τ' ἄνοιξιάτικα. Τὸν Ἀπρίλη κάθε σπορὰ εἶχε τελειώσει — καλοκαίρι πιά. Ἡ νυχτερινὴ ὑγρασία τοῦ κάμπου ὁμως βοηθοῦσε τὴν ἀνάπτυξη τῶν σπαρτῶν.

Ὅταν προχωροῦσε ἡ ἄνοιξη ἀρκετὰ καὶ ὁ φόβος τῆς παγωνιάς λιγότευε, οἱ Μιστιῶτες φύτευαν στὰ μποστάνια τους τὶς λίγες καρπουζιές καὶ κολοκυθιές τους.

Τ' ἄνοιξιάτικα σπέρνονταν τὸν ἴδιο καιρὸ ποὺ γίνονταν καὶ τὰ ὄργω-

1. Βλ. παραπάνω, σ. 472.

ματα τῶν χωραφιῶν, γι' αὐτὸ ὅλοι ἦταν τότε βιαστικοὶ γιὰ νὰ προκάνουν τὶς δουλειές τους, πρὶν τοὺς πιάσει τὸ καλοκαίρι. Πολλοὶ συγγενεῖς, πού τυχὸν τελείωναν τὴ δική τους σπορά, ἔτρεχαν ἀκάλεστοι νὰ βοηθήσουν τοὺς δικούς τους.

Ὅσοι δὲν εἶχαν χωράφια κατάλληλα γιὰ φακές, ἔσπερναν σὲ ξένα, παίρνοντας τὴν ἄδεια ἀπὸ τοὺς ἰδιοχτῆτες τους, κάποτε ὅμως καὶ χωρὶς αὐτὴ. Τὰ ὄσπρια τᾶσπερναν πάντα στὶς καλαμιές, στὰ χωράφια τὰ σπαρμένα τὴν προηγούμενη χρονιά μὲ σίκαλη ἢ σιτάρι.

Τὸ σβάρνισμα.

Μετὰ τὴ σπορά τῶν χωραφιῶν, μ' ὁποιοδήποτε εἶδος, γινόταν τὸ ἔα-
πανάισμα¹, τὸ σβάρνισμα. Ἐξευαν στὸ ἔαπὸν² τὰ βόδια, ἔβαζαν πάνω κ' ἓνα βάρος, τὴν ἔσερναν, ὁ σπόρος πού εἶχε μείνει στὴν ἐπιφάνεια σκεπαζόταν, καὶ τὸ χωράφι ἴσιωνε. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ πολλοὶ πού δὲ σβάρνιζαν μὲ τὰ ζῶα. Περνοῦσαν οἱ ἴδιοι τὸ σκοινὶ στὸ λαϊμό τους καὶ ἔσερναν τὴ σβάρνα πάνω ἀπὸ τὸ σπαρμένο χωράφι. Δὲν ἔβρισκαν δύσκολη αὐτὴ τὴ δουλειά.

Ὁ ἀγιασμός.

Τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων ἢ μιὰ δυὸ μέρες ἀργότερα, κάθε νοικοκύρης ἄγιαζε τὰ σπαρτά του, καὶ τὸ Πάσχα πηγαινε κ' ἔχωνε σ' ἓνα σπαρμένο χωράφι ἓνα κόκκινο ἄβγό, «γιὰ τὸ καλό». Ἦταν ἀπὸ αἰ βατζελιοῦ δ' ὀβγά, τὰ ἄβγά τῶν ἀγίων (=12) Εὐαγγελίων πού εἶδαμε³, γιὰ νὰ προφυλάξουν τὰ σπαρτά ἀπὸ τὸ χαλάζι.

Στοὺς πρώτους μῆνες μετὰ τὴ σπορά, μόλο πού τὰ χιόνια σιγὰ σιγὰ ἔλιωναν στὸν κάμπο, τὰ σπαρτά μεγάλωναν πολὺ ἀργά, γιὰ τὸ κρύο ἦταν ἀκόμη δυνατὸ. Ἀργότερα ὅμως τὸ μέγλωμα ἦταν πολὺ σύντομο καί, ὅπως ἔλεγαν Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, τὰ σπαρτά μεγάλωναν «ἑπτὰ μῆνες μιὰ πιθαμή, ἓνα μῆνα ἑπτὰ πιθαμές»⁴.

Οἱ ἀρρώστιες τοῦ φυτοῦ.

Ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες τῶν σπαρτῶν οἱ Μιστιῶτες ξεχώριζαν τὸν ψύλλου, ἓνα παράσιτο πού πείραζε τὴ ρόβη, τὸ γίνατζιχ⁵, πού κιτρινίζε τὴν

1. Ἀπὸ τὸ τουρκ. taban.

2. Τουρκ. taban, σβάρνα.

3. Βλ. σ. 315.

4. Πβ. τὸ κοινὸ: πέντε μῆνες ἓναν κόμπο, ἓνα μῆνα πέντε κόμπους.

5. Τουρκ. kinasik, μικρὸ κίνα.

καλαμιὰ τοῦ σπαρτοῦ ἀλλὰ πολὺ δὲν πείραζεν, δὲν ἔκανε μεγάλο κακό, καὶ τὸ ἄορ¹, τὸ σκόρο τῶν σπαρτῶν. Δοὺ γέλμα τσαλούντ'σι², τὸ σιτάρι ἔπαθε ἀρρώστια, ἔλεγαν. Περιττὸ νὰ σημειώσουμε πὼς δὲν ἀντιδροῦσαν καθόλου σ' αὐτὲς τὶς ἀρρώστιες.

Μισιακὰ χωράφια οἱ Μιστιῶτες δὲν καλλιεργοῦσαν. Οἱ φτωχοὶ ὅμως νοίκιαζαν κάποτε ξένα χωράφια, τᾶσπερναν γιὰ λογαριασμό τους κ' ἔδιναν γιὰ νοίκι — ἰτζά³ — ἔξι ὀκάδες στὸ στάμα, περισσότερο, ἂν τὸ χωράφι ἦταν πολὺ καλό. Νὰ τοῦ δώκουμ' μι τοῦ ἰτζά, νὰ τὸ δώσουμε μὲ τὸ νοίκι, ἔλεγαν σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση οἱ ἰδιοχτῆτες.

§ 240. Ἡ ρόκα.

Τελευταῖο ἀπ' ὅλα τὰ σπαρτὰ ἔριχναν στὴ γῆ τὸ ἀγκιζόμ⁴, τὴ ρόκα, γιὰ νὰ πάρουν ἀπὸ τὸ σπόρο τῆς τὸ λάδι τῆς χρονιάς τους. Τᾶσπερναν Μάρτη - Ἀπρίλη. Ὅργωναν καλὰ τὸ χωράφι κ' ἔπειτα γέμιζαν τὴν ποδιά, μισὸ σπόρο καὶ μισὴ ἄμμο. Ὁ σπόρος τῆς ρόκας εἶναι ψιλός, κι ἂν δὲν τὸν ἀνακάτευαν μὲ ἄμμο, θάπεφτε πυκνός.

Μεγάλωνε εὐκόλα ἡ ρόκα. ἔβγαζε πολλὰ κίτρινα λουλούδια κ' ἔπειτα ἔδενε τὸ σπόρο. Τὴν ἔβγαζαν μὲ τὰ χέρια - μάιζάν δου, τὴ μαδοῦσαν, τὴν ξερίζωναν — κάπως νωπὴ ἀκόμη, γιὰ νὰ μὴν πετιέται ὁ σπόρος καὶ χάνεται. Στὸ ἀλώνι τὴν ἄφηναν μερικὲς μέρες νὰ ξεραθῆ κ' ἔπειτα ἔζευαν τὰ βόδια γιὰ τὸ ἀλώνισμα. Ἦταν τρυφερά τὰ φύλλα καὶ τὰ κοτσάνια τῆς, γι' αὐτὸ σὲ λίγες ὥρες τὸ ἀλώνισμα τελειώνει. Τὴν κοσκίνιζαν ἔπειτα καὶ τὴν καθάριζαν, πρὶν τὴ μεταφέρουν στὸ σπῆτι, ὅπου τὴν κρατοῦσαν ὡς τὸ χειμῶνα. Ἔρχονταν τότε οἱ Φλοῖτιανοί, νοίκιαζαν τοὺς μάγγανους τοῦ χωριοῦ, καὶ οἱ Μιστιῶτες τοὺς ἔδιναν τὸ σπόρο τῆς ρόκας κ' ἔπαιρναν τὸ λάδι. Ἡ συγκομιδὴ τῆς γινόταν μετὰ τὴ συγκομιδὴ τοῦ σιταριοῦ καὶ τῆς σίκαλης. Λίγοι στὸ χωριὸ ἔσπερναν ρόκα γιὰ τὸ λάδι τους. Οἱ ἄλλοι ἀγόραζαν ἀπ' αὐτοὺς ποὺ τοὺς περίσσευε ἢ ἀπὸ τοὺς Φλοῖτιανούς ποὺ δούλευαν τὸ μάγγανο. Γύριζαν ὅμως καὶ Ἀξενοὶ καὶ Φλοῖτιανοὶ στὰ χωριά καὶ πουλοῦσαν.

§ 241. Τὰ κρεμμύδια. Οἱ νεγκυριῶνες.

Ἔσπερναν, φυσικά, καὶ κρεμμύδια στὸ Μιστί, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν

1. Τουρκ. kor, ἀνθρακιά.
2. Τουρκ. çalınmak.
3. Τουρκ. ıcar.
4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

πολὺ συχνὰ γιὰ προσφάγι. Ζευγάριζαν τὸ χωράφι καλὰ, ἔριχναν ἔπειτα τὴν κοπριά καὶ κατόπι γέμιζαν οἱ γυναῖκες τὶς ποδιές τους μικρά, στρογγυλὰ συνήθως, κρεμμύδια — μεγαλύτερα ἀπὸ τὸ γνωστὸ μας κοκκάρι — καὶ τὰ φύτευαν, ἀραιὰ κάπως, στ' αὐλάκια. Ἄν φύτευαν τὰ κρεμμύδια μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ σκεπαρινοῦ, ἔλεγαν κρούγου κρομμύια, χτυπῶ, φυτεύω δηλαδή, ἔλεγαν ὁμως ἀκόμη γρύχου νὰ χυτέψου ἄνα τσαλού, χτυπῶ, σκάβω, γιὰ νὰ φυτέψω ἕνα δέντρο. Ἄν φύτευαν τὰ κρεμμύδια μετὰ τὸ ἀλέτρι, ἔλεγαν χυτεύου, φυτεύω κρομμύια. Τὰ σκάλιζαν ἀργότερα, τὰ τσάπιζαν σὲ λίγες βδομάδες, ὅταν μεγάλωναν κάπως, κι ὅταν τὰ φύλλα τους ἄρχιζαν νὰ κιτρινίσουν, τὰ πατοῦσαν μετὰ τὰ πόδια, γιὰ νὰ ψηθοῦν τὰ κεφάλια στὴ γῆ. Ἄν ἔβλεπαν βλαστοὺς—«σερνικά»—σὲ μερικὰ ἀπ' αὐτά, τοὺς ἔκοβαν καὶ τοὺς ἔτρωγαν ὁμοῦς μετὰ γιαούρτι. Ὅταν ὄριμαζαν, τᾶβγαζαν, ἔκοβαν τὰ φύλλα καὶ ἄπλωναν τὰ κεφάλια στὰ δώματα, γιὰ νὰ ψηθοῦν στὸν ἥλιο καὶ νὰ μὴ σαπίζουν. Γιὰ νὰ μὴν τὰ καίει ὁμοῦς ὁ ἥλιος, ἄπλωναν πάνω τους λίγα χόρτα.

Στοὺς νεγκυριῶνες φύτευαν λίγες καρπουζιές¹, λιγότερες πεπονιές καὶ ἀρκετὲς κολοκυθιές. Ὅργαναν τὸ χωράφι, τὸ κόπριζαν καὶ φύτευαν τὰ εἶδη αὐτὰ γιὰ νὰ χουν νὰ τρῶνε στὰ σπίτια τους. Ἀργότερα τὰ σκάλιζαν μετὰ τὸ ξινάρι. Μετὰ τὴν περιποίηση αὐτὴ τοῦ χωραφιοῦ, τὸ σιτάρι ποὺ σπέρναν ἐδῶ τὴν ἐπόμενη χρονιά γινόταν καλύτερο.

Ἄπὸ κάθε σπίτι ἔστελναν ἕνα ἠλικιωμένο ἢ ἕνα παιδί, γιὰ νὰ φυλάει τὸ νεγκυριῶνα ἀπὸ κλεψιά, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἐμπόδιζε τοὺς κλέφτες νὰ κάνουν τὴ δουλειά τους. Πολλοὶ ἀναβαν φωτιές ἐδῶ, γιὰ νὰ πάει ὁ ἀέρας τὸν καπνὸ στὰ σπαρτά, ἦταν καλὸ. Τὴν πράξη αὐτὴ τὴν ἔλεγαν τουτούρδισμα, νὰ τουτούρδίσουμ² νεγκυριῶνα μας.

§ 242. Τὸ θέρος.

Ἐλεγαν χερίζου, δού χέριμα, πᾶμι σου χέριμα, θερίζω, θέρισμα, πᾶμε στὸ θέρισμα, στὸ θέρος.

Ἡ σειρά ποὺ ἀκολουθοῦσαν στὴ συγκομιδὴ τῶν δημητριακῶν καὶ τῶν ὀσπρίων ἦταν : ρόβη, φακές, κριθάρι, σίκαλη, σιτάρι. Τελευταία ἦταν ἡ ρόκα. Ἡ ρόβη καὶ οἱ φακές συγκομίζονταν ἀμέσως μετὰ τὸν καμαϊνταρό, τ' ἄλλα ἀργότερα. Κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου ἢ ἀρχὴς Αὐγούστου τὰ θερίσματα εἶχαν τελειώσει. Ἀρχιζαν συνήθως κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου.

Θερίζαν ἄντρες καὶ γυναῖκες, καὶ καθένας ἄρχιζε τὸ θέρος τῶν χωραφίων του, ὅταν ἔβλεπε πὼς τὰ σπαρτά ἦταν ὄριμα.

1. Κατὰ τὸν Ἰωσ. Μωυσιάδη *Τὸ Ἀδρονίκιον* 27, τὰ καρπούζια εἰσάγονταν στὰ 1890 ἀπὸ τὴν Ἀμάσεια.

2. Τουρκ. tütürmek.

Οί φακές, ή ρόβη και τὰ κριθάρια δὲν γίνονταν πολὺ ψηλά και δὲν θερίζονταν, ἐπομένως, μετὸ μεγάλο δρεπάνι. Αὐτὰ τᾶβγαζαν μετὸς ρίζες, τὰ μάζιζαν, τὰ μαδοῦσαν, ἢ τὰ θέριζαν μετὰ μικρὰ δρεπάνια, τὰ γαλέτσα, χωρὶς δόντια κι αὐτὰ, ὅπως και τὰ μεγάλα. Γι' αὐτὸ χρησιμοποιοῦσαν τὸ μαδῶ και ὄχι τὸ θερίζω, ποὺ τῶλεγαν γιὰ τὸ σιτάρι και τὴ σίκαλη. Αὐτὰ, ὄχι μόνο γίνονταν ψηλά, ἀλλὰ και δυσκολώτερα ξεριζώνονταν και σκληρότερη ἦταν ἡ καλαμιὰ τους. Και δὲν ἔσπαζε εὐκόλα.

Γιὰ νὰ μὴ σκύβουν διαρκῶς κατὰ τὸ μάλιμα, τὸ ξερίζωμα, γονάτιζαν συνήθως στὸ χῶμα κ' ἡ κούραση ἦταν λιγότερη. Ἐπειδὴ ὁμως ἔτσι τρυποῦσε στὸ γόνατο τὸ παντελόσι και τρυποῦσαν και τοὺς θεριστὲς τ' ἀγκάθια, οἱ ἄντρες ἔραβαν στὸ γόνατο τοῦ παντελονιοῦ ἓνα κομμάτι χοντρὸ πανὶ ἢ ἓνα κομμάτι δέρμα, κ' ἔτσι γονάτιζαν ἐλεύθερα. Γιὰ τὶς γυναῖκες τὸ σκύψιμο ἦταν εὐκολώτερο. Ὅσοι ἔβλεπαν τὴν ἐργατιά στὸ θέρος, εὐχόνταν : Κολαί γκελε¹ ἢ βερεκετλού². Τὰ ἴδια εὐχόνταν και στὴ σπορά, τότε ὁμως πρόσθεταν : Λίγου νὰ κάμεις, πολὺ νὰ φᾶς.

α) Στὸν κάμπο.

Τὰ κριθάρια και τὶς ρόβες στὸ Μιστι τὰ χρειάζονταν μόνο γιὰ τὰ ζῶα. Τὸ ψωμὶ τους τὸ ἔκαναν μετὰ ἀλεύρι σικάλινο, και μόνο τὰ κουλουράκια γιὰ τὶς γιορτές, τὰ πρόσφορα γιὰ τὴν ἐκκλησία, τὸ πλιγούρι και τὸ κορκότι και κάποτε λίγα ψωμιὰ γιὰ ἐξαιρετικούς ἐπισκέπτες — τὸ γαμπρό, τὸ δεσπότη, τοὺς συμπέθερους — γίνονταν μετὰ ἀλεύρι ἀπὸ σιτάρι³. Γι' αὐτὸ ἡ σπουδαιότερη ἀπασχόληση στὸ θέρος ἦταν τὸ θέρισμα τῆς σίκαλης.

Ὅταν ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ θέρος, ἔπρεπε νὰ χουν μαζί τους ἀρκετὰ τρόφιμα. Τὰ χτήματα ἦταν συνήθως μακριὰ και δὲν ἔπρεπε νὰ χάνουν τὶς ὥρες τους γυρίζοντας στὸ χωριὸ κάθε βράδυ. Τσοιμότουμιστι στοῦ κόμμα, δὲν παραμάϊσκαμ', κοιμόμασταν στὸ χωράφι, δὲ γυρίζαμε (στὸ χωριὸ) τὶς λίγες ὥρες τῆς νύχτας⁴ ποὺ τοὺς ἔμεναν ἐλεύθερες, γιὰ νὰ φτουράει ἔτσι και ἡ δουλειά. Φόρτωναν λοιπὸν στὰ γαϊδουράκια τους τὸ ἀριάνι⁵, ὄχτῶ δέκα ὀκάδες ψωμὶ μέσα στὸ σάτῶ, στὸ δισάκι⁶, τρεῖς τέσσερες στάμνες νερό, καβαλοῦσαν οἱ ἡλικιωμένοι, ἔπαιρναν στὰ γόνατά τους ἢ στὰ πισινὰ τῶν ζῶων τὰ μικρὰ και ξεκινοῦσαν. Τὰ κορίτσια και τὰ παλικάρια πήγαιναν

1. Τουρκ. kolay gele, νὰ σοῦ ἔρθουν βολικά.

2. Τουρκ. bereketli.

3. Βλ. και παραπάνω, σ. 426.

4. Πβ. Τὸ κοινὸ νυχτοθέρι και τὴν παροιμία : ὅσο βοηθαίει ἡ νύχτα κ' ἡ αὐγή, οὗτ' ἀδερφὸς οὗτ' ἀδερφή.

5. Τουρκ. ayran, γιαούρτι ἀραιωμένο μετὰ νερό. Βλ. σ. 96.

6. Ἦταν σὰν τὰ κοινὰ δισάκια: δύο σακκούλια ποὺ συνδέονταν μεταξύ τους μετὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ ἴδιο πανί. Βλ. Ἄρακὸν 76.

πάντα πεζά στο χωράφι, όταν ύπηρχαν στη συντροφιά μεγαλύτεροι. Τα κορίτσια μάλιστα πήγαιναν γνέθοντας τη ρόκα τους. Τ' άργοκίνητα άμάξια δέν τους βόλευαν σ' αυτή την περίσταση. "Ωσπου νά φτάσουν οί χοντρές ρόδες στο χωράφι, θάφτανε μαζί και τὸ μεσημέρι. Τα βόδια, έξάλλου, χρειάζονταν κάποιον νά τὰ προσέχει, και κανείς δέν είχε καιρό για τέτοιες δουλειές, ένῶ τὰ γαϊδουράκια τάδεναν στον κάμπο κ' έβοσκαν. "Όταν έφτανε μεσημέρι, ένας μικρός καβαλοῦσε στο ένα γαϊδούρι, έβαζε μπροστά τ' άλλα και τάφερνε στο χωριό νά τὰ ποτίσει. Δέ μπορούσαν νά κουβαλοῦν άπό τὸ χωριό νερό και για τὰ ζῶα. Τὸ ίδιο έκανε και τὸ βράδυ, γιατί ή ζέστη αυτό τὸν καιρό ήταν δυνατή, και ζῶα και άνθρωποι λιψάνισκαν, διψοῦσαν. Μὲ τὴν εύκαιρία αυτή, τὸ παιδί έπαιρνε και ὅ,τι τυχόν είχαν λησμονήσει στο χωριό, κ' έφερνε τὸ φρέσκο φαγητὸ για τὴν έργατιά.

"Αν όμως τὰ χωράφια βρίσκονταν πρὸς τὸ Κόρκουγιου, γλίτωναν τὸ γυρισμὸ στο σπίτι, γιατί ύπηρχε στο μέρος αυτό νερό για τὰ ζῶα. "Αν ήταν στο Μεζερέ ή πρὸς τὸ μέρος τοῦ Τσαρικλί, πότιζαν τὰ ζῶα στο Τσαρικλί και στο Ζάμζαμα, πού ήταν κοντύτερα παρά τὸ χωριό τους.

Φτάνοντας στο χωράφι ξεφόρτωναν τὰ γαϊδουράκια, σκέπαζαν με κετσέ τὰ σταμνιά για νά κρατοῦν δροσερό τὸ νερό, κ' έκαναν με κουβέρτες πρόχειρη σκιά, ὅπου κρεμοῦσαν τὴν κούνια με τὸ μωρό. Ὁ κάμπος ήταν άδεντρος και ὁ ήλιος καυτός, μ' ὄλο τὸ ὑψόμετρο τῶν 1400 μ. περίπου.

"Εμπαιναν στο χωράφι ὄλοι μαζί, ὅσοι θερίζαν, κ' έπιαναν καθένας άπό ένα χέρ', μιά λουρίδα τοῦ χωραφιοῦ που έπρεπε νά θερίσει. Μὲ τὴν κατανομή αυτή ή δουλειά — χεριμάτ' ὄργου, τὸ θέρισμα — γινόταν καλύτερα.

β) Τὸ γαβράστημα.

"Όταν θερίζαν σίκαλη, ή δουλειά γινόταν με τελειότερον τρόπο : Περνοῦσαν τὰ χεροδάχτυλα στὰ τρία τελευταία δάχτυλα τοῦ άριστεροῦ χεριοῦ, έπιαναν τὰ στάχυα με τὸ μεγάλο δάχτυλο και με τὸ δείχτη και θερίζαν κάνοντας τὸ γαβράστημα¹, γαβράσταναν : "Εσκυβε καθένας στο "χέρι"² — τὴ λουρίδα τοῦ χωραφιοῦ που είπαμε — με τὸ δρεπάνι στο χέρι, και με λίγες δρεπανιές γέμιζε τὸ χέρι του στάχυα—έκοβε ένα βούζα (ή) ή χερόγ'λου, χειρόβολο, ὥσπου νά προχωρήσει ένα δυὸ βήματα. "Αφηνε τότε καταγῆς τὰ στάχυα και ξαναγύριζε στο σημείο άπ' ὅπου είχε ξεκινήσει, για νά πάρει τὸ ὑπόλοιπο πλάτος τοῦ «χεριοῦ». Τὸ ίδιο έκανε και ὁ δεύτερος θεριστής

1. Ἄπό τὸ τουρκ. κανγαμακ. Πβ. Μαυροχαλυβίδη 218, Δ. Πετρόπουλο *Ειδύλλ.* 9.

2. Ὁ έργος, ὅπως λέμε συνήθως στὴν Ἑλλάδα.

καὶ ὁ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος, ὅσοι βρίσκονταν στὴ σειρά. Δούλευαν ὅλοι μὲ σβελτάδα καὶ μὲ ρυθμό, τὰ δρεπάνια καὶ τὰ πόδια προχωροῦσαν ρυθμικὰ δεξιά, ἀριστερά, ἔμπρός, καὶ οἱ Μιστιῶτες χαίρονταν, γιατί «ἦταν ὄραϊο νὰ βλέπεις πέντε, ἕξι, ἑπτὰ ἄντρες σκυμμένους στὴ σειρά», καὶ ν' ἀκοῦς τὸν ἤχο τῶν δρεπανιῶν καὶ τὸ τρίξιμο τῶν καλαμιῶν ποὺ κόβονταν. Αὐτὸ γινόταν μόνο στὸ θέρισμα τοῦ πιλιαριοῦ, ποὺ τὰ φυτὰ ἦταν πυκνὰ καὶ ψηλά¹. Δὲ χωροῦσε στὴν περίσταση αὐτὴ τεμπελιά, ἤθελες δὲν ἤθελες θὰ πήγαινες κ' ἐσὺ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους. Ἦταν ντροπὴ νὰ μείνει τὸ δικό σου «χέρι» πίσω ἀπὸ τ' ἄλλα.

Πέντε ὡς ὀχτῶ χειρόβολα ἔκαναν ἓνα ἀγκάλ' ἢ χοτζάχ², μιὰν ἀγκαλιά στάχυα. Τὸ μεσημέρι ποὺ σταματοῦσαν γιὰ τὸ φαγητό, ἔπαιρναν τ' ἀγκάλια στὸν ὄμο καὶ τᾶκαναν φκόνι, θημωνιά, ἔτσι καθὼς ἦταν λυτά.

Χαίρονταν οἱ Μιστιῶτες, ὅταν τύχαινε φεγγάρι στὸ θέρισμα τοῦ σιταριοῦ καὶ τῆς σίκαλης. Θέριζαν τότε καὶ τὴ νύχτα καὶ ἡ δουλειὰ φτουροῦσε.

Δὲν ἔδεναν οὔτε χειρόβολα οὔτε δεμάτια. Ἄφηναν σὲ ἀγκαλιές κάτω τὰ στάχυα, τὰ σήκωναν ἔπειτα στ' ῥάχη, σοῦ σώμ', στὴ ῥάχη, στὸν ὄμο καὶ τὰ συγκέντρωναν σὲ φκόνια ἢ τσιρένια³, σὲ θημωνιές μέσα στὸ θερισμένο χωράφι. Τέσσερα ὡς πέντε τσιρένια ἀποτελοῦσαν ἓνα φκόνι. Ἔχωναν τὸ δρεπάνι κάτω ἀπὸ τὰ στάχυα ποὺ βρίσκονταν στὴ γῆ καὶ σήκωναν στὸν ὄμο τρεῖς τέσσερες ἀγκαλιές μαζί.

Τὰ φκόνια τᾶκαναν κυκλικὰ καὶ μὲ τὰ στάχυα πρὸς τὰ μέσα, γιὰ νὰ μὴν τὰ τρῶνε τὰ ζῶα, καθὼς θᾶμεναν ἀρκετὲς μέρες στὸ χωράφι.

Κατὰ τὶς δέκα τὸ πρωὶ κάθονταν στὸν ἥλιο — ἄδεντρος ὁ κάμπος — ἔτρωγαν τὸ φαγητό τους κ' ἔπιναν νερὸ ἀπὸ τὰ σταμνιά. Τὰ φαγητὰ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἦταν τρία : τὸ πρωινό, τὸ μεσημεριανό, τὸ βραδυνό, καὶ ἦταν πάντα ἀπλά : ἄβγά, γιαιούρτι καὶ πολὺ συχνὰ τὸ αἰράνι.

Ὅταν κάποιος τελείωνε νωρὶς τὸ θέρος τῶν χωραφιῶν του, ἦταν ντροπὴ νὰ γυρίσει στὸ χωριό, ἂν συγγενεῖς ἢ γνωστοί του εἶχαν ἀκόμη ἐκεῖ γύρω χωράφια ἀθέριστα. Πήγαινε λοιπὸν καὶ τοὺς βοηθοῦσε νὰ γουλιτώσουν κι αὐτοὶ μιὰν ὥρα νωρίτερα.

Κάθε Σαββατόβραδο ἄφηναν στὸ χωράφι ἓνα παιδί νὰ προσέχει τὰ ζῶα κ' οἱ ἄλλοι γύριζαν στὸ χωριό. Οἱ ἄντρες διόρθωναν τὰ ἐργαλεῖα ἢ πήγαιναν στὰ μαγαζιά νὰ εἰποῦν δυὸ λόγια μεταξύ τους, καὶ οἱ γυναῖκες συγύριζαν τὰ σπίτια. Τὶς ἄλλες μέρες κοιμόνταν στὸ χωράφι. Ἔστρωναν κάτω ἓναν κετσέ, ξάπλωναν ὅλοι στὴ σειρά μὲ τὰ ροῦχα τῆς δουλειᾶς —

1. Καὶ στὴν Ἄξο γινόταν τὸ ἴδιο. Βλ. Μαυροχαλυβίδη 218.

2. Τουρκ. kucak.

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

ὄχι γυμνοὶ ἐδῶ, ὅπως γινόταν στὸ σπίτι — καὶ σκεπάζονταν μὲ δεύτερον κετσὲ ἢ μὲ τὶς κάπες τους. Δὲν πρόφταιναν νὰ εἰποῦν λίγα λόγια, νὰ προσέξουν τ' ἀστέρια ποὺ ἔλαμπαν στὸν καθαρὸ καλοκαιριάτικον οὐρανὸ ἢ ν' ἀκούσουν τοὺς γρύλους ποὺ τάραζαν τὴν ἡσυχία τοῦ κάμπου. Παράδιναν γρήγορα τὰ κουρασμένα κορμιά τους στὸν ὕπνο.

Ὅταν τελείωνε τὸ θέρισμα ὄλων τῶν χωραφιῶν, ὅσα στάχυα εἶχε ὁ θεριστὴς τὴν τελευταία στιγμή στὸ χέρι του τὰ πετοῦσε στὸ χωράφι, λέγοντας τὸ «Πάτερ ἡμῶν». Τὰ στάχυα αὐτὰ προορίζονταν γιὰ τοῦ Χιογοῦ δὰ πουλιά, τοῦ Θεοῦ τὰ πουλιά¹. Στὸ Καβουκλὸ οἱ ἄποικοι Μιστιῶτες ἔκαναν ἓνα σταυρὸ μὲ τὰ τελευταῖα στάχυα — ἓνα δεμάτι περίπου — καὶ τὰ σκορποῦσαν γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Τῶν τοῦ χρόνου τῶν ἄλλ' πολὺ λείψαμ', καὶ τοῦ χρόνου περισσότερο, λέγαμε, σκορπώντας τὰ στάχυα.

§ 243. Ἡ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στὸ ἀλώνι.

Νὰ ζέξουμ' σὰ στάχυα.

Τὶς ἡμέρες γύρω τοῦ Σωτήρος — ἀρχὲς Αὐγούστου — τὸ θέρος εἶχε τελειώσει σ' ὄλο τὸ χωριό, ἀλλὰ τὰ στάχυα βρισκόνταν ἀκόμη σὲ σωροὺς στὰ χωράφια. Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι γινόταν γιὰ τὸ θέρισμα, ποὺ ὁ καθένας μπορούσε νὰ θερίσει ὅταν νόμιζε πὼς ἦταν καιρὸς, ἡ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στ' ἀλώνια ἔπρεπε νὰ γίνῃ σύγχρονα ἀπ' ὄλους. Ἄν δὲ γινόταν αὐτό, ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ γίνῃ ζημιὰ ἀπὸ τὰ ζῶα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ γειτονικὰ χωράφια, ἀπὸ ὅπου τὰ στάχυα εἶχαν σηκωθῆ. Ἄλλὰ κι αὐτοὶ ποὺ θὰ μεταφέραν τυχὸν τὰ στάχυα τοὺς στὸ ἀλώνι, μπορούσαν κρυφὰ νὰ κλέψουν καρπὸ, χωρὶς νὰ πληρώσουν τὸ φόρο στὸ κράτος.

Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ δώσει τὴν ἄδεια ὁ πρόεδρος τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ μεταφερθοῦν τὰ στάχυα ὅλα μαζὶ στ' ἀλώνια. Ὁ πατρικός ἐπαιρνε τὴν ἐντολή, ἀνέβαινε σὲ μερικὰ ψηλὰ δώματα κάθε γειτονιάς καὶ φώναζε δυνατὰ : Δευ-

1. Γιὰ τὸ τελευταῖο χειρόβολο στὸ θέρισμα βλ. *Histoire générale des Religions*, II, 51. Βλ. καὶ Γ. Α. Μέγα *Ἐορταὶ* 239 κέ., Μιχ. Σλίνη *Λαογρ.* 12(1938-48) 102 (γιὰ τὴ Μακεδονία), χ/φο *IANE* ἀριθ. 758 σ. 243 (γιὰ τὴ Σκόπελο), Κ. Καραπατάκη, Ὁ δράκος, παλιὸ ἀγροτικὸ ἔθιμο Δυτικῆς Μακεδονίας, *Πρακτικά τοῦ Α' Συμποσίου Λαογραφίας*, Θεσσαλονίκη 1975, 79 κέ., Δ. Τσερώνη *Λαογρ.* 29 (1974) 355, Ἄντ. Μυλωνᾶ *Λαογρ.* 29(1974) 324. Ὁ Ν.Γ. Πολίτης *ΛΣ* 3, 192 σημειώνει: «Ὁ δαίμων τοῦ σίτου, ἐκδιωκόμενος ἐκ τῶν τελευταίων θερισθέντων ἢ ἀλωνισθέντων σταχυῶν, παραμένει καθ' ὄλον τὸν ἄλλον χρόνον εἰς τὸν σιτοβολῶνα, μὲ τὴν νέαν δὲ σποράν ἐπανέρχεται εἰς τοὺς ἀγρούς». Στὴ σ. 196, ἐξάλλου, σημειώνεται ἡ συνήθεια τῶν θεριστάδων ἑνὸς χωραφιοῦ ποὺ, ὅταν τελειώσουν τὴ δουλειά τους, τρέχουν στὸ γειτονικὸ χωράφι νὰ κυνηγήσουν τὸ λαγὸ: τὸ πνεῦμα τοῦ σίτου βρίσκεται στὸ τελευταῖο δράγμα τῶν σταχυῶν.

τέρα νὰ ζέξουμ' στὰ στά(χ)υα, τὴ Δευτέρα θὰ ζέψουμε (τὰ ζῶα), γιὰ νὰ μεταφέρουμε τὰ στάχυα.

Τὴν ἡμέρα πού ὄριζε ὁ πρόεδρος, ὁλόκληρο τὸ χωριὸ βρισκόταν στὸ πόδι. Ζεύονταν τὰ βόδια καὶ τὰ βουβάλια στ' ἀμάξια, λαδώνονταν οἱ ἄξονες μὲ τὶς χοντρές ξύλινες ρόδες καὶ ὁ κάμπος ἀντηχοῦσε ἀπὸ τὰ τριξίματά τους κι ἀπὸ τὶς φωνές τῶν ἀνθρώπων. Κρατοῦσε λίγες μόνο μέρες αὐτὴ ἡ δουλειά, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ γίνεи γρήγορα, καὶ γι' αὐτὸ καταντοῦσε κουραστικὴ. Ὅλοι βιάζονταν νὰ μεταφέρουν τὰ στάχυα στ' ἀλώνια, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὶς ζημιές, καὶ κανεὶς δὲν ἔκλεινε μάτι μέρα καὶ νύχτα. Τόσο πού, καθὼς πολλὲς φορὲς οἱ ἄντρες ἀποκοιμόνταν, κουρασμένοι καὶ ἄπνοι, πάνω στοὺς ἀραμπάδες τους, ἀλλουνοῦ ἔπεφτε ἡ κάπα στὸ δρόμο, ἀλλουνοῦ κάτι ἄλλο, τὰ βόδια ἄλλαζαν δρόμο καὶ ὀδηγοῦσαν ἀλλοῦ τὸ ἀμάξι καὶ τὸν ἐπιβάτη του. Καὶ γιὰ τὴν κάπα, βέβαια, δὲν ἀνησχοῦσαν καθόλου. Θὰ μιλοῦσε τὴν Κυριακὴ ὁ παπὰς στὴν ἐκκλησία καὶ ὅποιος τὴν εἶχε βρεῖ θὰ τὴν ἔφερνε. Ἦταν δύσκολο νὰ φορεθῆ ξένο ροῦχο στὴ γειτονιά, γιὰ τὸ ὅλοι τὸ γνώριζαν. Ἄν ὅμως λοξοδρομοῦσε τὸ ἀμάξι, χρειάζονταν ὥρες ὀλάκερες κάποτε, ὥσπου νὰ ξαναγυρίσει στὸ μέρος πού ἔπρεπε. Γι' αὐτό, ὅταν μιὰ συντροφιά μὲ περισσότερους ἀραμπάδες πῆγαινε στὸ ἴδιο μέρος, πρῶτος ἔμπαινε στὴ σειρά αὐτὸς πού νύσταζε λιγότερο.

Μέσα στὸ σκοτάδι τοῦ κάμπου καὶ στὸ κάμα τοῦ καλοκαιριάτικου ἡλίου ἔσμιγαν οἱ φωνές αὐτῶν πού φόρτωναν μὲ τῶν ἄλλων πού ζητοῦσαν βοήθεια στὴ δουλειά τους, τῶν τρίτων πού ἐβίαζαν τὰ βόδια νὰ τρέξουν γρήγορα ἢ πού βλαστημοῦσαν, γιὰ τὸ ὀμιλέκος τὰ ἐνοχλοῦσε καὶ δὲν τ' ἄφηνε νὰ τρέξουν. Μέσα στὸ χωράφι ἔλυναν καὶ ἄφηναν τὰ ζῶα στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ μὴν κουνοῦν τὸ ἀμάξι τὴν ὥρα πού αὐτοὶ φόρτωναν, πετοῦσαν μὲ τὰ δικράνια τὰ στάχυα, ἔζευαν ἔπειτα τὰ ζῶα, ἔφταναν στὸ ἀλῶνι, τὰ ξεφόρτωναν, τὰ στίβαζαν σὲ θημωνιές καὶ ξαναγύριζαν. Σὲ λίγο οἱ θημωνιές ὀρθώνονταν γύρω στὸ ἀλῶνι, στρογγυλές, μεγάλες, καὶ μὲ κρυμμένα τὰ στάχυα πρὸς τὰ μέσα.

Ἦταν ἡ τελευταία δουλειὰ τῆς γεωργικῆς χρονιᾶς πού ἔκαναν γιὰ τὰ σπίτια τους οἱ ἄντρες. Μετὰ τὴ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν ξεκουράζονταν λίγες μέρες καὶ τοιμάζονταν γιὰ τὶς κοῦρες. Θὰ γύριζαν στὸ χωριὸ τὶς παραμονὲς Χριστουγέννων, καὶ ὡς τότε ὅλες τὶς δουλειές τῶν χωραφιῶν τὶς ἀναλάμβαναν οἱ γυναῖκες.

Γιὰ τὰ χωράφια τοῦ φτωχοῦ κάμπου, τὸ κανονικὸ ἦταν δύο στάματα νὰ δώσουν ἓνα ἀμάξι στάχυα, ἀλλὰ καὶ τὰ τέσσερα ἔδιναν κάποτε τὸ ἴδιο εἰσόδημα. Δυὸ ἀμαξιές στάχυα ἦταν ἓνα ἀγαλῶνι¹, διπλὸ φκόνι. Σιτάρι

1. Τουρκ. denk.

καὶ κριθάρι ἔριχναν μιὰ φορὰ στὸ ἄλωνι καὶ κατόπιν τὸ λίχνιζαν, σίκαλη ἔριχναν περισσότερες φορές καὶ τὴ λίχνιζαν ἔπειτα ὅλη μαζί.

§ 244. Τὸ ἄλωνισμα.

Τ' ἄλωνια τοῦ χωριοῦ βρίσκονταν περισσότερα μαζί στὶς θέσεις Τόπρακλι, Καγιάβασι, Ἀναπακλὸ καὶ Τσουχούρ, ἀλλὰ καὶ μοναχικὰ μπροστὰ στὰ σπίτια. Τὸ Ἀναπακλὸ ἦταν στὸν Ἀσιμλοῦ Μαχαλά, τὸ Τσουχούρ ἀνάμεσα στὸν Κομουρτζοῦ καὶ στὸν Τσοπουρλοῦ Μαχαλά, τὸ Καγιάβασι μεταξύ Ἀρπατζαλοῦ καὶ Κομουρτζοῦ. Τὰ περισσότερα βρίσκονταν στὸ Τσουχούρ, πρὶν μποῦμε στὸ χωριό, ὅπως ἐρχόμαστε ἀπὸ τὴ Λίμνα. Ἦταν ὅλα μάνα, γαϊάς¹, πέτρα δηλαδή ριζιμιά. Δὲν εἶχαν, ἐξάλλου, παρά νὰ σκάψουν λίγο τὴ γῆ οἱ Μιστιῶτες, γιὰ νὰ βροῦν παντοῦ βράχο μονοκόμματο.

Δὲν ἔριχνε ὅλα τὰ στάχυα μαζί στὸ ἄλωνι κάθε νοικοκύρης, δυὸ τρεῖς ἀμαξιές ἀπ' αὐτὰ ἦταν ἀρκετὰ κάθε φορὰ, τ' ἄλλα περίμεναν στὴν ἄκρη. Σὲ μιὰ δυὸ μέρες ποὺ τὰ στάχυα γίνονταν μάλαγμα, ἄλωνίζονταν δηλαδή καλά, τὰ μάζευαν οἱ γυναῖκες στὴ μέση τοῦ ἄλωνιοῦ καὶ ἄπλωναν γύρω τους τὸ δεύτερο ἄλωνι. Κι ὅταν κοβόταν κι αὐτό, τὸ μάζευαν γιὰ νὰ ρίξουν τὸ τρίτο. Συγκέντρωναν ἔτσι δύο, τρία, τέσσερα «ἄλωνια», καὶ τότε τὰ λίχνιζαν ὅλα μαζί, ἀφοῦ πρῶτα ἔπαιρναν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ κράτος.

Τὸ ἄλωνισμα, τὸ σημειώσαμε αὐτό, γινόταν πάντα μὲ τὰ βόδια ἢ τὰ βουβάλια, ποτὲ μὲ ἄλογα ἢ γαϊδούρια. Ἐξευαν δυὸ - δυὸ τὰ βόδια, τοὺς ἔβαζαν τὴ σβάρνα, κι αὐτὰ ἄρχιζαν τότε τοὺς γύρους πάνω στὰ στάχυα. Κάθε τόσο οἱ γυναῖκες ἔπαιρναν στὰ χέρια τὰ δικράνια ἢ τὰ νεκλείρια καὶ γύριζαν δοῦ ἕξ², γύριζαν τὰ στάχυα, γιὰ νὰ κοποῦν κι αὐτὰ ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια. Ὅταν ἄλωνιζαν, εἶχαν πάντα κοντὰ τους ἓνα δύο δαστύρια³, σὰν μεγάλα πιάτα ἀπὸ κοπριά, γιὰ νὰ μαζεύουν τὴν κοπριά καὶ νὰ κρατοῦν τὰ οὖρα τῶν ζώων καὶ νὰ τὰ πετοῦν. Νὰ μὴν πέφτουν στὸ ἄλωνι καὶ βρωμίζουν τὸν καρπὸ καὶ τὰ ἄχυρα⁴.

Ὅταν τὰ στάχυα ὅλα τρίβονταν καλά καὶ οἱ καλάμιες γίνονταν ἄχυρο, μάζευαν ὅλο τὸ μάλαγμα σὲ μιὰν ἄκρη, φάλαγχαν μὲ δὲ φκάλια — σκούπιζαν μὲ τὶς σκούπες — καλὰ τὸ ἄλωνι, γιὰ νὰ μὴ μείνει καρπὸς σκόρπιος, κ' ἔβαζαν μπροστὰ του — στὴν πλευρὰ ποὺ κατευθυνόταν ὁ ἀέρας — ἓνα μακρὸ ξύλο, τὸ σεμάι, σημάδι — νὰ χέκουμ' σεμάι, νὰ θέσουμε σημάδι —, γιὰ νὰ ξεχωρίσουν δοῦ ἄ(χ)υρου ἀπὸ τὸν καρπὸ. Ἐπαιρναν ἔπειτα

1. Τουρκ. kaya, πέτρα, βράχος.

2. Τουρκ. ιδιωμ. λ.

3. Τουρκ. ιδιωμ. λ.

4. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὴν Τσακωνιά καὶ ἄλλοῦ.

τὰ δικράνια καὶ ἄρχιζαν τὸ βόρισμα¹, τὸ λίχνισμα. Πολλὲς φορές ὁ ἀέρας ἦταν ἀδύνατος ἢ αὐτοὶ ποὺ λίχνιζαν δὲν εἶχαν ἀρκετὴ πείρα, καὶ τότε στὸν καρπὸ ἔμεναν ἄχνες, ἀχύραδα ψιλὰ. Δοῦ γέλ'μα ἔχ' πολλὴ ἄχνα, δὲ δοῦ βόρ'σαμ' καλὰ, τὸ σιτάρι ἔχει πολλὴ ἄχνη, δὲν τὸ λιχνίσαμε καλὰ, ἔλεγαν οἱ μεγαλύτεροι. Ὅταν τελείωνε τὸ λίχνισμα, ἔβαζαν μέσα στὸ σωρὸ μιὰ πέτρα², μεγάλη σὰν ἄβγὸ περίπου, ποὺ στὸ τέλος τὴν ἔφερναν μαζί με τὸ σιτάρι στὸ σπῖτι γιὰ μπερεκέτι³.

Μετὰ τὸ βόρισμα ἐρχόταν τὸ ὄνισμα, τὸ κοσκίνισμα τοῦ καρποῦ, γιὰ νὰ φύγουν ἀπὸ μέσα τὰ λίγα ἄχυρα καὶ τὸ χῶμα ποὺ δὲν εἶχε πάρει ὁ ἀέρας κατὰ τὸ λίχνισμα.

Ἄλωνιζαν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι, τὴ σίκαλη, τὴ ρόβη καὶ τὶς φακές, ἀλλὰ λίχνιζαν πρῶτα τὸ γέλ'μα, τὸ σιτάρι. Πρῶτα, γιατί ἦταν λίγο, καὶ κατόπιν, γιατί τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὰ ἀποθέματα τοῦ ἀλευριοῦ εἶχαν σωθῆ καὶ πολλοὶ χρειάζονταν ἀλεύρι γιὰ νὰ ζυμώσουν. Ὅταν μάλιστα ὑπῆρχε μεγάλη ἀνάγκη, μπορούσαν μερικὲς οἰκογένειες ν' ἄλωνίσουν τὸ γουτλοῦκ χαρμάν⁴, τῆς πείνας τὸ ἄλωνι : πέντ' ἔξι ἄμαξιές στάχυα, ποὺ τ' ἄλωνιζαν γρήγορα καὶ πήγαιναν στὸ μύλο γιὰ ἄλεσμα.

§ 245. Ὁ φόρος.

Τὶς ἡμέρες τοῦ ἄλωνίσματος ὁ ἀγοραστὴς τοῦ φόρου⁵ τοῦ χωριοῦ εἶχε κιόλας ἐγκατασταθῆ σ' ἓναν ὁδὸ καὶ εἶχε βρεῖ τοὺς δέκα δώδεκα μούχουρτζῆδες⁶, αὐτοὺς ποὺ κρατοῦσαν τὶς σφραγίδες γιὰ τὸ «σφράγισμα» τοῦ καρποῦ στ' ἄλωνια. Γύριζαν στ' ἄλωνια καὶ καλοῦσαν τοὺς παραγωγὸς νὰ πᾶνε στὸν ἀγᾶ νὰ πάρουν τὸν πούσουλα⁷, τὴν ἄδεια γιὰ νὰ λιχνίσουν. Σὲ κάθε περιοχὴ τοῦ χωριοῦ — σὲ κάθε ὁμάδα ἄλωνιῶν — ἔπρεπε νὰ λιχνίσουν ὅλοι μαζί.

Ἐπειὰ ἀπὸ τὸ λίχνισμα καὶ τὸ κοσκίνισμα τοῦ καρποῦ, ὁ παραγωγὸς χάριζε τὴ σοδειὰ σὲ ὀχτῶ σωροὺς καὶ ἀπ' αὐτοὺς ὁ ἀγᾶς ἔπαιρνε τὸν ἓνα⁸.

1. Βορίζω, βόρισμα ἔλεγαν σ' ὅλη τὴν ἑλληνόφωνη Καππαδοκία. Ἐπὶ τὸ βοριάς. Πβ. τὸν ὄρο ξανέμισμα (Ἄλόννησος κ.ά.) γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα.

2. Ἄλλοῦ καρφάνουν τὸ φτυάρι στὸ σωρὸ τοῦ σιταριοῦ. Βλ. Γ. Μέγα Ἐορταὶ 245. Πβ. Θεοκρ. *Εἰδύλλ.* 7, 155 - 6, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 196, Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 11.

3. Τουρκ. bereket, ἀφθονία.

4. Τουρκ. kithiği harman.

5. Στὰ παλαιότερα κάπως χρόνια οἱ ἀγοραστὲς τοῦ φόρου ἦταν πάντοτε Τούρκοι, ἀργότερα συνεταιρίζονταν μ' αὐτοὺς καὶ Χριστιανοὶ Νιγδιῶτες.

6. Τουρκ. mihürçü.

7. Μεσν. πούσουλας < Ἰταλ. bussola. Ἐδῶ ἡ λέξη σημαίνει σημεῖωμα.

8. «Κ' ἓνα σινίτῃ παραπάνω», ἐπιμένουν πολλοί.

Ἄν δὲν πρόκανε νὰ πάρει ἀπ' ὄλους τὸ μερίδιό του, ἔστελνε τὸ βράδυ τοὺς μουχουρτζήδες καὶ σφράγιζαν τοὺς σωροὺς μὲ τὸ μουχούρ¹, μουχουρλάιζαν δὲ, τὰ σφράγιζαν μὲ μιὰ μεγάλη ξύλινη σφραγίδα, γιὰ νὰ μὴ μπορεῖ ὁ παραγωγὸς ν' ἀφαιρέσει καρπὸ ἀπὸ τὸ σωρὸ καὶ νὰ ζημιώσῃ ἔτσι τὸν ἐνοικιαστή. Ὑστερα κι ἀπ' αὐτό, πήγαιναν τὸ φόρο στὸ ἀβάρι, στὴν ἀποθήκη ποὺ εἶχε νοικιάσει ὁ ἀγὰς, κ' ἔπειτα ἔφερναν καὶ τὴ δική τους σοδειὰ μὲ τ' ἀμάξια στὰ σπίτια τους, μέσα σὲ σακκιά ὑφαντὰ στὸν ἀργαλειό, τρίχινα ἢ μάλλινα, μακρύτερα ἀπὸ τὰ κοινὰ «τῆς ρίγας». Γιὰ νὰ ὑπολογίσουν τὴ σοδειὰ, μετροῦσαν τὸν καρπὸ μὲ τὸ κόσκινο ἢ μὲ τὴν ποτιὰ, μὲ τὴν κοινὴ ποδιά, αὐτὴ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ στὴ σπορὰ γιὰ νὰ βάζουν τὸ σπόρο. Στὸ ἀλώνι ἔμεναν τελευταῖα τὰ ἀσκέβαλα, σκύβαλα, ποὺ κι αὐτὰ τὰ φέρναν στὸ σπίτι καὶ τὰ ρίχναν στὶς κότες.

Ὁ φόρος ποὺ συγκέντρωνε ὁ ἀγὰς ἔμενε ἀρκετὸν καιρὸ στὸν ὁδὰ, κάποτε ὡς τὸν ἐρχόμενον Ἀπρίλη. Ἀγώγιαζε τότε βοδάμαξες ἢ καμήλες καὶ τὸν μετέφερε στὴ Νίγη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

1. Τουρκ. mühr. Βλ. Ν. Ἑστία 19 (1936) 170, ὅπου ἀπόσπασμα ἀπὸ περιγραφή τοῦ περιηγητῆ Baird (1856), σχετικὴ μὲ τὸ χωρισμὸ τοῦ καρποῦ σὲ σωροὺς καὶ τὸ σφράγισμα τοὺς μὲ ξύλινη σφραγίδα, γιὰ τὴ φορολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ. ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑ

Ι. Η ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

§ 246. Εισαγωγικὸ σημεῖωμα.

Οἱ κύριες πηγές πλούτου γιὰ τοὺς Μιστιῶτες ἦταν ἡ κτηνοτροφία, ἡ γεωργία καὶ οἱ κοῦρες, πηγές ὥστόσο πού καὶ οἱ τρεῖς μαζί δὲν κατάφεραν νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰν ὑποφερτὴ κάπως ζωὴ στοὺς ἀνθρώπους. Τὸ χωριό, ὅπως εἶδαμε ἄλλου, εἶχε ἀρκετὴν ἔκταση γῆς γιὰ καλλιέργεια, ἀλλὰ ἡ γῆ αὐτή, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες περιοχές, εἶχε μεγάλην ἀναλογία ἄμμου στὸ χῶμα της, καὶ τὸ στρώμα μαλακῆς πέτρας βρισκόταν λίγα μόνο ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φανῆ παράξενο πὼς οὔτε τῆς χρονιάς τους τὸ ψωμι ἔκαναν ὅλοι, μὴ πού ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γῆ ὀλάκερους μῆνες, οὔτε τὰ ζῶα τους — ἀρκετὰ, εἶναι ἀλήθεια — ἔβρισκαν ἀρκετὴ τροφή ὅλον τὸ χρόνο. Θὰ δοῦμε παρακάτω, μιλώνοντας γιὰ τὰ βόδια, πὼς οἱ Μιστιῶτες ἀναγκάζονταν νὰ τὰ ὀδηγοῦν στὸ Οὔτσακουλου, ἀρκετές ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ νὰ βροῦν τροφή, ἔστω καὶ γιὰ τρεῖς μόνο βδομάδες. Οἱ λίγες αὐτὲς μέρες ἦταν, ὥστόσο, ἀρκετές γιὰ νὰ γυρίσουν ἀγνώριστα τὰ ζῶα στὸ χωριό, χάρη στὸ ἄφθονο χόρτο πού βρῖσκαν ἐκεῖ. Ἄλλοτε πάλι οἱ Μιστιῶτες καταντοῦσαν νὰ κλέβουν χόρτα ἀπὸ περιοχές ἄλλων χωριῶν, γιὰ νὰ θρέψουν τὸ χειμῶνα τὰ ζῶα τους.

Κάθε σπίτι ἔτρεφε, ἐξάλλου, πέντε, δέκα, εἴκοσι πρόβατα¹ καὶ πολὺ λιγότερα κατσίκια γιὰ τὶς ἀνάγκες του. Λίγα ἦταν τὰ σπίτια πού συντηροῦσαν ὀγδόντα ἢ ἑκατό.

Τὰ πρόβατα ἀνῆκαν στὸ εἶδος τῶν πλατύουρων² ἀνατολίτικων πού

1. Οἱ πληροφορητές μας μόνο τὸ Χατζῆ θυμοῦνται μὲ 300 πρόβατα, πού ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶχε καὶ δικό του τσοπάνη.

2. Πβ. Αἴλιαν. *Περὶ ζ. φύσ.* IV, 32 : «Τῶν μὲν οὖν οἶων τῶν τίκτειν ἀγαθῶν ἀποκόπτουσι τὰς οὐράς οἱ νομεῖς, ἵνα ἀναβαίνωνται, ἐκ δὲ τῆς πιμελῆς τῆς τούτων καὶ ἔλαιον ἀποθλίβουσι». Οἱ Μιστιῶτες ἀγνοοῦσαν τὴ συνήθεια αὐτή. Τῶν θηλυκῶν οἱ οὐρές, λένε, ἦταν μικρότερες ἀπὸ τῶν ἀρσενικῶν, κ' ἔτσι τὸ βάτεμα δὲν ἦταν δύσκολο. Πβ. καὶ Ἡρόδ.

ξέρομε, ἂν καὶ ὁ τόπος δὲ μποροῦσε νὰ θρέψει εὐκολὰ τὸ μεγαλόσωμο καὶ μαλθακὸ αὐτὸ εἶδος. Οἱ κατσικὲς ἀνήκαν σ' ἓνα εἶδος μισοάγριου κατσικιου πού, ὥστόσο, ζώντας σὲ ἄδεντρο μέρος, εἶχε ἐξοικειωθῆ μὲ τὸν τόπο κ' ἔτρωγε χόρτα, σκυφτὸ στῆ γῆ, ὅπως καὶ τὰ πρόβατα.

Πρέπει νὰ ὑπολογίσουμε τὸ σύνολο τῶν κατσικιῶν καὶ τῶν προβάτων τοῦ χωριοῦ σὲ περισσότερα ἀπὸ 4.000, τὶς ἀγελάδες γύρω στὶς 400 καὶ τὰ βόδια γύρω στὰ 2.000. Οἱ μισὲς περίπου οἰκογένειες στὸ χωριὸ εἶχαν ἀπὸ τρία τέσσερα βόδια καθεμιά τους, καὶ ὅλες εἶχαν ἀπὸ 2, 3 γαϊδούρια. Ἄς ἦταν 10 σπίτια τὸ πολὺ, πού δὲν εἶχαν γαϊδούρια. Τὰ βουβάλια ἦταν γύρω στὰ 20 σ' ὄλο τὸ χωριό, καὶ τὰ ἄλογα ἀκόμη λιγότερα. Στὰ τελευταῖα μάλιστα χρόνια ἄλογα στὸ Μιστι δὲν ὑπῆρχαν.

§ 247. Οἱ τσοπάνηδες.

Ναχέλ' ἢ ναέλ' ἦταν γενικὰ ἡ ἀγέλη. Προβάτ' ναχέλ', χτηνοῦ ναχέλ', βοῖοῦ ναχέλ', ἀγέλη προβάτων, ἀγελάδων, βοδιῶν. Ἐχ' μέγαν ἢ γοτζάν¹ ἀέλ', ἔχει μεγάλο κοπάδι.

Τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια τὰ ἔβοσκαν οἱ τσοπάνηδες — οἱ πιστιτσοί. Κάθε μικρογειτονιά, κάθε 30, 40 σπίτια δηλαδή, ἔπιαναν ἓναν τσοπάνη γιὰ τὰ πρόβατά τους. Συγκέντρωνε αὐτὸς 200, 250 πρόβατα καὶ γίδια καὶ τᾶβγαζε στῆ βοσκή. Κάθε μεγάλη γειτονιά τοῦ χωριοῦ χωριζόταν συνήθως σὲ 3, 4 μικρότερες. Στὰ παλιότερα χρόνια οἱ τσοπάνηδες ἦταν Χριστιανοί, ἀργότερα οἱ καιροὶ ἄλλαξαν, ὁ φόβος μεγάλωσε καὶ τὸ φύλαγμα τῶν κοπαδιῶν τὸ ἀναλάμβαναν Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Τὸ ἐπάγγελμα, ἐξάλλου, τοῦ τσοπάνη ἀπέδιδε λιγότερα ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κετσετζῆ, πού γι' αὐτὸ τὸ προτιμοῦσαν οἱ ἄντρες.

Ἡ χρονιά τοῦ τσοπάνη — πιστικοῦ μέρα — ἄρχιζε ἀρχῆς τοῦ Μάρτη καὶ τελείωνε τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Πρῶτος κλητός, τοῦ Πρωτόκλητου δηλαδή, ὅπως ἔλεγαν, ἢ χιόν' στὸ χιόν', ἀπὸ τότε πού σταματοῦσε τὸ χιόνι ὡς τότε πού ξανάρχιζε νὰ πέφτει, ἢ ὡς τὸ γότς ἢ γοτσάγαδα², ὡς τὴν ἐποχὴ πού ἄφηναν τοὺς ἐπιβήτορες στὰ κοπάδια γιὰ τὸ βάτεμα, κατὰ τὶς 25 τοῦ Ὀχτώβρη. Ἄν ἡ χρονιά ἦταν ἄσχημη, ἂν τὸ χιόνι ἦταν πολὺ, κάθε ἰδιοχτήτης ἔβοσκε μόνος του τὰ ζῶα του γύρω στὸ χωριό, τοῦ Ἁγ. Κωσταντίνου ὅμως τᾶπαιρνε ὅπωςδήποτε ὁ τσοπάνης. Τὸ χειμῶνα οἱ τσοπάνηδες βγάζαν τὰ ζῶα στῆ βοσκή, μόνο ἂν ἦταν κάπως καλὸς ὁ καιρὸς.

III, 113 πού ἀναφέρει : «Τὸ δὲ ἕτερον γένος τῶν οἰων τὰς οὐρὰς πλατέας φορέουσι καὶ ἐπὶ πῆχυν πλάτος». Καὶ Ἀριστ. Ἰστ. ζ. Η, 28, 3 : «Ἐν δὲ τῇ Συρίᾳ τὰ πρόβατα τὰς οὐρὰς ἔχει τὸ πλάτος πῆχεως...».

1. Τουρκ. koca.

2. Τουρκ. kos ağada, τὸ κριάρι στὸν ἀγά.

Συνήθως κάθε μεγάλης γειτονιάς τὰ πρόβατα ἔβοσκαν σὲ δική τους περιοχή. Τοῦ Ἀσιμλοῦ καὶ τοῦ Ἀρπατζαλοῦ Μαχαλαῖ τὰ ζῶα, π.χ., ἔβοσκαν συνήθως στὰ Σάια, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ζάμζαμα καὶ τοῦ Ἀι Τιμός, τοῦ Κομουρτζοῦ πρὸς τὸ Ἑδίες καὶ τοῦ Τσοπουρλοῦ πρὸς τὴ Λίμνα.

Τὰ ζῶα τὰ συγκέντρωνε ὁ τσοπάνης τὸ πρωῖ ἀπὸ τὴ γειτονιά του καὶ τὰ ὀδηγοῦσε ὅλα μαζί στὴ βοσκή. Ὅταν τὰ ξανάφερνε τὸ βράδυ στὸ χωριό, πῆγαιναν μόνα τους στὰ σπίτια τους.

Τ' ἄρνια καὶ τὰ κατσίκια τὴν ἄνοιξη, ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρά, τὰ ἔβοσκαν τὰ παιδιὰ γύρω στὸ χωριό, καθένα τὰ δικά του. Ἄν κάποιος δὲν εἶχε παιδιὰ, τὰδινε σ' ἓνα τῆς γειτονιάς, φιλεοντάς το μὲ λίγα ἄβγά ¹.

Ὁ μιστὸς τοῦ τσοπάνη ἦταν τέσσερες λίρες τὸ χρόνο καὶ τὸν πλήρωναν οἱ ἰδιοχτῆτες, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ζῶων ποὺ ἔδιναν γιὰ βόσκημα. Στὸ τέλος τοῦ χρόνου καλοῦσαν τὸν τσοπάνη στὸν ὁδᾶ, ἔκαναν τὸ λογαριασμὸ καὶ τὸν πλήρωναν ².

Τοῦ ἔδιναν ἀκόμη κάποτε ἓνα σιταρένιο ψωμί, καὶ τὸ Πάσχα ἄβγά, κι αὐτὸς φιλοτιμιόταν καὶ πρόσεχε καλύτερα τὰ ζῶα : ἔβαζε νὰ βυζᾶξουν ἀμέσως τὰ νεογέννητα, γιὰ νὰ μὴν ψοφήσουν, δὲ χτυποῦσε τὰ ζῶα κτλ.

Στοὺς τσοπάνηδες τῶν βοδιῶν — τοὺς Τούρκους — ἔδιναν εἴκοσι γρόσια γιὰ κάθε τσοφάλ', κεφάλι, γιὰ κάθε ζῶο, ἐνῶ οἱ βοσκοὶ τῶν ἀγελάδων ἔπαιρναν ἕξι ὀκάδες — ἓνα τάσι — σίκαλη τὸ χρόνο. Γιὰ τὶς ἀγελάδες ὁ χρόνος τοῦ τσοπάνη ἄρχιζε στὰ τέλη τοῦ Μάρτη καὶ τελείωνε τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα. Αὐτὲς τὶς ἔβοσκαν τρεῖς τέσσερεις, Ἕλληνες πάντοτε, πιστικοὶ, κοντὰ στὸ χωριό. Τὸ χειμῶνα οἱ ἀγελάδες ἔμεναν κλεισμένες στὸ στάβλο.

Συγκέντρωνε ἀκόμη ὁ τσοπάνης λίγες ὀκάδες μαλλιὰ ἀπὸ τὰ πρόβατα ποὺ ἔβοσκε. Ὅπως τὰ ζῶα περνοῦσαν τὸ καλοκαίρι μέσα ἀπὸ τὰ ψηλὰ χόρτα τοῦ κάμπου, ἀκούρευτα καθὼς ἦταν, τὸ μαλλί τους κολλοῦσε στὰ χόρτα. Ἄλλοτε ὁ ἴδιος ὁ τσοπάνης τραβοῦσε λίγο μαλλί ἀπὸ τὰ κορμιά τῶν ζῶων ποὺ φύλαγε. Τὰ ἄρμεγε ἀκόμη, λίγο τὸ καθένα, καὶ εἶχε ἔτσι τὸ γάλα γιὰ τὸ σπίτι του. Τὸ Σεπτέμβρη μάλιστα, ποὺ οἱ ἰδιοχτῆτες δὲν ἄρμεγαν πιά τὰ ζῶα τους, γιὰ τὸ γάλα ἦταν ἐλάχιστο, τὸ ἔκανε αὐτὸ ὁ τσοπάνης γιὰ λογαριασμὸ του.

1. Βλ. παρακάτω, σ. 494.

2. Δὲν ἦταν πάντοτε εὐκόλος ὁ λογαριασμὸς γιὰ τὴν πληρωμὴ τοῦ τσοπάνη. Μαζεύτηκαν κάποτε, θυμόταν ὁ Μακάρ. Δαμιανίδης, 10-15 γειτόνοι γιὰ τὸ λογαριασμὸ, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τὸν κάνει σωστά. Ἐβαλαν λοιπὸν κουκκιά σὲ μιὰ λεκάνη, πῆραν ἄλλη μιὰν ἄδεια καὶ ἄρχισαν τὸ λογαριασμὸ. Ρωτοῦσαν μὲ τὴ σειρά: — Πόσα πρόβατα ἔχεις ἐσύ; — Εἴκοσι. Ὁ ἄλλος; — Δέκα. Ὁ ἄλλος; — Τόσα. Κάθε φορὰ ποὺ ἄκουγαν τὸν ἀριθμὸ, ἔβαζαν στὴν ἄδεια λεκάνη ἰσάριθμα κουκκιά. Μέτρησαν στὸ τέλος τὰ κουκκιά, ἀλλὰ βρῆκαν πάλι μεγάλη δυσκολία, ὥσπου νὰ ἰδοῦν πόσα γρόσια ἀντιστοιχοῦσαν σὲ κάθε ζῶο. Εἶπαν στὴν ἀρχὴ ἓνα, δύο, δυόμισι καὶ στὸ τέλος τὸ βρῆκαν.

§ 248. Τὰ μικρὰ ζῶα. Ἡ ἡλικία. Τὰ ὀνόματα.

Ἀνάλογα μετὴν ἡλικία, ἔλεγαν γιὰ τὰ ζῶα τοὺς : *τοκλού*¹ τὸ πρόβατο δύο χρονῶν, *ρίφ* τὸ κατσίκι. «Μέχρι τ' ἀλώνια — ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀλωνίσματος — λέγονται *ρίφια*», λένε οἱ πληροφορητὲς γιὰ τὸ θηλυκὸ κατσίκι. Τὸ χρονιάρικο ἀρσενικὸ τὸ ἔλεγαν *τεκέ*², *τσεπέτς*³ ἢ *τσαμπίτς*.³ Τράους ἦταν τὸ δίχρονο τραγί, ποὺ τῶλεγον κάποτε καὶ *τεκέ*. *Τσίκίτσα* ἢ *τσεκέτς* ἔλεγαν τῇ γίδα. Ἔλεγαν *σερνικό*, *χελυκό*, *ἀρσενικό*, *θηλυκό*.⁴ *Κερατάρ* εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔχει κέρατα, ἀρνὶ ἢ κατσίκι. Γιὰ τὰ πρόβατα ἔλεγαν : ἀρνὶ τὸ μικρὸ, *τογλί* ἢ *τοχλί*¹ τὸ χρονιάρικο, *γότης*⁵ τὸ κριάρι.

Τὸ πρόβατο μετὰ τὰ μικρὰ ἀφτιά τὸ λέγαν *κεδίκ* ἢ *γκιιδῦχ*⁶. Χωρὶς κέρατα — τοῦ *τσέραδου* ἔλεγαν — ἦταν *γαβὰχ*⁷, ἀρνὶ ἢ κατσίκι. *Τσεγκελούδια*⁸ ἔλεγαν τὰ ζῶα μετὰ τὰ ὀρθια κέρατα, *σαβλά*⁹ μετὰ τὰ μικρὰ κέρατα, *ἀλαγουιρούχια*¹⁰ μετὰ ἄσπρη οὐρά.

Ἔλεγαν *μαστάρι* τ' *μέγα* ἢ *μικρὸ* ἔναι, ὁ *μαστὸς* (τοῦ ζώου) εἶναι *μεγάλος* ἢ *μικρός*.

Ἔλεγαν *ἀλ'μέζου* *δου* πρόγαδου, *ἀρμέγω* τὸ πρόβατο, *ζένου* *δου* γάλα, *βράζω* τὸ γάλα, *κονώνου* *δου* γάλα *στά* *κερχίνια*¹¹, *ἀδειάζω* τὸ γάλα *στά* *πιάτα*, *σάνου* *βούτ(υ)ρους*, *φτιάχνω* *βούτυρο*, *μάζου* *δου* *στοῦ* *δουρβάν*¹², τὸ *μαζεύω* *στοῦ* *δουρβάνι*, *τσαλκατζου*¹³ *δου* *στοῦ* *δουρβάν*, τὸ *κουνῶ* *στοῦ* *δουρβάνι*, *βγάλλου* *δου* *καράτς*¹⁴, *βγάζω* τὸ *βούτυρο*. *Σογουλδίζου*¹⁵ τὰ πρόγαδα, σήμαινε παύουν νὰ δίνουν γάλα, δὲν ἀρμέγονται *πιά*.

Ἔλεγαν *ἀκόμη* *γυλτσύ* γάλα, *γλυκό*, *φρέσκο* γάλα, *ὄξιου* γάλα, *ξινόγαλα*, *γιαούρτι*, *τσαλιδῶ*¹⁶ *δ'* *ὄξιου* *δου* γάλα, *χτυπῶ* τὸ *ξινὸ* γάλα, *πήζω* *δηλαδὴ* *γιαούρτι*, *κόφτου* *τυρί*, *πήζω* *τυρί*.

1. Τουρκ. toklu.
2. Τουρκ. teke.
3. Τουρκ. ceriç.
4. Τουρκ. keçi.
5. Τουρκ. koç.
6. Τουρκ. gedik.
7. Τουρκ. kabak.
8. Τουρκ. çengelli.
9. Τουρκ. ίδιωμ. λ.
10. Τουρκ. alakuyruk.
11. Τουρκ. kargin.
12. Βλ. παρακάτω, σ. 499.
13. Τουρκ. çalkamak.
14. Τουρκ. karak.
15. Τουρκ. soğulmak.
16. Τουρκ. çalmak.

§ 249. Τὸ βάτεμα τῶν ζῶων. Ἡ γέννα.

Ὅταν σὲ κάποιο κοπάδι δὲν ὑπῆρχε ἐπιβήτορας, ὁ ἰδιοχτήτης ἔπαιρνε ἓναν ἀπὸ τῆ γειτονιά, τράγο ἢ κριάρι. Τὸν κρατοῦσε 5, 6 μέρες, γιὰ νὰ βατευτοῦν τὰ ζῶα του, καὶ τὸν ἐπέστρεφε, δίνοντας κάποτε στὸν ἰδιοχτήτη του λίγη σίκαλη. Ἐλεγαν ἀλουντίζ¹ ἢ ἤριτι στοῦ γιαιτὸ τ' ν' ἀλουντίσ', βρίσκεται σὲ γενετήσιο ὄργασμό, πιάν', πιάνει, συλλαμβάνει, περεύ', πορεύει ἢ γιαβάζ', δια(βι)βάζει, ἀποβάλλει. Χελύκα πῆρι, ἢ θηλυκιά ἔπιασε, γκαστρώθηκε, ἔλεγαν. Ὁρτώνου, ὀρθῶνω σήμαινε καὶ ὀχεύω, γιὰ ἀνθρώπους καὶ ζῶα.

Τὰ πρόβατα γεννοῦσαν συνήθως κατὰ τὸ Μάρτη, νωρίτερα πολὺ λίγα ἦταν τ' ἀρνιά στὸ χωριό. Ἐπιδίωκαν μάλιστα τὴν καθυστέρηση αὐτὴ οἱ ἴδιοι οἱ νοικοκυραῖοι, γιὰ νὰ βρίσκουν τότε τροφή τὰ ζῶα, μικρὰ καὶ μεγάλα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἄφηναν τὸν ἐπιβήτορα στὴν ἀγέλη κατὰ τὶς ἡμέρες τοῦ Ἁι Δημήτρη, ὅταν τελειῶνε καὶ ἡ θητεία τοῦ βοσκοῦ. Χώριζαν τότε τὸ μεγαλύτερο κοπάδι τῆς γειτονιάς σὲ μικρότερα κ' ἔπαιρναν μὲ τὴ σειρά τὸν ἐπιβήτορα. Μετὰ τὸ βάτεμα τὰ μικρὰ καὶ οἱ ἐπιβήτορες, πού πρὶν ἔβοσκαν σὲ ἰδιαίτερο κοπάδι, συγκεντρῶνονταν στὸ ἴδιο μὲ τ' ἄλλα ζῶα.

Ὅσα ἀρσενικά, ἀρνιά ἢ κατσίκια, δὲν τοὺς χρειάζονταν γιὰ ἐπιβήτορες, τὰ βούρδιζαν², τὰ εὐνοῦχιζαν.

Τὸ Μάρτη, ὅταν τὰ ζῶα ἄρχιζαν νὰ γεννοῦν, ὁ τσοπάνης ἔπαιρνε μαζὶ του ἓνα γαῖδούρι καὶ δύο δισάκια. Ἐβαζε σ' αὐτὰ ὅσα ἀρνιά γεννιόνταν τὴν ἡμέρα, τὰ φόρτωνε στὸ γαῖδούρι καὶ τᾶφερνε τὸ βράδυ στοὺς ἰδιοχτῆτες τους. Δὲν ὑπῆρχε φόβος νὰ μπερδευτοῦν μεταξύ τους, γιὰτὶ οἱ μανάδες τους τὰ γνῶριζαν.

Στὸ σπίτι, μετὰ τὸ θήλασμα ἔκλειναν τ' ἀρνιά στὴν αὐλή. Κάθε οἰκογένεια διέθετε τὸν Ἀπρίλη ἓνα παιδί, γιὰ νὰ βόσκει τ' ἀρνιά γύρω στὸ χωριό. Τοῦ ἔδινε λίγο ψωμί στὸ σακκούλι, κανένα ἀβγό, κι αὐτὸ ὀδηγοῦσε τ' ἀρνιά στὴ βοσκή. Τὸ μεσημέρι τᾶφερνε στὸ σπίτι, καὶ ἡ μητέρα του τὸ βοηθοῦσε νὰ τὰ κλείσει στὸ καθορισμένο μέρος. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σχολεῖο ἐρήμωνε αὐτὸν τὸν καιρὸ ἀπὸ μαθητές : ἔτρεχαν στὸν κάμπο νὰ βοσκῆσουν τ' ἀρνιά, γιὰτὶ οἱ μεγάλοι ἦταν πιασμένοι σὲ ἄλλες δουλειές, πού ἄρχιζαν μὲ τὴν ἀνοιξη. Ἀργότερα, κάθε γειτονιά ἔπιανε ἓναν ἀρνιοῦ πιθτικὸ, ἀρνοβοσκὸ, καὶ τοῦ ἐμπιστευόταν τ' ἀρνιά ὡς τοῦ Ἁι Δημήτρη. Τότε ἔσμιγαν μικρὰ καὶ μεγάλα ζῶα στὸ ἴδιο κοπάδι.

1. Τουρκ. almak.

2. Τουρκ. burmak.

§ 250. Τὰ σημάδια τῶν ζώων. Τὰ κουδούνια.

Κάθε σπίτι, πού συντηροῦσε λίγα ἢ πολλὰ κατσίκια ἢ πρόβατα, εἶχε γι' αὐτὰ καὶ τὸ ἰδιαίτερο σεμάι, σημάδι του. Ὁ ἕνας, μόλις γεννιόταν τὸ ζῶο, τοῦ ἔκοβε λίγο τὸ ἔμπρὸς τοῦ ἀφτιοῦ μὲ μαχαίρι ἢ τὸ χάραζε στὰ πλάγια, ἢ ἄνοιγε μιὰ τρύπα μὲ καρφὶ καυτὸ κ' ἔτσι εἶχε τὸ σημάδι του. Ὁ ἄλλος ἔκανε δυὸ τρύπες, ὁ τρίτος ἔκοβε τὸ ἄλλο ἀφτι κτλ. Ὅλοι στὴ γειτονιά ἤξεραν τὰ σημάδια τῶν γειτόνων τους, ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Ἰτὸ δού σεμάι τσεῖδι Γουργόρ', αὐτὸ τὸ σημάδι εἶναι τοῦ Γρηγόρη, ἔλεγαν, π.χ., ὅταν ἔβλεπαν ζῶα του. Κρούγου σεμάι σήμαινε βάζω σημάδι (ἀόρ. δῶκα σεμάι, ἔβαλα, χτύπησα τὸ σημάδι). Ἔλεγαν διλίτς¹, ἴσιο σκίσιμο, ὅταν στὴν ἄκρη τοῦ ἀφτιοῦ σχηματιζόταν, μετὰ τὴν ἀφαίρεση ἑνὸς μικροῦ κομματιοῦ του, μιὰ διχάλα. Ἔκαναν ἀκόμη σεμάι τσαταλού², σταυρωτὸ, καὶ ἄλλοι ἔκοβαν τὴν ἄκρη τοῦ ἀφτιοῦ ἔμπρὸς, ἔβαφαν μὲ χρῶμα τὴ ράχη³, τὰ πλευρὰ ἢ ἕνα μέρος τοῦ κεφαλιοῦ τῶν ζώων τους, γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίζουν, τὰ ἀρσενικὰ καὶ γιὰ νὰ τὰ ὁμορφαίνουν. Ὀνομάτιζαν τὰ ζῶα καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ χρῶμα τοῦ κορμιοῦ τους: ἄσπρου, μαῦρου, γαρσβάς⁴ μαυροκέφαλο, ἀλατζά⁵ παρδαλό, βένετου θαλασσί⁶, ἀλ'νό⁷ κόκκινο, γομούρ⁸ μοῦργο.

Τὰ μεγάλα κουδούνια — κωγιώνια — ἀπὸ λαμαρίνα ἢ μπροῦτζο, τὰ ἔλεγαν λουβούρια⁹, καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ εἶχαν δεῦτερο κουδούνι μέσα, ἀντὶ γιὰ γλωσσίδι. Τιγκιρδάχια¹⁰ ἔλεγαν τὰ κουδούνια μὲ δυνατὸν ἤχο, καὶ ζιλια ὅσα εἶχαν ἤχο ψηλό.

Κουδούνια στὰ πρόβατα ἔβαζαν λίγα, γιὰτὶ μέσα στὸ γυμνὸν κάμπο δὲν ὑπῆρχε φόβος οὔτε νὰ χαθοῦν οὔτε νὰ τοὺς τὰ κλέψουν.

§ 251. Ἡ βοσκή. Ἡ συντήρηση τῶν ζώων.

Τὰ καλοκαιριάτικα μεσημέρια ὁ τσοπάνης ἔφερνε τὰ πρόβατα στὸ χωριὸ γιὰ νὰ τὰ ποτίσει, ἐκτὸς ἂν βρισκόταν σὲ μέρος ὅπου ὑπῆρχε νερό,

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. catali.

3. Γιὰ τὴν ἴδια συνήθεια στοὺς Βυζαντινοὺς βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὑστάθ.* I, 283. Ὁ Εὑστάθιος *Παρεκβ.* T, 1871, 8, ἐξάλλου, σημειώνει: «οὕτω σοφὸς ἦν τὴν κλεπτικὴν ὡς καὶ τὰ χρώματα τῶν κλεπτομένων ζώων μεταχρῶννύειν, ὃ καὶ νῦν παρὰ πολλοῖς γίνεται».

4. Τουρκ. karabaş.

5. Τουρκ. alaca.

6. Τὸ μεσν. βένετος.

7. Τουρκ. altın, χρυσοῦ, ἀπὸ τὸ ἀληθινό. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *BBII* 2β, 36 - 37, 40 καὶ 4, 410, N. Ἀνδριώτῃ *Φάρασα* 26, Κεσίσογλου 100.

8. Τουρκ. kömür, κάρβουνο.

9. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. 10. Τουρκ. çigildak.

πράμα σπάνιο ὅμως. Πότιζε κάθε ιδιοκτήτης τὰ δικά του ζῶα, τ' ἄφηνε στὸ δάμι.¹ στὴ μάντρα νὰ ξεκουραστοῦν δυὸ τρεῖς ὥρες, καὶ τὰ ξανάδινε στὸν τσοπάνη νὰ τὰ βοσκῆσει ὡς τὸ βράδυ.

Οἱ Τοῦρκοι τσοπάνηδες βόσκοντας τὰ κοπάδια στὸν κάμπο ἢ στὶς πλαγιές ἐπαιζαν κάποτε καὶ τὸ δουδούκι² τους, εἶδος φλογέρας, ποὺ τὸ ἀγόραζαν συνήθως ἀπὸ τὴ Νίγη.

Ὅταν τὰ χωράφια ἦταν ἀθέριστα, τὰ πράματα, τὰ ζῶα γενικὰ ἐβοσκαν στὰ βοσκοτόπια καὶ στὰ χέρσα τοῦ χωριοῦ. Ὅταν ὅμως ὁ κάμπος θεριζόταν, τὰ ζῶα γύριζαν καὶ βοσκοῦσαν παντοῦ ἐλεύθερα, ἀρκεῖ νὰ εἶχαν μεταφερθῆ τὰ δεμάτια στ' ἀλώνια, γιατί ἀλλιῶς γινόταν ζημιὰ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ, ὅπως εἶδαμε, τὰ στάχυα σηκώνονταν ὅλα μαζί ἀπὸ τὰ χωράφια³.

Τὸ χειμῶνα ὁ καιρὸς ἦταν συνήθως ἄσχημος, γι' αὐτὸ τὰ μεγάλα ζῶα ἔμεναν κλεισμένα στὸ στάβλο καὶ τὰ πρόβατα στὸν προβατιῶνα. Ἐβγαίναν μόνο μιὰ δυὸ ὥρες, ἂν ὁ καιρὸς ξάνοιγε κάπως. Τοὺς ἔριχναν χόρτα ἀπ' αὐτὰ ποῦ εἶχαν ἀποθηκεύσει τὸ καλοκαίρι.

Τὴν ἀνοιξη, ὅταν τὰ χόρτα ἦταν πολλὰ στὸν κάμπο, μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες φροντίδες τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ ἦταν ἡ συγκέντρωση τροφῆς γιὰ τὰ ζῶα τους. Ζευγάριζαν τότε ὅλοι μαζί, καί, ὅταν τελείωναν τὴ δουλειά τους, ξεχύνονταν στὸν κάμπο νὰ μαζέψουν χόρτα. Ὁ κλητήρας τοῦ χωριοῦ — ὁ πατρίκος—εἰδοποιοῦσε : Αὐρίου Δευτέρα νὰ daγadίσουμ'⁴, θὰ σκορπήσουμε, σὰ χόρτα. Ἐπρεπε ὅλοι μαζί νὰ πάνε γιὰ τὴν προμήθειά τους αὐτῆ, γιατί ὅσοι δὲν πήγαιναν τώρα, θ' ἄφηναν χωρὶς τροφή τὰ ζῶα τους. Τὰ χόρτα στὸν κάμπο δὲν ἦταν πάρα πολλά.

Κ' ἔτσι ὅμως ἦταν δύσκολη ἡ ἐξοικονόμηση ἀρκετῆς τροφῆς, ἀφοῦ

1. Τουρκ. dam.

2. Ἦταν τόσο μερακλήδες σ' αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι, ποῦ στὸ Μιστι ἔλεγαν μιὰ σχετικὴ ἱστορία - παραμῦθι : Ἐνας τσοπάνης ζητοῦσε γιὰ γυναίκα του ἕνα κορίτσι πλούσιου, ἀλλὰ ὁ πατέρας δὲν τῷδινε. Ἐπέμενε ὅμως ὁ βοσκός, καὶ ὁ πατέρας τοῦ κοριτσιοῦ, γιὰ νὰ ἡσυχάσει, τοῦ ζήτησε κάτι ποῦ πιστεῦε πῶς δὲ μποροῦσε νὰ γίνει : Θὰ σοῦ δώσω τὴν κόρη μου, τοῦ εἶπε, ἂν καταφέρεις μὲ τὴ φλογέρα σου νὰ γυρίσεις πίσω τὰ πρόβατα ποῦ διψασμένα τρέχουν στὸ νερό. Ἐπαιξε ὅμως τόσο καλά τὴ φλογέρα ὁ τσοπάνης, ποῦ ὁ πλούσιος πατέρας ἔχασε τὸ στοίχημα.

3. Περιέργη φαίνεται ἡ πληροφορία τοῦ Λεβίδη *Ἱστορ. δοκ.* 3 (Περιγραφή) 28, ὅτι τὰ πρόβατα ἔτρωγαν τόσο πολὺ, ποῦ «κυριεύονται ὑπὸ αἰφνιδίου πνιγμοῦ, ἐξ οὐ σώζονται διὰ τῆς τομῆς τῶν ὠτων, ὡς τοῦτο βεβαιοῖ γενόμενον ὁ Στράβων». Στὶς μέρες τῶν πληροφορητῶν μας ἡ περιοχὴ δὲν ἦταν τόσο εὐφορη, ἀπόδειξη τὸ γεγονός ὅτι ἔτρεχαν στὰ βουνὰ νὰ βοσκῆσουν τὰ βόδια τους καὶ ἐκλεβαν χόρτα ἀπὸ χωράφια γειτονικῶν χωριῶν. Τὸ κόψιμο τοῦ ἀφτιοῦ ἀπόβλεπε ἴσως στὴ θεραπεία ἀρρώστιας, ἦταν εἶδος ἀφαίμαξης. Ἡ μέθοδος αὐτῆ εἶναι καὶ σήμερα πολὺ συνηθισμένη στὴν ὑπαιθρο.

4. Τουρκ. dağidmak.

κάνεις δὲν ἤξερε πόσο θὰ κρατήσῃ ὁ χειμώνας. Γι' αὐτό, ἂν ὁ καιρὸς καλύτερευε κάπως, ἔβγαζαν τὰ πρόβατα στὸν κάμπο νὰ ξεγελάσουν τὴν πείνα τους, σκαλίζοντας τὰ χιόνια γιὰ νὰ βροῦν καμιὰ ρίζα ἢ κάποιο φύλλο, καὶ νὰ ἐξοικονομήσουν ἔτσι οἱ ἰδιοχτῆτες τους μιὰ μικρὴ ποσότητα ἀπὸ τὴν ἀποθηκεμένη τροφή. Μερικοὶ μάλιστα ἔπαιρναν τὰ κοπάδια τους καὶ τὶς ζωοτροφές καὶ ξεχειμώνιαζαν μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, σὲ σπηλιές φυσικές : στὸ Κερβάνσαρι¹, στὸ Γαρνίγιαρουκ¹ καὶ στὰ Σάια¹. Ἀντάμωναν τὴν ἡμέρα τὰ κοπάδια, βλέπονταν οἱ βοσκοί, καὶ τὸ βράδυ πήγαινε καθένας στὴ σπηλιά του. Αὐτὸ γινόταν ἀπὸ τὸ Δεκέμβρη ἢ Γενάρη ὡς τὸ τέλος τοῦ Ἀπρίλη, τότε ποῦ στὸ χωριό τὰ πρόβατα ἔμεναν πολλὲς μέρες κλεισμένα στὸ στάβλο. Στὶς σπηλιές πήγαιναν πάντα συντροφιές ἀπὸ τρεῖς τέσσερεις. Ὁ ἕνας ἔβοσκε τὰ ζῶα, ὁ ἄλλος φύλαγε τὴ σπηλιά ἀπὸ κλέφτες καὶ ὁ τρίτος ἐρχόταν στὸ χωριό νὰ πάρει τροφή. Κάποτε αὐτοὶ ποῦ μέναν στὶς σπηλιές, ἔβγαζαν τὴ νύχτα τὰ πρόβατά τους καὶ τ' ἄφηναν σὲ περιοχὴ ἄλλων χωριῶν, ὅπως στοῦ Γαρατλί², ὅπου ὑπῆρχε χορτάρι, γιὰ νὰ βοσκῆσουν. Ἄν ὅμως ἔπεφτε βαρυχειμωνιά, ἄφηναν τὶς σπηλιές καὶ γύριζαν στὸ χωριό, ὥσπου ν' ἀνοίξει πάλι ὁ καιρὸς.

Τὸ ἀλάτι.

Ὅλα τὰ ζῶα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τροφή τους, ἔπρεπε νὰ πάρουν καὶ ἄλας³, νὰ πάρουν καὶ ἀλάτι. Κάθε 8, 10 μέρες ἔβαζαν οἱ ἰδιοχτῆτες μπροστὰ στὰ ζῶα ἕνα κομμάτι ἀλάτι, μιὰ δυὸ ὀκάδες βαρὺ, γιὰ νὰ τὸ γλείψουν τὰ ζῶα, καὶ τὸ ξανάπαιρναν. Αὐτὸ γινόταν γιὰ τὰ βόδια, γιὰ τὰ γαϊδούρια καὶ τὰ γιδοπρόβατα. Τὸ καλοκαίρι ὀδηγοῦσαν τὰ πρόβατα στὸ Ἀι Τίμος², σ' ἕνα μέρος ὅπου, ἀπὸ τὸ πολὺ ἀλάτι τῆς γῆς, χορτάρι δὲ φύτρωνε. Στέγωνε τὸ νερό, ἔμενε στὴν ἐπιφάνεια τὸ ἀλάτι καὶ τὰ πρόβατα τὸ γλείφαν.

§ 252. Κτηνοτροφικὰ προϊόντα.

α) Τὸ μαλλί. Ἡ κουρά.

Κούρευαν τὰ μεγάλα πρόβατα στὰ μέσα τοῦ Ἀπρίλη ἢ ἀργότερα κ' ἔπαιρναν τὰ μαλλιά, κούρευαν καὶ τ' ἄρνια ἢ τὰ χρονιαρικά πρόβατα τὸν

1. Βλ. Τοπωνύμια, σ. 31 καὶ 34.

2. Τουρκ. Karatli.

3. Γιὰ τὴν ἴδια συνήθεια στοὺς Βυζαντινοὺς βλ. Φ. Κουκουλέ *Εὑστάθ.* 1, 33 καὶ 285. Ὁ ἴδιος ὁ Εὑστάθιος *Παρεκβ.* Π, 944, 1 σημειώνει : «δοκεῖ δὲ μᾶλλον ὑγιαίνειν τὰ ζῶα ποτοῦ ὀρεγόμενα, ὅθεν θέρους οἱ ποιμένες ἄλας αὐτοῖς παραβάλλουσιν, ὡς τινὲς φασιν μέδιμνον τοῖς ἑκατόν». Πβ. Texier 561. Στὴν Τσακωνιά οἱ τσοπάνηδες πιστεύουν πῶς, ἂν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια δὲν ἀλυμριστοῦν, δὲν πιοῦν λίγη θάλασσα, δὲν βατεύονται πρόθυμα. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Λαογρ.* 30 (1975 - 6) 90 - 91.

Αύγουστο κ' ἔπαιρναν τὶς κοῦρες, κοντὰ μαλλιά, ἀκατάλληλα γιὰ γνέσιμο. Ἐπὶ δὴ βγήκε καὶ ἡ φράση πάου σὰ κοῦρις, πηγαίνω στὶς κοῦρες, ποὺ ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες φεύγοντας γιὰ τοὺς κετσέδες. Οἱ κάπες καὶ οἱ κετσέδες μόνο μὲ τέτοια κοντὰ μαλλιά — τοῦ Αὐγούστου — γίνονταν, τὰ μακριὰ ἦταν ἀκατάλληλα. Μερικοὶ κούρευαν τὰ πατζάγια — τὰ μαλλιά γύρω στὰ πόδια καὶ στὸ λαιμὸ — τῶν μεγάλων ζώων τὸν Αὐγουστο.

Γιὰ τὸ κούρεμα τῶν προβάτων χρειαζόταν κάποια προετοιμασία. Στὸν ἀμμότοπο τοῦ κάμπου, μέσα στὸ χρόνο ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὸ ἕνα κούρεμα ὡς τὸ ἄλλο, τὰ κορμιὰ τῶν προβάτων γέμιζαν χῶματα ποὺ ταλαιπωροῦσαν τὰ ζῶα, ἀλλὰ καὶ δυσκόλευαν τὸ κούρεμα καὶ λέρωναν τὰ μαλλιά. Ἐπλεναν λοιπὸν οἱ νοικοκυραῖοι τὰ πρόβατά τους τὴν παραμονὴ τοῦ κουρέματος στὴ Λίμνα, ὅπου τὸ νερὸ ἦταν ἄφθονο — τᾶπλεναν στὴ λιμνούλα ποὺ γέμιζε μὲ τὸ νερὸ ποὺ ἔβγαине ἀπὸ τὸ βράχο καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτὴ κυλοῦσε στὸ ἀλλάκι ποὺ τὸ ὀδηγοῦσε στοὺς νερόμυλους τοῦ χωριοῦ. Τᾶπλεναν ἕνα ἕνα καὶ τὰ πρόσεχαν ἔπειτα νὰ μὴν κυλίστουν, ὥσπου νὰ στεγνώσουν καλά. Κοιμόνταν ἐκεῖ τὸ βράδυ, καὶ τὴν ἄλλη μέρα γύριζαν στὸ χωριὸ τους, οἱ μεγάλοι καβάλα στὰ γαῖδούρια καὶ οἱ μικροὶ πεζοὶ καὶ ὀδηγώντας τὸ κοπάδι. Ἄν ἦταν λίγα, τᾶπλεναν στὸ σπίτι. Ἐπιαναν ἔπειτα ἕνα ἕνα τὰ πρόβατα, τὰ ξάπλωναν στὴ γῆ καὶ τὰ κούρευαν, προσέχοντας νὰ βγεῖ ὅλο τὸ μαλλὶ μονοκόμματο ἀπὸ τὸ ζῶο — γιαπατ¹, ὅπως ἔλεγαν.

Δὲν ἔλειπαν ὥστόσο κι αὐτοὶ ποὺ δὲν κούρευαν καθόλου τὰ ζῶα τους. Τὸ μέρος ἦταν κρύο, ὁ χειμῶνας ἐρχόταν νωρὶς καὶ μποροῦσε νὰ προλάβει τὰ ζῶα πρὶν ἀκόμη τὸ μαλλὶ μεγαλώσει, γιὰ νὰ τὰ προφυλάξει ἀπὸ τὸ κρύο².

β) *Τὸ τυρὶ. Τὸ βούτυρο. Τὸ καϊμάκι.*

Φαίνεται ἀρκετὰ περίεργο, ἀλλὰ εἶναι γεγονόςὸς ὅτι οἱ Μιστιῶτες, μ' ὅλα τους τὰ προβατοκόπαδα καὶ τ' ἀγελαδοκόπαδα, τυρὶ γιὰ τὸ σπίτι τους δὲν ἔφτιαχναν. Οἱ ἐξαιρέσεις γι' αὐτοὺς ποὺ εἶχαν μεγάλα κοπάδια ἦταν ἐλάχιστες. Οὔτε σμίχτες γίνονταν αὐτοὶ ποὺ εἶχαν λίγα ζῶα, γιὰ νὰ συγκεντρώσουν ἀρκετὸ γάλα καὶ νὰ κάνουν τυρὶ. Τὸ γάλα συνήθως τῶπιναν φρέσκο ἢ τῶκαναν γιαούρτι. Καὶ τὰ καϊμάκια στὸ Μιστὶ ἦταν λίγα. Δὲν ἤξεραν, παραδέχονται οἱ ἴδιοι, νὰ φτιάξουν καλὸ τυρὶ καὶ πολὺ λίγοι ἦταν ἀκόμη ἐκεῖνοι ποὺ ἤξεραν νὰ φτιάξουν ἕνα εἶδος πρόχειρου τυριοῦ χωρὶς πυτιὰ — μαῖὰ τὴν ἔλεγαν — μι d' ὄξινοῦ δου γάλα³, μὲ τὸ γιαούρτι. Ἄφηναν νὰ

1. Τουρκ. yapađı.

2. Γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν μαλλιῶν βλ. τὸ κεφ. Δουλειῆς τοῦ σπιτιοῦ, σ. 109 κ.έ.

3. Πβ. τὸ ὀξύγαλα τοῦ Προδρόμου IV, 123.

ξινίσει κάπως τὸ γάλα, ἄδειαζαν μέσα σ' αὐτὸ τὸ γιαούρτι, τὸ μείγμα «ἔκοβε» καὶ γινόταν σὰν τυρί. Τὸ μάζευαν στὸν τρουβά, τὸ κρεμοῦσαν γιὰ νὰ στραγγίσει τὸ νερὸ, κι αὐτὸ ποὺ ἔμενε τῷλεγαν τυρί. Τὸ ἀλάτιζαν, τὸ πίεζαν στὸ πῆλινο δοχεῖο καὶ τὸ ἀποθήκευαν στὰ κελάρια τους, χώνοντας τὸ δοχεῖο ἀνάποδα μέσα στὸ χῶμα. Στέγνωνε ἔτσι τὸ τυρί — τάβρανεν δού λερὸ τ', τραβοῦσε τὸ νερὸ του — καὶ τῷτρωγαν. Ὅταν ἔπαιρναν τὸ δοχεῖο ἀπὸ τὸ κελάρι, ἔβγαζαν τὸ μουχλιασμένο ποὺ ἦταν στὴν ἐπιφάνεια κ' ἔτρωγαν τὸ ὑπόλοιπο.

Τὸ καλὸ τυρὶ τοῦ σπιτιοῦ τους τὸ ἀγόραζαν ἀπὸ τοὺς σκηνίτες Τούρκους, ποὺ ἔβοσκαν τὰ κοπάδια τους στὸ Οὔτσακπουλου.

Φόρτωναν στὰ γαϊδούρια τους 40 - 50 δκ. ἀλάτι, ἄλλο τόσο πλιγούρι, ἄλλο τόσο ἀλεύρι καὶ ἀνηφόριζαν στὸ βουνό. Μαζεύονταν ἀμέσως οἱ σκηνίτες, ποιὸς νὰ πρωτοπάρει τὸ φορτίο. Ἀντάλασσαν οἱ Μιστιῶτες ἀλάτι, πλιγούρι ἢ ἀλεύρι μὲ τυρὶ, τὸ φόρτωναν στὰ ζῶα καὶ γύριζαν στὸ χωριό. Οὔτε ἔμποροι πῆγαιναν ταχτικά στὸ βουνό, γιὰ νὰ τοὺς πουλήσουν τυριά οἱ σκηνίτες, οὔτε οἱ τσοπάνηδες καλλιεργοῦσαν χωράφια. Ἐτσι, οἱ Μιστιῶτες ἔβρισκαν ἄφθονο, καλὸ καὶ φτηνὸ τυρὶ γιὰ τὰ σπίτια τους.

Τὸ τυρὶ ἦταν σὲ μικρὰ κεφάλια, 1 - 2 ὀκάδες τὸ καθένα. Ὅταν τὸ φέρναν στὸ σπίτι, τὸ πελεκοῦσαν μὲ τὸ μαχαίρι σὲ μικρὰ κομμάτια, τὸ ἔτριβαν μὲ τὰ χέρια, τὸ ἀλάτιζαν καὶ τὸ πίεζαν μὲ τὴ γροθιά τους μέσα στὰ τσουτσά ἢ στὰ τυρικούμια. Τὰ γέμιζαν ὡς ἀπάνω, ἔδεναν τὸ στόμιό τους, τὰ τοποθετοῦσαν στὸ κελάρι καὶ ἀργότερα ἔβγαζαν μὲ τὸ κουτάλι κ' ἔτρωγαν τὸ τυρὶ, πού, μέσα στὸ χῶμα ἀνάποδα τοποθετημένο, εἶχε στραγγίσει ἀλλὰ κρατιόταν μαλακό.

Τὸ βούτυρο.

Γιὰ τὸ βούτ'ρου συγκέντρωναν τὸ πρόσ'που, τὴν κρούστα τοῦ γάλατος — νὰ πάρου ἢ νὰ σφρόψου δού πρόσ'που, ἔλεγαν — καὶ τὸ ἀλάτιζαν σ' ἓνα πῆλινο δοχεῖο, σ' ἓνα κουμνί. Ὅταν μαζευόταν ἀρκετό, τὸ ἄδειαζαν στὸ δουρβάνι¹, σκέπαζαν καλὰ τὸ στόμιό του μὲ μισοκατεργασμένη κοιλιά προβάτου — δέρμα —, τῷδεναν καλά, ἔστρωναν κετσέδες στὸ δάπεδο, ἔγερναν πλαγιαστά πάνω σ' αὐτοὺς τὸ δουρβάνι καὶ δουρβάνιζαν, κινούσαν δυνατὰ — κρατώντας τὸ δουρβάνι ἀπὸ τ' ἄφτιά, τὰ χερούλια — τὸ περιεχόμενο κ' ἔπαιρναν ἔτσι τὸ τᾶτζιὰ² βούτ'ρου, τὸ φρέσκο βούτυρο, ποὺ ἀνέβαινε στὴν ἐπιφάνεια.

1. Τὸ δουρβάνι ἦταν μεγάλο πῆλινο δοχεῖο — χωροῦσε 20 - 25 κιλά γάλα — σὲ σχῆμα στάμνας, μὲ πλατὺ στόμιο ἐπάνω, δύο λαβές στὴ μέση καὶ μιὰ μικρὴ τρύπα κάτω ἀπὸ τὸ λαιμὸ του. Βλ. καὶ Ἀνακοῦ 379.

2. Τουρκ. taze.

“Ό,τι ἔμενε στό δουρβάνι μετὰ τὸ πάρσιμο τοῦ βούτυρου, τὸ λέγαν ἀριάς¹. Ἔβραζαν κορκότι — σιτάρι ξεφλουδισμένο κομμένο στό χερόμυλο —, ἔριχαν μέσα ἀριάς καὶ τῶτρωγαν σάν συμπλήρωμα ἄλλου φαγητοῦ, κυρίως ὅταν δούλευαν στὰ χωράφια.

“Όταν ἐρχόταν στό σπίτι τοῦ σεμαῖμένου, ὁ ἀρραβωνιαστικός τῆς κόρης, τοῦ πρόσφεραν φρέσκο βούτυρο καὶ σουγγάτου, σφουγγάτο. Κρατοῦσαν ἐπίτηδες ἀνάλατη ἐκείνη τὴν ἡμέρα τὴν κρούστα, ὅπως ἔκαναν καὶ στίς γιορτές.

§ 253. Τὰ μεγάλα ζῶα.

α) Γαϊδούρια, ἄλογα.

1. Τὰ ζῶα.

Μετὰ τὰ πρόβατα καὶ τὰ κατσίκια ἔρχονταν σὲ ἀριθμὸ στό Μιστὶ τὰ βόδια καὶ τὰ γαϊδούρια.

Κάθε σπίτι ἔτρεφε δύο, τρία, πέντε μικρόσωμα ἀρσενικά γαϊδουράκια. Λιγότερα ἦταν τὰ μεγαλόσωμα πού ἔφερναν ἀπὸ τὴν Κύπρο, τὰ Γιρμπιζιοῦ γαϊδούρια². Προτιμοῦσαν τὰ ἀρσενικά, γιατί τὰ θηλυκά τοὺς δημιουργοῦσαν ζητήματα, ὅταν πήγαιναν γιὰ τοὺς κετσέδες στὰ τούρκικα χωριά, ὅπου ἔτρεφαν οἱ Τούρκοι γαϊδούρια. Στὸ Χεμάνδερ, στό Νακροῖν καὶ στό Ζάμζαμα προτιμοῦσαν τὰ θηλυκά, πού τᾶδιναν μάλιστα καὶ τᾶβοσκε ὁ τσοπάνης τοῦ χωριοῦ μαζί μὲ τὰ μοσχάρια.

Χρησιμοποιοῦσαν τὰ γαϊδούρια γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ σπόρου στό χωράφι, φόρτωναν σ' αὐτὰ τὴ χρειά, τὸ φαγητὸ καὶ τὸ πήγαιναν στὸν τόπο τῆς δουλειᾶς, γενικά εὐκολύνονταν πολὺ μ' αὐτὰ στίς περιπτώσεις πού οἱ ἀργοκίνητες βοδάμαξες δύσκολα τοὺς ἐξυπηρετοῦσαν. Δὲν τᾶζευαν ὅμως ποτὲ στό ἀλέτρι ἢ στό ἀλώνι, ὅπως δὲν ἔζευαν οὔτε τὰ ἄλογα.

Οὔτε στ' ἄλογα οὔτε στὰ γαϊδούρια ἔβαζαν ὀνόματα. Ἔλεγαν γαϊδούρ' γενικά, σερνικὸ τὸ ἀρσενικὸ, γαντζούκ³ τὸ θηλυκὸ, κίρικα⁴ τὸ μικρὸ, πουλάρ' ὡς τὴν ἡλικία τῶν τριῶν χρόνων, ὅταν μποροῦσαν πιά νὰ τὸ φορτώσουν καὶ νὰ καβαλήσουν. Γαϊδουριοῦ κορόκα⁵ ἔλεγαν τὸ πέος τοῦ γαϊδουριοῦ.

-
1. Τουρκ. ayran.
 2. «Ἡ λ. γάιδαρος εἶναι ἀποδεδειγμένως ἀραβικὴ» λέει ὁ Γ. Χατζιδάκης Ἐθνημ. 8, 368.
 3. Τουρκ. kancık.
 4. Τουρκ. kürik.
 5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Τὸν ἴδιο ὄρο χρησιμοποιοῦσαν — παράλληλα πρὸς τὸ βιλλί — καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Όταν οί λίγες γαϊδοῦρες τοῦ χωριοῦ γεννοῦσαν, οί ιδιοχτῆτες ἔγερναν πρὸς τὰ πίσω τ' ἄφτια τοῦ νεογέννητου, τὰ ἔνωναν μὲ μιὰ κλωστή καὶ φώναζαν μέσα σ' αὐτά: μάνα σ' γαϊδούρ', βαβὰ σ' γαϊδούρ', κρρρ! Πίστευαν ἔτσι, πῶς, ὅταν ἀργότερα θὰ τοῦ φώναζαν κρρρ, αὐτὸ θὰ ὑπάκουε. Ἔλεγαν νύχ', τὸ νύχι καὶ καβαλῶνου πεταλῶνω, ὅπως καὶ γιὰ τὰ βόδια καὶ τ' ἄλογα.

Γιὰ νὰ μὴν ἀπομακρύνονται τὰ γαϊδούρια ἀπὸ τὸ χωράφι, ὅταν ἔβρισκαν, τοὺς ἔδεναν τὸ μπροστινὸ πόδι τοῦ ἐνὸς μὲ τοῦ ἄλλου, τρία τέσσερα στὴ σειρά, σὲ ἀπόσταση ἕνα δυὸ μέτρα μεταξύ τους.

2. Ἡ ἀρματωσιά.

Σαμάρια ξύλινα, ὅπως αὐτὰ ποὺ συνηθίζονται στὴν Ἑλλάδα, οί Μιστιῶτες δὲ χρησιμοποιοῦσαν στὰ γαϊδούρια τους. Γέμιζαν μὲ καλαμιὰ σίκαλης ἕνα στενόμακρο σακκί, τοῦ ἔραβαν τὸ στόμιο καὶ τῶριχναν στὴ ράχη τοῦ ζώου, στὸ μᾶκρος του, ἔτσι ποὺ τὸ μισὸ νὰ πέφτει δεξιὰ καὶ τὸ μισὸ ἀριστερά. Αὐτὸ τῶλεγαν παλάν¹ καὶ τῶντυναν κάποτε μὲ κετσὲ ἢ μὲ παλιά κιλίμια. Γιὰ νὰ μὴν πέφτει τὸ παλάνι πρὸς τὸ κεφάλι τοῦ ζώου στὶς κατηφοριές, τὸ συγκρατοῦσαν μ' ἕνα πλατὺ λουρί, τὸ γουσκούν², ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὰ πισινὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ζώου.

Τῶσφιγγαν ἀκόμη τὸ παλάνι στὴ ράχη τοῦ ζώου μὲ μιὰν ἄλλη λουρίδα, ποὺ ἔσφιγγε τὴν κοιλιὰ καὶ τὴν ἔλεγαν σοκάρ³. Γουσκουνιοῦ κάμαρα ἔλεγαν μιὰν ἄλλη λουρίδα, ποὺ ἔμπαινε κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ζώου, κρατιόταν δεξιὰ καὶ ἀριστερά ἀπὸ τὸ γουσκούνι καὶ εἶχε σκοπὸ νὰ συγκρατεῖ αὐτὸ τὸ τελευταῖο στὴ θέση του. Τὴν ἀρματωσιά αὐτὴ τὴ χρησιμοποιοῦσαν, ὅταν ἠθελαν νὰ καβαλήσουν στὸ γαϊδούρι, ἦταν ὅμως περιττή, ὅταν φόρτωναν πράγματα. Ὅταν φόρτωναν, π.χ., σιτάρι ἢ σίκαλη ἢ φακές, τᾶβαζαν σ' ἕνα στενόμακρο σακκί ποὺ δὲν τὸ καλογέμιζαν, ἔδεναν καλὰ τὸ στόμιό του καὶ πετοῦσαν τὸ σακκί στὴ ράχη τοῦ ζώου, ἔτσι, ποὺ νὰ πέφτει τὸ μισὸ ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὸ μισὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ κορμοῦ του. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στ' ἄλλα γύρω χωριά. Λίγα, ἐξάλλου, πράγματα φόρτωναν στὰ γαϊδούρια. Γιὰ τὰ μεγάλα βάρη χρησιμοποιοῦσαν τὶς βοδάμαξες. Τὰ γαϊδούρια τᾶσερναν μὲ τὸ λιάρ⁴, τὸ κοινὸ καπίστρι.

β) Τὰ βόδια. Τὰ βουβάλια.

1. Τὰ ζῶα.

Ἐτρεφε πολλὰ βόδια τὸ Μιστί, τὸ σημειώσαμε αὐτὸ παραπάνω⁵.

1. Τουρκ. palan.
2. Τουρκ. kuskun.
3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
4. Τουρκ. yular.
5. Βλ. σ. 491.

Ἐναντίον, τὰ βουβάλια ἦταν γύρω στὰ δέκα ζευγάρια. Εἶναι δυνατότερα ἀπὸ τὰ βόδια καὶ κάνουν καλύτερη δουλειὰ στὸ ἀμάξι καὶ στὸ καμάτι, ἀλλὰ δὲν ἀντέχουν στὴ ζέστη. Μόνο τὴ νύχτα μποροῦν νὰ ἐργαστοῦν καλά. Χρειαζόνταν νερό, ἔστω καὶ βοῦρκο, γιὰ νὰ χῶσουν σ' αὐτὸ τὸ κορμί τους, ὅταν ὁ ἥλιος ἔψηνε τὸν ἄδεντρο κάμφο, καὶ στὸ Μιστι τέτοια νερὰ δὲν ὑπῆρχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Τσαϊρι¹, πρὸς τὰ βόρεια τοῦ χωριοῦ. Γι' αὐτὸ, ἐξάλλου, πολλὰ βουβάλια εἶχε τὸ Τσαρικό, ὅπου ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ βάλοι.

Βόδια καὶ βουβάλια τὰ εὐνούχιζαν συνήθως τὸν τρίτο χρόνο. Κοπανοῦσαν τὰ νεῦρα τῶν γεννητικῶν ἀδένων μ' ἓνα ξύλο ἢ ἀφαιροῦσαν τοὺς ὄρχεις. Κατόπιν ἔβαζαν λίγο μπαρούτι στὴν πληγὴ καὶ τὴν ἔδεσαν.

Ἐλεγον βόι τὸ βόδι γενικά, ἀλαμαλί, δαμαλί τὸ θηλυκὸ ὡς τὴν ἡλικία τῶν δυὸ χρόνων, μουσχάρ' ἢ τανὰ² τὸ ἀρσενικὸ μουσχάρι ὡς ἕξι μηνῶν, βουγά³ τὸν ταῦρο ἀπὸ τριῶν χρόνων καὶ πέρα, ταυρι τὸ ἀρσενικὸ ὡς δυὸ χρόνων, καθὼς καὶ τὸ εὐνούχισμένο — πῆρα ἓνα τσίφτ ταυϊριά, πῆρα ἓνα ζευγάρι ταύρους —, τσοβούκ⁴ τὸ βόδι δύο ὡς τριῶν χρόνων καὶ τὸ μικρὸ βουβάλι, χτῆνο⁵ τὴν ἀγελάδα ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού ἔμενε ἔγκυος. Βάλ' (πληθ. τὰ βάλια) ἔλεγον γενικά τὸ βουβάλι.

Ἐνομάτιζαν τὰ βόδια ἀνάλογα μὲ τὸ χρῶμα τους. Ἐλεγον ἀλχ'νὸ⁶ τὸ κόκκινο, βὸς⁷ τὸ ψαρί, γουλᾶ⁸ τὸ ἀνοιχτόχρωμο, ἔλεγον ὅμως καὶ Χατζή, γιὰ τὸ ἀγόρασαν ἀπὸ κάποιον χατζή, Ἀσραδίτ', ἀπὸ τὴ (Ν)αστραδό ἀγορασμένο, ἀλαγουϊραῦχ⁹, μὲ ἄσπρη οὐρά, τσεγκελούδια¹⁰, αὐτὰ μὲ τὰ ὄρθια κέρατα, σαβλά μὲ τὰ μικρὰ κέρατα.

Ἐντικαθιστοῦσαν κάθε τόσο τὰ γέρικα ζῶα μὲ νέα πού γεννοῦσαν οἱ ἀγελάδες τους, ἀγόραζαν ὅμως καὶ ξένα. Καλὰ βόδια ἦταν καὶ τοῦ Ἐσκίγκιμῦς¹¹ καὶ τῆς Ἀδανας, πού σὲ τρία χρόνια ἦταν ἔτοιμα γιὰ δουλειά. Στοίχιζαν δύο ὡς τρεῖς λίρες τὸ ἓνα καὶ τᾶφερναν στὸ χωριὸ οἱ ζωέμποροι σὲ κοπάδια. Τᾶβοσκαν στὸν κάμφο, καὶ τὶς Κυριακὲς τὰ μάζευαν σ' ἓνα ἀλώνι, σ' ἓνα πλάτωμα τοῦ χωριοῦ, ὅπου πῆγαιναν καὶ διάλεγαν ὅσοι χρειά-

1. Τουρκ. çayır.

2. Τουρκ. dana.

3. Τουρκ. boğa.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Πβ. Vazelon, No 118, σ. 88 (13ος αἰ.): «ἀφήμι καὶ τὸν σύμβιον μου κτήνος (βόδι). ἔναν». Στὸ Φ. Κουκουλέ *ΕΕΦΣΠΑ* 6 (1955 - 56) 278.

6. Βλ. παραπάνω, σ. 495, σημ. 7.

7. Τουρκ. boz.

8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

9. Τουρκ. alakuyruk.

10. Τουρκ. çengelli.

11. Τουρκ. Eskigümüş.

ζονταν. Ήταν ευνουχισμένα από μικρά, αλλά ήταν άγρια και άμαθα στη δουλειά.

Όταν αγόραζε κανείς ένα βόδι, τῷδενε στην ἀρχή μ' ένα μακρὺ σκοινὶ ἐκεῖ πού ἔβοσκε, γιὰ νὰ μὴ φύγει, καὶ ἀργότερα τὸ ἄφηνε στὸ κοπάδι τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ συνηθίσει. Όταν τὰ βόδια ἔβοσκαν στὸν κάμπο, ὁ ἰδιοκτήτης τᾶδενε μ' ένα σκοινὶ ἀπὸ τὰ κέρατα, ἕνα περίπου μέτρο τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν καὶ κάνουν ζημιές στὰ γύρω χωράφια, ὅπως ἔκανε καὶ μετὰ τὰ γαϊδούρια. Ἀπὸ τὰ γιδοπρόβατα καὶ τὰ βόδια τους οἱ Μιστιῶτες ἐπαιρναν τὸ γάλα γιὰ τὸ σπίτι τους, γιὰ τὸ γιουρτί καὶ τὸ λίγο τυρί τους, τὸ κρέας καὶ τὸ δέρμα. Ἐπαιρναν ἀκόμη τὴν κοπριά γιὰ τὸ μαγεῖρεμα καὶ τὴ θέρμανση.

2. Ἡ συντήρηση τῶν μεγάλων ζώων.

Στοιχίξε πολὺ ἡ συντήρηση τῶν βοδιῶν καὶ τῶν γαϊδουριῶν στοὺς φτωχοὺς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τροφή πού ἔβρισκαν τὰ ζῶα στὸν κάμπο, ἔπρεπε πρῶτ' ἄλλου νὰ δώσουν σὲ κάθε βόδι μέσα στὸ τάσι — ξύλινο δοχεῖο¹— μιὰ διπλὴ χούφτα ρόβη ἀλεσμένη στὸ χερόμυλο, καὶ σὲ κάθε γαϊδούρι μιὰ ποσότητα κριθάρι. Κι αὐτὸ δὲν ἦταν καθόλου εὐκολο, ἂν σκεφτοῦμε πὼς λίγα ἦταν τὰ σπίτια πού ἔτρεφαν ἕνα μόνο γαϊδούρι ἢ δυὸ μόνο βόδια.

Περιττὸ εἶναι ἀκόμη νὰ ποῦμε πὼς στὸν ἄγονο κάμπο πού ἀπλωνόταν σὲ μιὰν ἀχτίνα ὡς δυὸ ὥρες γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, οἱ δυὸ χιλιάδες περίπου βόδια, οἱ ἑκατοντάδες ἀγελάδες καὶ γαϊδούρια καὶ τὰ πολὺ περισσότερα γιδοπρόβατα ἦταν ἀδύνατο νὰ βροῦν ἀρκετὴ τροφή. Γι' αὐτὸ, μόλις παρουσιαζόταν μιὰ μικρὴ ἀνάπαυλα ἀπὸ τὶς γεωργικὲς δουλειές, τὴν ἐποχὴ πού τὰ χιόνια εἶχαν πιά λιώσει καὶ τὸ χόρτο ἦταν ἀρκετό, οἱ Μιστιῶτες ἔστελναν τὰ βόδια τους νὰ βοσκήσουν στὸ γαιλά². Όταν πάλι ἄρχιζε ὁ θερισμός, πού κρατοῦσε 20 - 25 μέρες, ὥσπου νᾶρθει ἡ ὥρα νὰ κουβαλήσουν τὰ θερισμένα στάχυα στ' ἀλώνια, οἱ τσοπάνηδες τοῦ χωριοῦ συγκέντρωναν τὰ βόδια καὶ τᾶβοσκαν στ' ἄσπαρτα χωράφια. Τᾶβοσκαν ὡς τὸ μεσημέρι, τὰ πότιζαν στὰ λακκιά πού βρίσκονταν στὰ πηγάδια τοῦ χωριοῦ, καὶ τὰ ξαναπήγαιναν στὴ βοσκή. Ἄλλοτε τὰ βόδια ξελημέριαζαν στὸν κάμπο, καὶ τότε ὁ τσοπάνης κέρδιζε τὴν κοπριά τους. Τὴν ἄφηνε ἐπὶ τόπου δυὸ τρεῖς μέρες γιὰ νὰ στεγνώσει καὶ τὴν ἔφερνε ἔπειτα στὸ σπίτι του. Τσοπάνηδες γίνονταν οἱ φτωχοί, γιὰ τὸ λόγο ἀκόμη πὼς δὲν εἶχαν πολλὰ ζῶα δικά τους κ' ἐπομένως οὔτε καύσιμα γιὰ τὸ σπίτι.

1. Βλ. Παραπάνω, σ. 432.

2. Τουρκ. γαϊλά, λιβάδι.

Στὸ Οὐτσαπουλου.

Γύρω στὶς δέκα τοῦ Μάη τελείωνε τὸ πρῶτο ὄργωμα τῶν χωραφιῶν, ὁ καματάς, καὶ ὡς τὸ δεῦτερο μεσολαβοῦσαν τρεῖς περίπου βδομάδες. Τὰ χέρσα καὶ ἀόργωτα χωράφια λιγότευαν ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη, καὶ μαζί τους λιγότευε καὶ ἡ τροφή γιὰ τὰ ζῶα. Συγκέντρωναν λοιπὸν οἱ Μιστιῶτες τὰ βόδια τους καὶ τὰβγαζαν στὸ γαιλά, πέντ' ἔξι ὧρες νότια ἀπὸ τὸ Μιστί, στὶς πλαγιές τοῦ Οὐτσαπουλου, πάνω ἀπὸ τὸ Οὐλαγάτς.

Γίνονταν ὁμάδες ἀπὸ ἔξι, ὀχτώ, δέκα παλικάρια, με ἀρχηγό τους ἕναν ὄριμον ἄντρα, τὸν μπασά¹, ἔπαιρναν καθένας τὰ βόδια του — οἱ ἀγελάδες ἔμεναν στὸ χωριὸ πάντοτε —, ἔπαιρναν καὶ τῶν συγγενῶν τους τὰ βόδια, 70 - 80 κεφάλια μαζί, φόρτωναν τὴ χρειὰ στὰ γαιδούρια καὶ ξεκινούσαν. Τῶν συγγενῶν τὰ βόδια τὰ παίρναν μαζί τους χωρὶς ἀμοιβή, ὅλοι ὁμως αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ δώσουν στὸν τσοπάνη τὴ χρειὰ, πὺ ἐδῶ ἦταν σχεδὸν ὀρισμένη : Γιὰ κάθε σπίτι εἴκοσι μεγάλα παξιμάδια, εἴκοσι ἀβγά, 2 - 3 ὀκάδες πλιγούρι, 2 - 3 ὀκάδες ἀλεύρι, δυὸ χουφτες ἀλάτι. Ἐβαζαν τὰ ψωμιὰ στὰ δισάκια, τ' ἀβγά στὰ τενεκεδένια δοχεῖα μέσα σὲ ἄχυρα, τ' ἄλλα τρόφιμα σὲ σακκούλια, τὰ φόρτωναν στὰ γαιδούρια καὶ πρῶτ' πρῶτ' ξεκινούσαν. Μπροστὰ ἢ μιὰ συντροφιά, πίσω ἢ ἄλλη, σιγὰ σιγὰ, βόσκοντας στὸ δρόμο τὰ ζῶα, χάνονταν μέσα στὸν κάμπο. Καμιὰν ὥρα μετὰ τὸ Οὐλαγάτς ὁ δρόμος ἦταν πολὺ στενὸς στὶς πλαγιές τοῦ βουνοῦ. Ἄφηναν λοιπὸν τὰ ζῶα νὰ προχωρήσουν ἀργά, τὸ ἕνα πίσω ἀπὸ τ' ἄλλο, γιὰ νὰ μὴν κατακυλήσουν στὰ βράχια — στὸ Οὐτσοουρούμ², στὸ Γκρεμό. Ὑπῆρχε δρόμος καλύτερος, ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Μπᾶστανά³, ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες προτιμοῦσαν τοῦ Οὐτσοουρούμ, γιὰτὶ ἦταν συντομώτερος.

Οἱ πλαγιές τοῦ Οὐτσαπουλου αὐτὸ τὸν καιρὸ εἶχαν πολὺ χόρτο κι ὁ κόσμος μοσχόβολοῦσε ἀπὸ τὰ λουλούδια. Ἐπειδὴ ὁμως πηγαιναν ἐδῶ τσοπάνηδες κι ἀπὸ ἄλλα χωριά — Ἐρεγλι, Σεμέννδερ, Οὐλαγάτς —, μόλις ἔφταναν ἐκεῖ οἱ Μιστιῶτες, ἔψαχναν ἀμέσως νὰ βροῦν ἐλεύθερη μιὰν ἀπὸ τίς πολλὲς πηγές, νὰ ἔχουν νερὸ δικό τους γιὰ τὰ ζῶα τους. Ἐπιαναν λοιπὸν τὸ μέρος, ἔσκαβαν γούβες ἐκεῖ πὺ κυλοῦσε τὸ νερό, γέμιζαν αὐτὲς κ' ἔπιναν νερὸ οἱ βοσκοὶ καὶ τὰ ζῶα τους. Ἐβοσκαν ἐκεῖ γύρω τὰ βόδια καὶ τὰ γαιδούρια, τὰφερναν τὸ μεσημέρι γιὰ νερὸ καὶ τοὺς ἔβαζαν μπροστὰ κ' ἕνα κομμάτι ἀλάτι⁴ γιὰ νὰ γλείψουν. Οἱ ἴδιοι ἔχωναν τ' ἀβγά στὴ γῆ,

1. Τουρκ. paşa.

2. Τουρκ. uşurum, γκρεμός.

3. Τουρκ. χωριὸ 14 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

4. Πβ. Ἄριστ. Ἰστ.ζ'. Η,10,1.: «Διὸ καὶ τοῦ θέρους διδόασιν ἄλας διὰ πέντε ἡμερῶν μέδιμνον τοῖς ἑκατὸν (ἐνν. πρόβατα)... Καὶ τὰ πολλὰ δὲ ἀλίζοντες διὰ τοῦτο προσφέρουσιν, οἷον ἐν τε τοῖς ἀχύροις ἄλας πολλοῦς...». Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 497, σημ. 3. Στὴν

για να κρατιούνται φρέσκα, κ' έκρυβαν τὰ τρόφιμά τους, γιατί κάποτε οἱ Τούρκοι σκηνίτες, πού ζούσαν ἐκεῖ μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ δὲν εἶχαν ἀρκετὰ τρόφιμα, τοὺς τᾶπαιρναν. Συνήθως ὅμως περίσσευαν τρόφιμα καὶ οἱ Μιστιῶτες τᾶδιναν στοὺς Τούρκους μὲ ἀνταλλαγή.

Τὸ γιαούρτι, πού εἶχαν φέρει μαζί μὲ τ' ἄλλα τους τρόφιμα, τῷβαζαν σ' ἓνα σακκούλι γιὰ νὰ στραγγίξει καὶ νὰ ξεραθῆ. Ὄταν τὸ χρειάζονταν, ἔλιωναν μέσα στὸ νερὸ ὅσο ἤθελαν καὶ τῷπιναν ἔτσι παχύρρευστο. Τῷλεγαν κεσὲ γιογούρτ¹ ἢ τοβραῖοῦ γάλα². Κάθε πρωὶ ἔτρωγαν συνήθως ζωμί : ἔσπαζαν μερικὰ ἀβγά, τὰ χτυποῦσαν μὲ δυὸ τρεῖς χουφτες ἀλεύρι, ἔριχναν μέσα βρασμένο νερό, μιὰ κουταλιὰ βούτυρο κ' ἔτρωγαν. Ὄταν τὰ τρόφιμα σώνονταν, ἓνα ἀπὸ τὰ παλικάρια τῆς συντροφιάς κατέβαινε στὸ χωριὸ κ' ἔφερνε ἄλλα.

Ὁ πιὸ ἀξίος τῆς ομάδας ὀδηγοῦσε τὰ βόδια στὴ βοσκή, μακριὰ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἐγκατάστασης, οἱ ἄλλοι ἔμεναν νὰ μαγειρέψουν ἢ νὰ κάνουν ἄλλες δουλειές.

Κοιμόνταν στὸ ὑπαιθρο. Ἔστρωναν κάτω τυφλά σίγρια³, πάνω σ' αὐτὰ ἓνα ἄδειο σακκὶ καὶ πάνω σ' αὐτὸ κοιμόνταν σκεπασμένοι μὲ τὴν ἀδιάβροχη κετσεδένια κάπα τους. Διηγόνταν ἱστορίες, ἔλεγαν παραμῦθια καὶ ὁ ὕπνος τοὺς ἔπαιρνε γρήγορα.

Τὸ χόρτο αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὸ βουνὸ ἦταν πολὺ καὶ τὰ ζῶα πάχαιναν γρήγορα. Ὄταν περνοῦσαν οἱ μέρες καὶ οἱ τσοπάνηδες γύριζαν μὲ τὰ βοῖδοκόπαδα στὸ χωριὸ γιὰ τὸ δεῦτερο ὄργωμα — τὸν καμαϊνταρὸ — καὶ τὴ σπορὰ τῶν ὀσπρίων, τὰ ζῶα ἦταν ἀγνώριστα.

3) Οἱ ἀρρώστειες τῶν ζώων⁴.

Ἄρρωστοῦσαν στὸ Μιστί καὶ τὰ ζῶα, μικρὰ καὶ μεγάλα, ὅπως ἄρρωστοῦσαν κ' οἱ ἄνθρωποι. Μερικοὶ χάραζαν τὸ σῶμα τοῦ ἄρρωστου ζώου στὴ ράχη κ' ἔβαζαν λίγο ἀλάτι, «γιὰ νὰ σταματήσῃ ὁ πόνος». Ὄταν πρηζόταν ἡ κοιλιὰ τους, ἔκαιγαν κάτω ἀπ' αὐτὴν καλαμιές, γιὰ νὰ φύγει τὸ πρήξιμο. Συνήθως ὅμως ἔσφαζαν κ' ἔτρωγαν τὰ ἄρρωστα ζῶα, γιὰ νὰ μὴν ψοφήσουν καὶ πάει τὸ κρέας χαμένο.

Οἱ Τσαρικλιῶτες, ὅταν ἔβλεπαν ἄρρωστα τὰ γαϊδούρια τους, ἔβραζαν σίκαλη καὶ μ' αὐτὴν ἔκαναν μπλάστρι πού τῷβαζαν στὴν κοιλιὰ τῶν ζώων.

Τσακωνιά, πρὶν ἀρχίσει τὸ βάτεμα, οἱ τσοπάνηδες κατεβάζουν τὰ κοπάδια τους στὴ θάλασσα καὶ τ' ἀλμυρίζουν. Βλ. Θαν Π. Κωστάκη *Λαογρ.* 30 (1975 - 76) 90 - 91.

1. Τουρκ. yoğurt.

2. Τοῦ torbā (τουρκ. torba) δηλαδή. Πβ. τὸ σημερινὸ γάλα σὲ σκόνη.

3. Βλ. παρακάτω, σ. 516.

4. Βλ. Γ. Ψάλλη *Ἀρρώστειες τῶν προβάτων καὶ τῶν γιδιῶν*, Ἀθῆναι 1930.

Ἄλλοτε ἔβραζαν βάρσαμα — βλίτα — μὲ χοντροαλεσμένο σιτάρι καὶ τάγιζαν μ' αὐτὸ τὸ ἄρρωστο ζῶο.

Στὸ Μποϊάτ¹, μιάμιση ὥρα ἀπὸ τὸ Τσαρικλί, στὰ λιμνασμένα νερὰ ὑπῆρχαν ἀφθονες βδέλλες. Ἔτσι, καθὼς τὰ μικρὰ τῶν βουβαλιῶν ξάπλωναν μέσα στοὺς βάλτους γιὰ νὰ δροσιστοῦν, αὐτὲς ἔμπαιναν στὰ ρουθούνια τῶν ζῶων κι ἀπ' αὐτὰ προχωροῦσαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τὰ ζῶα ψοφοῦσαν. Γιομοῦταν τὰ λαιμόια τ', γέμιζαν οἱ λαιμοὶ τους, λένε οἱ πληροφορητές, ποὺ δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουν γιὰ νὰ γλιτώσουν τὰ ζῶα. Μερικοὶ τὰ πότιζαν καφέ, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ὅταν ἄρρωστοῦσαν τὰ βόδια, λένε μερικοί, ἔφτιαναν μιὰ μεγάλη τρύπα στὴ γῆ, σὰν γεφύρι, κι ἀπ' αὐτὴν περνοῦσαν ἓνα ἓνα τὰ ζῶα. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ γεφύρι² ἔμπηγαν κάθετα ἓνα ξερὸ ξύλο³, καὶ σ' αὐτὸ τὸ ξύλο ἔτριβαν ὀριζόντια⁴ δεῦτερο ξύλο, τὴν ὥρα ποὺ τὰ βόδια περνοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ «γεφύρι».

Ἄλλοι γύριζαν τὰ ἄρρωστα ζῶα γύρω στὴν ἐκκλησία, γιὰ νὰ γίνουν καλά. Πίστευαν πῶς, ἂν τὰ βόδια ἔτρωγαν ἀποπάτημα γάτας ποὺ βρισκόταν μέσα στὴν τροφή τους, πρηζόταν ἡ κοιλιά τους καὶ ὑποφέρον. Μάζευαν λοιπὸν ποντικοκοπριές, τίς ἔλιωναν στὸ νερὸ καὶ πότιζαν μ' αὐτὸ τὰ ἄρρωστα βόδια, γιὰ νὰ γίνουν καλά.

Ὅταν τὰ μάτια τοῦ ζῴου παρουσίαζαν ἀσπράδια, ἔτριβαν σὲ ψιλὴ σκόνη γυαλί, τὸ περνοῦσαν ἀπὸ τσεμπέρι καὶ τὸ φυσοῦσαν στὰ μάτια τοῦ ζῴου, γιὰ νὰ τὰ γιатρέψουν⁵.

II. Η ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑ

§ 254. Οἱ κυψέλες. Οἱ ὄροι.

Πενήντα περίπου σίτια στὸ Μιστί εἶχαν κυψέλες, περισσότερα εἶχαν στὸ Τσαρικλί. Ἦταν γεωργικὰ τὰ χωριά, οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀπασχολημένοι μὲ τὰ χωράφια καὶ τὰ ζῶα, καὶ ἡ περιποίηση τῶν μελισσιῶν ἀπαιτοῦσε καιρὸ, ποὺ ἐδῶ λίγοι μποροῦσαν νὰ διαθέσουν.

Μελισσοῦ πέτετς⁶ ἔλεγαν τὴν κυψέλη, ποὺ ἦταν κυλινδρικός σωλήνας ἀπὸ βοϊδοκοπριά, μακρὺς ὡς 1 μ. καὶ μὲ διάμετρο 0,30 περίπου μ., ὅπως

1. Τουρκ. χωριὸ 17 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

2. Πρόκειται γιὰ τρυποπέραςμα.

3. Πράξη ποὺ συμβολίζει τὸ κάρφωμα τῆς ἀρρώστιας.

4. Σχημάτιζαν ἔτσι σταυρὸ ἢ προσπαθοῦσαν ν' ἀνάψουν μαγικὴ φωτιά.

5. Στὴν Τσακωνιά γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ χρησιμοποιοῦν σκόνη ἀπὸ κόκαλο σουπιᾶς.

6. Τουρκ. petek.

είδαμε και για την 'Ανακού. 'Από την ίδια ύλη ήταν και το σκέπασμα της κυψέλης. 'Επειδή μάλιστα οί κυψέλες ήταν κυλινδρικές, οί κερήθρες γίνονταν σχεδόν στρογγυλές. Γι' αυτό τις έλεγαν κ'λούρια, κουλούρια. Μάνα ή πατισάχ¹ ήταν κ' έδω ή βασίλισσα, μελίсс' (τό) ή μέλισσα, μελισσοῦ τ' άγκάχ', άγκάθι, τὸ κεντρι τῆς μέλισσας. Τθέντ'σιν μι δου μελίсс', με κέντησε ή μέλισσα, έλεγαν άκόμη. Dōκιν, νά dώκ' όγούλ², σημαίνει: «έριξε», δημιούργησε νέο σμήνος τὸ μελίσι με τή γέννηση νέας βασίλισσας. Κιούφερε³ έλεγαν τήν πίτα πὸν δέν είχε μέλι, στειρό, στείρο ήταν τὸ μελίσι πὸν δέν πολλαπλασιαζόταν ή δέν είχε πολὺ μέλι.

§ 255. Τὰ νέα μελίσιια.

'Ο πολλαπλασιασμός τῶν μελισσιῶν γινόταν τὸν 'Ιούνιο ή 'Ιούλιο.

Στὸ Τσαρικλι παρακολουθοῦσαν τὸ σμήνος πὸν έφευγε ἀπὸ τήν κυψέλη, έβαζαν χατράν⁴, κατράμι στὴν άδεια κυψέλη, όπου ήθελαν νά εγκαταστήσουν τὸ νέο σμήνος, ή έτριβαν σκόρδο σ' ένα δέντρο κοντὰ στὴν κυψέλη, και πίστευαν πὸς τὸ σμήνος, πὸν τοῦ άρρεσε ή μυρουδιά⁵, θά καθόταν στὸ δέντρο. Οί Μιστιῶτες περιμέναν νά βγει τὸ νέο σμήνος με τή βασίλισσά του ἀπὸ τήν κυψέλη, νά σταθῆ σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ καχεκτικὰ δέντρα τοῦ χωριοῦ ή σὲ μιὰ κολοκυθιά τοῦ μπιστανιοῦ, για νά τὸ πιάσουν. 'Επαιρναν τήν άδεια κυψέλη, τήν άφηναν κάτω κοντὰ στὸ σμήνος, χτυποῦσαν έναν τενεκὲ και τὸ σμήνος έμπαινε σ' αὐτή.

Τὸ χειμώνα οί μέλισσες οὔτε μποροῦσαν νά βγοῦν για βοσκή, οὔτε, αν έβγαϊναν, θάβρισκαν κάτι νά μαζέψουν στὸ χιονισμένο κάμπο. Τὸν άλλον καιρὸ όλοι τους τοποθετοῦσαν τις κυψέλες στὴν αὐλή, κάτω ἀπὸ μιὰ πρόχειρη στέγη, για νά φυλάγονται ἀπὸ δυνατοῦς άέρες. Τις τοποθετοῦσαν σὲ σειρὲς τή μιὰ πάνω στὴν άλλη.

§ 256. 'Ο τρύγος τῶν μελισσιῶν.

Για νά τρυγήσουν τὸ μελίσι, έπαιρναν ένα στρατθ', όστράκι, σπασμένο πῆλινο, άναβαν πάνω φωτιά και πάνω σ' αὐτὴν έτριβαν ξερὴ κοπριά γαϊδουριοῦ πὸν καπνίζει πολὺ. 'Όταν ό καπνὸς τῆς κοπριάς δυναμῶνε, άνοιγαν τήν κυψέλη στὸ πίσω μέρος και φυσοῦσαν μέσα σ' αὐτὴν τὸν καπνὸ. Οί μέλισσες ένοχλοῦνταν, τραβιόνταν πρὸς τὸ εμπρὸς μέρος τῆς κυψέλης

1. Τουρκ. padişah.

2. Τουρκ. oğul.

3. Τουρκ. köfier.

4. Τουρκ. katran < ιταλ. catrame.

5. Πιθανότερο είναι ότι ένοχλεῖ τὰ έντομα ή έντονη μυρουδιά τοῦ σκόρδου.

καὶ ἄφηναν ἔτσι ἐλεύθερο τὸ νοικοκύρη νὰ τρυγήσει. Κι αὐτὸς ἔπαιρνε τότε τὶς πίτες ποὺ εἶχαν μέλι καὶ ἄφηνε ὄσες εἶχαν γόννο καὶ λίγες ἀκόμη μὲ μέλι, γιὰ νὰ συντηρηθοῦν οἱ μέλισσες τὸ χειμῶνα, ὅταν δὲν ἔβρισκαν τροφή στὸν κάμπο. Μερικοὶ χρησιμοποιοῦσαν μάσκες γιὰ νὰ μὴν τοὺς κεντοῦν οἱ μέλισσες.

Τὸ μέλι ἦταν λίγο συνήθως καὶ γι' αὐτὸ τῷτρῶγαν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν κερήθρα : τὴ μασοῦσαν, κατάπιναν τὸ μέλι καὶ κρατοῦσαν τὸ κερὶ. Ἄν κάποτε ἦταν περισσότερο, ἔστυβαν τὶς πίτες μὲ τὰ χέρια καὶ τὸ ἔπαιρναν. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἔπαιρναν τὸ κερὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο : Μετὰ τὸ στύψιμο μὲ τὰ χέρια, ἔβαζαν τὶς στυμμένες πίτες σ' ἓνα τσουκάλι μὲ νερὸ καὶ τὶς ἔλιωναν μὲ σιγανὴ φωτιά. Κυρίως ἔλιωναν ἔτσι τὶς μαῦρες πίτες, αὐτὲς ποὺ δὲν εἶχαν πολὺ μέλι. Ἐπαιρναν ἔπειτα τὸ ἑπάνω μέρος μιᾶς στάμνας — τὸ μέρος ὅπου ὑπῆρχε τὸ στόμιο τῆς στάμνας — καὶ ἔκλειναν τὸ στόμιο μὲ ἀγριάδα, χόρτο συνηθισμένο στὸν κάμπο. Μέσα στὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς στάμνας, στὸ στράτῃ, ὅπως τῷλεγαν, ἓνα εἶδος χωνιοῦ, ἔχυναν τὸ λιωμένο κερὶ, ποὺ ἔσταζε ἔπειτα λίγο λίγο στὸ δοχεῖο μὲ τὸ ζεστὸ νερὸ, στὸ τυρικούμι, ἐνῶ τὰ κατακάθια μπλέκονταν καὶ κολλοῦσαν στὴν ἀγριάδα. Τὸ στράκι αὐτὸ μὲ τὸ ἀγρώσ', τὴν ἀγριάδα, τὸ ἔλεγαν γυλιστήρι, διωλιστήρι (τὸ ρῆμα γυλίζου), ἐνῶ τὰ μεγάλα κομμάτια τοῦ κερικοῦ ποὺ ἔπαιρναν μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τὰ ἔλεγαν κι αὐτὰ κ'λούρια.

Γιὰ τὸ φτιάξιμο τῶν κεριῶν εἶχαν δικό τους τρόπο : ἔλιωναν τὸ κερὶ στὸ τηγάνι καὶ μέσα σ' αὐτὸ ἔπλωσαν τὸ τσιρόγναμα, τὸ νῆμα γιὰ τὸ κερὶ, δηλαδὴ τὸ φιτίλι. Πατοῦσε ἔπειτα ἓνας μ' ἓνα διχαλωτὸ μικρὸ ξύλο τὸ φιτίλι, καὶ ὁ ἄλλος τὸ τραβοῦσε ἀργὰ καὶ συρτὰ γιὰ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ τηγάνι. Πάνω στὸ φιτίλι εἶχε πιά κολλήσει ἀρκετὸ κερὶ. Ἄν ἤθελαν νὰ φτιάξουν *μανάλια*¹, λαμπάδες δηλαδὴ, ξαναβουτοῦσαν τὸ φιτίλι στὸ κερὶ δύο, τρεῖς φορές, ὥσπου νὰ πετύχουν γιὰ τὸ κερὶ τους τὸ πάχος ποὺ ἤθελαν.

Ἄλλοι, γιὰ νὰ κάνουν λαμπάδες, βουτοῦσαν τὰ κερῖα μέσα στὸ δοχεῖο ὅπου ἔσταζε τὸ κερὶ ἀπὸ τὸ στράκι. Καθὼς τὸ νερὸ ἦταν πολὺ ζεστὸ, τὸ κερὶ δὲν πάγωνε. Βουτοῦσαν λοιπὸν μέσα τὸ κερὶ κάθετα καὶ κατόπιν τὸ τραβοῦσαν. Ὅπως αὐτό, ἀνεβαίνοντας ἀργὰ, περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὸ λιωμένο κερὶ, τὸ κερὶ κολλοῦσε καὶ ἡ λαμπάδα χόντραινε. Αὐτὸ γίνονταν 3,4,5 φορές, ἀνάλογα μὲ τὸ πάχος ποὺ ἤθελαν.

1. Ἐν. τὸ *μανάλι* ἢ *μανάλι* < μεσν. *μανουάλι*(ν) < λατιν. *manuale*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Η ΧΛΩΡΙΔΑ¹

§ 257. Εισαγωγικό σημείωμα.

Σημειώσαμε² πώς στὴν Ἄνακοῦ λίγα μόνο χόρτα ἔτρωγαν οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ τὴν ἀνοιξη, ὅταν αὐτὰ ἦταν ἄφθονα, ἀφθονοῦσαν καὶ τὰ γαλακτερά, πού, φυσικά, οἱ Ἄνακιῶτες τὰ προτιμοῦσαν. Ἀντίθετα, στὸ Μιστί τὰ χόρτα εἶχαν σπουδαία θέση ἀνάμεσα στὰ φαγητὰ τῶν ἀνθρώπων, πού τᾶτρωγαν ὅμως συνήθως ὡμὰ μὲ ψωμί καὶ ἀλάτι. Λίγα μόνο μαγεύρευαν μαζί μὲ πλιγούρι ἢ μὲ ἄλλον τρόπο. Ὅταν ἐργάζονταν στὸ φτωχὸν κάμπο, ξερίζωναν μερικὰ ἀπὸ τὰ χόρτα πού δὲν ἦταν πολὺ πικρά, τίναζαν τὸ χῶμα ἀπὸ τὶς ρίζες καὶ τᾶτρωγαν γιὰ προσφάι, μὲ τὸ σικάλινον ψωμί τους καὶ μὲ ἀλάτι. Εἶναι κι αὐτὸ ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς φτώχειας τοῦ χωριοῦ, καὶ ἡ διαφορὰ, καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, ἀνάμεσα στὰ δύο χωριά, εἶναι χαρακτηριστικὴ.

§ 258. Τὰ δέντρα.

Τὰ δέντρα στὸ Μιστί ἦταν σπάνια, συνέπεια κι αὐτὸ τῆς ἀγονῆς γῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἱτιές, μιὰ δυὸ λεῦκες ἀτροφικές, κοντὰ σὲ πηγάδια, λίγες μικρὲς ἄκαρπες τζιτζιφιές, πού ἔβλεπε κανεὶς κάποτε στὶς αὐλὲς σπιτιῶν στὶς ἀνατολικὲς ἄκρες τοῦ χωριοῦ, ροκανισμένες κι αὐτὲς ἀπὸ τὰ ζῶα, ἄλλο δέντρο στὸν κάμπο ἢ μέσα στὸ χωριὸ δὲν πρασίνιζε. Γι' αὐτό, τὸ χειμῶνα προπάντων, ἡ θεὰ ἦταν ἀπὸ παντοῦ ἐλεύθερη καὶ μπορούσε κανεὶς νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ ἀρκετὰ μακριὰ τὸ διαβάτη πού περνοῦσε στὸν κάμπο, πεζὸς ἢ καβαλάρης. Ὅταν ὅμως τὸ χιόνι ἦταν πολὺ ἢ τὰ γεννήματα ψηλὰ κάπως, χανόταν μέσα σ' αὐτὰ τὸ ὑποζύγιο κ' ἔβλεπες μόνο τὸν καβαλάρη.

Λίγα ἑκατοστὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς ὁ μαλακὸς βράχος,

1. Εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ Καππαδοκία, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Στράβωνα ἀκόμη, ἦταν «ἄξυλος». Βλ. καὶ IB', 15 : «Ἄλλ' ἢ μὲν Βαγαδανία πεδίων ἐξαίσιον μεταξὺ πίπτον τοῦ τε Ἀργαίου ὄρους καὶ τοῦ Ταύρου, σπάνιον εἶ πού τι τῶν καρπίμων δένδρων φύοι, καίπερ νοτιώτερον τῆς Ποντικῆς θαλάττης σταδίους τρισχιλίοις...».

2. Βλ. Ἄνακοῦ 90.

ὅπως σημειώθηκε κι ἄλλοῦ, ἐμπόδιζε τὶς ρίζες τῶν δέντρων νὰ προχωρήσουν βαθύτερα. Ἄλλὰ κι ἂν κάποιος δοκίμαζε νὰ φυτέψει δέντρα, αὐτὰ ἦταν καταδικασμένα νὰ μὴν προκόψουν, γιατί τὰ κατάστρεφαν τὰ ζῶα πρὶν προλάβουν νὰ μεγαλώσουν. Οἱ ξένοι, ἐξάλλου, δὲν ἄφηναν νὰ χαρῆ ὁ νοικοκύρης τῆ σοδειά. Αὐτὸ ἐγινε τὶς λίγες φορές πὺ μερικοὶ δοκίμασαν νὰ φυτέψουν ἀμπέλια¹. Στὶς ρεματιές, ὥστόσο, μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ στὰ γύρω βουνά, ἐβλεπε κάπου κάπου ἀλῦτσα², κουρκουβάτσα³, ἀφτιλιά⁴, γιδεῖοῦ τσαλούδια⁵, τζιτζιφιές καί, στὰ μέρη ὅπου ὑπῆρχαν νερά, γαβάγια⁶, λεῦκες.

§ 259. Χόρτα φαγώσιμα. Λουλούδια τοῦ σπιτιοῦ.

Ὅπως σημειώσαμε καὶ ἄλλοῦ, ἦταν ἀδύνατο γὰ προσδιορίσουμε ἐπισημονικὰ τὰ ἄγρια καὶ μὴ φαγώσιμα κυρίως χόρτα, πὺ θυμοῦνται ἀκόμη σήμερα τὰ ὀνόματά τους οἱ Μιστιῶτες, ἀφοῦ λεπτομέρειες, πὺ θὰ βοηθοῦσαν στὴν ἀναγνώρισή τους, εἶναι δύσκολο πιά νὰ δοθοῦν. Περιγράψαμε λοιπόν, ὅσο γινόταν λεπτομερέστερα, λίγα χόρτα φαγώσιμα καὶ λίγα λουλούδια μόνο, καὶ ὅλα τὰ κατατάξαμε ὄχι κατὰ οἰκογένειες καὶ τάξεις, ὅπως εἶναι σωστό, ἀλλὰ ἀλφαβητικὰ καὶ χωρισμένα α) σὲ φαγώσιμα καὶ λουλούδια τοῦ σπιτιοῦ, β) σὲ χόρτα γιὰ τὰ ζῶα ἢ ἄχρηστα. Οὔτε τούρκικη σχετικὴ μελέτη μπορέσαμε νὰ δοῦμε, γιὰ νὰ ταυτίσουμε ἐπισημονικὰ, ἔστω καὶ λίγα ἀπ' αὐτά.

Ἄ γ ρ έ τ σ α (ἦ) ἢ ἄ γ ρ έ τ σ ι (τό). Ἔχει φύλλα σὰν τοῦ μαρουλιοῦ ἀλλὰ ἀπλωτὰ στὸ χῶμα. Ὁ βλαστὸς τρωγόταν.

Ἄ ρ τ σ έ ς⁷ (ό). Μοιάζει μὲ τὸ μαϊντανὸ καὶ τὸν ἔτρωγαν τὰ ζῶα κυρίως, ἀλλὰ κάποτε καὶ οἱ ἄνθρωποι ὠμὸν μὲ ψωμί. Ριμάει ἀψά, ὠριμάζει νωρίς, λένε οἱ πληροφορητές, πὺ τὸν ἀναζητοῦσαν συχνὰ στὸν κάμπο.

Β ά ρ σ α μ ο (τό) ἔλεγαν τὸ βλίτο ἢ ἓνα εἶδος αὐτοῦ τοῦ χόρτου, πὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν σὰν φάρμακο στὸ μαγιασίλι.

Β λ α σ τ ι κ ὸ (τό) εἶναι ὁ βασιλικός, τὸ μυρωδάτο λουλούδι τῆς γλάστρας.

1. Βλ. Τοπωνύμια, σ. 36.

2. Τουρκ. αlic, ἀγριαχλαδιά. Κατὰ τὸν Μαυροχαλυβίδη 63 πρόκειται γιὰ τὴν κρᾶταιγο τὴν ὀξυάκανθα.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Πβ. Σαραντιδῆ 241 : «ὁ καρπὸς τῆς ἰδαίας ροδῆς».

4. Ἀφτιλί εἶναι σκληρὸ δέντρο μὲ γερὴ ρίζα καὶ μὲ φύλλα σὰν τοῦ πρίνου, ἀλλὰ κάπως μικρότερα καὶ χωρὶς ἀγκάθια.

5. Τουρκ. iğde, τζιτζιφιὰ καὶ çali, κλάδος.

6. Τουρκ. kanak.

7. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Βοϊόϋ γλώσσα ήταν χόρτο με τραχιά την επιφάνεια τῶν φύλλων του, πού εἶχαν σχῆμα γλώσσας. Τῶν τρωγαν, ὅταν ἦταν ἀκόμη τρυφερό. Πβ. τὴ δική μας βοϊδόγλωσσα.

Βυζι χτηνιοϋ, βυζι ἀγελάδας. Γινόταν ψηλὸ ὡς 0,25 μ. καὶ φύτευε σὲ καλλιεργημένα μέρη. Τὰ φύλλα του ἦταν πλατιά. Τὸ μαγεύευν με πλιγούρι, ἀλλὰ καὶ ὠμὸ τῶν τρωγαν, γιὰτι «ἦταν γλυκό».

Τὸ γαγγάνι ἦταν σάν ἀγκινάρα μικρὴ, ἀγκαθωτὴ, φύτευε στὰ χωράφια καὶ γινόταν ψηλὸ ὡς ἓνα μέτρο. Φύτευαν συνήθως πολλὰ μαζί. Ὑπάρχουν καὶ στὴν Ἑλλάδα ἀρκετά, φυτρώνουν κοντὰ στοὺς δρόμους, ἀλλὰ δὲν τρώγονται. Τ' ἀγκάθια τους εἶναι σκληρά, γι' αὐτὸ τὰ ξερίζωναν με μυτερά ξύλα. Ξεφλούδιζαν μόνο τὸν τρυφερὸ βλαστὸ καὶ τὸν ἔτρωγαν με ψωμί, ὅταν βρίσκονταν στὰ χωράφια. Καὶ τὸ σπόρο, πού τὸν ἔλεγαν γαγγανιοῦ τῶσφάλ', τὸν ἔτρωγαν ὅταν ἀκόμη ἦταν τρυφερός. Πολὺ τῶν τρωγαν αὐτὸ τὸ χόρτο καὶ οἱ καμήλες.

Γαλίνα¹ (ἦ). Τὸ φύλλο της εἶναι σάν τοῦ σίταριου, ἀλλὰ τὸ φυτὸ σέρνεται στὴ γῆ, δὲ σηκώνεται ψηλά. Βγαίνουν κι αὐτὲς πολλὲς μαζί στὰ χωράφια καὶ τίς ἔτρωγαν, ὠμές. Τὸ λουλούδι τους εἶναι βυσσινί, «σάν τοῦ κρίνου».

Κατεφέ² ἔλεγαν καὶ στὸ Μιστὶ τὸν κατιφέ.

Τὰ ἔγκερια³ ἦταν ἀγκαθωτὰ χόρτα με μὸβ λουλούδια. Τὰ μαγεύευν, ἀφοῦ ἔβγαζαν πρῶτα τ' ἀγκάθια τους. Τὸν τρυφερὸ βλαστὸ τους τὸν ἔκοβαν με τὸ μαχαίρι, καὶ ὅταν ὁ ὀπὸς πού ἔβγαίνε ἀπὸ τὴν τομὴ τοῦ φυτοῦ ξεραίνονταν, τὸν μάζευαν καὶ τὸν μασοῦσαν σάν μαστίχα. Τὸν ἔλεγαν μάδτικα καὶ τὸν χρησιμοποιοῦσαν καὶ στὸν πόνο τοῦ ἀφτιοῦ.

Ἡ κονία ἦταν εἶδος ἄγριου στύφνου.

Ἡ κερνικότσα⁴ ἢ κορνικότσα εἶναι σάν γλυκοπατάτα. Τὴν ἔβρισκαν συνήθως στὴν περιοχὴ τῆς Νασραδοῦ καὶ τὴν ἔτρωγαν.

Κουρλοπίστρα⁵ (ἦ) ἔλεγαν τὴ μολόχα.

Λάχανα ἔλεγαν γενικὰ τὰ φαγώσιμα χόρτα, ἀλλὰ λάχανο ἦταν καὶ χόρτο πού ἔμοιαζε με τὸ ἄγριο ραδίκι. Τὸ ἔτρωγαν ὠμὸ με ἀλάτι καὶ ψωμί, ὅταν ἀκόμη ἦταν τρυφερό, ἂν καὶ ἦταν λίγο πικρό. Ἐτρωγαν ἀκόμη καὶ τὰ τρυφερά του βλαστάρια, πού τἄλεγαν λαχαν'μύτις (ἐν. λαχαν'μύτα) μύτες, βλαστοὺς τοῦ λάχανου. Ὅταν τὰ λάχανα μέστωναν, τὰ ξερίζωναν

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. kadife.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Πρόκειται ἴσως γιὰ τὸ καλάγκαθο ἢ ὀξάγκαθο, τὸν χαμαιλέοντα τοῦ Θεόφραστου, ἢ καρλινία τὴν κομμεοφόρο.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Λ. ἰδιωμ.

καὶ στὴ ρίζα τοὺς ἔβρισκαν μάδτικα, ὅπως καὶ στὰ κεγκέρια. Τὴ μασοῦσαν, ὅπως καὶ τὴν ἄλλη ποὺ σημειώσαμε.

Λυκοῦ τσουμάτσι¹ (τό). Φύτρωνε στὰ κοντινὰ χωράφια καὶ εἶχε μακριὰ ρίζα ποὺ, ὅταν ἦταν τρυφερὴ ἀκόμη, τὴ μαγεύρουσαν πιλάφι, μὲ πλιγούρι καὶ βούτυρο. «Μπορεῖ νὰ μὴν ἔχεις ψωμί, νὰ φᾶς ἀπ' αὐτὸ μισὴ ὄκα καὶ χορταίνεις».

Τὰ μαντάρια, μανιτάρια τὰ ξεχώριζαν ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη καὶ τᾶτρωγαν.

Τὸ μπουρτσாலούκα² εἶχε φύλλα κατσαρὰ καὶ στὴ γεύση γλυκά. Φύτρωνε στὶς πλαγιὲς τοῦ Οὔτσακουλου, στὸν κάμπο δὲν ἔβρισκαν τέτοια χόρτα. Ὅταν ἀκόμη ἦταν τρυφερά, τᾶτρωγαν, βγάζοντάς τα ἀπὸ τὴ γῆ μὲ μυτερὰ ξύλα.

Ὁξινίτσα καὶ γιαϊλαϊοῦ³ ὀξινίτσα (ἡ) ἦταν εἶδος λάπαθου.⁴ Ὅταν ὄργωναν τὰ χωράφια, αὐτὲς ἦταν τρυφερὲς ἀκόμη. Τὶς ξερίζωναν μὲ τὸ ἀλέτρι, τίναζαν τὸ χῶμα ἀπὸ τὰ φύλλα τοὺς καὶ τὶς ἔτρωγαν μὲ τὸ ψωμί τοὺς, ἀλατίζοντάς τες.

Ροφανίστρα⁵ ἔλεγαν ἓνα εἶδος βρούβας, ποὺ τὴν ἔτρωγαν ὠμὴ μὲ ψωμί καὶ ἀλάτι.

Τὸ σαρατσίνι⁶ ἔβγαине πρῶτα πρῶτα στὸ Ἐδί, ἦταν σὰν τὴ ρόκα καὶ τρωγόταν ὠμὸ. Ἄπλωνε στὴ γῆ καὶ ἦταν τὸ πρῶτο χόρτο ποὺ φύτρωνε τὴν ἀνοιξη. Ἐφερναν ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ στὰ σπίτια τοὺς οἱ Μιστιῶτες, γιὰ νὰ περάσουν μερικὲς μέρες, καὶ τὰ τρώγαν ὠμά.

Ἡ ἑμάντρια⁷ ἢ τὸ ἑμάντερ ἦταν «πιὸ καλὸ κι ἀπὸ τὸ ἰσπανάχ», τὸ σπανάκι. Τὰ φύλλα τῆς ἔμοιαζαν μὲ τοῦ σπανακιοῦ. Τὴ μαγεύρουσαν, ἔβαζαν ἔπειτα καὶ γιαούρτι μέσα κ' ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ χόρτο, ὅπως καὶ λίγα ἀκόμη, τὸ ἔτρωγαν βραστό.

Τὸ σκόρδου, σκόρδο (ἄγριο) ἔμοιαζε μὲ τὰ κοινὰ σκόρδα, στὰ φύλλα καὶ στὴ μυρωδιά. Τὸ ἔτρωγαν ὠμὸ μὲ ἀλάτι. Σκορδαλιὰ δὲν ἔφτιαχναν στὸ Μιστί, τὰ σκόρδα τὰ καθάριζαν καὶ τᾶτρωγαν ὠμά μὲ τὸ ψωμί τοὺς.

Τὰ μίσοτου⁸ (τὸ) ἔλεγαν τὴν ἀντράκλα. Ἐφερναν ἀπὸ τὰ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. burçaklık.

3. Τουρκ. yayla.

4. Βλ. Διοσκορ. Ὑλ. ἰατρ. Β', ρμ' (σ. 257): «λάπαθον... τὸ μὲν ὀξυλάπαθον... μαλάσσει κοιλίαν ἐψηθὲν... τὸ δὲ σπέρμα... πρὸς σκορπίου πληγὴν».

5. Ραπανίστρες;

6. Λ. ἰδιωμ. Βλ. καὶ Μαυροχαλυβίδη 60.

7. Λ. ἰδιωμ.

8. Τουρκ. temizotu. Βλ. Λ. Οἰκονομίδη Ὁδηγὸς λαχανοκήπου (ἔκδ. Ἑλλην. Γεωργ. Ἑταιρ.) 57: σεμιζ ὄτου = γλιστρίδα ἢ χλουμίτσα.

Εικ. 66. Κοπάδι πλατύουρων προβάτων στην Άνακού.

Εικ. 67. Στο Ούτσαπουλου.

Εικ. 68. Τό κεφαλάρι της Λίμνας.

χωριά της Νίγδης και τις έκαναν τουρσί, όπως και τις τομάτες, τις πιπεριές και τα μικρά καρπούζια.

Τὰ *τερέε*¹ φύτεωναν μέσα στα νερά. Έφερναν από τη Λίμνα και τάρωγαν.

Τὸ *τουμάτσι*² και ἡ ψιλίστρα ἔμοιαζαν ἄρκετὰ μεταξύ τους. Γίνονταν ψηλὰ ὡς 0,25 μ. και τὰ φύλλα τους ἔμοιαζαν με τῆς ἄρμπαρόριζας. Τάρωγαν βραστὰ και τὰ δυὸ ἢ ὠμὰ με ψωμι και ἄλατι.

Τὸ *σιχώρι* (τὸ) ἢ τ*σιγώρι* ἦταν τὸ ἄγριο ραδίκι, τὸ κιχώριον. Τὸ ξερίζωναν και τάρωγαν ὠμὸ με ἄλατι και ψωμι τὴν ἄνοιξη, ὅταν ὄργωναν τὰ χωράφια τους.

Τὸ *τσιδέμι*³ δὲ φύτεωνε στὸν κάμπο, ἔβρισκαν πολλὰ ἀπ' αὐτὰ στὸ Οὐτσακουλου. Στὴ ρίζα τους, πὺ πήγαινε ἄρκετὰ βαθιὰ στὴ γῆ, βρῖσκαν ἕνα βολβὸ σὰν μεγάλη σκελίδα σκόρδου, γλυκό, πὺ τους ἄρεσε πολὺ. Έκαναν λοιπὸν μυτερὸ ἕνα ξύλο, τῶμπηγαν στὴ γῆ, τὸ πίεζαν με τὴν κοιλιὰ τους και ξερίζωναν ἔτσι τὰ τσιδέμια. Κάθε ἄρραβωνιασμένος ἔπρεπε νὰ κάνει δῶρο στὴν ἄρραβωνιαστικιά του, ἔκτὸς ἀπὸ τῆς δύο ρόκες, τέσσερες βοῦζες⁴, ματσάκια ἀπὸ 60 - 70 κομμάτια τσιδέμια, κι αὐτὸ ἀπαιτοῦσε ἄρκετῶν ἡμερῶν δουλειὰ στὸ βουνό. Τῶκαναν ὁμως οἱ ἄρραβωνιασμένοι, γιατί ἄλλιως ἢ ὑπόληψή τους στὸ χωριὸ ἔπεφτε.⁵

§ 260. Χόρτα ἄχρηστα ἢ γιὰ τὰ ζῶα.

Έπρεπε νὰ συγκεντρώσουν οἱ Μιστιῶτες πολλὰ χόρτα στὸ σπίτι γιὰ τὰ ζῶα τους. Ὁ χειμῶνας κρατοῦσε πολὺ, και σ' ὄλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἢ γῆ ἦταν γυμνὴ ἀπὸ χόρτα. Τὰ πρόβατα και τὰ βόδια ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ στάβλο ὅταν καλοσύνευε κάπως, ἄλλα μόνο γιὰ νὰ ξεμουδιάσουν, ὄχι γιὰ νὰ βοσκῆσουν. Έτρωγαν λοιπὸν τὰ ζῶα ἀπὸ τῆς ἀποθηκεμένες τροφῆς ὄλο τὸ χειμῶνα, ὅπως ἔτρωγαν συνήθως ἀπ' αὐτῆς και ὅταν ἐργάζονταν.

Γι' αὐτὸ κάθε σπίτι ἔπρεπε νάχει τὸ χορταριῶνα του. Έβαζαν στὴν αὐλὴ μερικῆς μεγάλης πέτρες, τοποθετοῦσαν πάνω σ' αὐτῆς χοντρά ξύλα και πάνω σ' αὐτὰ, σταυρωτὰ, ἄλλα λεπτότερα. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ «κρεβάτι» τοποθετοῦσαν τὰ χόρτα πὺ συγκέντρωναν τὴν ἄνοιξη και τὸ καλοκαίρι. Καθὼς μάλιστα ὄλο και πρόσθεταν νέα χόρτα στὴ στίβα, τὰ χαμηλότερα στρώματα βαστιόνταν δροσερὰ ἄρκετὸν καιρὸ και γι' αὐτὸ ἄρεσαν πολὺ στὰ ζῶα.

1. Τουρκ. *tere*;

2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Βλ. και λυκοῦ *τουμάτσι*.

3. Τουρκ. *ciğdem*.

4. Λ. ἰδιωμ.

5. Βλ. Γάμος, σ. 210,

Ἐκείνα ποὺ ἤξεραν οἱ Μιστιώτες μὲ τὰ ὀνόματά τους ἦταν τὰ παρακάτω :

Τὸ ἀγρώσ¹, ἡ ἄγρωσις¹ ἦταν εἶδος ἀγριάδας μὲ βαθιὲς ρίζες. Τὴν ἔβγαζαν μὲ τὸ ἀλέτρι καὶ τὴν ἔδιναν στὰ ζῶα.

Ἄριχ² (τὸ) ἔλεγαν ἄλλο εἶδος ἀγριάδας.

Τὸ ἀτζιμουχ³ ἢ ἀζιμουχ γινόταν ψηλὸ ὡς 0,70 μ. καὶ ἦταν πολὺ πικρό. Φτουροῦσε ὅμως, γιατί τέσσερα τέτοια χόρτα «ἦταν μιὰ ἀναδοτιά», ἓνα σήκωμα δηλαδή μὲ τὸ ἀναδότι. Τῶτρωγαν τὰ πρόβατα, ὅταν ἦταν τρυφερό, καὶ τ' ἀποφάγια ἢ τὰ μεστά του τὰ χρησιμοποιοῦσαν οἱ νοικοκυρὲς γιὰ προσάναμμα.

Τὸ ἀφάτσ⁴ ἦταν μαλακὸ χόρτο κ' ἔμοιαζε σὰν τὸ λαθούρι, μόνο πὼς τὰ φύλλα του ἦταν στενώτερα.

Ἄφτιλιὰ (ἡ) ἦταν ἓνα θαμνώδες φρύγανο, ποὺ εἶχε δώσει τ' ὄνομά του στὸ τοπωνύμιο Ἄφτιλιώνα. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ προσάναμμα.

Ἡ γαλαγάστρα⁵ φαινόταν μετὰ τὸν Αὐγουστο στὰ ὀργωμένα χωράφια. Εἶχε πολλὰ ἀγκάθια καὶ γι' αὐτὸ τὴν ἔτρωγαν μόνο τὰ γαϊδούρια, ὅταν ἦταν ἀκόμη τρυφερή. Ἐφερναν ἀμαξίες ἀπ' αὐτὴν στὰ σπίτια τους καὶ τὴν ἀποθήκευαν γιὰ τὸ χειμῶνα. Νὰ οἱ γαβουρντίσου⁶ μὲ τ' γαλαγάστρα, φοβέριζαν τὰ μωρά. Καὶ γιὰ κάποιον χλωμό, ἀδύνατον, ἔλεγαν : εἶναι σὰν γαλαγάστρα.

Κεκούτ⁷ (τὸ) ἦταν χόρτο ποὺ τῶτρωγαν τὰ ζῶα. Φύτρωνε στὰ χωράφια ἀλλὰ δὲν ψήλωνε.

Κεμπέ⁸ ἦταν ἓνα εἶδος χόρτου μὲ σκληρὰ ἀγκάθια.

Τὰ κέρδουβένια⁸ φύτρωναν μετὰ τὸν Αὐγουστο στὰ ὀργωμένα χωράφια καὶ εἶχαν, ὅπως καὶ ἡ γαλαγάστρα, πολλὰ ἀγκάθια. Γι' αὐτὸ μόνο τὰ γαϊδούρια τῶτρωγαν. Ἀποθήκευαν πολλὰ ἀπ' αὐτὰ στὰ σπίτια τους γιὰ τὸ χειμῶνα. Οἱ μερακλήδες καπνιστὲς τύλιγαν ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ χόρτα μ' ἓνα πανί, ἔπειτα τὸ κοπανοῦσαν, ὥσπου τὸ φυτὸ νὰ λιώσει καὶ τὸ πανί νὰ πρασινίσει. Ἄφηναν τότε τὸ πανί νὰ στεγνώσει καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν ἀντὶ φιλίλι στὰ τσακμάκια τους. Μόλις χτυποῦσαν μὲ τὴν τσακμακόπετρα

1. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 2, 64 : «ἡ δὲ ἄγρωσις βοτάνη, ἦν ἀγρίαν ἢ κοινὴ γλώσσά φησιν». Ἡ σημερινὴ ἀγριάδα.

2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Ἡ ἀφάκη ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ στὴν Τσακωνιά. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Mélanges Merlier I* (1956) 133 κέ.

5. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 62 νομίζει πὼς πρόκειται γιὰ τὸν ἐλλέβορο.

6. Τουρκ. kavurmak, καβουρντίζω.

7. Τουρκ. kekit, θυμάρι.

8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

καὶ πετιόταν μιὰ σπῖθα, τὸ πανὶ ἔπιανε φωτιά. Τὸ πανὶ αὐτὸ τῶλεγαν τώρα γάβ¹. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἄλλοι χρησιμοποιοῦσαν ξερὰ μανιτάρια, ποὺ κι αὐτὰ ἔπαιρναν ἀμέσως φωτιά.

Ἡ κολόκα² ἀπλώνει στὴ γῆ, δὲ σηκώνεται ψηλά. Ὁ καρπὸς τῆς εἶναι σὰν ξυλοκέρατο μικρὸ καὶ μέσα ἔχει τοὺς σπόρους. Τὴν ἔτρωγαν τὰ ζῶα. Ἐχει μύτη σὰν τοῦ πουλιοῦ, γι' αὐτὸ τὴν ἔλεγαν κολόκα, κλώσα. Τὰ παιδιὰ μάζευαν τοὺς σπόρους τῆς κ' ἔπαιζαν.

Κοράκα (ἡ) ἔλεγαν τὸ χαμομήλι.

Λυκοῦ κρομμύ³, κρεμμύδι τοῦ λύκου ἔλεγαν ἓνα εἶδος βολβοῦ, ποὺ δὲν τρωγόταν. Καθὼς οἱ τυφλοπόντικοι ἔσκαβαν τὴ γῆ, βγαίναν στὴν ἐπιφάνεια καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ κρεμμύδια.

Τὰ μαυράια γίνονταν ὡς 0,30 μ. ψηλά καὶ εἶχαν καλὴ μυρωδιά, ἀλλὰ ἦταν πικρὰ καὶ μόνο τὰ πρόβατα τὰτρωγαν. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ βρίσκονταν στὸν κάμπο τοῦ Ἰκονίου. Εἶχαν χοντρή ρίζα καὶ γι' αὐτὸ τὰβγαζαν μὲ τὴν τσάπα, μὲ τὰ χέρια δὲν ἔβγαίναν.

Ἡ μουλίτσα⁴ φύτρωνε συνήθως στὰ χαλάσματα τῶν παλιῶν χωριῶν ποὺ βρίσκονταν μέσα στὸν κάμπο. Τὰ φύλλα τῆς ἔμοιαζαν μὲ τοῦ κλήματος, μόνο πὼς ἦταν μικρότερα, καὶ ὁ σπόρος τῆς μὲ τοῦ λιναριοῦ. Τοὺς βλαστοὺς τῆς τοὺς ἔβαζαν στὸν ἄξονα τοῦ ἀμαξιοῦ, γιὰ νὰ μὴν «καίγεται» ἀπὸ τὴ θερμότητα ποὺ δημιουργοῦσε ἡ τριβὴ μὲ τὴν περιστροφή τῆς ρόδας.

Πισίκας νενὲ (ἡ), τῆς γάτας δυόσμο ἔλεγαν ἓνα χόρτο ποὺ φύτρωνε στοὺς δρόμους καὶ στὰ γρασίδια. Ἡ μυρωδιά του ἔμοιαζε μὲ δυόσμου. Γέμιζε ὁ τόπος ἀπ' αὐτὰ τὴν ἀνοιξη.

Ἡ ὄπλα⁵ ἢ ὄμπλα ἄπλωνε στὴ γῆ κ' ἔπιανε μιὰν ἐπιφάνεια ἑνὸς τετραγωνικοῦ μέτρου κάποτε. Φρέσκια τὴν ἔτρωγαν τὰ βόδια, ἀποθηκεμένη ὅμως τὸ χειμῶνα τὴν ἔβρισκαν νόστιμη καὶ τὰ ἄλλα ζῶα. Ὅ,τι ἔμενε ἀπ' αὐτὴ, ἡ χοντρή τῆς ρίζα καὶ τὰ μεστὰ κλωνιά, τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴ φωτιά.

Μὲ τοῦ σαρκουλάχ⁶ τὶς ρίζες ἔβαφαν τὰ σαλβάρια τοὺς καφέ. Οἱ βλαστοὶ του ἔμοιαζαν μὲ κληματοβλάσταρα.

1. Τουρκ. καν.

2. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 62 σημειώνει: Κλώκα, εἶδος χαμόμηλου.

3. Πβ. Μαυροχαλυβίδη 62.

4. Βλ. παραπάνω, σ. 469

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Τὰ σίγρια¹ ἦταν δυὸ εἰδῶν, τὰ κοινὰ σίγρια καὶ τὰ τ υ φ λ ἄ σίγρια. Ὁταν πηγαιναν στὸ Οὐτσακπουλου νὰ βοσκῆσουν τὰ βόδια τους, οἱ Μιστιῶτες μάζευαν τυφλὰ σίγρια, θάμνους φουντωτοὺς, ποὺ τὰ φύλλα τους ἦταν τόσο μικρά, ὥστε νόμιζες πὼς δὲν ὑπῆρχαν καθόλου. Εἶχαν μικρὰ μαλακὰ ἀγκάθια καὶ ξεριζώνονταν εὐκόλα. «Ἐμοιαζαν μὲ σκαντζόχοιρο τυλιγμένον κουβάρι». Οἱ βοσκοί, ποὺ ἔμεναν ἀρκετὲς μέρες στὸ βουνό, ἔκαναν μ' αὐτὰ ἓνα στρώμα, ἔστρωναν πάνω σ' αὐτὸ ἓνα σακκί ἢ ἓναν κετσὲ καὶ ξάπλωναν πάνω γιὰ νὰ περάσουν τὴ νύχτα τους. Ἄν ἔπιανε βροχή, τὸ νερὸ περνοῦσε κάτω ἀπὸ τὰ χόρτα, χωρὶς νὰ βραχοῦν οἱ ἴδιοι. Ἀπάνω τους ἔριχναν κετσέδες, ποὺ τὸ νερὸ δύσκολα τοὺς περνάει. Τὰ σίγρια αὐτὰ τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ προσάναμμα ἢ καύσιμα.

Τὰ ἄλλα, τὰ κοινὰ σίγρια φύτρωναν στὸν κάμπο. Αὐτὰ δὲν ξεριζώνονταν εὐκόλα καὶ κεντοῦσαν πολὺ. Ὁταν κάποτε τὰ ἄχυρα στὸ χωριὸ ἦταν λίγα καὶ τὰ χόρτα δὲν εἶχαν ἀκόμη μεγαλώσει στὸν κάμπο, τὸν Ἀπρίλη συνήθως, οἱ Μιστιῶτες κοπάνιζαν μερικὰ ἀπὸ τὰ σίγρια αὐτὰ καὶ τᾶδιναν τροφή στὰ βόδια τους. Δὲν ἤξεραν νὰ τὰ χαράξουν, γιὰ νὰ πάρουν τὸ πῦς², ὅταν ὁμως τ' ἄφηναν ξεριζωμένα στὸν ἥλιο, ἔσταζε ἀπὸ τὸ κορμὶ τῶν φυτῶν ἡ μαστίχα. Τὴ μάζευαν καὶ τὴ μασοῦσαν γιὰ νὰ περνοῦν τὴν ὥρα τους.

Σόρ³ (τὸ) ἦταν ἓνα πυκνόριζο χόρτο πού, ὅταν πιάνισκαν τὰ γυνιά, ἔμπλεκαν στὶς ρίζες τους τὰ ὄντια τῶν ἀλετριῶν, δυσκόλευαν τὸ ὄργωμα.

Ἡ σουγγαρίστρα ἔβγαζε στρογγυλὸ κόκκινο λουλούδι.

Τὸ σουνάρι⁴ ἦταν πλατύφυλλο, μὲ μαλακὸ χνούδι στὰ φύλλα καὶ κίτρινο λουλούδι.

Τζαδιργάνια⁵ (τὰ) ἔλεγαν τὶς τσουκνίδες.

Τὰ τσαϊριοῦ ἀγκάγια, ἀγκάθια τοῦ χωραφιοῦ εἶχαν ρίζες ποὺ ἔφταναν «ὡς ἓνα μέτρο βαθιὰ» στὴ γῆ. Τᾶτρωγαν οἱ καμήλες αὐτά. Οἱ Μιστιῶτες μάλιστα πίστευαν ὅτι τσαϊριοῦ δοῦ ἀγκάι φυτρώνει μόνον ὅπου κατουράει καμήλα.

Τσέτελε⁶ εἶναι τὸ φυτὸ ἀπ' ὅπου βγαίνει τὸ χασίς. Καβούρντιζαν τὸ σπόρο του καὶ τὸν ἔτρωγαν, καθὼς ἦταν γλυκός. Ἦταν λίγα στὸ χωριὸ αὐτὰ τὰ φυτὰ.

1. Ἡ τραγάκανθα. Πβ. Διοσκορ. Ἰλ. ἰατρ. Γ' κ' (σ. 362): «Ἐστι δὲ ἡ τραγάκανθα δάκρυον τῆς ρίζης ἀποτηθεισης ἐπισυνιστάμενον», ἢ ὁ χαμαιλέων τοῦ Θεόφραστου, τὸ κολλάγκαθο ἢ ὀξαγκάθι. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 505.

2. Τουρκ. rus. Βλ. Ἀνακὸν 77: τὸ κόμμα τῆς τραγάκανθας.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Ἡ τσιραχαίτσα¹ ἦταν ἄγριο χόρτο πού γινόταν ὡς ἓνα μέτρο ψηλὸ κ' ἔβγαζε λουλούδια κίτρινα. Πρὶν βγοῦν γιὰ τὴ συγκομιδὴ τῆς ρόβης, ὁ τελάλης τοῦ χωριοῦ φώναζε νὰ βγοῦν οἱ κάτοικοι στὸν κάμπο γιὰ νὰ μαζέψουν χόρτα γιὰ τὰ ζῶα τους, κι αὐτὰ ἦταν προπάντων τσιραχαίτσες, πού αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἦταν ἄφθονες. Ἐβγαίνουν ἀπὸ τὸ χωριὸ ὅλοι μαζί, πήγαινε καθένας στὸ χωράφι τοῦ κ' ἔφερνε μερικὲς γιὰ τὸ χειμῶνα.

Τσουτσούρ² ἦταν εἶδος φλόμου. Φοβέριζαν μ' αὐτὸν τὰ παιδιά. Βάλλουν τ' ἀπάνω στὸ βιλλί τ'νε, προυζιέτι, στὰ παντζάρια δὲ χωρεῖ, τὸ βάζουν στὸ πέος τους, (κι αὐτὸ) πρήζεται (τόσο πού) δὲ χωρεῖ στὸ βρακί.

Τὸ τσοχάν³, τὸ τσουνί τῶφερναν καὶ τὸ πουλοῦσαν στὸ Μιστι Τούρκοι γύρω χωριῶν. Ἦταν «σὰν ρίγανη» καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὸ πλύσιμο τῶν ρούχων. Μούσκευαν τὰ ρούχα καλὰ μὲ νερό, σκορποῦσαν μέσα τσοχάν, τὰ δίπλωναν καὶ τὰ χτυποῦσαν νὰ καθαρίσουν. Τὸ τσοχάν, λένε οἱ Μιστιώτισσες, ἦταν ἱανό⁴, τρελὸ χόρτο. Ὄταν τὸ κοπάνιζες καὶ τὸ ἔβαζες πάνω στὸ χέρι σου, σοῦ ἔκανε φουσκάλες. Τὸ χίλ⁵, τὸ εἰδικὸ χῶμα πού χρησιμοποιοῦσαν γιὰ πλύσιμο τ' ἄλλα χωριά, στὸ Μιστι δὲν τὸ ἤξεραν.

Φάγια⁶ τὰ μαῦρα δὲ φύτρωναν παντοῦ μέσα στὸν κάμπο. Ὄταν ἐπισήμαιναν κάπου, στὶς ρεματιὲς συνήθως, μερικὰ ἀπ' αὐτά, πήγαιναν δυὸ τρία κορίτσια συντροφιά, τὰ ξερίζωναν καὶ τῶφερναν στὸ σπίτι. Γίνονταν ψηλὰ ὡς 0,80 μ. κ' ἔκαναν μ' αὐτὰ τίς σκούπες γιὰ τὸ σκούπισμα τοῦ σπιτοῦ.

Φούγιες⁷: Φύτρωναν κι αὐτὲς τὴν ἀνοιξη στὶς ρεματιὲς κ' ἔβγαζαν κίτρινα λουλούδια. Τὶς χρησιμοποιοῦσαν κυρίως γιὰ προσάνναμμα, γιὰτὶ σὰν σκούπες δὲν ἄντεχαν. Βρίσκονται τέτοιες καὶ στὴν Ἑλλάδα.

8. Ἀπὸ τὸ τουρκ. cığağra;

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. çöven, τὸ βυζαντινὸ σμῆγμα. Βλ. Φ. Κουκουλὲ ΒΒΠ 2β, 203. Εἶναι ἡ ρίζα τοῦ φυτοῦ σαπωνόφυτον τὸ φαρμακευτικὸν (Saponaria Officinalis). Βλ. Π. Γεννάδιο Λεξ. Φυτολ. (Ἀθῆναι, 1914)859, I. Καλλέρη *Αἱ πρώται ὕλαι τῆς ὑφαντουργίας εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον* (Ἀθῆναι 1952) 153.

3. Ἀπὸ τὸ τσανός; Πβ. Φ. Κουκουλὲ *Ἐθνάθ.* 2, 180: σάννος> σαννός> σαννός> τζαννός.

4. Τουρκ. kil, ἄργιλος. Βλ. Ἀνακὸν 81.

5. Δηλ. φιλοκάλι. Φιλοκαλῶ καὶ καλλύνω ἔλεγαν οἱ Βυζαντινοί. Βλ. Φ. Κουκουλὲ ΒΒΠ 2β, 109.

6. Τουρκ. fuy, εἶδος θαμνώδους φυτοῦ. Βλ. Ἀνακὸν 83.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

Η ΠΑΝΙΔΑ

§ 261. Εισαγωγικὸ σημεῖωμα.

Τις μεγαλύτερες δυσκολίες στὴν ἐργασία μας αὐτὴ γιὰ τὸ Μιστί τις συναντήσαμε στὰ κεφ. τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Οἰκονομία τοῦ χωριοῦ, τὴν Πανίδα καὶ τὴ Χλωρίδα. Στὸ πρῶτο, ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε τὸ χτηματολόγιο ἢ ἄλλα βιβλία — ὅπως τὰ εἶχαμε γιὰ τὴν Ἄνακού —, στὰ ὁποῖα νὰ προσφύγουμε, γιὰ νὰ καταλήξουμε σὲ ἀπακριβωμένα συμπεράσματα. Καὶ τὰ ἐπόμενα δύο, γιὰτὶ ἦταν δύσκολη ἡ ταύτιση τῶν ζώων, πουλιῶν, ἐντόμων κλπ. καὶ φυτῶν, μὲ βάση πληροφορίες καὶ περιγραφές λειψές. Πέρασαν τόσα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Καππαδοκίας, ὥστε, ἐνῶ οἱ ἡλικιωμένοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔλειψαν ὀριστικά, ὅσοι νεώτεροι ζοῦν ἀκόμη ὡς σήμερα, δὲν εἶναι σὲ θέση ν' ἀπαντήσουν μὲ λεπτομερειακὲς περιγραφές στὶς σχετικὲς ἐρωτήσεις. Ἔτσι, ἡ ταύτιση τῶν εἰδῶν αὐτῶν μὲ τὰ γνωστά μας καὶ ἡ κατάληξη σὲ σωστὰ συμπεράσματα καταντοῦν πολὺ δύσκολα. Αὐτοί, ἐξάλλου, εἶναι οἱ λόγοι πού τὰ δύο τελευταῖα αὐτὰ κεφάλαια λείπουν ἀπὸ τὴν Ἄνακού. Μὲ ὅλες ὅμως τίς δυσκολίες αὐτὲς καὶ τίς ἀτέλειες, νομίσαμε πὼς ἐδῶ δὲ θὰ ἦταν περιττὸ νὰ περιλάβουμε καὶ τὰ κεφάλαια αὐτὰ στὸ βιβλίον. Καὶ οἱ λίγες ἔστω πληροφορίες πού περιέχονται σ' αὐτὰ, ἐλπίζομε πὼς θὰ βοηθήσουν κάπως τὸν ἐρευνητὴ πού τὰ θέματα αὐτὰ τὸν ἐνδιαφέρουν.

§ 262. Τὰ ζῶα.

α) Τὰ ζῶα κτλ. τοῦ σπιτιοῦ.

Γιὰ τὰ μεγάλα ζῶα — ἄλογα, γαῖδούρια, βόδια καὶ βουβάλια — μιλήσαμε στὸ κεφ. Γεωργία.

Σκυλιὰ εἶχαν πολλὰ στὸ Μιστί. Σχεδὸν κάθε σπίτι εἶχε τὸ δικό του, μερικὰ μάλιστα εἶχαν δύο καὶ τρία. Ἦταν μεγάλα, μὲ διάφορα χρώματα καὶ πολὺ ἄγρια. Ὅχι μόνο τὴ νύχτα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέρα δύσκολα ἔμπαινε ξένος στὸ χωριό. Ἀκόμη καὶ οἱ ντόπιοι καὶ οἱ γείτονες δυσκολεύονταν νὰ πᾶνε τὴ νύχτα ἀπὸ τὸ ἓνα σπίτι στὸ ἄλλο. Τὰ σκυλιὰ κλουχάριζαν τσι βλαί-

σκάν¹, γύριζαν καὶ γάβγιζαν. Τάπαιρναν στὰ χωράφια, ὅταν πήγαιναν νὰ τὰ καλλιεργήσουν, καὶ προπάντων δὲ μπορούσαν νὰ κάνουν χωρὶς αὐτὰ ὄσοι βοσκοῦσαν τὰ πρόβατα στὸ βουνὸ ἢ στὸν κάμπο. Στὸ Ἰκόνιο, ἐπειδὴ στὰ γύρω βουνὰ βρίσκονταν συχνὰ λύκοι, οἱ τσοπάνηδες περνοῦσαν γύρω στὸ λαιμὸ τῶν σκυλιῶν τοὺς ἔνα ζεντζίρ², σιδερένιο χαλκὰ μὲ γερά καρφία στὴν ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια. Ἔτσι, ἂν κάποτε μάλωναν τὰ σκυλιὰ μὲ τοὺς λύκους, αὐτοὶ δὲ μπορούσαν νὰ τὰ πνίξουν.

Τὰ μικρὰ σκυλιὰ τάλεγαν κιτίκα (ἡ)³. Ὄνόματα δὲν τοὺς ἔβαζαν, ἔλεγαν ὅμως ἀράπη, ταστιάς, τέτοια. Τὰ τάγιζαν ψωμιά, ἀποφάγια καὶ γιάλ⁴, χυλὸ μὲ ἀλεύρι. Μερικοὶ τοὺς ἔκοβαν τὴν ἄκρη τῶν ἀφτιῶν, «γιὰ ν' ἀκοῦνε καλά»⁵.

Πισίκα⁶ (ἡ) ἔλεγαν τὴ γάτα (πληθ. πίσίτσικς).

Σὲ σπίτια σὰν τὰ Μιστιώτικα, ὅπου τὰ δημητριακὰ ἦταν πολλὰ καὶ τὰ μεγάλα ὑπόγεια καὶ τὰ χαλάσματα περισσότερα, δὲν εἶναι παράξενο ὅτι καὶ ὁ πιντικός, τὸ ποντικὸ ἦταν ζῶο ποὺ ἀφθονοῦσε.

Καμηλές οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν⁷. Ἐφερνάν ὅμως συχνὰ στὸ χωριὸ τοὺς οἱ Τοῦρκοι, γιὰ νὰ μεταφέρουν μ' αὐτὲς τὸ φόρο τοῦ δημοσίου ποὺ συγκέντρωναν οἱ ἐνοικιαστῆς στὶς ἀποθήκες. Ἦταν στολισμένες μὲ κωϊώνια, κουδούνια καὶ μὲ κρεμασμένα στὸ λαιμὸ πετρούλα, κομμάτια ξύλα χρωματιστά. Τὰ παιδιὰ ἤξεραν πὼς οἱ καμήλες φοβόνταν τὸ θόρυβο ἀπὸ τοὺς τενεκέδες, καί, γιὰ νὰ παίξουν, πετοῦσαν κάποτε ἕναν, τὴν ὥρα ποὺ οἱ Τοῦρκοι τίς φόρτωναν, γονατιστῆς καθὼς ἦταν στὴ γῆ. Σηκώνονταν αὐτὲς ξαφνιασμένες, σκορποῦσαν, καὶ τὰ παιδιὰ διασκέδαζαν. Καμπηλιοῦ τζέρ⁸, σηκῶτι καμήλας ἔλεγαν τοὺς δειλοὺς. Δὲν ξεχνοῦσαν⁹ εὐκόλα τὰ πειράγματα οἱ καμήλες, γι' αὐτὸ, ὅταν ἔβλεπαν κοντὰ τοὺς παιδιὰ, τὰ φοβέριζαν μὲ κουνήματα τοῦ κεφαλιοῦ τους.

Τὶς μικρὲς πράσινες σαῦρες, 0,15 - 0,25 μ. μᾶκρος, τίς ἔλεγαν κερτισέν ἢ χιαρτισέν. Τὰ ἔλιμπε, εἶδος σαύρας κι αὐτά, εἶχαν μακριὰ οὐρὰ καὶ ἦταν λεπτότερα ἀπὸ τὰ κερτισέν. Στὸ Τσαρικλί ἔπιαναν τὰ σαμιαμί-

1. Ἐνεστ. βλάζου, γαβγίζω.

2. Τουρκ. zencir.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Στὴν Τσακωνιά αὐτὸ τὸ κάνουν «γιὰ νὰ γίνονται τὰ σκυλιὰ κακά», σκληρά.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Βλ. παραπάνω, σ. 126.

8. Τουρκ. ciğer.

9. Πβ. Μ. Γλυκᾶ I, 93 : «Τὸ δὲ τῶν καμήλων μνησικακὸν καὶ βαρῶμηνι διαρκῆς πρὸς ὄργην πὼς ἂν τις εἶποι».

θια στὰ χέρια τους καὶ τοὺς ἔλεγαν : Φίλα τὸ χέρι μου καὶ νὰ σ' ἀφήσω. Καὶ τ'ἄφηναν νὰ φύγουν.

Καὶ ἀράχνες εἶχαν στὰ σπίτια. Τίς ἔλεγαν *μοῦντζες* (ἢ *μούντζα*)¹. *Μούγια* ἔλεγαν τὴν κοινὴ μύγα. Αὐτὴ ποὺ γεννοῦσε στὸ κρέας τ' ἀβγά της, ἦταν μέγα ἢ πράσινου μούγια, μεγάλη μύγα, κι αὐτὴ ποὺ ζεῖ στὰ κορμιὰ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν βοδιῶν ἦταν ἀλογοῦ μούγια ἢ βοιοῦ μούγια. Ἔλεγαν ἀκόμη *σκυλιοῦ μούγια*.

Σημειώσαμε καὶ ἄλλοῦ, ὅτι ἡ τήρηση καθαριότητος στὸ χωριό, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν στὸν ἴδιο χῶρο μὲ τὰ ζῶα, ἦταν πράγμα πολὺ δύσκολο. Ἄν μάλιστα προσθέσουμε πὼς καὶ τὰ σπίτια καὶ οἱ ἀσχολίες τῶν Μιστιωτῶν δὲν προσφέρονταν καθόλου γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ καὶ πὼς ὁ καιρὸς ποὺ μπορούσαν νὰ διαθέσουν γιὰ καθαριότητα οἱ ἄνθρωποι δὲν ἦταν ποτὲ ἀρκετός, θὰ καταλάβουμε γιὰ τὴν ψύλλ' καὶ τὰ φτερίρια ἦταν πάντοτε ἄφθονα.

Ἔλεγαν (τὸ) *φτερί* (πληθ. τὰ φτερίρια) τὴν ψείρα, *κονί* (πληθ. *κονίια*) τὸ ἀβγὸ τῆς ψείρας, *γιαφσάκος*² ἢ *γιαψάχος* (ὁ) τὴ μικρὴ ψείρα, *ψύλλου* (ὄν. *ψύλλου*) τὸν ψύλλο. *Κονιάρ'* ἦταν αὐτὸς ποὺ εἶχε κόνιδες στὸ σῶμα του, *φτεριάρ'* ὁ ψειριάρης. Οἱ *γιαγιάδες* ἔπαιρναν τὰ μικρὰ παιδιὰ στὰ γόνατά τους καὶ μὲ τὰ νύχια τῶν μεγάλων *δαχτύλων* τους ἔσπαζαν τίς ψείρες καὶ τίς κόνιδες ποὺ τὰ ἐνοχλοῦσαν.

Τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ψύλλων ἀνάγκαζε τοὺς Μιστιῶτες, ὅπως σημειώσαμε καὶ ἄλλοῦ, νὰ κοιμοῦνται στὸ στρῶμα γυμνοί, χειμῶνα καλοκαίρι. Γιὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐνόχληση, βουτοῦσαν ἀκόμη τὰ ροῦχα τους σὲ βραστὸ νερὸ καὶ χτένιζαν τὰ κεφάλια τους, χωρὶς, ὥστόσο, ν' ἀπαλλάσσονται μόνιμα ἀπὸ τὴν ἐνόχληση.

*Μπιζελέκος*³ ἦταν ὁ οἴστρος. Ὄταν τρυποῦσε τὸ σῶμα τῶν βοδιῶν, μὲ τὰ *σίχιρα* δὲ μπορ'ὰ τὰ κρατήσεις, οὔτε μὲ τὰ σίδηρα δὲ μπορούσες νὰ τὰ κρατήσεις, τόσο πολὺ τὰ ἐνοχλοῦσε. Πείραζε τὰ ζῶα τὸ καλοκαίρι στὴ βοσκή, στὴ δουλειὰ ἢ στὸ δρόμο.

*Κανάρ*⁴ (τὸ) ἔλεγαν τὸ κουνούπι. Ἐδάκιν *δου δού κανάρ*, τὸν δάγκασε τὸ κουνούπι. Δὲν εἶχαν ὅμως στὸ Μιστι *κουνούπια*, πολλὰ ἦταν στὸ *Τσαρικλί*.

Μουρμούτσα (ἐν. τὸ *μουρμούτσ'*), *μυρμήγκια* εἶχαν καὶ στὰ σπίτια καὶ στὰ χωράφια. Στὰ σπίτια τοὺς ἔτρωγαν τὸ ψωμί καὶ τ' ἄλλα τρόφιμα, στὰ χωράφια τοὺς κουβαλοῦσαν τὸ γέννημα στὶς φωλιές τους. Γι' αὐτὸ καὶ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. *yafsak*.

3. Τουρκ. *büvelek*. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 59 ἐρμηνεύει : τάβανος. Συνήθως ὅμως τάβανο ἐννοοῦμε ἔντομο ποὺ ζεῖ σὲ σάπια ξύλα ἢ σὲ κούφιους κορμούς δέντρων.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

οί Μιστιώτες ἔβραζαν νερό καί τῶχυναν στή φωλιά τῶν μυρμηγκιῶν, γιά νά τά σκοτώσουν.

Στό Τσαρικόλι ὁμως πολλοί δέν τά κυνηγοῦσαν, ἔλεγαν πὼς τά μυρμηγκία εἶχαν γλιτώσει ἄνθρωπο. Ἐνα παλικάρι φτωχό, ἤθελε νά πάρει γυναίκα τὴν κόρη τοῦ βασιλιᾶ. Τὸ ὀρμήνευε ἡ μάνα του νά βγάλει ἀπὸ τὸ μυαλό του αὐτὴ τὴν ἰδέα, ἀλλὰ ἐκεῖνο δέν ἤθελε τίποτα ν' ἀκούσει. Πῆρε λοιπὸν τὴν ἀπόφαση καὶ πῆγε στὸ βασιλιά. Τότε τοῦ λέει αὐτός:—Αὐτὰ τὰ τσουβάλια μὲ τὸ σιτάρι ποὺ ἔχουν καὶ χῶματα μέσα, ἂν τὰ καθαρίσεις σὲ τρεῖς μέρες, θά σοῦ δώσω τὴν κόρη μου. Καὶ τὸ παλικάρι φώναξε τὰ μουρμούτσα καὶ τοῦ καθάρισαν τὸ σιτάρι.—Πράβο, λέει ὁ βασιλιάς, νά σὲ δώσω τὴν κόρη μου. Καὶ τοῦ τὴν ἔδωσε¹.

Γιὰ τὰ πρόβατα καὶ τὰ κατσίκια μιλοῦμε ἐκτενέστερα στὸ κεφ. Κτηνοτροφία.

β) Τὰ ζῶα τῆς ὑπαίθρου.

Οἱ ἀλεβῦτσες ἢ ἀλεπουτσες, οἱ ἀλεπουδες ἔφταναν κάποτε ὡς τ' ἀκρινὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Ἐν ἡ νοικοκυρὰ ξεχνοῦσε νά γαπαῖσ² λουμέσας³ δοῦ τυρπί, νά κλείσει τὴν τρύπα τοῦ κοτετσιοῦ, ἔμπαιναν μέσα κ' ἐπνιγαν τὶς κότες. Περισσότερες ἦταν οἱ ἀλεπουδες στὸ Τσαρικόλι, γιὰτι μπορούσαν νά κρυφτοῦν στὶς σπηλιές. Τὶς κυνηγοῦσαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριά.

Δύτσ' (ἐν. λύκους) βρίσκονταν στὰ γύρω βουνά, ἀλλὰ τὸ χειμῶνα κατέβαιναν καὶ στὸν κάμπο. Γι' αὐτὸ οἱ Μιστιώτες αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δέν πῆγαιναν χωρὶς συντροφιά στὰ γύρω χωριά, προπάντων ὅταν ὁ κάμπος ἦταν χιονισμένος. Ἐκανε ζημιὰ ὁ λύκος στὰ πρόβατα, ὅταν τᾶβρισκε ἀφύλαχτα. Περισσότεροι λύκοι πλησίαζαν στὸ Τσαρικόλι, ὅπου ὑπῆρχαν βράχια καὶ ρεματιές. Ὅταν ἔβλεπες λύκο, λένε οἱ Τσαρικόλιῶτες, πιανόταν ἡ γλώσσα σου ἀπὸ τὸ φόβο καὶ δὲ μπορούσες νά μιλήσεις⁴. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν τᾶζιά⁵,

1. Τὸ σύντομο αὐτὸ παραμῦθι μᾶς θυμίζει, στὸ μέρος τὸ σχετικὸ μὲ τὴ βασιλοπούλα καὶ τὰ μυρμηγκία, τὸ παραμῦθι τοῦ Ἑρωτα καὶ τῆς ψυχῆς, ποὺ ἀναφέρεται στὶς «Μεταμορφώσεις» τοῦ Ἀπουληίου (2ος αἰ. μ.Χ.). Βλ. Γ. Α. Μέγα, Τὸ παραμῦθι τοῦ Ἑρωτος καὶ τῆς ψυχῆς εἰς τὴν νεοελληνικὴν παράδοσιν, *Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν* 45 (1970). 64-75.

2. Τουρκ. karatmak.

3. Τουρκ. kumas.

4. Ἡ ἴδια ἀντίληψη καὶ στὴν Τσακωνιά. Ὁ λύκος εἶναι τὸ σπουδαιότερο ἀγρίμι στὰ μέρη αὐτά, καὶ ὁ φόβος γι' αὐτὸν εἶναι δικαιολογημένος. Κατὰ τὸν Δ. Πετρόπουλο, *Εἰδύλλ.* 70, ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς σὲ παλαιῆς μαγικολατρευτικῆς τοτεμικῆς δοξασίας.

5. Τουρκ. tazi.

κυνηγετικά σκυλιά, και μ' αὐτὰ κυνηγοῦσαν τοὺς λύκους και τις ἀλεπούδες.

Και τὰ λαγόζια (έν. λαγός) στὸν κάμπο ἦταν λίγα, γιατί δὲν ἔβρισκαν μέρος νὰ κρυφτοῦν, «ἦταν ἀλώνι ὁ κάμπος», οἱ πόρσοὺκ ὅμως, οἱ ἄσβοι κρύβονταν μέσα στὴ γῆ, ὅπως και ὁ κῶσοῦς, ὁ τυφλοπόντικας. Τὸν τσίλάγκαρα¹, τὸ σκαντζόχοιρο μερικοὶ τὸν ἔγδερναν κ' ἔτρωγαν τὸ κρέας του. Δὲν ἔτρωγαν ὅμως τὸ κρέας ἀπὸ τις χελῶνες, ποὺ κι αὐτὲς ἦταν λίγες στὸν κάμπο.

Τὰ μεγάλα ποντίκια τῶν χωραφιῶν, μὲ τὴ μεγάλη οὐρά, τοὺς ἀρουραίους, τοὺς ἔλεγαν διγκιλχὸπ ἢ τζιγκιλχόπ². Ἦταν μεγαλύτερα ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ και πήγαιναν πηδηχτά. Τάβλεπαν συνήθως ὅταν ἔβρεχε. Ἔκαναν ζημιὰ στὰ σιτάρια, «ἀλλὰ ποῦ νὰ τὰ βρεῖς νὰ τὰ σκοτώσεις».

Ὁ σανξάρους³, τὸ κουνάβι ἦταν σπάνιο ζῶο μέσα στὸν κάμπο. Γιὰ τὸ γιανούς⁴, τὴν ὕαινα ἔλεγαν πὼς ξέθαβε τοὺς πεθαμένους και τοὺς ἔτρωγε. Πολλοὶ ἔλεγαν πὼς εἶχαν ἰδεῖ γιανούς στὸ Σαράι δ' Οὐρένια⁵.

Πίστευαν πὼς ἡ νυφίτσα — τὸ γκελιντζίκ — γεννιέται ἀπὸ ποντίκια: «Ἄν γεννήσει τὸ ποντίκι 100 μικρά, τὰ 99 εἶναι ποντίκια και τὸ ἕνα νυφίτσα».

Τὰ βατράχια τῆς στεριᾶς ποὺ ἔβρισκαν στὸν κάμπο τὰ ἔλεγαν μπαρτλάτσικς⁶ (έν. μπαρτλάκα) ἢ πατλάκα ἢ παρτλάκα, ὅπως και τοῦ νεροῦ. Ἐπῆρχαν ἀρκετὰ στὰ νερὰ ποὺ λίμναζαν στὸ Κορκουγιού, στὸ Γιαρτμοῦς και ἄλλοῦ.

Ὅταν οἱ Μιστιῶτες καλλιεργοῦσαν καλὰ τὸν κάμπο, τὰ φίγια ἢ φίγια (έν. φίγι) ἦταν πολὺ λίγα, γιατί ὁ τόπος σκαβόταν συχνὰ και δὲ μποροῦσαν νὰ κρυφτοῦν. Ἀργότερα λένε πὼς τὰ φίδια πλήθουναν, γιατί οἱ ἄνθρωποι ἔμειναν λίγοι και δὲν καλλιεργοῦσαν τὸν τόπο. Δὲ θυμᾶται κανεὶς νὰ δάγκασε φίδι ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἤξεραν ὅτι τὰ ψελίτσικα φίγια λέπρα ντι, τὰ λεπτὰ φίδια εἶναι κακά, ἐπικίνδυνα.

Φούσκαρα (ἡ) εἶναι τὸ σαλιγκάρι. Τὰ μάζευαν στὸν κάμπο και τὰ μαγεῖρευαν. Ἐφερναν ὅμως και οἱ Τοῦρκοι στὸ χωριὸ και πουλοῦσαν. Τζιμπλάια⁷ φούσκαρα ἦταν ὁ γυμοσάλιαγκας.

Στὸ Ἐδί φάνηκαν κατὰ τὸν Πρῶτο Πόλεμο πολλὰ ἔλαγκί⁸, ποὺ

1. σκλη > σκυλάγκαθα;

2. Λεξ. ὀνοματοποιημένη.

3. Τουρκ. sansar.

4. Ἀπὸ τὸ ἑλλ. ὕαινα;

5. Βλ. τὸ κεφ. Τοπωνύμια, σ. 32.

6. Ἀπὸ τὸ βατράχα.

7. Τουρκ. ciplak.

8. Πρόκειται γιὰ τὰ θηλαστικά ποὺ ἀναφέρει ὁ Schweinitz 113 (τὰ kelendschi, τὰ ποντίκια χωρὶς οὐρά, τὰ semdrennmaus, psammonys olesus), ὅτι ἦταν ἀφθονα στὸν κάμπο.

ρήμαζαν τὰ χωράφια. Ἦταν σὰν ποντίκια χωρὶς οὐρὰ καὶ στέκονταν ὄρθια. Στὸ Μιστί δμως δὲ μπορούσαν νὰ μείνουν, γιατί κάτω ἀπὸ τὸ λίγο χῶμα τοῦ κάμπου ἦταν πέτρα, πού ἦταν δύσκολο νὰ τὴ σκάψουν, γιὰ νὰ κάνουν τὴ φωλιά τους.

Ὁ κλάντζαρους, κάρθαρως, μάζευε τὶς κοπριές, τὶς ἔκανε σὰν βόλους καὶ τὶς κυλοῦσε στὴ φωλιά του.

Γκενέζ¹ (τὸ) ἔλεγαν τὸ τσιμπούρι πὺ κολλάει στὰ πρόβατα καὶ ζεῖ μὲ τὸ αἷμα τους². Τῶλεγαν καὶ *d a ş a k o p a r a n*³, δηλαδή: ἀπὸ τ' ἀρχίδια δύσκολα βγαίνουν, γιατί δύσκολα τὰ ξεκολλοῦσαν ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου εἶχαν κολλήσει.

Μῦχρὰ⁴ (τὸ) ἔλεγαν τὸ γιόθο, πὺ μεγάλωνε κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα τῶν βοδιῶν καὶ τῶν μοσχαραῶν.

Γιαψούς (ὁ, πληθ. γιαψούδια) — προάτ' γιαψούς⁵, τῶν προβάτων γ. — ἔλεγαν τὸ μικρὸ παράσιτο πὺ ζεῖ στὰ κορμιά τῶν κατσικιῶν καὶ μοιάζει μὲ τὸ τσιμπούρι, ἀλλὰ δὲ στέκεται κολλημένο σ' ἓνα μέρος, οὔτε ἔχει μεγάλη κοιλιά, τὴ γιδόσειρα, ὅπως λέγεται συνήθως.

Εἶχαν στὸν κάμπο καὶ σκορπιούς, πὺ χώνονταν μέσα στὶς πέτρες. Τθέντ'σιν δου σκορπιός ἔλεγαν κ' ἔβαζαν πάνω λάσπη γιὰ νὰ περάσει ὁ πόνος.

Τσακιρτσάν⁶ (τὸ) ἔλεγαν τὴν ἀκρίδα. Στὰ 1915 - 16 ἔπесе στὸ χωριὸ πολλὴ ἀκρίδα. Οἱ χοτζάδες, λένε οἱ πληροφορητές, εἶχαν κάτι γυμνασμένα πουλιὰ πὺ σκότωναν τὶς ἀκρίδες χωρὶς νὰ τὶς τρῶνε. «Ἐβαζαν οἱ Χριστιανοὶ νερὸ στὰ καζάνια, καὶ τὰ πουλιὰ αὐτὰ ἔπλεναν μέσα τὶς μύτες τους». Ἄλλοι τὶς ἔσπρωχναν νὰ πέσουν σὲ ἀχρηστεμένα πηγάδια γιὰ νὰ χαθοῦν. Ἦταν τόσο πολλές, πὺ «ὁ οὐρανὸς δὲ φαινόταν, ὅταν πετοῦσαν. Ἐφαγαν τὰ δέντρα, τὰ κρεμμύδια ὡς μέσα στὸ χῶμα, καὶ τ' ἀμπέλια, πὺ ἔκαναν 2 - 3 χρόνια ἔπειτα, ὥσπου νὰ ξαναφυλλώσουν».

Τὴ σφήκα τὴν ἔλεγαν ἄγρια μέλισσα.

Σκουλούτσα (τά), σκουλήκια [ἔβρισκαν πολλὰ καὶ στὶς κοπριές καὶ στὰ χῶματα. Μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ἐννοοῦσαν καὶ τὶς κάμπιες.

Ψαλίστρα (ἡ) ἔλεγαν τὴ σαρανταποδαρούσα. Τὸ δάγκαμά της ἔφερνε πόνος.

Πεταλούγκα ἢ ἔλεγαν τὴν πεταλούδα καὶ τσιτσιρίξα (ἡ) τὸν τζίτζικα. Βρίσκονταν πολλοὶ μέσα στὰ χόρτα.

1. Τουρκ. *kene*.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 363.

3. Τουρκ. *taşak korpmak*.

4. Τουρκ. *mühre*.

5. Τουρκ. *yapsı*.

6. Τουρκ. *çekirge*.

§ 263. Τὰ πουλιά.

Ἔλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ἔτρεφαν ὀρνί(χ)ια (έν. τὸ ὀρνί(χ'), κότες. Ἦταν ἄσπρα, μαῦρα, χλωρά, ἀλχ'νά, κόκκινα. Κολόκα¹ ἔλεγαν τὴν κλώσα, κολόκας τὸ πουλὶ τὸ μικρὸ κοτόπουλο, πουλαί ἢ ὀρνιχιοῦ πουλὶ τὸ μεγάλο. Κολόκα κάτ' στ' ἀβγά, βγάλλ' πουλιά, ἢ κλώσα κάθεται στ' ἀβγά, βγάζει πουλιά. Τὸ ὀρνίχ' πιάν' μέση τ' ὀβγοσές, ἢ κότα πιάνει μέσα της ὀβγοσές. Ὀβγοσά (ἢ) ἔλεγαν τὰ ἀβγά ποὺ μεγάλωναν μέσα στὸ σῶμα τῆς κότας, πρὶν τὰ γεννήσει.

Κοβίστρες² ἔλεγαν τὰ κλούβια ἀβγά. Τὸ ἀβγὸ εἶχε ὀβγοῦ δού σέλφου, τὸ τσόφλι, ὀβγοῦ κορόκα ἢ μέσ'νοῦ ἢ d' ἀλχ'νό, τὸν κροκὸ ἢ τὸ μέσα ἢ τὸ κόκκινο, ὀβγοῦ τ' ἀσπράδα, τὸ ἄσπρο. Κερκέλια³ ἦταν τὰ σκουλαρίκια τῆς κότας, ἀλλὰ καὶ ὁ κοκονός, ὁ πετεινός εἶχε τὰ κερκέλια ἢ τὶς ἕερκλίτσες, «τὰ γένια του», καὶ πάνω στὸ κεφάλι τὸ φιλάμπουρου⁴, τὸ λειρί. Σὲ μερικοὺς πετεινοὺς δού φιλάμπουρου τ' βγάιν' ἓνα νουντζά, τὸ λειρί τους ζυγίζει μιὰν οὐγγιά, εἶναι μεγάλο. Ἄλλοι ἔλεγαν τ' ἀπάν' δού φιλάμπουρου τῶι κάτ' δού φιλάμπουρου.

Ἔλα τ' ἄγρια πουλιά, ἰδιαίτερα οἱ σπουργίτες, ἦταν χεγοῦ πουλιά, πουλιά τοῦ Θεοῦ.

Οἱ τσίνες⁵, τὰ σπουργίτια ἦταν ἄφθονα στὸ Μιστί. Στὰ χαλάσματα καὶ στὶς φυράδες τῶν τοίχων τῶν σπιτιῶν ἔβρισκαν μέρος νὰ φτιάξουν τὶς φωλιές τους, καὶ στὶς αὐλές καὶ στὸν κάμπο ἢ τροφή δὲν τοὺς ἔλειπε. Κάποτε τὰ παιδιά τὰ σκότωναν καὶ τᾶτρωγαν, συνήθως ὅμως δὲν τὰ πείραζαν. Τὰ ἔλεγαν καὶ σπιτιοῦ πουλιά.

Τὶς μπιρτζιρτζίνες⁶ ὅμως, ποὺ ἔμοιαζαν μὲ χελιδόνια, δὲν τὶς ἔτρωγαν. Ἦταν ἀπ' αὐτὲς ἀρκετὲς στὸ χωριό. Ἔκαναν τὶς φωλιές τους στὰ σπίτια.

Τὶς γέρασες⁷ (έν. γέρασα), τὶς νυχτερίδες, ποὺ ἦταν ἄφθονες μέσα στὰ χαλάσματα, τὰ παιδιά τὶς χτυποῦσαν κάποτε.

Οἱ καρμπακάρες⁸ ἦταν πουλιὰ μεγαλύτερα κάπως ἀπὸ τὰ σπουργίτια. Τὶς σκότωναν τὰ παιδιά καὶ τὶς ἔτρωγαν.

1. Λεξ. ἰδιωμ. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 59 ἐρμηνεύει : σπουργίτης.

2. Κλουβίστρες;

3. Ἀπὸ τὸ κρικέλια;

4. Τὸ μεσν. φλάμπουρο <λατιν. flammulum, σημαία.

5. Τουρκ. çip. Βλ. Ἀνακὸν 338, ὅπου ἢ λ. σημαίνει σπουργίτης.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Τουρκ. yagasa.

8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Τοὺς τσαλαπετεινοὺς τοὺς ἔλεγαν *πουπουίτσα*¹ ἢ *βουβουίτσα*. Ὅταν φαίνονταν στὸν κάμπο, ἐρχόταν μαζί καὶ ἡ ἄνοιξη. Ἡ παράδοση λέει πὺς κάποτε, ὅταν κελάδησε νωρίς ἡ πουπουίτσα, ἕνας Τοῦρκος γελάστηκε, πήρε τὰ πρόβατά του καὶ βγήκε στὸ βουνό. Ἦρθε ὅμως ἀργότερα μεγάλη κακοκαιρία καὶ τὰ πρόβατα ψόφησαν.—Θὰ πάω νὰ βρῶ τὴν πουπουίτσα, εἶπε ὁ Τοῦρκος, νὰ τὴ σκοτώσω! Δὲν πρόλαβε ὅμως, γιατί κι αὐτὴ εἶχε ψοφήσει ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ ὄδι Τοῦρκους εἶπιν. — Ἐέης, τσουβλάντ' σις², χάλασις δοῦ μὸν δοῦ σπίτ', χάλασις τσὶ τοῦ σὸν δοῦ σπίτ', τότε ὁ Τοῦρκος εἶπε.—Βγήκες, κελάδησες, χάλασες τὸ δικό μου σπίτι, χάλασες καὶ τὸ δικό σου σπίτι.

ἴσια μὲ τὸν τσαλαπετεινὸ στὸ μέγεθος ἦταν καὶ ἡ *γιαῖλαφούρα*³, ἕνα πουλι πού στὸ κάτω μέρος τοῦ μακριοῦ λαιμοῦ του ἦταν μαῦρο. Γεννοῦσε 3-4 ἄβγά. Γιὰ ἕνα εὐκίνητο, ἐλαφρὸ καὶ λεπτὸ κορίτσι ἔλεγαν : σὰ *γιαῖλαφούρα κορίτσ'*.

Τὸ μεγάλο γεράκι *τῶλεγαν γαραγούτς*⁴ καὶ τὸ μικρὸ *χέλχατζα*⁵. Σαχίν ἔλεγαν⁶ τὸ κοινὸ γεράκι. Λένε μερικοὶ πὺς οἱ Τοῦρκοι τὰ ἐξημέρωναν καὶ κυνηγοῦσαν μ' αὐτὰ ἄλλα πουλιά⁷.

Ἄρκετὰ ἦταν στὸ χωριὸ τὰ *κουκουβάγια*, οἱ κουκουβάγιες. Κρύβονταν τὴν ἡμέρα στὰ χαλάσματα κ' ἐβγαίνουν γιὰ τροφή τὴ νύχτα. Τὸ εἶχαν ὅμως οἱ ἄνθρωποι σὲ κακὸ νὰ λαλήσει κουκουβάγια πάνω στὸ σπίτι. Οἱ Τοῦρκοι μάλιστα εἶχαν κατάρρα : «στὸ σπίτι σου νὰ φωνάζουν κουκουβάγιες⁸», δηλαδή ὅλοι τοῦ σπιτιοῦ νὰ πεθάνουν. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Μιστιῶτες τίς κυνηγοῦσαν.

Ὁ Σολομώντας, λέει ἡ παράδοση, ἐπρόκειτο νὰ πάρει γυναίκα τὸ κορίτσι τοῦ Φαραῶ καὶ κάλεσε στὸ γάμο του, μαζί μὲ ἄλλα πουλιά, καὶ τὴν κουκουβάγια. Τὴν κάλεσε πρώτη φορά, δευτέρη, τὴν τρίτη ἦρθε.—Γιατὶ δὲν ἦρτες;—Γιατὶ Ἐεὸς εἶπιν ἀπ' τοῦ Φαραῶ κορίτσ' μὴ πάρεις, τσ' ἰσὺ πῆρις.—Γιατὶ δὲν ἦρθες; —Γιατὶ ὁ Θεὸς εἶπε νὰ μὴν πάρεις κορίτσι ἀπὸ τὸ Φαραῶ, κ' ἐσὺ πῆρες.—Γιατὶ, βρὲ χοντροκέφαλη, δὲν ἦρθες; ξαναρώτησε ὁ Φαραῶ.—Χοντρὸ εἶναι τὸ κεφάλι μου, ἀλλὰ γεμάτο μυαλά, ἀπάντησε αὐτὴ.—Γιατὶ δὲν ἦρθες, βρέ, μὲ τὰ μεγάλα μάτια; — Μεγάλα τὰ μάτια μου, ἀλλὰ βλέπω

1. Λ. ὀνοματοποιημένη.

2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. *karakuz*.

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

6. Τουρκ. *şahin*.

7. Ἡ πληροφορία φαίνεται σὰν ἀνάμνηση παλιότερης ἐποχῆς. Πβ. τοὺς γερακάρηδες.

8. Ἡ κατάρρα ὑπάρχει καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ τούρκικη φράση εἶναι : *evide baycus ötsün*.

ὄλον τὸν κόσμον. —Καὶ γιὰτὶ χάλασες τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ γιὰ ἓνα κορίτσι; Νὰ πᾶς στὰ χαλασμένα τὰ χωριά ποὺ δὲ βρίσκεται ἄνθρωπος, ἐκεῖ, στὰ οὐρένια¹. Γι' αὐτό, ὅταν ἔρθει κουκουβάγια καὶ καθήσει πάνω σὲ σπίτι, λένε, θὰ τὸ κάνει βερενέ². Ὅταν τὴν ἔβλεπαν, τῆς πετοῦσαν τρία κρεμμύδια ἀπὸ πίσω τῆς «καὶ ἄλλοτε δὲν ξαναρχόταν».

Παραλλαγὴ τῆς παράδοσης λέει: Ὁ Σολομώντας εἶχε γάμο καὶ κάλεσε ὅλα τὰ πουλιὰ καὶ ὅλα πῆγαν στὴν ὥρα τους. Μόνο ἡ κουκουβάγια ἄργησε νὰ πάει. —Γιὰτὶ ἄργησες; τὴ ρώτησε ὁ Σολομώντας. —Γιὰτὶ ἔχασα τὸ δρόμο, λέει αὐτή. Δὲν εἶπε τίποτα ὁ Σολομώντας, ἀλλὰ ἡ κουκουβάγια τοῦ λέει σὲ λίγο. —Ἄργησα, εἰδωλολάτρη, γιὰτὶ πῆρες γυναίκα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

Βρίσκονταν στὸν κάμπο καὶ μερικὲς *καρκαξες* κ' ἔτρωγαν τὸ σπόρο ποὺ ἔριχναν οἱ γεωργοὶ στὰ χωράφια τους, ἔκαναν ζημιὰ.

Τὰ *χατζηλελέκια*³, τοὺς πελαργούς, δὲν τοὺς πείραζαν. Κατέβαιναν τὸ καλοκαίρι στὰ χωράφια κ' ἔβοσκαν, ἔρχονταν στὸ Τσαϊρι, ὅταν εἶχε νερό, καὶ καταβρόχιζαν τὰ βατράχια ποὺ πλήθαιναν στὰ λιμνασμένα νερά. Στὸ Μιστί δὲν ὑπῆρχε κατάλληλο μέρος γιὰ νὰ φτιάξουν τίς φωλιές τους, στὴ Ναστραδό ὅμως εἶχαν μεγάλες λεῦκες κ' ἐκεῖ ἔβλεpes πολλὲς φωλιές λελεκιῶν. Ἐκαναν φωλιές καὶ στὸ Τσαρικλί. Ἐφευγαν κατὰ τὸν Αὐγουστο.

Τὸ *βαγάρτλαγα*⁴ ἔχει τὸ μέγεθος περιστεριοῦ, ἀλλὰ εἶναι σκοῦρο καὶ μοιάζει περισσότερο μὲ τὴν πέρδικα. Ἐκανε τὴ φωλιά του στὰ χόρτα, μέσα στὸν κάμπο καὶ γεννοῦσε 3-4 σκοῦρα ἀβγά. Ὅταν τὸβρισκαν, ἔβαζαν τὸ δίχτυ, τὸπιαναν καὶ τὸψηναν.

Καὶ τὸ *χορτσαλούκα* ἢ *χορτσαλάχους* (ὁ), μεγαλύτερο ἀπὸ σπουργίτη —σὺν τοῦ *πεστέρ*, σὰν τὸ περιστέρι, λένε μερικοὶ —, ἔκανε τὴ φωλιά του μέσα στὰ χόρτα, τὴν ἔβρισκαν ὅμως, ἔστηναν τὰ παιδιὰ τὸ δίχτυ κ' ἐπιαναν τὰ πουλιὰ. Ἦβρα ἓνα *χορτσαλούκα* φωλιά, ἔχεις ἀργόια νὰ τὸ πιάσουμε; Γεννοῦσε 3-4 ἀβγά.

Κεκλίτσ' (τὸ)⁵ εἶναι ἡ πέρδικα. Λίγες ὑπῆρχαν στὸν κάμπο, γιὰτὶ δὲν ἔβρισκαν ποῦ νὰ κρυφτοῦν.

Ἄρκετὰ σπίτια στὸ χωριὸ ἔτρεφαν *πεςτέρια*, περιστέρια, ποὺ τὰ μικρά τους τᾶλεγαν *γιαβρούια*⁶. Τὰ παιδιὰ τᾶπιαναν κάποτε μὲ θηλιές καὶ τᾶτρωγαν, καὶ τότε ἄρχιζαν τὰ μαλώματα μὲ τοὺς ἰδιοχτῆτες τῶν περιστεριῶν. Στὸ Τσαρικλί ἦταν κακὸ νὰ κόψεις, νὰ σφάζεις περιστέρι. Τὸ περιστέρι

1. Τουρκ. ögen, ἐρείπιο.

2. Τουρκ. virane, ἐρείπιο.

3. Τουρκ. hacileylek.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 59 σημειώνει: *μαγιρτλάχα*.

5. Τουρκ. keklik.

6. Τουρκ. yavru.

λέει: «—Τὸ κεφάλι μου ὅποιος τὸ κόψει, μὴ ζήσει, τὸ κρέας μου ὅποιος τὸ τρώει, μὴ χορτάσει». Εἶναι ἁμαρτία, εἶναι σαματηρό, σημαδιακό, ἀπὸ τὸ Τεὸ εἶναι φραϊσμένο¹. Ἡ παράδοση λέει ὅτι ἡ κότα μὲ τὸ περιστέρι μάλωσαν, καὶ τὸ περιστέρι εἶπε:—Κύριε Ἰσοῦ Χριστέ! πέταξεν τῷ ἀνέβη σ' οὐρανοῦς, τῷ κότα δὲν εἶπι τῷ πῆιν στὰ σκατά, δὲν πέταξεν.

Μέσα στὸ στάβλο ἔφτιαχναν γιὰ τὰ περιστέρια φωλιές με κοπριά, πί-τέτσα², με μιὰ τρύπα γιὰ νὰ μπαينوβγαίνουν τὰ πουλιά. Τὸ χειμῶνα ποὺ δὲν ἔβρισκαν τροφή στὸ χιονισμένον κάμπο, τὰ τάιζαν στὸ σπίτι.

Μαῦρα πουλιὰ ἔλεγαν τὰ κοράκια.

Τσαϊλάχου³ (ὁ) εἶναι τὸ ὄρνιο, αὐτὸ ποὺ τρώει τὰ ψοφίμια, ἀλλὰ καὶ παίρνει τὰ ὀρνίια, τὶς κότες. Τὸν τσαϊλάχο, ὅπως καὶ ἄλλα μεγάλα πουλιά, τὸν ἐπιαναν με τρόπο διαφορετικὸ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὰ μικρά τὸ εἶδαμε αὐτὸ στὸ κεφ. γιὰ τὰ Παιγνίδια⁴.

Γάζια⁵ ἦταν οἱ χῆνες, ποὺ στὸ Μιστί δὲν ὑπῆρχαν. Μερικοὶ ὅμως ἔλεγαν γάζια καὶ τοὺς γερανοὺς ποὺ βλέπαν κάποτε νὰ πετοῦν ψηλά.

Γαγκούτ⁶ ἔλεγαν κάτι μεγάλα ἄγρια πουλιά, «σὰν χῆνες, με κόκκινο λαιμό». Βγάζουν 10 - 15 πουλιὰ ποὺ ζοῦν κοντὰ σὲ λιμνασμένα νερά.

Τουρλέτς⁷ ἦταν ἓνα πουλιὶ σὰν περιστέρι ἢ λίγο μικρότερο, με νόστιμο κρέας. Φαγιότανε, τραγόταν. Ὅταν κελαδεῖ, «κάνει σὰν νὰ τρίζει». Γεννοῦσε 2 ἀβγά.

Τὰ τοκλού⁸ ἢ τοϊτοκλού, σὰν ὀρνύκι μεγάλα, ἦταν λίγα. Τάβρισκαν κάποτε τὸ φθινόπωρο σὲ κοπάδια ἀπὸ 10 - 15 νὰ βόσκουν στὸν κάμπο, ὅπου ἔκαναν τὶς φωλιές τους. Στὴ Θεσσαλία τὰ λένε οὐτίτια.

Δυὸ μύτας πουλί, «πουλί με δύο μύτες», ράμφη, εἶναι ἓνα μικρὸ πουλι τοῦ κάμπου, με σκούφια ἀπὸ φτερά στὸ κεφάλι, σὰν μύτη, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομά του.⁹

Τὸ χουβὰ¹⁰ εἶχε τὸ χρῶμα τοῦ σπουργιτιοῦ, ἀλλὰ ἦταν μεγαλύτερο. Μερικοὶ λένε πῶς ἦταν τὸ ἴδιο με τὴν πουπουῖτσα.

1. Ὁ σεβασμὸς αὐτὸς πρὸς τὸ περιστέρι προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴ θρησκεία: Μὲ τὴ μορφή περιστεριοῦ ἐμφανίζεται τὸ Ἅγιο Πνεῦμα.

2. Τουρκ. petek.

3. Τουρκ. çaylak.

4. Βλ. σ. 199.

5. Τουρκ. kaz.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Τουρκ. λ. «Ἐδῶ — στὴ Θεσσαλία — τὸ λένε τουρλί».

8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

9. Πρόκειται ἴσως γιὰ τὸν κορυδαλλό.

10. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Γιὰ τὴ δῆλωση τῶν φωνῶν τῶν πουλιῶν καὶ ζῶων οἱ ὄροι ἦταν τούρ-
 κικοὶ ἢ ὀνοματοποιημένοι : τ' ὀρνίχ' κακλαῖζ', νὰ 'εἰνήσ' (κακαρίζει, θὰ
 γεννήσει), τὸ σκυλί γαβλατῖζ' ἢ βλάζ', τὸ πρόβατο μεγλετῖζ', ὅπως καὶ τὸ κα-
 τσίκι, τὸ γαϊδούρι ζιρλατῖζ', τὸ βόδι μπῦργῦρδίζ', τὸ ἄλογο χίσινετῖζ', ἢ γάτα
 μισλατῖζ' καὶ γαρτσινίζ', νιαουρίζει καὶ γρατσουνᾶ, ταλατῖζ' δαγκάνει, τὸ
 περιστέρι γουρτλατῖζ', ὁ πετεινὸς κράζ', ἢ καμήλα μπουρκανίζ'. Ἐλεγαν
 ἀκόμη πὼς τὸ γαϊδούρι λαχτᾶ, κλοτσάει, τὸ κριάρι τῶαχτᾶ, χτυπᾶ μὲ τὰ
 κέρατα, ὅπως καὶ τὸ βόδι, τὸ παιδί καὶ τὸ κριάρι τοκουστίζουν, κουτουλᾶνε,
 τσουγκρίζουν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Εικ. 69. Ο Ίορδ. Δαστερίδης με τις έγγονές του στη Μάντρα (Λαρίσης).

Εικ. 70. Μιστιώτες στη Μάντρα της Λαρίσης.

Εικ. 71. Διλιανοί στους Χαλκιάδες Λαρίσης μιλούν για τό χωριό τους.

ΣΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΞΟΔΟΣ

Επισημάνει η παρούσα μελέτη, δι' αυτήν
καταστάσει των μεταπολεμικών ελλείψεων, διότι
αυτήν οι ελλείψεις αυτές, και ούτως

§ 264. Οι μεταπολεμικές

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

Η ΕΞΟΔΟΣ. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΞΟΔΟΣ

Σήκουσαμ' δὰ τραγώια μας, ἔκλαψαμ', ἀφ' καμ'
νεκκλησά μας (μοιρολογήσαμε, κλάψαμε, ἀφή-
σαμε τὴν ἐκκλησιά μας) καὶ φύγαμε.

§ 264. Οἱ προετοιμασίες.

Οἱ Μιστιῶτες λένε πὼς ἓνας γέρος δικὸς τους εἶχε προφητέψει τὴν ἐξο-
δο τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὴν Τουρκία. — Νὰ ἔρτ' ἓνα βαχίτ, ἰμεῖς νὰ πᾶμ'
σοῦ Γιονανιστάν, τῶ' ἀπ' τοῦ Γιονανιστάν Τοῦρτῶ' νὰ ἔρτ'νι τσαοῦ, στ',
ἐμέαρ τὰ τόπους. Μάνα νὰ χάσ' δοῦ παιί τ' τῶι βαβὰ νὰ χάσ' δοῦ παιί τ'
θὰ ἔρθει ἓνας καιρός, πὸν ἐμεῖς θὰ πᾶμε στὴν Ἑλλάδα κι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα
οἱ Τοῦρκοι θὰ ἔρθουν ἐδῶ, στὰ δικά μας μέρη. Ἡ μάνα θὰ χάσει τὸ παιδί
της κι ὁ πατέρας θὰ χάσει τὸ παιδί του.

Στὸν Πρῶτο Πόλεμο ἄρκετοὶ Μιστιῶτες εἶχαν λιποταχτήσῃ ἀπὸ τὸ
στρατό, καὶ οἱ χωροφύλακες καὶ τ' ἀποσπάσματα πὸν τοὺς ἀναζητοῦσαν στὸ
χωριὸ ταλαιπωροῦσαν πολὺ τοὺς κατοίκους γιὰ νὰ μαρτυρήσουν. Εἶχαν τότε
κλείσει καὶ τὰ σχολεῖα. Κι ὅπως τὰ γεγονότα αὐτὰ ἦταν ἄρκετὰ πρόσφατα,
πολλοὶ Μιστιῶτες δὲ φαίνεται νὰ στενοχωρήθηκαν ὑπερβολικά, ὅταν ἀφη-
σαν τὸ χωριὸ τους γιὰ νάρθοῦν στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τοὺς Τούρκους, ἐξάλ-
λου, πὸν, φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐγκαταστάθηκαν στὸ Μιστί, φάνηκε
ἀμέσως πὼς δὲ θὰ τὰ πῆγαιναν καλά. Στὴν ἀρχὴ μάλιστα οἱ πρόσφυγες
ἀποπειράθηκαν νὰ δείρουν τὸν πρόεδρο τοῦ χωριοῦ καὶ τότε πολλοὶ Μι-
στιῶτες, πὸν συντηροῦσαν πιά τοὺς νεοφερμένους στὰ σπίτια τους, ἀνέ-
βηκαν στὰ δώματα καὶ ἄρχισαν μ' αὐτοὺς πετροπόλεμο, ἐνῶ ἄλλοι, σὲ συν-
τροφίες ἀπὸ δέκα δεκαπέντε ἄντρες, γύριζαν στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ, γιὰ
νὰ προστατέψουν τὸν κόσμον ἀπὸ κακοποιήσεις. Τραυματίστηκαν τότε ἄρ-
κετοὶ κι ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ἀλλὰ ὁ μουδούρης ἦταν φίλος τῶν Χριστιανῶν
καὶ τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ σκεπάστηκαν μ' ἓνα πρόστιμον ἀπὸ 300 - 400 λίρες
πὸν πλήρωσαν οἱ Χριστιανοὶ στὴ Νίγδη.

Ἐπεισόδια ἐγίναν καὶ τὴν ἡμέρα πὸν οἱ Μιστιῶτες ἐφευγαν ἀπὸ τὸ
χωριὸ τους, ἔσπασαν μάλιστα τότε οἱ Τοῦρκοι τὸ χέρι τῆς Ὀσίας, τῆς κό-
ρης τοῦ παπα Πρόδρομου. Μὲ τοὺς ντόπιους Τούρκους δὲν εἶχαν διαφο-

ρές. Σὲ ὄλα τὰ γύρω χωριά, καθὼς καὶ στὴ Νίγδη, εἶχαν φίλους, ὁ Ἐτέμ ἀγὰς μάλιστα ἦρθε τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες ἀπὸ τὸ Ζάμζαμα κι ἀποχαιρέτησε τοὺς φίλους του ποὺ ἔφευγαν. Μόνο μὲ τοὺς νεοφερμένους δὲν τὰ πῆγαν καλά.

Λίγες μέρες πρὶν ξεκινήσουν οἱ Μιστιῶτες, οἱ Τοῦρκοι πρόσφυγες πῆραν μερικὸς ἀπ' αὐτοὺς καί, καβάλα στ' ἄλογα, ἔκαναν τὸ γύρο τῆς κοινοτικῆς περιφέρειας τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ τοὺς δείξουν οἱ ντόπιοι τὰ σύνορα.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ εἶχε συγκεντρώσει ἀπὸ τ' ἀφιερώματα καὶ τὰ «σηκώματα»¹ τῶν εἰκόνων διακόσιες περίπου λίρες, ποὺ μοιράστηκαν ἀπὸ πενήντα σὲ κάθε γειτονιά, γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν φτωχῶν. Τὸ ποσὸν ἦταν, βέβαια, ἀσήμαντο, ἀλλὰ περισσότερα χρήματα δὲν ὑπῆρχαν². Οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν δικούς τους πλούσιους ἢ ἐμπορευόμενους σὲ μεγάλα κέντρα, γιὰ νὰ περιμένουν βοήθεια, ὅπως ἔγινε μὲ ἄλλα χωριά. Ἐπρεπε ν' ἀντιμετωπίσουν καὶ τὸ ζήτημα αὐτὸ μόνοι τους.

§ 265. Ἡ ἐξοδος.

Οἱ Μιστιῶτες ἔφυγαν ἀπὸ τὸ χωριὸ τους ὄλοι μαζὶ στὶς 24 καὶ 25 Ἰουνίου 1924, δηλαδὴ μέσα σὲ δύο μέρες. Αὐτὴ φαίνεται πὼς εἶναι ἡ σωστὴ ἡμερομηνία, στὴν ὁποία ὅμως δὲ συμφωνοῦν ὄλοι οἱ πληροφορητές μας, πενήντα περίπου χρόνια ὕστερα ἀπὸ τότε. «Μάη³ μήνα», ἐπιμένει μιὰ πληροφορήτρια. «Μάης ἄρ' ξέβη, ἄρ' γὲ ξέβη», εἶχε δὲν εἶχε βγεῖ ὁ Μάης, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Μάη δηλαδὴ. Τὸν Ἰούνιο, βεβαιώνει ὁ Γ. Κύριλλης, 24 Ἰουνίου θυμοῦνται μὲ ἀκρίβεια ἄλλοι. Οἱ ἴδιοι ἀκόμη διευκρινίζουν: ἄφ'καμ' τὰ χωράφια σπερμένα, ἔτοιμα νὰ χερίσουμ'. Ἄφ'καμ' τ' ἀγκάλια, τὶς ἀγκαλιὲς τῶν θερισμένων σταχυῶν στὸ χωράφι, δὲν προκάναμε νὰ τ' ἀλωνίσουμε. Ἄλλοι ὅμως θυμοῦνται πὼς μερικοὶ δὲν πίστευαν καλὰ καλὰ πὼς θὰ γινόταν ἀνταλλαγὴ, πῆγαν στὰ χωράφια τους καὶ ἄρχισαν νὰ θερίζουν. Καὶ τὸ θέρισμα τῆς σίκαλης γινόταν συνήθως στὰ τέλη Ἰουνίου.

Τὸ Μάρτη τοῦ 1924 εἶχαν ἔρθει στὸ Μιστι 300 περίπου οἰκογένειες Τοῦρκοι ἀνταλλάξιμοι ἀπὸ τὴν περιφέρεια τῆς Κοζάνης καὶ εἶχαν μοιραστῆ στὰ φτωχόσπιτα τῶν Χριστιανῶν, περιορίζοντας τοὺς τελευταίους

1. Βλ. σ. 302.

2. Πβ. Μαυροχαλυβίδη 443 : «Δὲν εἶχαν ἐφορία στὴν Πόλη, γιὰ νὰ φροντίσει γιὰ τὴ μεταφορὰ». Καὶ σ. 446 : «Φύγαν ἀνοργάνωτοι, μὲ κάρα, βοδάμαξες ἢ μὲ μπογαλᾶκια στὸν ὄμο».

3. Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος 157 : Ἐφυγαν τὸ Μάιο τοῦ 1924. Τὸ δρομολόγιο ποὺ ἀκολούθησαν ἦταν : Νίγδη - Οὐλούκισλα - Ἄδανα - Μερσίνα. Σελ. 158 : Ἐμειναν 1 - 2 μῆνες στὴ Μερσίνα. Ἀρχὲς Αὐγούστου ἔφυγαν καὶ ἦρθαν στὸν Ἅι Γιῶργη τοῦ Πειραιῶς, ὅπου ἔμειναν ἓνα μῆνα. Ἀπὸ κεῖ πῆγαν στὴ Θεσσαλονίκη μὲ πλοῖα.

αυτούς περισσότερους σὲ κάθε σπίτι. Τὰ γεννήματα ἔμειναν στὰ χωράφια, ἀλλὰ τὰ ζῶα τὰ πούλησαν οἱ Χριστιανοὶ ὅσο μπορούσαν, ἂν καὶ οἱ Τούρκοι πρόσφυγες προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο νὰ τοὺς τὰ πάρουν χωρὶς νὰ πληρώσουν. Δανείζονταν τάχα τὰ σκεύη τους γιὰ τὶς δουλειές τους, τοὺς ζητοῦσαν τὰ γαϊδούρια γιὰ νὰ μεταφέρουν τὸ σιτάρι στὸ μύλο, καὶ δὲν τοὺς τὰ γύριζαν πίσω. Δὲν ἄφηναν οὔτε τοὺς Τούρκους τῶν γύρω χωριῶν ν' ἀγοράσουν τὰ πράγματα τῶν Μιστιωτῶν. Τὰ θεωροῦσαν δικὰ τους. Ὅσες οἰκογένειες, ἐξάλλου, δὲν εἶχαν ἄντρες στὸ χωριό, δυσκολεύονταν νὰ πουλήσουν ὅ,τι περισσεύε ἀπὸ τὰ κινητὰ τους. Οἱ πρόσφυγες Τούρκοι δὲν τοὺς ὑπολόγιζαν. Τὴν περιουσία αὐτῶν ποὺ ἔλειπαν τὶς ἡμέρες αὐτές ἀπὸ τὸ χωριὸ τὴν πῆρε τὸ κράτος.

Ὅσο κι ἂν τοὺς στενοχώρησαν, ὥστόσο, ὄλ' αὐτὰ μὲ τοὺς πρόσφυγες, τὸ ξερίζωμα ἀπὸ τὸν τόπο τους δὲν ἦταν ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἄφηναν τοὺς ἀνθρώπους ἀσυγκίνητους. «Νὰ φύγεις ἀπὸ τὸ σπίτι σου, δὲν κλαῖς; Σ' ἤκουσαμ' δὲ τραγῳία μας, ἔκλαψαμ', λένε οἱ φτωχοὶ, ποὺ ἦταν κι αὐτοὶ ὑποχρεωμένοι νὰ συρθοῦν σὲ καινούργια φτώχεια, χωρὶς νὰ μπορούν νὰ πληρώσουν οὔτε τὸ ἀγῶγι τῶν ἀμαξιῶν οὔτε τὸ φαγητό τους στὸ ταξίδι. Πήραμ' ψωμιά, ὀρνῖα, λερὸ δὲ πῆραμ', πῆραμε ψωμιά, κότες (μαζί μας), νερὸ δὲν πῆραμε. Ἀγῳγιασαν οἱ εὐποροὶ κἀρα ἢ καμῆλες ἀπὸ τὰ γύρω τούρκικα χωριά, στοιβάχτηκαν οἱ φτωχότεροι σὲ ἀργοκίνητες βοδάμαξες, ἔδεσαν οἱ ἄποροι τὴ φτώχεια τους σὲ μικρὰ δέματα, τὴ φορτώθηκαν στὸν ὄμο καὶ ξεκίνησαν γιὰ τὴ Νίγη, πίσω ἀπὸ τὶς βοδάμαξες. Ἄλλοι χωρίστηκαν σὲ μικρότερες ὀμάδες ἀπὸ δέκα, δεκαπέντε, περπατοῦσαν μέσα στὸν πυρωμένον καλοκαιριάτικα κάμπο, σταματοῦσαν κάθε τόσο κάτω ἀπὸ τὸν καυτὸν ἥλιο νὰ ξανασάνουν, καὶ ξανάπαιρναν τὸ δρόμο γιὰ τὴ Νίγη, ποὺ μερικοὶ θάβλεπαν πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ τους. Κάπου κάπου πετιόνταν Τούρκοι πρόσφυγες καὶ τοὺς ἄρπαζαν κάτ' ἰκοσκίνατα, σκέφια, σκεύη, ὅ,τι μπορούσαν.

Ὁ πρῶτος σταθμὸς μετὰ τὸ Μιστὶ ἦταν ἡ Νίγη, ὅπου ἔμειναν 10-15 μέρες, περισσότερο, ὅταν τὰ σπίτια ἀνῆκαν σὲ Χριστιανοὺς ποὺ εἶχαν φύγει. Ἦρταμ' στὸ Νίγη, ἐπιασαμ' σπίτια, ἔκατσαμ' ἓνα ὀγδομάδα, δύο, ἓνα μῆνα. Ἐδῶ τοὺς περίμεναν νέα δυσάρεστα, ποὺ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ κάνουν πετροπόλεμο μὲ θερμόαιμους Τούρκους : Στὸ Νίγη ἀπ' κατόπ' ἄρα μας μὲ δὲ χτάρια κατακόλλανά μας, ξέβαν κατόπ' ἄρα. Ἰκεῖνα ὄριδκαν σ' ἐμᾶς χτάρια, ἱμεῖς ὄριδκαμ' σ' ἐκεῖνα χτάρια, στὴ Νίγη μᾶς κυνηγοῦσαν ἀπὸ πίσω μὲ πέτρες, βγήκαν πίσω μας. Πετοῦσαν πέτρες ἐκεῖνοι σ' ἐμᾶς, πετούσαμε ἐμεῖς πέτρες σ' ἐκείνους. Ἐδῶ εἶχε ἐγκατασταθῆ ἡ Ἐπιτροπὴ ποὺ κατάγραφε ὅσα περιουσιακὰ στοιχεῖα ἄφηναν οἱ Χριστιανοὶ στὰ χωριά τους, καί, καθὼς εἶχαν συγκεντρωθῆ πρόσφυγες ἀπὸ πολλὰ γύρω χωριά - Μπερεκετλί Μαδέν, Κίτσαγατς, Οὔλαγατς, Ἀραβανί, Ντάνακα, Τσα-

ρικλί - ἄργησαν νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὸν ἐπόμενο σταθμὸ, τὸ Οὐλούκισλα¹. Ἐφτασαν πάλι μὲ βοδάμαζες, πληρώνοντας οἱ ἴδιοι τὸ ἀγῶγι, κ' ἔμειναν μιὰ βραδιὰ μέσα σὲ βαγόνια, μαζὶ μὲ τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ Ἑρεγλι. Ἀπὸ τὸ Οὐλούκισλα πῆγαν μὲ τὸ τρένο στὸ Γένιτζε² ἢ Γιανιτζᾶκοῖ, ὅπου ἔμειναν ἀπὸ τὸ βράδυ ὡς τὸ ἐπόμενο μεσημέρι. Ἐπρεπε νὰ περάσει τὸ τρένο ἀπὸ τὴ Μερσίνα πρὸς τὰ πάνω, γιὰ νὰ κάνουν αὐτοὶ τὴν ἀντίθετη διαδρομὴ, ἐπειδὴ ἡ γραμμὴ ἦταν μονή. Ἀπὸ τὸ Γένιτζε πῆγαν μὲ τὸ τρένο στὴ Μερσίνα, στοιβαγμένοι μέσα στὰ βαγόνια, χειρότερα ἀπὸ ζῶα.

Στὴ Μερσίνα ἔμειναν εἴκοσι μέρες περίπου, ἴσως περισσότερο, κάτω ἀπὸ σκηνές καὶ στὴν αὐλὴ τῆς ἀρμένικης ἐκκλησίας. Ἦταν κατακαλόκαιρο, ἡ ζέστη δυνατὴ, ἡ ἀκαθαροσία ἀνυπόφορη καὶ οἱ συνέπειες τοῦ συνωστισμοῦ καὶ τῆς ἀπλυσιας ἄρχισαν νὰ γίνονται ἐνοχλητικὲς. Οἱ ψεῖρες τοὺς ταλαιπωροῦσαν πολὺ καὶ ὁ κίνδυνος γιὰ ἐπιδημίες ἦταν πιά ἄμεσος. Πολλῶν τὰ μάτια πιάσαν πόνεμα, πόνεσαν, καὶ ἀρκετοὶ πέθαναν — οὐλα πέθαναν, ὅλοι πέθαναν, λένε μὲ ὑπερβολὴ μερικοί. Τὶ φτεῖρια ἦταν ἐκεῖνα! Πέθαναν! Τὶ ψεῖρες ἦταν ἐκεῖνες! Πετοῦσαν! θυμοῦνται ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ Μισιτιῶτες. Τοὺς ἐνόχλησαν κ' ἐδῶ μερικοὶ Τοῦρκοι. Πῆγαν νὰ λουστοῦμ', ἤρταν Τοῦρτσ' μιὰ δὲ χτᾶρια, πῆγαμε νὰ λουστοῦμε, (καὶ) ἤρταν Τοῦρκοι (καὶ μᾶς ἔπιασαν) μὲ τὶς πέτρες.

§ 266. Στὴν Ἑλλάδα.

Στὴ Μερσίνα βρισκόταν τὸ Καβάλα, τὸ πλοῖο ποὺ πῆραν γιὰ νὰ φτάσουν σὲ δώδεκα μέρες στὸν Πειραιά. Κάλεψαν στὸν παμπούρ', τὶ τραβᾶσαν, ἔφαγά μας τὰ φτεῖρια, καβαλήσαμε στὸ πλοῖο, τί τραβήξαμε, μᾶς ἔφαγαν οἱ ψεῖρες! Τὴν ὥρα ποὺ ἀνέβαιναν στὸ πλοῖο, δυὸ γυναῖκες ἔπεσαν στὴ θάλασσα. Ρισομανή, Ντιπῆ ναίκα, μιὰ τ' κόρη τ', ἡ Γεσθημανή, ἡ γυναῖκα τοῦ Ντιπῆ, μὲ τὴν κόρη της. Ἡ πρώτη πνίγηκε, τὴ δευτέρα τὴ γλίτωσαν.

Ὅταν ἔφτασαν στὸν Πειραιά, ἔμειναν μέσα στὸ πλοῖο δέκα περίπου μέρες, καὶ ἀρκετοὶ πέθαναν κ' ἐδῶ ἀπὸ τὶς κακουχίες καὶ τὶς ἀρρώστιες ποὺ εἶχαν πάθει μέσα στὴν ἀνυπόφορη ἀκαθαροσία τοῦ βαποριοῦ. Στὸν Ἄι Γιῶργη τοῦ Πειραιᾶ τοὺς κούρεψαν — ποίκα μας γιούφτ', γέναμαν γιουφτιοῦ, μᾶς ἔκαναν γύφτους, γίναμε γύφτοι, τσιγγάνοι — καὶ τοὺς κράτησαν μερικὲς μέρες κάτω ἀπὸ σκηνές.

Ἐπειτα τοὺς πῆρε τὸ Χίος καὶ τοὺς ἔφερε στὴν Πάργα, ἀπ' ὅπου μὲ μουλάρια ἔφτασαν στὴ Μαζαρακιά, 5 1/2 ὥρες ἀπὸ τὴν Πάργα. Ἐδῶ τε-

1. Νίγδη - Οὐλούκισλα 50 χλμ. σ' εὐθεία στὸ χάρτη.

2. Οὐλούκισλα - Γένιτζε 78 χλμ. σ' εὐθεία στὸ χάρτη.

λείωσαν τὰ βάσανα τοῦ ξεσηκωμοῦ καὶ ἄρχισε ἡ διασπορὰ καὶ τὸ θέρισμα ἀπὸ τὴν ἔλνοσσία.

Στὴ Μαζαρακιὰ ἔμειναν τὰ δύο πρῶτα χρόνια σὲ ἀντίσκηνα καὶ κατόπιν σὲ σπίτια. Μερικοὶ σκόρπησαν καὶ στὰ γύρω χωριά : Κούτσι, Πάνινα, Σκορπιόνα, Ἄρβενίτσα. Μετὰ τὸ 1926 τοὺς σήκωσαν ἀπὸ τὴ Μαζαρακιὰ καὶ τοὺς πῆγαν στὴν Ἡγουμενίτσα, ὅπου ἔμειναν 15 μέρες, κι ἀπὸ κεῖ μὲ πλοῖο τοὺς μεταφέραν στὸ Βόλο, τοὺς περισσότερους Μιστιῶτες καὶ Τσαρικλιῶτες. Στὰ 1928 μιὰ μεγάλη ομάδα Μιστιῶτες, 111 οἰκογένειες, ἤρθαν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο στὴ σημερινὴ Μάντρα τῆς Θεσσαλίας, κοντὰ στὴ Λάρισα. Ἐμειναν πρῶτα στὴν Ἁγία Παρασκευὴ καὶ στὴ Ραχούλα, κι ἀπὸ κεῖ πῆγαν στὸ Τουμαῖ, Θωμαῖ. Ἐτσι εἶπαν οἱ Μιστιῶτες τὸ καινούργιο χωριό τους, πὺ μετὰ τὸ 1965 ὀνομάστηκε Μάντρα. Ἐμειναν κ' ἐδῶ ἕνα χρόνο σὲ σκηνές, ἔριξαν λαχνὸ γιὰ τὰ οἰκόπεδα, ἔφτιαξαν πρῶτα σπίτια μὲ πλῖθρες καὶ ἀργότερα πέτρινα. Πολλοὶ πέθαναν κ' ἐδῶ ἀπὸ ἔλνοσσία, ὅσοι ὅμως γλίτωσαν, ἐκμεταλλεύτηκαν τὸ εὐφορο μέρος καὶ πρόκοψαν. Οἱ Τσαρικλιῶτες πῆγαν στὸ Τσαγκλί τῆς Θεσσαλίας τὸν Αὐγούστο τοῦ 1926.

Μερικοὶ Μιστιῶτες βγῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, ἔμειναν κάτω ἀπὸ σκηνές στὸ Χαρμάνκιοῖ καὶ ἀπὸ κεῖ πῆγαν στὸ Λιβαδίτι τῆς Ξάνθης, κοντὰ στὰ ἑλληνοβουλγαρικὰ σύνορα. Στὰ 1938, 50 - 60 οἰκογένειες ἀπ' αὐτοὺς πῆγαν στὴν Ξάνθη. Ἀργότερα τὸ χωριὸ καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους, καὶ ὅσοι Μιστιῶτες ζοῦσαν ἀκόμη, σκόρπησαν σὲ ἄλλες περιοχές.

Μὲ ἄλλο πλοῖο εἶχαν ἔρθει στὸ Βόλο καὶ οἱ Μιστιῶτες πὺ ἐγκαταστάθηκαν ἀργότερα στὴ σημερινὴ Ἀμυγδαλέα, 2 - 3 χλμ. ἀπὸ τὸ Θωμαῖ. Ἀπὸ τὸ Βόλο πῆγαν πρῶτα στὸ Τσαγκλί καὶ ἀπὸ κεῖ στὴ Γο(ύ)νιτσα, ὅπως λεγόταν τότε ἡ Ἀμυγδαλέα. Τοὺς ὑπόδειξαν αὐτὸ τὸ μέρος ἐκεῖνοι πὺ εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὸ Θωμαῖ.

Ἄλλοι Μιστιῶτες — τὸ χωριὸ ἦταν μεγάλο — ἔφτασαν μὲ πλοῖο στὴν Καβάλα καὶ στὴν Ἀλεξανδρούπολη κι ἀπὸ κεῖ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι πὺ βγῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, σκόρπησαν στὰ μέρη πὺ τοὺς βρίσκομε σήμερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

§ 267. Σκόρπιοι στην Ελλάδα.

Είναι πολύ δύσκολο να γίνει σήμερα μιὰ ἀπογραφή τῶν Μιστιωτῶν πού ἔφτασαν στὰ 1924 στὴν Ἑλλάδα. Πρῶτα, γιατί πέρασαν ἀπὸ τότε πενήντα περίπου χρόνια, διάστημα ἀρκετὸ γιὰ νὰ λείψουν ὄχι μόνο οἱ ἠλικιωμένοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπὸ ὄσους εἶχαν ἐγκαταλείψει τὸ χωριὸ τους νέοι. Κι ὄσοι ζοῦν σήμερα, πολὺ δύσκολα θὰ μποροῦσαν νὰ δώσουν σωστὸ κατάλογο τῶν ἀτόμων τῆς γειτονιάς τους, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἔρθει μαζί στὴν Ἑλλάδα. Ἐπειτα, γιατί δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἐπίσημα γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων πού ἦρθαν ἐδῶ στὰ 1924, ὅπως σημειώσαμε καὶ ἄλλοῦ. Ἡ ἐπιμιξία ἐπίσης τῶν Μιστιωτῶν μὲ ντόπιους ἢ ἄλλους πρόσφυγες καὶ οἱ διαρκεῖς μετακινήσεις τους δυσκολεύουν περισσότερο τὴν ἔρευνα. Ἔτσι, ὅσες φορές προσπαθήσαμε νὰ ἐξακριβώσουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀτόμων ἢ τῶν οἰκογενειῶν πού βρίσκονται σκόρπιοι, κυρίως στὴ βόρεια Ἑλλάδα, οἱ ἀριθμοὶ πού πήραμε διαφέρουν πολὺ μεταξύ τους. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τοὺς πληροφοριτὲς μας, οἱ Μιστιώτες πού ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα, ἦταν: ¹.

Στὸ Νέο Ἄγιονέρι (κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη), ἀπὸ τὴ Μαζαρακιά.

	240 - 300 οἰκ.
Στὸ Γκόρδελες (ἢ Ξηροχώρι) τῆς Μακεδονίας	50 - 100 »
Στὸ Ἀποστολάρι (Ἄνω Ἀπόστολοι)	40 - 70 »
Στὸ Οὐσσουλου, κοντὰ στὸ Ἀποστολάρι	40 »
Στὸ Τσαλιακλί ἢ Τσαϊλικ τῆς Καβάλας (Διπόταμο) »	200 »
Στὴν Ἁγία Παρασκευὴ τοῦ Κιλκίς	80 - 100 »
Στὶς Μουριὲς τοῦ Κιλκίς	50 - 60 »
Στὴν Πλαγιὰ τοῦ Κιλκίς	50 »
Στὴν Αἰσύμη τῆς Ἀλεξανδρούπολης (συνοικ. Ἐξώπολης)	80 »
Στὸ Νεοχώρι »	80 »
Στὴ Γκόριανη τῆς Καβάλας	20 »

1. Βλ. καὶ Μαραβελάκη - Βακαλόπουλο 158.

Στὸ Νεοχώρι Δράμας	50	οικογ.
Στὸ Λιβαδίτι κ.ά. τῆς Ξάνθης	100	»
Στὴν Κόνιτσα Ἡπείρου	35 - 80	»
Στὴ Μάντρα (πρῶην Θωμαῖ ἢ Τουρσουνάρ) Λαρίσης (ἐξα- κριβωμένα).	111	»
Στὰ 1969 ἦταν 720 ψυχές.		
Στὴν Ἀμυγδαλέα (πρῶην Γούνιτσα) Λαρίσης (35 κληροῦ- ροῦχοι, 40 σπίτια) (250 περίπου ψυχές)	35 - 40	»
Στὸ Βόλο (πόλη καὶ συνοικισμὸς)	80 - 100	»
Στὸ Τσαγκλί Φαρσάλων	5 - 40	»
Στοὺς Κρηνίτες (κοντὰ στὴν Καβάλα)	50 - 60	»
Στὴ Θεσσαλονίκη σκόρπιοι	20 - 30	»
Στὴν περιοχὴ Ἀθήνας - Πειραιᾶ	30	»
Στὰ Χανιά τῆς Κρήτης	6 - 8	»

Λίγες οἰκογένειες βρίσκονται στὸ Μπουσνὸ τῆς Δράμας, στὰ Φαρά τῆς Ἀλεξανδρούπολης, στὸ Ντουανασάρ τῆς Κομοτινῆς, στὰ Γιανιτσά, στὰ Κομνηνά τῆς Πτολεμαΐδας, μία στὴ Ρόδο κ.ά.

Σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω πληροφορίες, οἱ οἰκογένειες τῶν Μιστιω-
τῶν ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα στὰ 1924 ἦταν 1600 - 1900. Οἱ
ἀριθμοὶ αὐτοί, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν 6500 - 7500 περίπου ἄτομα, βρίσκον-
ται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἀκόμη κι ἂν ἀναφέρονταν στὸ
σημερινὸ πληθυσμὸ, ποὺ, μὲ ὅλες τὶς ἀπώλειες τῶν πενήντα χρόνων, ἀσφα-
λῶς ἔχει ἀυξηθῆ σημαντικά, εἶναι καὶ πάλι μεγάλοι. Πρέπει νὰ μικρύνουν
πολύ, γιὰ νὰ πλησιάσουμε στὴν ἀλήθεια.

Μιλώντας στὸ σχετικὸ κεφάλαιο¹ γιὰ τὸν πληθυσμὸ τοῦ χωριοῦ, τὸν
ὕπολογίσαμε σὲ 4400 περίπου ψυχές. Γύρω σ' αὐτὸν τὸν ἀριθμὸ βρίσκεται ἡ
ἀλήθεια. Οἱ ἄλλοι εἶναι φανερά ἐξογκωμένοι, καὶ ἡ μείωση πρέπει ν' ἀρ-
χίσει ἀπὸ τὸ Ἄγιονέρι καὶ νὰ προχωρήσει στοὺς ἄλλους συνοικισμοὺς, ἐκ-
τὸς ἀπὸ τὴ Μάντρα καὶ τὴν Ἀμυγδαλέα, γιὰ τὶς ὁποῖες οἱ ἀριθμοὶ εἶναι
ἐξακριβωμένοι.

Πρέπει, τέλος, νὰ προσθέσουμε ὅτι πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀνταλλαγὴ,
ἀπὸ τὰ 1913 ἢ νωρίτερα, ἀρκετοὶ Μιστιῶτες βρίσκονταν στὸ ἐξωτερικὸ :
στὴν Ἑλλάδα, στὴ Ρωσία, στὴν Ἀμερικὴ. Ὁ Ἀνέστης Παναγιωτίδης,
π.χ., ἦταν στρατιώτης στὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸ πόλεμο, ὁ Κυριάκος Da-
στερίδης, ὁ Μουχαῖλ Τεκὲ Γιακῶφ καὶ ἄλλοι βρίσκονταν ἀπὸ τὰ 1912 -
13 στὴν Ἑλλάδα, ὁ Γ. Πουλαχτσιδῆς λιποτάχτησε ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στρα-
τὸ στὰ 1912 καὶ ἦρθε στὴν Ἑλλάδα. Ἄλλοι ἔφυγαν μὲ τὴν καταστροφὴ

1. Βλ. παραπάνω, σ. 15.

τῆς Σμύρνης : ὁ Μακ. Δαμιανίδης, ὁ Βασίλης Γαβραήλ, ὁ Πρόδρομος Σάμπας.

Τὰ γεγονότα τοῦ 1922 βρῆκαν στὴ Σμύρνη 80 περίπου Μιστιώτες, ποὺ δὲν πρόλαβαν νὰ γυρίσουν στὸ χωριό τους, γιὰ νὰρθουν μαζί μὲ τοὺς δικούς τους στὴν Ἑλλάδα. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς χάθηκαν, οἱ ἄλλοι ἦρθαν στὸν Πειραιᾶ τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1922. Ὁ Τόγωρης Καραφίλ ἀπὸ 16 χρόνων εἶχε ἔρθει στὸ θεῖο του Κυριάκο Κεπάση. Ὁ Κοσμᾶ Ἰορδάν' Πρόιμους βρισκόταν στὴν Κρήτη. Σαράντα ἄλλοι Μιστιώτες εἶχαν ἀποκλεισθῆ στὴ Ρωσία, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῆ μόνιμα, ἀσκώντας μικροεμπόριο. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦρθαν στὴν Ἑλλάδα στὰ 1925, ἄλλοι ἦρθαν ἀργότερα.

§ 268. Στις νέες πατρίδες. Ἐπίλογος.

Τελειώνοντας τὴν ἐπισκόπηση τῆς ζωῆς τῶν Μιστιωτῶν στὸ χωριό τους, θὰ προσθέσουμε λίγες λέξεις γιὰ τὴ ζωὴ τους στις νέες πατρίδες, μετὰ τὴν ἐγκατάστασή τους σ' αὐτὲς στὰ 1924. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ ξέρομε πῶς ζοῦν σήμερα, μὲ τί ἀσχολοῦνται, ποιά ἦταν ἡ μοίρα τους. Βελτιώθηκε ἐδῶ ἡ ζωὴ τους; Ἄσκοῦν ἀκόμη τὰ ἴδια ἐπαγγέλματα ποὺ ἀσκοῦσαν στὸ παλιό τους χωριό; Εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴ νέα ζωὴ, οἱ παλιότεροι, βέβαια, ποὺ εἶχαν ζήσει καὶ στὴν παλιά τους πατρίδα; Ἀποζοῦν, ὅπως καὶ τότε ἀπὸ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴν τέχνη τῶν κετσέδων ἢ ἀλλάξαν ἐπαγγέλματα;

Ἡ ἀπάντηση εἶναι πῶς ἡ σημερινὴ κατάσταση τῶν Μιστιωτῶν εἶναι πολὺ καλύτερη ἀπὸ ἐκείνη στὸ παλιό τους χωριό, μὴλο ποὺ τὰ πράγματα πολὺ λίγο ἀλλάξαν ὡς σήμερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς ἀσχολίες τους. Οἱ Μιστιώτες ἀσκοῦν κ' ἐδῶ τὰ ἴδια ἐπαγγέλματα : Εἶναι κυρίως γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι. Μόνο πῶς, ἀντὶ νὰ φτιάχνουν κετσέδες, ἀσχολοῦνται μὲ στρώματα καὶ παπλώματα καὶ τινάζουν χαλιά. Καὶ στὴν παλιά τους πατρίδα, ἄλλωστε, ἡ τέχνη τοῦ παπλωματᾶ καὶ τοῦ τιναχτῆ τῶν χαλιῶν δὲν τοὺς ἦταν ἄγνωστη. Ἄσχολοῦνταν μ' αὐτὰ στις πολιτείες, προπάντων στὰ μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μεταφέραν λοιπὸν κ' ἐδῶ τὴν τέχνη τους αὐτὴ καὶ τὴν ἄσκησαν στις πρῶτες δεκαετίες μετὰ τὴν ἐγκατάστασή τους.

Σήμερα ὅμως οἱ τελευταῖες αὐτὲς ἐπιδόσεις τοὺς ἀπασχολοῦν ὄλο καὶ λιγότερο. Ὡς τίς παραμονὲς τοῦ Πολέμου συναντοῦσε κανεὶς συχνὰ στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας, τοῦ Πειραιᾶ, τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν ἄλλων μεγάλων πόλεων, τοὺς Μιστιώτες καὶ τοὺς Τσαρικλιώτες, μὲ τὰ δοξάρια τους στὸν ὄμο, νὰ διαλαλοῦν τὴν τέχνη τους :— Στρώματα, παπλώματα σιάνουμι ! Καλλιεργοῦσαν τὰ χτήματά τους στις νέες πατρίδες, ἔτρεφαν τὰ ζῶα τους, καὶ πάντοτε ἔβρισκαν μερικές βδομάδες καιρὸ γιὰ νὰ κατεβοῦν

στις πολιτείες και ν' ασκήσουν τὴν τέχνη τους. Τοὺς βοηθοῦσε νὰ βελτιώσουν τὰ οἰκονομικά τους, πὺ ὡς τότε δὲν ἦταν ἀκόμη καλά. Μὴν ξεχνοῦμε πὺ τὰ πρῶτα χρόνια, μετὰ τὴν ἐγκατάστασή τους στὴν Ἑλλάδα, ἦταν δύσκολα. Οἱ συνεχεῖς μετακινήσεις τους ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο, ἡ διαμονὴ τους κάτω ἀπὸ σκηνές ἢ σὲ ἐγκαταλειμμένα χωριά, ἡ φτώχεια και οἱ ἀρρώστιες πὺ τοὺς παρακολουθοῦσαν, δὲν τοὺς ἄφηναν νὰ σηκώσουν κεφάλι. Ἔτσι, ἡ πρόσθετη αὐτὴ ἀπασχόληση ἐρχόταν νὰ τοὺς ἀνακουφίσει κάπως, ἔστω και προσωρινά.

Ἡ σύντομη, ἐξάλλου, αὐτὴ διαμονὴ στὰ μεγάλα κέντρα τοὺς ἔδινε τὴν εὐκαιρία και νὰ ἰδωθοῦν μετὰξὺ τους. Συγγενεῖς και γνωστοί, πὺ εἶχαν ἐγκατασταθῆ σὲ διαφορετικὰ χωριά, μακριὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, βλέπονταν συνήθως μόνο στὴν Ἀθήνα, ὅπου και μάθαιναν ὁ ἓνας τὰ νέα τοῦ ἄλλου. Τὰ ἄλλα ταξίδια τότε ἦταν δύσκολα ἀκόμη.

Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως οἱ Μιστιῶτες στέρησαν καλὰ σὲς νέες πατρίδες, ἡ γεωργία και ἡ κτηνοτροφία τοὺς ἐξασφάλισαν μιαν ἄνετη κάπως ζωὴ, κι αὐτοὶ πὺ γύριζαν ὡς τότε σὲς πολιτείες ὄλο και λιγότευαν ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη. Μὲ τὴ βιομηχανία, ἐξάλλου, πὺ τοὺς εἶχε ἀντικαταστήσει σὲς δευτερεύουσες ἀσχολίες τους, εἶχαν ἀρχίσει ἓναν ἀγῶνα ἀνισον, πὺ ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν χάσουν.

Οὔτε σὲ ἐμπόριο ἐπιδόθηκαν ἰδιαίτερα οἱ Μιστιῶτες σὲς νέες τους πατρίδες, ὅπως δὲν διακρίνονταν σ' αὐτὸ οὔτε στὴν παλιά τους πατρίδα. Δὲν ἀδιαφόρησαν ὅμως οἱ νέοι γιὰ τὰ γράμματα και τὲς ἐπιστῆμες. Ἡ γεωργία και ἡ κτηνοτροφία, χάρη στὰ εὐφορα μέρη ὅπου σῆμερα ἔχουν ἐγκατασταθῆ και χάρη στὴν ἐργατικότητά τους, ἀποδίδουν πολὺ περισσότερα παρὰ σὲ φτωχὸ τους Μιστί, και οἱ Μιστιῶτες βρίσκονται σῆμερα σὲ πολὺ καλύτερη κατάσταση παρὰ στὴν παλιά τους πατρίδα.

Και κάτι ἀκόμη, πὺ ἀσφαλῶς ἐνδιαφέρει τὴν ἔρευνα : πολὺ λίγοι Καπαδόκες κράτησαν σὲς νέες τους πατρίδες τὲς παλιές τους συνήθειες, ἰδιαίτερα τὸ γλωσσικὸ τους ἰδίωμα, ὅπως τὸ κράτησαν οἱ Μιστιῶτες : Στὴ Μάντρα, στὴν Ἀμυγδαλέα, σὲ Νέο Ἀγιονερι, παντοῦ ὅπου κρατήθηκαν μακριὰ ἀπὸ ἀναμίξεις μὲ ντόπιους ἢ μὲ πρόσφυγες ἀπὸ ἄλλες περιοχές, διατήρησαν και τὰ δύο αὐτὰ σὲ ἀξιοπρόσεχτο βαθμὸ.

Ἐνα μόνο δὲν κατάφεραν ἀκόμη, κι αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο παράπονὸ τους : νὰ δώσουν σὲ μιαν ἀπὸ τὲς νέες τους πατρίδες τὸ ὄνομα τῆς παλιάς : ν' ἀποχτήσουν τὸ Νέο Μιστί.

Παραθέτομε ἐδῶ τὴ μουσικὴ τέσσερων ἀπὸ τὰ συνηθισμένα Μισιιώτικα τραγούδια, καὶ δίνομε κατόπιν τὰ κείμενα μὲ τὴν ἔρμηνεία τους. Τὰ τραγούδια τραγουδήθηκαν στὴ Μάντρα τῆς Λάρισας, τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1977.

$\text{♩} \sim 92$

1) Va - ra va - ra — o — — lur ha - ci
 ol - mu yan - lar ge - — ket a - ci — Tu - tan -
 lar - Hri - sto — sum ta - ci — 2) Gel e - fen - dim
 gö - — ster nu - ri Hri - sto - sum do ğdu — y -
 c - ri — 3) A - y Sa - van de — — — re -
 sin - de mum - lar ya - nar a - — ra - sin - da —
 4) Pa - na - y - a(m) ha - — vlu - sun - da So - lo - mo - nun 1)
 kil - se - si - de — nur ta - şı - or or - — ta - sin - da

Fin.

1. Τραγουδάει ὁ Γ. Παπαδόπουλος.

Vara vara olur hacı, olmayanlar çeker acı.
 Tutanlar Hristosum tacı, gel efendim göster nuri.
 Hristosum doğdu yeri Ay Savam(in) deresinde.
 Mumlar yanar arasında Panaya havlusunda.
 Solomonun Kilsesinde nur taşıyor ortasında.

Μὲ τὸ φτάνοντας φτάνοντας γίνονται χατζήδες.

Ἔοσοι δὲν γίνονται, λυποῦνται.

Ἄγγιζουν τὸ στέμμα τοῦ Χριστοῦ. Ἔλα, ἀφέντη μου, δεῖξε μου τὸ φῶς.
 Ὁ τόπος ὅπου γεννήθηκε ὁ Χριστός, στὴ ρεματιὰ τοῦ Ἁι Σάββα,
 ἀνάβουν τὰ κεριὰ ἀνάμεσά του. Στῆς Παναγιᾶς τὴν αὐλή.
 Στοῦ Σολομώντα τὸ ναὸ στὸ κέντρο σκορπάει τὸ φῶς.

2. Τραγουδάει ὁ Γ. Κύριλλης.

♩ ~ 126

Κα - τα - φο - ρεῖ - τὸν - κ' ἢ γαμ - πρὴ ἄς - εἶν' εὐ -
 λο - - η - μέ - - - νοι καὶ - πο - λέ - χρο - νη -
 μέ - - - νοι [2] Κα - τα - φο - ρεῖ - στο - κε -
 φά - λι τ' φο - ρών' καὶ τὸ - κα - πέ - - - λο τ'
 ἄς - εἶν' εὐ - λο - η - μέ - - - νοι καὶ - πο -
 λυ - χρο - - νο - μέ - - - νοι

Καταφορεῖ τὸν κ' ἢ γαμπρὴν...

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολυχρονημένη.

Καταφορεῖ στὸ κεφάλι τ', φορών' καὶ τὸ καπέλο τ'.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολυχρονομένη.

Καταφορεῖ στὰ σέμια (= ὄμους) του, φορών' καὶ τὸ μινίσι τ'.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολυχρονομένη.

Καταφορεῖ στὰ μέσα (= μέση) του, διπλών' καὶ τὸ ζωνάρι τ'.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολυχρονομένη.

Καταφορεῖ στὰ πόδια του, φορών' καὶ τὰ παπούτσια τ'.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολυχρονομένη.

Εἶνι καὶ πάππου τ' ἢ ὄνομα καὶ στὴν Πόλῃ γραμμένη.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολυχρονομένη.

Καὶ στὴν Πόλῃ καὶ ἔς Γαλατὰ καὶ στὴν Ἁγία Σοφίγια.

4. Τραγουδοῦν γυναῖκες. Χορὸς τσιφτετέλι. Χορεύεται μὲ κουτάλια.

O.lu be-nim e-li di.rem - i-ra - kim - i-ra - .
kim - i - çe - ri-mi - çe - rim ge-tme me-ra. - Kim
yar - yar - ko - nia - lim Yö - rü.
Yö - rü ma - lim yö - rü as - lam yav - rum yö - rü.
al - da - t(u) lar bi - zi - ver - me - yo - lar ki - zi....

Tov.

Olu benim direm irakım irakım.
içerim içerim getmez merakım.
Yar yar Konialım yörü.
Yörü, malım, yörü, aslam, yavrum, yörü.
Aldatılar bizi vermeyolar kızı...

Ποῦ εἶναι τὰ πηνήντα δράμια τὸ ρακί μου, τὸ ρακί μου;
Πίνω, πίνω, δὲ φεύγει τὸ μεράκι μου.
Γιὰρ γιὰρ, περπάτα, Κονιαλή¹ μου.
Προχώρει, καλέ μου, προχώρει, λιοντάρι μου, μικρό μου, προχώρει.
Μᾶς γέλασαν καὶ δὲ μᾶς δίνουν τὴν κόρη...

1. Δηλ. ἀπὸ τὸ Ἴκόνιο καταγόμενε.

S U M M A R Y

The village Misti, the present Turkish Misly, with a purely Greek and Greek speaking population up to 1924, lies approximately 26 klms N-NE from Nigdi and 82 klms SW from Kesaria, the capital of Kappadokia, in Asia Minor. Administratively it was under Nigdi where the Bishop Iconiou had his See. More specifically Misti lies amdt the two main roads that traverse Nigdi, the Western road leading to Nefsechir, northerly, and the eastern road to Kesaria, NE, in the Southern region of a plateau known as Boudakova, approx. 1500 high.

The population of the village numbered approximately 4400 people, and its more recent houses were built on a very slight incline of land, at an altitude of about 1380 m above sea level. Up to the beginning of the last century Misti, like the rest of the villages in older times, was mainly a society of semicave-dwellers. Its inhabitants lived in houses dug in soft limestone lying only a few centimeters under the poor, sandy soil. The state of the soil was the main reason that the plateau, with a few exceptions, was completely treeless, a condition prevailing up to and even during the epoch of Stravon. In 1924, very few residents still lived in the cave-like houses, now utilized as stables and storerooms and sometimes as safe shelters for fugitives.

The digging of this soft rock, to make underground houses which besides offering housing and security ensured coolness in summer and warmth in winter, was very simple and could be done with ordinary tools. Even the more recent houses of the village, built above the surface were of primitive construction, ground floors, usually without windows, consisting of arches on which the earth was spread and trodden to prevent the entry of the rain, a result not always achieved. When the younger members of a family grew older and formed their own families they built their homes next to the rooms of the paternal home, since this task required a minimum of effort.

Each room borrowed its name from the use for which it was intended. The two storey houses built much later were very few. Light came into the house from the open door, and from apertures purposely made in the roof, which also served as vents to allow the exit of smoke. In older times artificial light came from primitive clay oil - lamps. Metal oil lamps were a modern amenity in the life of the village.

Fifty families in all comprised the population of the village, with houses forming smaller or larger neighbourhoods. There were three pulverisers or presses of primitive construction which supplied oil from a kind of rock, and there were also a number of small shops. Bread was baked on the hot inside surface of the traditional Kappadokian fire place-toundouri-as it was called; however, in the years before 1924 baking was done in the ovens of certain houses that were sufficient for the use of the village. Ox-manure dried in the sun, kneaded with straw was used as fuel. The grinding of the wheat and rye, which comprised the raw material of bread, was done by the watermills of the adjacent villages. A more recent mill operated in the village for a few years only.

Water was supplied from wells whose depth ranged from 10 to 30 m. Water was pumped out, in older times, by leather buckets, later replaced by metal ones.

In the open space among the houses lay the threshing floors and the three cemeteries.

Many sites retained old names which point to the existence of much older settlements and ruined churches. Such sites are : Parapedisos, Nedisos, Maskados, Hartimen, Apsala and the special one Kappadokia, while the villages Oulagats and Kitsagats were known in the Misti by the names of Nasrados and Nakroin.

The only thing known about the history of the village, and this from oral tradition, is that its inhabitants fled there from older surrounding settlements, mainly for security reasons. Following this influx, however, and as the population increased the village was forced to send a good deal of its people to other nearby vicinities, thus forming colonies, for, the poor soil could not feed the entire population. Such colonies were the villages Dila, Tseltek, Tsarikli and Kavouklou.

The poverty of the village is reflected in the furniture of the houses and in the people's clothing-just a few copper but mostly clay articles comprised the most essential items, all transported from nearby centers and villages. Large utensils made of ox-manure were fabricated to store the cereals. Spoons were made of wood, and forks as well as chairs were absent.

Rye bread, milk products, legumes and vegetables were the villagers stable food. Fat, usually obtained from the tails of the «wide-tailed» lambs and seed oil in small quantities were used to cook their food. They consumed a great deal of manually ground wheat. Fish was rarely brought to the village. Fruit too was scarce, whatever fruit they had was brought from adjoining areas.

The residents of Misti did not know how to make cheese in spite of the sufficiency of milk. Olives and specially olive oil was almost unknown to them. Their cooking methods, mixing various kinds together, was primitive. Certain people imported grapes from Neapoli to make their own wine. Men slept naked in the winter and in the summer to keep away the parasites, but covered themselves with thick woollen felt blankets (ketsedes). The warmest part of the house where one could sleep at night was near the stable.

Almost all the women in the village knew how to embroider, knit and saw clothes for the family. They also knew how to weave on their own looms, the wool coming from their livestock. Sometimes this wool was the fee that the husbands received in exchange for fabricating the felts, generally at the turkish villages. Cotton was transported from Adana. There are no substantial differences in the processing of these woven materials from the methods used in other regions, the weaving terms though are generally turkish.

As there was not enough water in the village and its pumping required a strenuous effort, the women quite often packed the clothes they had gathered for washing on to their donkeys and washed them at the nearby village Limne, with just the water of one spring.

Soap was rarely available, instead a kind of tiller earth was used. The houses were swept with brooms that the women made by themselves from a special plant that they found on the plain. They painted the lower portions of the room, where the fireplace was, with mud from red earth. Chalk was not known. Mud was used to build the houses.

Everybody in the village looked forward to festival days or happy family occasions when they could dance and amuse themselves. Two of the dances they performed were not known to the nearby villages. Their songs were almost all turkish with the exception of a few verses that they themselves made up.

A characteristic of women's garments was the absence of the wide trousers, the way they braided their hair and the many and dazzling colors of their clothes. Their ornaments were poor. Their footwear were «tsarouchs» (upturned slippers) made from cowhide, poorly processed, they also wore ordinary leather shoes. Many of the designs for garments and footwear originated in Byzantium.

Sterility was regarded as a great misfortune and to obtain a cure the people used a number of both practical and magical aids. Boys were preferred to girls. Magic was also used to facilitate child birth, to protect the woman in labor and the baby from the influence of demon forces.

Puerperal fever and eclampsia, which they attributed to evil spirits terrified the woman in childbirth and her family. They tried to save her by the use of magic. The baby was breast fed for a whole year by the end of which time the mother employed several methods to stop it. He who saw the baby's first tooth passed around «sugar coated wheat» (Kollyva) but the next tooth that the baby cut was broken and thrown on the upper room of the house.

Nothing very serious can be said about education in Misti. The people did not emigrate to towns and there was no one to provide teachers and books as was done in the other village. These matters were the responsibility of the villagers. One has to consider the poverty that existed in Misti to understand the lack of proper schools or educated instructors, the absence of any curriculum or of a proper school year. The basic school books were the Ochoechos and the Psalter. Reading books were very seldom provided and these were written in a peculiar language which was incomprehensible to pupils and tutors. Plain cane was used for pens and much later they used steel pens. Only recently were desks provided for the pupils.

The children played with homemade toys and there were competitive games to entertain them, they however liked to hear amusing tales told by the grown ups. There were seasonal games at Misti, such as wrestling, the dance Vara Vara and polo on horseback, a game originating in ancient times.

The marriage at Misti had as a characteristic the buying of the bride by the groom, who was very often much younger than she was. The family of the groom had always need of working hands and an adult woman was always necessary to do the housework. The verbal consent to marriage was followed by a dinner, and presents were given to the bride in addition to the fulfilment of a number of obligations of the groom to her and her home until the day of the marriage. The couple remained engaged generally for a year. The dressing of the groom calls to mind the robings of the Bishop which must have certainly derived from Byzantium. When the couple returned home from the wedding the family received them with sprinklings as was done in ancient times. On the Monday after the wedding the groom dressed in a peculiar outfit, and played the part of the King-Magistrate, passing judgements in an amusing way or imposing fines on those brought to his notice. The wedding festivities ended with a special song dedicated to the young couple. The virginity of the bride was ascertained by a woman who by right also served as the «best» woman.

The life of the newly wedded woman was marked by complete obedience towards the elderly members of the house, such was the extent of the discipline that nodding and or whispering were for a long time the only means of

communication. For sometime after the marriage the bride kept her face covered. The farewell songs before the bride left her paternal home to go to church were sad and had a mourning tone, which is why they were called «weepings». They were the result of turkish influence on the villager's life. The woman's position was not to be envied at all.

People were never able to cope with illness and recourse to a medical doctor, was unknown to them. There were «village doctors» who tried by magic to cure the sick although their measures often had the opposite result.

The dying man was obliged to provide death duties in order to receive forgiveness and gain admission to Hades.

It was beleived that Archangel Michael took the soul of the man with his sword and for this reason soon after a death all the water was thrown out of the house, for Michael had washed his sword in it. The reading of extracts from the Psalter by pupils standing near the dying man eased his dying. When a coffin was difficult to make the corpse was placed in the village's coffin. During the procession of the dead the windows of the houses were kept shut and parents woke up their children if they were asleep, to avert an evil influence. Everyone threw into the grave a metal coin, a handful of earth, or they broke a container full of water to wipe away the dead man's sins. The memorial service was held three days later, also on the 40th day and one year after the death. The dead were remembered on other days as well, such as the eve of Epiphany and the day of the Resurrection.

Religion was the most important factor to prevent the absorption of the Christians by the turkish element. There were many ruined churches around the village and mass was held in the vaults of the church of Saint Vlassis. After 1845 the main church of the village was Saint Vlassis, built on the surface of the earth, one of the biggest churches of Christian Kappadokia where the residents of Misti honored the memory of the Christian Hierarchy. They usually called it Ai Vasili. A number of traditions have survived in relation to this church like the interior division into three aisles surmounted by ten arches, five on each one of the two longer sides. The priest of the church like the tutors, were mostly illiterate since the low fees they received obliged them to work as farmers as well.

There were no differences in the celebration of Holy days between Misti and the nearby villages. The rules of worship were greek and the Gospels was read in the greek language. It would have been odd, however, if, in spite of the low cultural level of the residents of the village, magic had not had its place in the secular ceremonies such as the rites to invoke rain or in treatment of the sick which often interposed in formal worship. Something not

encountered in the nearby villages was the families' festivities which commemorated the first arrival of the people from nearby settlements and their establishment in the present village.

The people's belief that the soul descends to earth for twelve days, from Christmas Eve to Epiphany, a concept that has its roots in ancient times, was common in the village of Misti as well. It is for this reason that on the day before Epiphany the inhabitants served food for the souls that were to return, the next day, to Hades.

Christmas, New Year's day and Easter were regarded as big holidays, and were celebrated with dances and various events. On Christmas Eve, the older women went to church «to attend the virgin's childbirth», and on Holy Thursday «to mourn Christ». The remains of the candles of Holy Thursday and the Easter eggs which were dyed and taken to church had a dissuasive force against the hail which ruined the crops. From the carols sung by the children on the New Year's day Saint Basil appears as a ploughman. During the big holidays the icons of the church were auctioned for financial support. On the evening of Holy Saturday the children lit fires in the streets portraying in this simple way, the night of Christ's arrest and interrogation.

Medicine was practiced by unorthodox doctors, and magic, as said before, went hand by hand with religion and played an important role in the attempt to cure disease. Ignorance and use of dangerous drugs often led to quite opposite results from the one anticipated. The therapeutical ability that certain persons inherited from their ancestors was always respectable. The methods adopted to cure illness were characteristic of interaction of religion with magic, as in the therapy of children's «cachexia», evil eye, icterus, rage, sterility which too was considered a disease. The primitive beliefs which prevailed in the village on the therapy of disease are quite astonishing.

The people had many ways with which to predict a thing that concerned them, even watching meteors. The «beads» were essential to protect them from demonic influences. The wicked demons roamed in the ruins, the caves and the crossroads, in the evenings, and people had to protect themselves from evil.

The stars and planets were consulted to give the propitious time to leave for work or travel. The moon and the sun were personified as brothers traveling in the sky, the one in daytime and the other at night. Their eclipse caused anxiety to men, and they tried, with their magic means to relieve these two heavenly bodies from the demon that had seized them, this

being their explanation of an eclipse. They believed that earthquakes were caused by the movement of the world from one bull's horn to the other, since they believed the world rests on the horns of a bull. Magic ceremonies accompanied the litany for the invocation of rain. A lot of these beliefs date back to Byzantine and much older times.

Socially the members of a family were substantially knitted together and generously shared help in hard work amongst the people in the village. The young men preferred to add rooms to the paternal home rather than build new separate homes. The woman paid due respect to the elderly members of the family, especially the bride during the first year of her marriage.

Social organisation was very frail because the villagers were illiterate and administration was generally in the hands of the few energetic and wealthy members of the Community. Communal elections were undeveloped. The relationship between the residents and the Turks was harmonious, there were no Turks residing in the village a fact which never gave rise to any problem. In the province however one heard of cases of arbitrariness against those that traversed the Turkish villages.

On matters of equity, justice prevailed on the side of the strongest party. The weak had to recourse to revenge and self defence.

The betrothal of the young from infancy was not customary, and the dissolution of the engagement implied the return of the presents offered to the bride. Divorce was unknown, adoption nevertheless was formalized by a ceremony which originated in ancient times.

Distribution of paternal property was made after the death of the father, and only to sons. A piece of land that remained uncultivated for some years ceased to belong to the proprietor. The few wealthy people of the village lent money at an interest rate of 20 % and the return of the debt could be made partially. The town mayor used violence at times to get the truth, and the priest imposed an oath for the same reason.

The main sources from which the residents derived economic support were agriculture, cattlebreeding, and mainly the art of making felts or mattresses. This last occupation provided money which was necessary to them and which was difficult to obtain from other sources. Although the fields were on the plain, their yield was small resulting in a large percentage of the peasants failing to get their yearly bread from the cultivation of their crops. Opportunities for daily wages were scarce and taxation despite the fact that it was not too heavy was unbearable.

The art of fabrication of felts compelled about 80 % of the men of

the village to leave the villages in small groups, twice a year, March and the end of July to settle at the sites of work. Their absence from the village lasted each time approximately four months and they travelled on foot despite the fact that sometimes they walked for weeks. Their site of work covered Southern Turkey to Southern Russia to the Aegean islands or the mainland. In the urban centers they usually fabricated mattresses, and in the agrarian areas they made the felts. The felts were made from the second growth of wool sheared from the sheep each year.

In agriculture turkish terms are found along with greek. Cultivation was incomplete, as their tools were primitive. The result, coupled by the lack of fertilizers—animal fertilizers were used as fuel for the house since there were no trees in the plain—and the poor soil, explains the small yield of the fields however hard the men worked. The main cereal was rye comprising the base of bread, and of the legumes, lentils. The agricultural activities were rather simple, sowing, reaping and threshing—with the exception of a few terms of greek origin. Permission to transport sheaves from the fields to the threshing floors was granted by the town mayor, while permission for the winnowing of the threshed cereal was given by the lessee of the Tithe who profited at the expense of the producers.

Stock breeding was well developed, especially in sheep and cattle. The sheep grazed in the fields of the villages, the cattle, however, could not satisfy their hunger on the grass of the plain, and the shepherders took them to the nearest mountain Outskapoulou. This was also necessitated by the need to gather herbs and grass to feed the animals during winter, when the animals were unable to find food in the snow. Besides the cattle, the village bred donkeys because they needed them for their work. Horses and buffaloes were very few, and mules were very rare.

Some people in the Misti kept beehives in their backyard. They made them of kneaded ox-manure in a tubular shape.

Amongst the names of the herbs which were generally turkish, we encounter a few greek words as in the case of animals. Their scientific identity however is difficult to ascertain as our informants were no longer in a position, after 40 years, to describe them in detail.

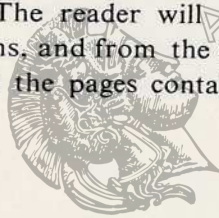
Following their departure from the village, in the summer of 1924, based on the Lausanne Treaty for the exchange of populations between Greece and Turkey, the residents of Misti who came to Greece did not all settle in their new homeland.

Most of them have settled in the villages Mandra and Amygdalea of Larisa, New Ayoneri of Thessaloniki and Krinites of Kavala.

In concluding it could be said that the above survey provides a relatively complete picture of the life of a small group of people as shown in this Kappadokian village, on the one hand, and on the other, we are able to follow from a number of elements, the continuity of the Byzantine and, in a broader sense, the greek tradition regarding the village's development, and generally speaking, the expressions of Christian Kappadokia as we see it in 1924.

Following the area's isolation from the rest of Hellenism, and its conquest by the Seltzüks in the 11th century, Kappadokia succeeded in maintaining its ethnic spirit until our day. The main weapon in this survival was, as said earlier, the christian religion, and its social organization.

We will complete the summary of this book with the notation that the language of the village preserved to our time a number of older elements in its vocabulary, despite the pressure it received from the turkish language, which very soon displaced the greek, not only from the urban centers but also from smaller settlements. The reader will ascertain this fact quite easily from the Greek dialect terms, and from the sentences and the dialect extracts that he will encounter in the pages contained in this book.

AKAΔΗΜΙΑ

Α ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ - ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

364 365 371 372 375 381 388 394 398
399 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

Επισημαίνεται ότι τα στοιχεία της παρούσας έκδοσης είναι τα στοιχεία της έκδοσης του 1994 και τα στοιχεία της έκδοσης του 1995 είναι τα στοιχεία της έκδοσης του 1994.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΑΣ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Α΄ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ¹

- ἄ' (= ἄν) 102, 191, 272, 276, 281, 298, 364, 384, 477
 ἄσασμα 275, - ἄσ Βλάση 252
 ἄβαλάντζα 104, 184
 ἄβανισιώτικες στάμνες 22
 ἀβάφτιστα 162
 ἀβγό, ὄβγδ 69, 88, 91, 96, 99, 128, 177, 210, 283, 296, 297, 311, 312, 316, 317, 345, 419, 431, 484, 492, 494, 504, 505, 524, με - παι- γνίδι 197, - κόκκινα 314, 479, - δώδεκα Εὐαγγελίων 389, - στοὺ χωράφι 315, - ἄνάληψης 320, - στοὺ πένθος 243, - στη γιατρική - μαγεία 332, 339, 341, 342, 352, 362, - τιμῆ 436. Βλ. καὶ ὄβγδ.
 ἄβελιμ 183
 ἄβάρι 64, 68, 489, τοῦ - σπίτι 62, 64, 68
 ἀγαπῶ 218
 ἀγὰς 130, 133, 449, 488
 ἀγγελος, ἀτζελους στοὺν νεκρὸ 233
 ἀγελάδα 491, 492, 503, - προίκα 414
 ἀ(γι)ασμὸς 23, 55, 252, 275, 307, - λερὸ 275, τοῦ - γιορτῆ 306, - μικρὸς 307, - γιὰ βροχὴ 281, - στὰ σπίτια 268, - στοὺ πηγὰδι 307
 ἀγιοβασιλιῶτες 305
 ἄγιος προστάτης 38, 288
 ἀγκά(χ)ι 168, 169, 475, 507
 ἀγκάλ(ι) 532, 484
 ἀγκιζὸμ 122, 124, 125, 468, 469, 478, 480, τοῦ - λάι 126
 ἄγκωνας 316
 ἀγκώνας(ς) 324, 433
 ἀγόρι 164, 397
 ἀγουσλοῦχ 115
 ἀγρατζᾶς 373
 ἀγρατζι 373
 ἀγρέτσι 510
 ἀγριάδα 508, - φάρμακο 341, 342
 ἀγροφύλακας 402, 411, 420
 ἀγρωῶ 508, 514
 ἀδελφῆ (α)ἴμα 331
 ἀδενίτιδα 346, 347
 ἀδανοπάθεια 331
 ἀδεντρος κάμπος 3, 4, 8
 ἀδεξιμὸς 395
 ἀδράχτι, ἀγράχτι 112, 113, 114
 ἀέλ(η) 251, 285
 ἀέλφι 45
 ἀεφλό, ἀεφλό,-η 394
 ἀέρας 162, 346, 384
 ἀζῖν 389
 ἀζιζ 195
 ἀηδόνια 299, 300
 ἄθροπους 250, 266, 400, 405
 ἀιὰς 389
 ἀι βατζελιοῦ ὄβγδ 479
 αἶμα παρθενίας 229, αἶμα στὰ θεμέλια 280, - φάρμακο 344. Βλ. καὶ ὄμα.
 αἰμορραγία 331
 αἰμοστατικὸ 330
 αἰνίγμα 193
 ἄιντε 103, 183, 215, 274
 ἄιο δόξα 383
 αἰοῶν 84
 αἰοίχ, αἰοῦχ 106, 514
 αἰ(χ)οῖν, ἄ(χ)οῖν, ταχεῖν αἰο(χ), ἀρχῆ ἦν 298, 299, 301
 ἀκάλυπτο πρόσωπο γυναικῶν 147
 ἀκλήρου περιουσία 416
 ἀκλωστα 299, 300
 ἀκόμ', ἀκοῦμ' 273, 323, 373, 404
 ἀκόνι 153, 466
 ἀκού(γ)ου 135, 299, 302, 365
 ἀκπόζο 460
 ἄκροχορδόνες 332, 361
 ἀκρίδων ἐπίδρομη 523
 ἄλ 147, 218, 230, - νύφης 219
 ἀλαγάτι 396
 ἀλαγουιούχ 493, 502
 ἀλαλία 332
 ἀλαμαλι 211, 502
 ἀλατεσι 89
 ἄλας, ἀλάτι 93, 95, 99, 101, 152, 315, 345, 351, 361, 430, 431, 499, 504, 509, - στοὺ μωρὸ 158, - στὰ ζῶα 317, 497, - στη μαντική 361, 362, - στοὺν πόνο 505, τοῦ - τιμῆ 437
 ἀλατζὰ 495
 ἀλατίζου 227
 ἀλέζου 88, 94, 95
 ἀλεμπούκα 465, 469
 ἀλεμπύκα, ἀλεπούκα 521
 ἀλεποῦ 465, 522, τῆς - δέρμα φάρμακο 346
 ἀλέτρι, ἀλέτιρ, ἀλέτορι, ἀλετίρι 299, 300, 301, 460, 462, 463, 472, 476, 477, 478, 481
 ἀλεύρι, ἀλεύριρ 94, 100, 116, 227, 379, 405, 482, 499, 504, 505, - τιμῆ 437
 ἀλευριώνα 64, 82, τῆς - σπίτι 64, 68
 ἀλευρόμυλος 18, 121, 429
 ἀλήα 135
 ἀλητῶς ἀνέστη 317, 365, - γεννᾶται 294, 297, 365
 ἄλια 148
 ἀλλάζου 119, 360, 382, 459
 ἀλλαξίμα 459
 ἀλληλεγγύη 412
 ἄλλους 183, 337, 354, 373, 404, 460

1. Δὲν ἀποδελτιώθηκαν: τὰ τούρκικα τραγοῦδια στὶς σελ. 137, 139, 224, 282, 333, ἢ τούρκικη ἐπιγραφή στὶς σ. 260-261, τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα στὶς σ. 164, 165 καὶ τὰ τέσσερα τραγοῦδια πού σημειώνεται ἡ μουσική τους στοὺ πεντάγραμμα.

- ἀμέ(γ)ου, ἀλιμέζου 138, 493
 ἄλο(υ)γο(υ) 130, 138, 198, 225, 251, 296, 302, 449, 485, 487, 491, 500, 501, 518, 528, –
 χνάρι 264, – νύφης 219, – στοῦ τζουροῦτ 304, – τοῦ χότζα 309
 ἄλουνηζου 494
 ἄλτιν Ἁγίου Χρυσόστομους λειτουργία 274
 ἄλτουμ 217
 ἄλυκὸ 90, 351
 ἄλύτδι 510
 ἄλφαβητάρι 178
 ἀλφάβητο 178, ἀλφαβήτα 179
 ἄλ'χνὸ, 330, 332, 334, 345, 350, 495, 502, 524, –
 μαντίλι 148
 ἄλώνια 7, 15, 23, 120, 487
 ἄμα 328, 339, 380
 ἄμαμα 241, 243
 ἄμαξι τρία τρώια 168
 ἄμε 160, 170, 173, 365
 ἀμίλητο νερό 336
 ἄμμος στή γιαιτρική 266, 334
 ἀμμουδερό χῶμα 8
 ἀμπέλια 5, 30, 36, 101, 176, 510, 523
 ἀμυγδαλές 332
 ἄν 299, 307, 337
 ἄν(= σάν) βλ. σάν.
 ἀναβαίνου 117, 135, 137, 233, 285, 310, 374, 378, 527
 ἀναβασία 75
 ἀναγνωστικά σχολείου 179
 ἀναδοτ(ι), -δοῦτι 463, 466, 514
 ἀναδοτιὰ 468, 514
 ἀναιμία 332
 ἀνακλώνου 112
 ἀνάκλωστα 302
 ἀνακρούγουμι 381
 ἀνάμ παρασι 438
 ἀνάμεσα 94
 ἀνάτις 297, 305, 373
 ἀνατολή 287, 373, 384
 ἀνάφτου 117, 299. βλ. καὶ γήφτου.
 ἀναχτήρ(ι) 60, 67, 332
 ἀνέκδοτα στὰ καφενεῖα 128-133
 ἀνέμη 113
 ἀνεμοβλογιὰ 332
 ἀνεμοπύρωμα 332
 ἀνεμοστρόβιλος 385
 ἀνέστη 195
 ἀνθρακας 334
 ἀνιψ(ι)ός,-ὰ 221, 395
 ἄν'ξιν 357
 ἀνοίγου,-ζου 65, 77, 192, 219, 249, 313, 326, 375, 376, 383, – στοῦ ἀδα 208
 (ἀνοιξη), νένοιξη 371, 387, 478
 ἀνοιξιμάτ'κου, ἀνοιξιμιὸ 473, 478
 ἀνοιχτὰ 234
 ἀνορία παρασι 268
 ἀνταγωνισμοὶ 184 κέ.
 ἀνταλλαγή προϊόντων 437
 ἀνταρί, ἐντερί, ἐνταρί 142, 144, 145, 211, –
 τοῦ Ἁ Βασίλη 259, – τοῦ γαμπροῦ 215, –
 τοῦ παπᾶ 269
 ἄντε 317, 318, 374
 ἀντζειὸ 87, 120
 ἀντί (τὸ) 114, 404
 ἀντίδωρο 274, 289, 404
 ἀντιρου 324
 ἀντρας 135, 156, 394
 ἀντρίκιο καβάλημα 296
 ἀνυπόλ'τους 151
 ἀνώφλι στάβλου 319
 Ἄξενὸ κίουδὸς 384
 ἄξινὰρ' 55, 466
 ἀξιωματοῦχος στοῦ χωριὸ 89
 ἀπάνω, ἀπάν(ου) 99, 135, 158, 168, 190, 206, 238, 319, 336, 347, 366, 376, 377, 378, 382, 474, 517, – κόσμος 242, – δοῦ χερεμύλι 88
 ἀπανοῦ 323, – δοῦ πρόσ'που 118
 ἀπατεῶνες «γιατροὶ» 327
 ἀπέσο(ου) 93, 94, 220, 250, 274, 375, – δοῦ σπίτ' 62, 68, 75,
 ἀπεσ'νοῦ 323
 ἀπλώνου 94, 460
 ἀπ(ό), ἀπέ, ἀσ', ἐπ', ἴπα 12, 44, 48, 65, 115, 135, 137, 138, 156, 186, 214, 233, 234, 248, 251, 258, 266, 271, 273, 303, 307, 323, 331, 340, 348, 379, 383, 384, 404, 405, 415, 451, 476, 479, 525, 533, – = γιὰ 214, – κατόπ'σα 250, – κατ' 273, 325, ποκάτου 329, 366
 ἀποδέντρωση 266
 ἀποξημίωση 420
 ἀποικίες 42
 ἀποικισμὸς 39, 44
 ἀποκάλυψη μεῦ ὄνειρο 283
 ἀπόκομμα μωροῦ 166
 ἀποκιριάζου 311
 ἀπολίθωση 36, 251
 ἀπολυτίκιο 181
 ἀπόστημα 333
 ἀποψηψής, ὄψηψής 154
 ἄρ(α), ἄρους 56, 532
 ἀραμπάς, ἀραβὰς 102, 385, 469
 ἀράπηξ 519
 ἀράχνη 520, τῆς – δίχτυ 331, – στή μαντική 358, 362
 ἄργαδα 120, 472
 ἀργαλειὸς 109, στοῦν – ὁ λῶρος 158
 ἀργόια 199, 526
 ἄργος 276
 ἄρδούτδι 210
 ἀρθριτικά 334
 ἀριάνι, ἀριάς 83, 93, 96, 482, 484, 500, – φάρμακο 351, ἀριανλοῦ φαί 96
 ἀριθμητική 174, 175, 179
 ἀριθμοὶ 432
 ἀριστερός 358, 360
 ἀρκαδεσία 22
 ἀρκούδας πάτημα 345, 364, – τρίχες 364
 ἀρκουδῶ 168
 ἀρμάχ 194, 469
 ἀρμεγμα ζώων 492
 ἀρνί 185, 419, 429, 430, 493, τῶν – πιστικὸς 494, τῶν – βοσκή 492, – θυσία 55
 ἀρραβῶνες 208 κ.έ., – διάλυση 208, 414

- ἀρρώστιες 331 κέ.
 ἄρρωστος 442
 ἀρσενικὸν 166, τῶν – προτίμησις 154, 155
 ἀροτόζια 288
 ἀροτῆς 510
 ἀρτυμῆ 311
 ἀρχαδεσι 87
 ἀρχὴν 306. Βλ. αἰ(χ)οῖν.
 ἀρχιμάστορος Ἁι Βασίλη 260
 ἄς 75, 117, 132, 156, 209, 215, 216, 251, 271
 331, 366, 371, 475
 ἀσβέσι 58, 119, 262
 ἀσβεστόνερο 345, 348.
 ἀσβὸς 522
 ἀσδράδια 84
 ἀσδρό, ἀσδρό 84, 105, 325, 389
 ἀσημένιο 300
 ἀσήμι 260
 ἀσημίνας 207
 ἀσημοκονουμένου 299, 300, 302
 ἀσκέβαλο 489
 ἀσκελίμα 324, 432, 472
 ἀσκελῶ 273, 324
 ἄσκουμα 20, 21, 22, 120, – στὰ κάλαντα 298
 ἀδλαδῶ 343
 ἀδου 143
 ἀσπράδα 323
 ἀσπράδι στὸ μάτι 506
 ἀσπρίζου 139
 ἀσπρισμα σπιτιοῦ 386
 ἀσπρομάλλης 457
 ἀσπρο(υ) 271, 306, 383, 454, 495
 ἀσπενά(ης) 232, 233, 273, 276, 315, 322
 ἀσιμαῖοι 466
 ἀστραπή 382
 ἀστρισμός 341, 344, 354
 ἄστρο(υς) 358, 377, – μέτρημα 360, 377
 ἀστροπελέκι 377
 ἀσπίς 180
 ἀσφάλειας ἔλλειψη 40, 41, – ὑπογείων 52
 ἀτὰ χαλῖ 205
 ἀτ κετῶ 452
 ἀτξί 195
 ἀ(τ)ξιμοῦχ 514, – φάρμακο 352
 αὐλή, νευλή 68
 ἀυπνία 334
 αὐριου 496
 (αὐτὸ) ἀτό, ἰτό, ἰτά, ἐτό, ἐτά, 30, 133, 173, 250,
 300, 367, 370, 379, 432, 472
 αὐτοάμυνα 410
 αὐτοδικία 409
 ἀφαλός 334, τοῦ – λύσιμο 33. Βλ. καὶ νεφα-
 λός.
 ἀφάτῳ 514
 ἀφέντης 301
 ἀφήνου 117, 476, 531, 532
 ἀφιερώσεις 278
 ἀφιόνι στὸ μωρὸ 166
 ἀφόρεμα 270
 ἀφορίζου 138, 302
 ἀφτί, φτῖλ 138, 169, 311, 357, 367, τοῦ – κό-
 ψιμο 519, – πόνος 334, 511, – ρίζα 323, –
 βοή στη μαντικὴ 357
 ἀφτιλί, ἀφτιλ' 32, 61, 90, 112, 113, 510
 ἀφτιλιά (ῆ) 514
 ἀφτρα 334
 ἄχ βᾶχ 217, 365
 ἀχλάδια 431
 ἄχνα 488
 ἀχνάρι 325, – ἀλόγου 264
 ἀχράς 325
 ἄχσεν 349
 ἄ(χ)υρου 193, 419, 444, 466, 487, 488, –
 γελ'μάτ' 66, – κ'σαριου 66, – πιλιαριου 66,
 – δάγκαμα 361
 (ν)αῦρ(ι)ώνα νε(χ)υριώνα, αεριώνα, 60, 66,
 68, 73, 250
 ἀψά 156, 371, 372, 373, 379, 460, 510

 βαβάτοι 113
 βαβουκτοῖς 131
 βαγάρταγα 526
 βαίδω 347
 βαῖραχ 273
 βαλδούζα 394
 βαγαγοῦμ βαστοῦν 401
 βαρῶ 157, 371
 βαουπνῆς 370
 βάσανα 236
 βασανάγια 115
 βασιλέας, βασιλιάς (γαμπρός) 225, 227
 βασιλικός 290, 307, 330
 βασκανία 337, 338, 339
 βασλάμα 83
 βαστώ 40, 311
 βάτμα ζώων 494
 βατμάνι 210, 433, 435, 437
 βατράχι 30, 266, 526, – φάρμακο 341, 346, 347.
 Βλ. καὶ μπαρτλάκα.
 βαχτῖοι 307
 βαχοάτῳ 437
 βᾶψιμο ἀρνιῶν 495
 βγαίνου 55, 133, 233, 234, 273, 364, 367, 374,
 376, 460, 474, 524
 βγάλου 121, 152, 184, 290, 307, 331, 332, 342,
 400, 451, 454, 493, 524, – λουτουριά, –
 ὄλλειστρου 288
 βγήνου 91
 βδέλλα 329, 506
 βελάνι 104, 185
 βελανιδιά 184
 βελόνι, βολόνι 17, 109, 110, 169, 219, 349, 355,
 – γουναρά 455 – στη γιατρικὴ 332, 353,
 354
 βένετου 495
 βεντούζα 329, 334, 352
 βερεκέτ 370
 βερεκετλού 482
 βεργκού 438
 βερενέ 526
 βερικοκιά 36
 βερικόκο, βορκότῳ 97, 98, 209, 285, 411, 431,
 436, – φάρμακο 341, 344,

- βεῶλιχ 435
 βέτσα 105
 βετσόνα 325
 βήχας 340, – γαΐδουριού 346
 βήχου 325, 346
 βιβλία σχολικά 178
 βιελέκουσ 476
 βλάζου 518, 528
 βλάστηση 4
 βλαῖτικῶ 58, 510
 βλέπω (νὰ ἴμ') 337, 378
 βλεχέρι, βλάχᾶρ' 147, 207, 464
 βλησίδι 370
 βλίτο 506, 510
 βλογιὰ 290
 βλοῖες λεχώνας 159
 βλόημα 212
 βλοῖζου 212, 365, 376
 βογματζὰ 341
 βοδάμαξα 486, 501
 βό(δ)ι 100, 137, 186, 271, 291, 302, 418, 419, 420, 459, 461, 473, 476, 477, 478, 487, 490, 497, 500, 501, 502, 503, 506, 518, 528, τοῦ – γλώσσα 511, – τιμὴ 436, 438, – καύκαλο 363, τῶν – σφάξιμο τὰ Χριστοῦγεννα 291 κέ.
 βο(δ)ίτσι 300, 301
 βοητῶ 413
 βολονίστρα 89
 βόλος 185
 βοντζούκ 215
 βῶρετζ 324
 βοριάς 384, 385
 βοριζου 92, 151, 404, 466, 467, 488
 βόρισμα 488
 βὸς 502
 βοσκή κοινοτική 419
 βόσκημα 460, 473
 βόσκου, βοδάκηνου 137, 169, 185, 269, 460, 473
 βοσκός 491, 494
 βόστανα 168
 βουβάλι, βάλι 130, 249, 250, 258, 310, 382, 431, 436, 459, 469, 487, 491, 501, 502, 506, 518, τῶν – χωρισμός 372, – ἀξία 438
 βουγὰ 502
 βούζα 210, 433, 483, 513
 βουκέντρα, βουτῶντζιρι, βουτῶντζερι, φουτσέντζιρι, φτῶντζιρι 299, 300, 302, 374, 433, 468, 478
 βουλιάζου 266
 βου(ι)νὶ 193, 366
 βουράγατζι 115
 βουρδίζου 494
 βουρλαίζου 184
 βουρτῶλουῦχε 210
 βούς 389
 βουστροφηδὸν 478
 βούτσικα 312
 βούτ(υ)ρο(υς) 91, 95, 103, 126, 291, 314, 493, 499, 505, – φάρμακο 333, 341, 354, – στὸ μάτιασμα 339
 βουτῶ 118, 162, 300, 301
 βράζου 94, 95, 99, 154, 330
 βρακί, βρατοῖ, 110, 142, 144, 211, 385
 βρακιζάνα, -νι 109, 142
 βοαῦ 218, 307, 316, 376
 βοαῦνιάζει, βοαῦνιαιῶκει 373, 374, 460
 βοαῦνου 460
 βραχόν' 324, 433
 βράχος μαλακός
 βρῆ 395
 βρεχούμι 55, 65, 156, 161, 180, 207, 233, 283
 βρέχ(ου) 7, 282, 285, 360, 375, 376, 383, 385, 386, 389,
 βρικόλακας 242, 369
 βρισιές 366
 βρίσκου 109, 132, 137, 192, 251, 271, 285, 526
 βροντή 382, 383
 βροχή, βρεχός 281, 282, 285, 361, 375, 377, 385, 386, 477, τῆς – τραγούδι 285, – κράτημα 361, – πρῶγνωση 360, – σταμάτημα 361
 βυζάνου 330
 βυζί 98
 γάβ 515
 γαβάχ 510
 γαβίνα 92, 131
 γαβουράγια 104, 222
 γαβρούμι 59
 γαβός 384, 385
 γαβάχ 493, γαβαχιού γούτσα 104
 γαβλαίζου 528
 γαβουρδίζου 514
 γαβραῖσημα 483
 γαβρασῶ 483
 γαγκούτ 527
 γαδάς γανί 330
 γαδεμιλί 360, – ὄλοσὸν 55
 γαζ 160, 527
 γαζὰ 377
 γαζάν 394
 γαζίαγου τῶριετῶ' 61, 83
 γαζούχ 115
 γαΐας 487
 γαΐδουράς 459
 γαΐδουρι, γαΐδουρ' 132, 138, 217, 231, 323, 367, 385, 404, 440, 443, 444, 459, 477, 487, 491, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 518, 528, – νεκροῦ κετσετζή 455, μαύρου – αἷμα φάρμακο 353, – γάλα φάρμακο 346, – δέρμα φάρμακο 353, – κόκαλα στὸ μάτιασμα 339, – κοπριά στὸ μάτιασμα 339 – κοπριά 507, – οὔρα φάρμακο 342, 353, οὔρα – στὰ μάγια 362, – στὸν ἄρρωστο 505 – τιμὴ 436, – κυπριώτικο 436, 438
 γαϊλούμι 471, 472
 γαϊτζ 394
 γαϊφῆ 17
 γάλα, κάλα 84, 91, 93, 193, 314, 474, 493, 499, 503, – ὄξινου 93, – στὸ φαγητὸ 97, – φάρμακο 340, 342, 353
 γαλαγάστρα 514, – φάρμακο 341
 γαλάζιο χαρτὶ στῆ γιαιτρική 334

- γαλαζόπετρα φάρμακο 355
 γαλατόπιτα 311
 γαλάτς 150
 γαλάνι 77, 511, – τδουφάλ' 511
 γαλγίντα 312
 γαλέμι 179, – γουρσουνιού 179
 γαλεμούε 186, 187
 γαλέτσα 465
 γάλια 336
 γαλίνα 511
 γάλος 129
 γάμα (=κάμα) 89, 385, – δυό στομάτ' 89
 γάμο(υ)ς 49, 201 κέ. 212, 225, – στα σπίτια 49,
 – στο όνειρο 364
 γαμπρός, γαμπρή, καμπρό 215, 216, 224, 482,
 του – μάνα, πατέρας 225, – βασιλιάς 225,
 – βασιλιάς – δικαστής 420, του – δέσιμο
 362, – ντύσιμο 214, 217, – δου τραγώι 215,
 233
 γαμώ 367, 385
 γαντζούκ 500
 γαπατώ 521
 γαπάχ 199
 γαπάτδι ματιού 323
 γαπούσουνα 220
 γαπτικός 457
 γαπτώ 138
 γαράγελ 384
 γαραγούτς 525
 γαρά μπακαρά 199
 γαρανί 373
 γαρατσάβια 470
 γαργάρα 312
 γαρδάς γανού 331
 γαρίφαλο στο μάτιασμα 339, – φάρμακο 352
 γαρτσινίξου 528
 γαρτσού 257, 379
 γάζ 323
 γαδάμα, καδάμα 345
 γαισιργάς 385
 γαδλαμά 77
 γασνά 331
 γάτ 211
 γάτα 23, 528, – μαύρη 364, της – πέρασμα
 360, – στο νεκρό 235, – στη γιατρική 353, –
 στο Σιφώτη 308, της – άποπάτημα 506, –
 δυόσμο 515
 (γαλα)γάτια στους συγγενείς 230
 γατούχ 90, 91
 γδέρονου 292
 γειτονίες χωριού 14
 γέλια στη μαντική 360
 γέλμα, γέννημα 94, 285, 311, 330, 389, 405,
 466, 468, 474, 480, 488
 γεμενί, γιαμενί 148, 191, 205, 312
 γένια 306, 367, – στο πένθος 243
 γενίτσοροι 253
 (γ)εννώ 156, 528
 γεράκι 525
 γέρασα 524
 γερεσινδέ 195
 γερέ 195
 γερόια 277
 γεροριάξου, γιοροριάξου, γιοροριανίδκου, γη-
 ρανίδκου, γεροριανίδκου 322, 395
 γεφύρι 506
 γεωγραφία στο σχολείο 175
 γεωργία 490, 539
 γή, χή 382, 385
 γήμ' σου 434, 435
 γηράξου 395
 γητειά 332
 γήφτου 77, 91, 117, 274, 279, 302, 317
 γιά (= ή) 113, 182
 γιαβάζου 494
 γιαβάσια 386
 γιαβρού 258, 345, 526
 γιαγιά 393
 γιαγιάτ'σα 99
 γιαγλίχ 119
 γιαγναντώ 232
 γιανταρό 373, 474
 γιαζι 472
 γιαζινταρό 371, 472, 474
 γιάζουμι 114, 116
 γιαί 291, 310, 525
 γιαϊλάς 95, 210, 460, 476, 503, 504
 γιαϊλαφούρα 525
 γιακλατώ 373
 γιάλ 519
 γιαλουχ 169
 γιαμάτς 471
 γιαμενί, γιαμανί, βλ. γεμενί.
 γιαμψι 449
 γιάναί 144, 337, 343
 γιάνακα 186
 γιανάρ 195
 γιανού(ς) 12, 522
 γιάν ταχτασι 470
 γιαούρτι, γιοούρ, γιογούρ, γιογούρτ' 83, 84,
 91, 95, 96, 99, 177, 314, 315, 481, 498, 499,
 503, 505, – κεσέ 505, – φάρμακο 343
 γιαπαί 498
 γιαρά(ς) 326, – κακός 334, 351
 γιασαίσω 365
 γιασμα, γιασμάτ' 147, 148
 γιατρός 232, – πραχτικός 326
 γιαφσάκους, – χους 520
 γιαχμά 332
 γιαψούς 523, – προάτ' 523
 γιβρίχ 83
 γιδοπρόβατα 497, 503
 γιδόψειρα 523
 γιδέε 104, γιδείου τσαλου 510
 γιδρώνου 154, 325
 γίδρουγια 325
 γιδώ 184
 γεβάζου 157
 γιλδιρίμ 366, 382
 γιλλουχ 268
 γιμάχ 30
 γιναντζιχ 479
 γίνεται, νίεται, νίτι 385, 415. Βλ. και νίγομαι.
 γίνου 161, 162, 221, 276, 277, 306, – ευτόη 161,

- βυζὶ 166
 γιντοσήματα 438
 γιόθος 523
 γιοκτοῦ παρασι 280
 γιολλάσης 448
 γιολούχ 205, 206, 207, 208
 γιόλ παρασι 102
 γιολτζοὶ 144
 γιομώνου 16, 329, 475, 506
 γιοργατζάδες 456
 γιοργάνι 427
 γιοριτιφιό 310
 γιορόν' 286, 322, 395
 γιορουλντίζου 214, 383
 γιορτή 135, 279, 311, - λαφρό, - βαρή, - μέγα
 274, - μέρα 279, - ὀνομαστική 279, - σχο-
 λικές 181
 γιορτιάζου 274
 γιορτουάο 309
 γιόδα 158
 γιουλάο 127
 γιούφτους 364, 408, 534
 γιοεόπεο 471
 γιοιά 138, 275, 395
 γιοῖν 138
 Γιομπιζιού γαϊδοῦ 500
 γιορτοῖς 384
 γιδάζου, γιδέου 186, 187, 463
 γίδους 61
 γίτσι, γήτσι, 138, 302, 373
 γκαζοντενεκές 434, 435
 γκαλίγκιζα 207
 γκαμούτσι 324
 γκέβελιμ 183
 γκεβρότσι 118
 γκζέο μαῦρου, ἄσπρου 324
 γκείοντίζου 326
 γκελδι 131, 168, 449
 γκελεφεντιμ 195
 γκελιντζι(κ) 353, 522
 γκενές 363, 523
 γκερδανούχ 146
 γκερτλέκ 323
 γκετσιρντίζου 233
 γκηρῖν (= κῖρῖν) 302
 γκιάλ χανέ 313
 γκιάλιτζι 332
 γκατσιμ 373
 γκιαρναστίζου 326
 γκιοβοῦρ 105, 389
 γκιοβδῦν 126
 γκιοσπε 163
 γκιοσουρδουρλέο 313
 γκολτζής 403
 γκουβάνα 298
 γκουβλέτς 435
 γκουλέ 368
 γκούλι 290, 340
 γ(κ)ουλουτζ 464
 γκῶξυλούκα 146
 γκῶστῆρ 195
 γκῶτλῦ βαντζάχ 191
 γκυλιντήρια 99, 293
 γκυλιντηρῶ 99, 136, 186
 γκυλῶ 99
 γλώσσα, 323, - μικρὸ 323, - λειτουργίας 273, -
 χωριῶ 202, 407, 457, - σχολικῶν βιβλίων
 172, 180, - συνθηματική 457
 γλυκά 311, - στο πένθος 243
 γλῦτσα 138
 γνέθω 112
 γνέσιμο 112
 γόλια 189
 γομάξ 143, 145
 γομοῦρ 495
 γονατίζου, - ἄτιμα 276
 γονατιστοὶ 106
 γόνατο 214, 218, 324
 γονάχ 59
 γοντζάν 491
 γοράζου 306
 γορκούλουχ 64
 γότζ, γοτδάγαδα 491, 493
 γοτζάκ, γοτζάχ 195, 484
 γότσα 433
 γουβάνα 88
 γουβετασι 187
 γουβλέτς 433
 γουβουρντίζου 112
 γουδάχ 220
 γουδουλαδῶ 347
 γούδουρα, - σερνικῶ, - ναίκας 151
 γουδῶ 379
 γούλα 183
 γουλά 502
 γουλάτσι 233
 γουλάτζ 324, 433
 γουλι 61, 220, 367
 γουλουντζι 349
 γουλουτζ 388
 γουλτῶνου 41, 120, 156, 157, 251, 272, 404, 473,
 478, 484
 γούνα 143, 455
 γουναρᾶ αἶμα 455
 γούπα 58, 115, 163, 196
 γουπέ(ς) 94, 258
 γουρβᾶν 55, 280
 γουρογούρ' 323, 332, 350
 γουρδῶ 225
 γούρι 398
 γούρνα 154
 γουρούνι 130, 193
 γουστατζου 528
 γο(υ)ῶακλου, γο(υ)ῶαχλου 84
 γουσκοῦν 501
 γουδλουχος 373
 γουτλουκ χαρμᾶν 488
 γῦξῦλβᾶξ 345
 γραίνου 110
 γραμματα 162, 221, - νεκκληδᾶς 172
 γραμματόσημο 405
 γραστί, ἀγραστί, γρασι 28, 211, 471
 γραφου 216, 217
 γριάς δέντρο 266

- γρόσι, γρούσι 221, 227, 297, 435, 436, 438, 439, 492, – δῶρο 326
 γρύλος 485
 γρούξιμον, γρούξιμα 55, 473
 γρούχου 55, 473, 481
 γυαλί φάρμακο 506
 γυλίζου 508
 γυλιστήρι 508
 γυλτόαξου 228
 γυλτῶν γάλα 94, 95, 340, 493, τοῦ – γαβάια 97
 γυμνοὶ στὸ στῤῥῤαμα 107, 520
 γυμνοσάλιαγκας 522
 γυναίκα 457, τῆς – θέση 393, 397. Βλ. καὶ ναί-
 κα.
 γυναικωνίτης Ἁι Βασίλη 262
 γυνί 464, 516
 γυνιάζου 473, 476
 γύνιασμα 473, 476
 γυνιατὸς 473
 γυνίτι 299, 300, 302
 γύπνου 106, 107, 334
 γυπνώνου 107
 γυρίζου 117, 365, 375, – δοῦ κόμμα 473

 δαβάν 59, 324
 δάβια 471
 δαγαδίζου, δαγαδῶ 157, 496
 δαγαντζής 369
 δαγαρτζίκ 314
 δαγατούρ'σα 385
 δάγκιλ 168
 δαγκίλ 383
 δαγκλὸν 486
 δαγουλδῶ 273, 339
 δαής, δεή 220, 394
 δαιμόνων τόποι 368
 δάκου, δάκου 323, 520
 δάκρομα 275
 δάκρυ 323
 δάλια 474
 δαμάσκηνο 97, 431, – φάρμακο 354
 δάμι 496
 δαρά, δαρά, δερέ 183, 192, 273
 δαράγατζης 225, 227
 δαδῶ 367, – κοπαρὸν 523
 δάσκαλος, γιάσκαλης, δάσκαλης 172, 173, 174, 309, 418, 441, τοῦ – ἀμοιβή 177, 427, –
 χρονιά 403, – μέγας, μικρὸς 173, 176, δά-
 σκαλοὶ χωριοῦ 174, 175
 δαστοῦρ 88, 487
 δατλὸν μεχλέμ 346
 δαχτυλίδι, δαχτυλία, λαχτυλία, τῆς – τῶου-
 φάλι 147, 207, – νεκροῦ 236
 δάχτυλο, δαχτύλ' 157, 324, με – μέτρημα 432
 δέγγιλε 169
 δεζιάχι, δεντζάχ 111, 114, 451
 δέκα, δέκα, 404, 432
 δεκαεννιά, διτδεννιά 432
 δεκαεφτά, διτδεφτά 432
 δεκαοχτώ, δικοχτώ 432
 δεκατέσσερα, 139, 258
 δελιγαβεριοῦ γούτσα 104
 δελίγανους 322, 395
 δελφῆ 115
 δέν, δέ(ν), γέ, δὸ 102, 117, 120, 138, 191, 193, 231, 272, 273, 276, 277, 298, 323, 325, 348, 350, 359, 379, 404, 438, 447, 482, 488, 525, 532, 533
 δενιχῆ 374
 δένου, δίνου, δίζου, μέσ. διζιέμ, δισιέμ 155, 158, 170, 191, 220, 227, 316, 341, 342, 350, 361, 374, 376, 383
 δέντρα 68, 509, 510, 523, τοῦ – σκύψιμο 308
 δεξιὸς 358, 360
 δερε(ς) 138, 168, 169
 δερὶν 107
 δερσινδῆ 195
 δέρομα 22, 143, 350, 499, 503, – στὴν κοπριά 152, σὲ – τύλιγμα 350, – βοδιῶν 292
 δερματιῶνας 20, 22, 468
 δέρετι 335
 δεσπότης, δεσπότη 3, 76, 89, 133, 149, 257, 270, 414, 421, 431, 450, 482, τοῦ – τίτλος 3, 271, – ἀμοιβή 271, τοῦ – ἄραπους 272, ὁ – κατὰ τῶν δώρων γάμου 209
 δεστί 87
 δετῶου, δετῶ 137, 138, 154, 251, 361, 385
 δηλητήριο 310
 δημόρονας 404
 διαβατήριο 450
 διάβολος, διάβολος, διάουλος, διάουλος 162, 350, 367, 368, 369, 376, 385, τοῦ – τζινίχ 342, – μεταμορφώσεις 368
 διαζύγιο 414
 διαθήκη 416
 διακοπὲς σχολικὲς 181
 διακόρευση νύφης 229
 διανομή περιουσίας 415
 διαπόμευση 420
 διάπτοντες στὴ μαντική 358, 380
 διβίτ 179
 διβόλημα 473, 476
 διβολίζου 473
 διγκιλχόπ, τζιγκιλχόπ 522
 δικαστήρια κρατικά 420
 δικῆ 473
 δικό (μου...) 45, 236
 δικράνι, δεκράνι 463, 466, 468, 486, 487, 488
 δικῶ, δικῶ. δικῶμ 212, 218, 365
 διλίτς 495
 δίμιτο 115
 δίνω, δίνου, δίνου, γίνου, προστ. δῶσ' 132, 156, 157, 207, 208, 211, 217, 254, 271, 285, 290, 298, 303, 307, 328, 362, 363, 365, 367, 394, 396, 400, 404, 405, 419, 480, 521, δῶτ' ἴφτι 132
 διοίκηση σπιτιοῦ 393, τῆς τουρκικῆς – βα-
 θμίδες 400
 διοικητής 76
 διτίζ 387
 διπλό, διπλό 216, 217
 διρῆμι 433
 δισάκι 443, 494
 δισαρί 372

- αἰδίμα, αἰδίμου 142, 362
 διδλίκα 285
 αἰσκούς 273, – στὰ κάλαντα 304, – ἐκκλησίας 436
 αἰτόημα 212
 διφθερίτιδα 341
 δίχτυ 526
 διώροφα σπίτια 77, 78
 δοβά, δοβάζ 182, 187
 δογδούγου 195
 δοθιήνας 341
 δολάχια 112, 150, 151
 δόντι, δόντζι 169, 170, 323, 342, 349, 353, 364, 466, – στὸ ὄνειρο 365, τῶν – τρίξιμο 167, δόντια ἀραιὰ 358
 dōpím 432
 δόξα, δόξα 383, 474
 δοξάρα, δοξάρα, δεξάρα 110, 111, 446
 δοξάρι, δοξάρι 112, 443, 445, 447, 451, 453
 δός 325
 δόστανα 168
 δουβάρι 170, 364, δουβαρλαρι 310
 δουδούκι 313, 496
 δουλειᾶς ἀνταλλαγή 429
 δουλεύου 258
 δομάν 160, 386
 δουβάνι 87, 96, 493, 499, 500
 δουρβανίζου 499
 δουρεζί, δουραζί 116
 δουρέτσι 59, 258
 δούτια 104, 297
 δουτού 418
 δοχείου σπάσιμο 336
 δρεμόνι 468
 δρεπάνι, δερπάνι 465, 482
 δρόμος 227, 313
 δρωτσιλα 345
 δύο, δύο, δυὸ 44, 56, 84, 89, 217, 251, 258, 303, 376, 379, 400, 405, 432, 533, δύομισι 303, δύο εἰκουσι 432
 δυπάρι 116
 δυπώνου 116
 δυσουρία 341
 δώδεκα, δώεκα, δώικα 48, 135, 163, 258, 291, 389, 432, 472, – ἅγιοι 290, – βατζελιού τῆρι 315
 δῶμα, δῶμα 58, 170, 285, 378
 δῶρα νονοῦ 163, 308, 317, – ἀμοιβαία ἀρραβωνιασμένων 209, – στὸ γαμπρὸ 217, 221, – στὴ νύφη 207, 208, 209, 210, 211, 212, 218, 220, 221, 222, 304, 310, 320, 414, 513, – νύφης στοὺς συγγενεῖς 142, 211, 230, – στὸ μωρὸ 159, – στὸν παπὰ 307, – καλάντων 298, 306, – πεθερᾶς 209, 222, 228, – στὴ συντέξα 228, 229, – στὸν τραγουδιστή 225
 εἶ 195, 209, 251, 318, 395
 ἐβῆ(ε) 158, 366
 ἐβίβα 366
 (ἐ) γγόνια 217, 231
 ἐγκατάλειψη μωροῦ 337
 ἐγκοιμήσεις 265, 328, 351, 353
 ἐγκυος σὲ κηδεῖα 155
 (ἐ)γώ, ὀγώ(να), ἰγώ (ἰ)σύ, πληθ. ἱμεῖς, ἰδεῖτ 30, 46, 65, 109, 138, 183, 185, 192, 193, 209, 213, 214, 217, 236, 242, 258, 298, 323, 348, 363, 366, 367, 373, 395, 413, 525, 531, 533 (ἐδῶ) γοῦ 65
 ἐδῆρ 417
 εἰδωλολάτρες 310
 (εἰ)κόνα 279, τῆς – δοῦ σπὶτ' 68, – τεύρα 279, – τόπου 279
 εἰκόνες ἐκκλησιῶν 253, 263, 288, – σπιτιοῦ 278, 279, – κούνημα 265, – στὴ λεχώνα 161, – στὸ νεκρὸ 234, τῶν – σήκωμα 302, 532
 εἰκονοστάσι 279, 389
 εἰλεὸς 342
 εἶμαι, (εἰ)μι, (εἰ)σι, (εἰ)νται, (εἰ)νι, 'ν', ἐν', ἔ', 'ναι, 'τον, 'ντι, ἦτον, 'του, 12, 30, 44, 45, 48, 56, 99, 116, 137, 169, 192, 193, 209, 215, 216, 217, 227, 291, 298, 300, 301, 309, 315, 319, 320, 323, 349, 364, 365, 367, 369, 376, 379, 395, 404, 432, 438, 454, 473, 493, 534. Βλ. καὶ τότεμι.
 εἰκουσί(ι) 132, 348, 432, – ἐννια 432, – τὸι δέκα, ἔντεκα... 432
 εἰρηνοδίκης 261
 εἰσπράχτορας 41, 439, 440,
 (ἐ)κατὸ 30, 196
 ἑκατοντὰς 179, 432, – χιλιάς 179, 432, – μιλιὸν 179, 432
 ἐκεῖ, (ἐ)τόα, 'τόσυ 138, 168, 233, 331
 ἐκεῖ (=ἐκεῖνη), ἰκεῖνους 94, 242, 324, 533, 534
 ἐκκλησάρισσα 404
 ἐκκλησία 401, 506, – ὑπόγεια 32, – παλιὰ 34, 35, 247 κ.ἑ. – στὸ ὄνειρο 364, – στὴ μαγεία 336
 ἐκλογές 400
 ἐκταφή νεκροῦ 419
 ἐλαιόλαδο 458
 εἰ γὰρ 434
 ἐλευθερία κοριτσιῶν 201, 203
 ἐλευθερώνω 213
 ἐλιά 99, – φάρμακο 332
 ἐλιμῦπε 519
 ἐλμινθες 342
 ἐλοσοσία 235, 342, 535
 ἐλπίδα 217
 ἐμ 313
 ἐμεπικὸ 344
 ἐμετὸς 332
 (ἐ)μό(ν), ἐμέαρ 272, 359, 383, 413, 531
 ἐμπόριο 430
 (ἐ)να 18, 36, 56, 94, 99, 100, 103, 112, 135, 137, 138, 155, 156, 157, 158, 163, 186, 189, 191, 193, 196, 209, 211, 213, 227, 234, 250, 251, 258, 271, 272, 279, 285, 297, 298, 299, 300, 306, 311, 312, 313, 320, 324, 325, 326, 337,

- 345, 347, 351, 354, 365, 366, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 382, 386, 394, 400, 404, 405, 413, 432, 433, 477, 481, 483, 502, 524, 526, 531, 533
- ἐνὲμ 115
- ἐνενήντα πέντε 259
- ἐνέχυρο 418
- ἐννιά του Μάρτη 310, 311, 373
- ἐντερου, ἐντιρου 342
- ἐξάρθρωση 343
- ἐξαφτέρυγα 303, 306, 310
- ἔξι 221, 297, 472
- ἐξοδος ἀπὸ ὑπόγεια 53, 54
- ἔξυπνο(υ)ς 405
- ἐο! 367
- ἐπάνοδος ἱερῶν 21
- ἐπιβήτορας 491, 494
- ἐπιδρομεῖς 41
- ἐπιληψία 351
- ἐπιπλα σχολείου 172
- ἐπίπλωση σπιτιοῦ 81, 141
- ἐπισκέπτῃς σπιτιοῦ 359
- ἐπιτάφιος 316, 329, – θρήνος 316, τοῦ – λου-
λούδια 335
- ἐπιτροπὴ ἀπογραφῆς 533, – ἐκκλησίας 458, 532
- ἐπίτροπος 404
- ἐπόπτῃς 261
- ἐποπτικά μέσα διδασκαλίας 172
- ἐπάνωμα 396
- ἐρανεν 135
- ἐργαλεῖα γεωργικὰ 431
- ἐργάτ' 421, 436
- ἐργοδότης 457
- ἐρείπια ἐκκλησίας, σπιτιῶν 30, 32, 33, 36
- ἐρχαντα 373
- ἐρ(χ)οῦμι, ἐριτι, ἐρεδι 30, 106, 109, 131, 137, 138, 156, 157, 160, 169, 170, 184, 192, 207, 212, 214, 217, 236, 240, 242, 249, 250, 290, 298, 302, 305, 306, 313, 336, 337, 367, 371, 374, 378, 384, 385, 386, 395, 404, 416, 438, 452, 457, 478, 525, 531, 533, 534, – στοῦ γιαιτὸ μ' 494, – τὰ λερὰ τ' 157
- ἐδεκτοῦς 429, 436, 459
- ἐσαῆρ bedelil 439
- ἐσλίττι 146
- ἐτι 260
- ἔτοιμο(υ)ς 532
- ἐτσειά 169
- εὐαγγέλιο 329, τοῦ – κουλούρι 314, – στὸν ἄρρωστο 328, – στὸ ὄνειρο 365, – στὰ τοῦρκικα 316
- εὐλο(γ)ημένους 215, 216, 271, 299, 300, 301
- εὐλογία 343
- εὐλοῖα 217
- εὐνούχισμα 343, 502
- εὐποροὶ 442, 477
- εὐχή, εὐτὴ 161, 162, 217, 225, 237, 365, – στὸ νεκρὸ 238, – στὰ ζῶα 328
- ἐφημερίδα 62
- ἐφίδρωση 352
- ἐφτά, ὄφτα 259, 260, 288, 332, 344, 336, 337, 338, 345, 346, – στὴ μαγεία 337, – φίδια 341, – ἀδέρφια 377
- ἐχου 48, 90, 94, 137, 193, 240, 241, 250, 258, 271, 299, 301, 305, 306, 314, 324, 351, 353, 354, 362, 365, 370, 371, 375, 376, 384, 396, 405, 457, 471, 472, 474, 488, 491, 526
- ἐχτιάρους 400, 404
- ἐχτίμηση ζημιάς 420
- ἐψὲς 381
- ζαβακλὸν 384
- ζαβοῦν 325
- ζαγκοῦ 445
- ζαῖφ 325
- ζαντώνου 234
- ζαπτ 417
- ζάχαρη 17, 100, 103, 170, 209, 431, – φάρ-
μακο 347
- ζεβερεῖκ 60, 67
- ζέγου 404, 460, 486
- ζενζεῖς 352
- ζένου 93, 159, 308, 493
- ζεντζιό 519
- ζέστα, ζέστη(ς) 343, 372, 374, 476
- ζεστό 346
- ζευγάρι(ν) 258, 298, 299, 300, 301, – συντρο-
φικὸ 418
- ζευγὰς 282
- ζευγολοῦτι, – λίτι, – λογιότι 299, 300, 302, 471
- ζε(υ)λί 470
- ζηλεύου 154
- ζημιὰ 162
- ζίλι 495
- ζίμι 183, 184
- ζινίχι 150
- ζιρλαῖζου 528
- ζὸμ 56
- ζορλοῦν 225
- ζορμονῶ 138, 214
- ζουλούπ 387
- ζοῦρις 138
- ζυγαριά χατζήδων 287
- ζύγισμα ἄρρωστου 337
- ζ(ο)υμάρι(ι) 94, 116, 117, 214, 282, 315, – φάρ-
μακο 341, με – χαλκάς 335
- ζύμωμα 116
- ζῶ 164, 239, 365
- ζῶα 121, τῶν – ἁγιασμός 307
- ζωέμποροι 17, 431, 502
- ζωμὶ 95, 505
- ζωνάρι(ι), ζουνάρι(ι) 108, 143, 146, 155, 167, 216, 231, 269, με – παιγνίδι 185
- ζώνη 217, – παντρεμένης 397
- ἡλίαση 343
- ἡλικία ζευγαριοῦ 204
- ἡλιος 341, 373, 374, τοῦ – ἁλώνι 375, – βασι-
λεμα 361, – ἐκλειψη 374. Βλ. καὶ ὄλιουσ.

- ήλιόσπορος 104
 ήφραιστειογενές έδαφος 10
 ήφτου 307, 319. Βλ. και γήφτου.
- θαλασσινοί 267
 θάνατος 232 κέ., - στα Ξένα 240
 θειάφι 355
 θεϊός 225
 θέλου 55, 303, 396
 θεμέλιο 280
 θεός, χε(γ)ός, χιός, χιογός, τεό 217, 221, 226, 232, 233, 239, 242, 272, 273, 299, 365, 366, του - πουλιά 485, - ούρο 385
 θησαυρός στο Χύτς 33
 θρανία 172, 173, 174
 θυμίαμα φάρμακο 341, - στο φυλαχτό 364
 θύμιασμα ματιασμένου 338, 339
 θυσία πετεινού 280
- ίβοιχ 119
 ίγκιλίστουζου 330
 ίδρωσ 347, - λεχώνας 159
 ιζ 324
 ιζά 394
 ικίτδεκμέ 103
 ίκτερος 343
 ίλαρά 345
 ίλε 260
 ίμζάα 401
 ίνσάνο(υ)ς, ίντσάν(ους) 132, 322, 376, 384
 ίντούρα 302
 ίσα 193
 ίσάζου 352
 ίσαλα 366
 ίσπανάχ 512
 ίσχιαλγία 345
 ίτζά 419, 480
 ίτιά 266, 509
 ίτολα 183
 ίτπερι 372
 ίτσικα 312
- καβάι 216
 καβαλώνου 461, 501
 καβούλ 260
 καζάνι 82, 439, 450, - ρακιού 24, 103
 καθαριότητα 118, 119, 305
 κάθε, κάτε 44, 405
 καθρέφτης στη λεχώνα 162, - στο μάπιασμα 339, - στο πένθος 243
 καίγουμι 190
 καίζου 270
 καϊμάκι 84, 93, 95, 207, 209, 226, 320, 498, - στο μνημόσυνο 241
 καινουργιάζου 376
 καιρός 311, 360, 377, του - αλλαγή 359, 360
 κάκα 169, 258, 266, 394, 395
 κακαμά(ς) 345
 κακίτσα 214
 κακλατζου 528
- κακό 169, 382
 κακοφυχώ 154
 καλαγκάθι 345
 καλάι (=καλάθι) 93, 102, 312, 325, - καλάντων 306
 καλάμα 300
 καλαμάρι 226
 καλάμι 114, 179, 417, 474
 καλαριά 479, 505
 καλαμώτικα 297
 καλαμπόκι φάρμακο 347, 350
 κάλαντα, -νδα, -ντρα 297, 299, 301, 302, 306, - 'Αι Βασιλείου 297, - στην Ξενιτιά 304-5, - Φάτων 306
 καλεύου 217, 219, 231, 250, 534
 καλήμέρα 365
 καληνύχτα 365
 καλησπέρα 365
 καλικάντζαρος 308
 καλίτσι 151
 καλλιέργεια πρωτόγονη 42
 καλό(ς) 99, 117, 157, 192, 279, 298, 299, 300, 301, 308, 309, 311, 315, 316, 319, 348, 349, 364, 365, 366, 371, 376, 393, 472, 473, 488
 καλόγρια, καλόγρια 265, 272, 274, 289, 404, της - τσίγιρ 379, 380
 καλορίζικα 207
 καλουτδαιρ' 371
 κάλτσες 108, 110, 114, 120, 211, 212
 κάλτσημα 457
 καλτσοβελόνα 108
 καλυμμαύκι 269
 κάλφας, γάλφε σχολείου 173, 175, 177, 178
 καλώ 212
 καλώς ήττις 365, 456, - δρ'σες 406
 καμαίνταρδ(ς) 371, 473, 474, 481, 505
 κάμαρα σπιτιού 55, 56, 57, 422, 435
 κάμαρα 56, 173, - γουσκουνιού 501
 καμαρόπετρα 56
 καματός, -τά(ς) 472, 473, 504
 καμήλα, καμπήλι 126, 127, 278, 330, 331, 337, 355, της - σκίτσο 311, - ραχοκοκαλιά 330, - καύκαλο 363, 388, 489, 511, 516, 528, - τζερ 519, - μαλλιά στο μάπιασμα 339, - τριχες φυλαχτό 363
 καμιζόλα γαμπρού 215, - παπα 269
 κάμου 106, 112, 222, 291, 366, 482, - άφτιλιά, νήμα 112
 καμπάνα 275, 314, 316, της - χτύπημα στο νεκρό 235
 κάμτια 523
 καμπώνου 106, 192, 293, 416
 κανάρ 520
 κανάτ' 112
 καένα 233
 κανίσκι 228
 κανναβάτσος 447, 451
 καντηλάφτης, -νάφτισσα 288, 404
 καντήλι 229, 274, 279, - έκκλησίας 403
 κάπα 106, 142, 143, 203, 230, 250, 427, 443,

- 452, 455, 476, 485, 505, – παιγνίδι 187
 καπαννί 309
 κάπνη 8, 29, 60, 65, 70, 76, 77, 102, 124, 222, 227, 298, 306, 385
 καπνός 76, 103
 καπτικό 75
 καρά 460
 καραβάνι 126, 127, 388
 καράδασι 352
 καρανάξα 526
 καρνακόσκινου 116
 καραμέλα 17, 297
 καρामπακάρα 524
 καράτς 493
 καραμανλήδικη γραφή 178, 179, 417
 καραμπογιά φάρμακο 346
 κάρβουνο 90, – στο θυριατό 275
 καρβάι 87
 καρέκλα 157
 καρϊ καρϊ 185, 188
 καρυιά (= κοιλιά) 166, 303, 323, 326, 334, 347, 351, 353, 385
 καρναβάλια 311
 κάρφο 48, 137
 καρούλι άργαλειού 116
 καρπούζι,-ιά 84, 97, 440, 471, 478, 481, 513
 καρπός (= σίκαλη) 437
 καρύι 169, 210, 297, 386, – φάρμακο 354, – στο όνειρο 365, – παιγνίδι 187, 196
 καρφι 462, – στο μάτιασμα 161, – στον τοίχο 319, – στο σταυροδρόμι – μαγεία 347, 350, 354
 καρφίτσα στη γιατρική 355
 κασίδα 345, 353
 κασμάς 361
 καταβάζου 125, 193
 καταβαίνου 137, 343, 373, 374, 376
 καταχ(υ)λει(δι) 464, 469
 κατακολλῶ 192, 533
 καταπατιλι 109
 κατάρα 366
 καθαριζιέμι 266, 366
 καταφορεϊ 216
 καταφύγια 419
 καταχύσματα στο γάμο 222
 κατεφε 511
 κατινίζου 475
 κατινό 354
 κατ'νου 323, – δου πρόσ'που 118
 κάτι φορεϊ, καταφορεϊ 216, 217
 κατόπ'σα 533
 κατράμι 355
 κατοσηφάρα 384
 κατοίκι 419, 429, 430, 490, 491, 492, 500, 528
 κατοικότριχα 116
 κατόμáτου όπιτ' 62, 67
 κατόιν(ι) 55, 466
 κάτω, κάτ', κάτι 133, 135, 138, 168, 169, 190, 193, 209, 238, 266, 364, 382, 383, 385
 κατώφλι, κατέφλου,-φιο 58, – στο μάτιασμα 338, 358, 360
 κάτ'(ω) χερεμύλι 88
 καύσιμη ύλη 104, 105, 421, 430, – για τὸ Πάσχα 313
 καφενείο 18, 82, 127, 128
 καφές, γαϊφέ, – σεδέ, – σεκερλή 103, 209, 411, 431, – φάρμακο 329, 351, 506
 κάφτου, κά(γ)ου 126, 276, 279, 332, 351, 366, 374, 376, 469, 476
 καχαρό 156, 288, 405, 426
 κάχο(υ)μι 99, 169, 183, 234, 308, 374, 524, 533
 καψημώνα 68
 καψίματα 313
 κάψιμο 345
 κέβρε 117, 337
 κεγερλερ 195
 κέγκερι 334, 511, 512
 κεδίχ, γκιδύχ 493
 κείφενίτσα 192, 193
 κελίτς 526
 κέκοιτ 514
 κελ 325, 345, 353
 κέλαγκι 522
 κελέρι, κελάρι, κιαλάρι 12, 41, 65, 70, 72, 97, 499
 κελτέτι 461
 κέμεντζε 294
 κέμεσι 108, 146
 κέμιτε 514
 κέντημα ρούχων 108
 κεντρί 300
 κέπενεκ 443, 452
 κεπέτς 92
 κεράσι, κερασιά 36, 209, 431
 κερατάρ 493
 κεραυνός 361, 382
 κερβάν, κερβέν 217, 379, – καβι 332
 κερβατζής, κερβετζής 379
 κερδουβέν 514
 κερήθρα 507, 508
 κερι, τσερϊ 89, 164, 180, 241, 270, 298, 299, 305, 306, 307, 309, 317, 330, 343, 355, 404, 508, – φάρμακο 327, 334, 341, – τιμή 436, – στο γάμο 212, – στην έκκλησία 278, – για τις ψυχές 243, – χατζήδων 286, – στον άγιασμό 306, – Φώτων 307, – στη εικόνα 308, – στον τάφο 241, 318, 320, – στο μάτιασμα 339. Βλ. και τσερϊ.
 κέρκελε, κιάρκαλα 170
 κερκέλι 524
 κερκλίτσα 524
 κέρματα έκκλησίας 146, 280, κ. στη μαντική 359, – στον τάφο 239, – ντόπια 435
 κερνικότσα, κορνικότσα 511
 κερόπανο 334
 κερπέτσια 105
 κερτιδέν, κιαρτιδάν 519
 κερχίνι, κιαρχίνι 90, 106, 493
 κές 487
 κέσες 93

- κετσές, κετδέ, κιατσά 82, 90, 102, 106, 107, 109, 110, 111, 118, 128, 133, 143, 394, 410, 426, 429, 436, 443, 444, 445, 449, 451, 452, 455, 472, 483, 485, 498 500, 501, τῶν - τέχνη 441 κέ.
- κετδέτζης 110, 442
 κετδέλεδίζου 472
 κετδέτδα 472
 κετσούκα 82, 84, 95, - Ἄξενό 84
 κεφάλι 131, - πλύσιμο 149. Βλ. καὶ τσουφάλι.
 κεφαλώνου 158
 κηδεῖα στή μαγεία 336
 κήλη 346
 κηροπήγιο 275
 κιαχίτσα, κέκίτσα, κέκίλια 153
 κίλ 120, 517
 κίλέ, κίλάτ 124, 421, 434, 435, 436, 471
 κίλειδι 132
 κίλιμι 106, 114, 116, 427, 501
 κιμάς 293
 κίμινο 343
 κινά, γ'νά, χινιά 218, 294
 κιοπίτσι 334
 κιοροῦν 195
 κίος, τίος 324, 433
 κίσοτρε 467
 κίσοτρελαίζου 465
 κίουσκού 60, 67
 κιούφερε 507
 κίριτς 326
 κίριας 91, 242, 292, τοῦ - Τσερετόη 311. Βλ. καὶ κρέας.
 κίρικα 500
 κίριπιτ 89
 κίριτλαίζου 326
 κιρούς 384
 κισοεῖζου 528
 κιτίκα 457, 519
 κίτρινο μαντίλι 344
 κίτρινοπόδαρη κότα 344
 κλαί(γ)ου 138, 167, 169, 236, 302, 339, 345, 531, 533
 κλάνου 305, 308
 κλάντζαρους 99, 523
 κλάτζ 168, 173, 180, 183, 233, 285, 297, 313, 316, 318, 322
 κλάψιμα, κλάμα 206, 213, 225, 236, - στο νεκρὸ 236, - νύφης 213, - στή μαντική 359
 κλειδαριά στο γάμο 220, 221
 κλείνου 234
 κλέφτης 227, 379, 408, 410
 κλέφτου, κλέβου 107, 227, 379
 κλεισιά 42, 421, 428, - στοὺς κετσέδες 453, - χόρτου 490
 κλήδονας 319
 κλήμα 346, - στή μαγεία 337, - φάρμακο 346
 κλήρος 400
 κλητήρας 58
 κλίμα 380, 381
 κλίτος 263
 κλουχάρα, κλωχάρα 106, 111, 112, 274, 291, 478, - δάρο 210, τῆς - σαῖτα, κανάτ' 112
 κλουχαρίζου, κλουφαρίζου, κλωχαρίζου 95, 316, 332, 338, 518
 κλώσα 524
 κλωστά 299
 κλωστή 17, 109, 112
 κλώχου, κλώνου 162, 238, 251, 290, 297, 313, 337, 375
 κοβέκι 333
 κοβίστρα 524
 κόβου 115
 κοιμοῦμαι, τδοιμοῦμι 75, 343, 345
 κοινὸ φαγητὸ 320
 κοινωνία 445, τῆς - μεταφορὰ 233, - στο ὄνειρο 365
 κοινωνίζου, κοινώνω 164, 228
 κοιλιά ἀπλυτὴ φάρμακο 351
 κοίταγμα πίσω 347
 κοιτῶ 218
 κόκα 118
 κόκαλον 324, 325, 337
 κοκκάρι 112, 481
 κοκκινικό 75
 κόκκינו 160, 345, 349, 383, - στή μαγεία 332, 334, 350, - σύννεφο 375
 κοκονάι, κοκονάρι 217, 360, 373
 κοκονός 217, 373, 378, 524
 κοκκύτης 346
 κολάι γκελέ 482
 κόλλα χαρτί 180, τῆς - τιμή 436
 κόλλ'φου 94, 241, 242, 243, 289, 305, 320, - γιὰ τὰ δόντια 169, 170, τῶν - πουύλημα 310
 κολλῶ 117, 229, 251
 κολόκα 515, 524
 κολοκύθι, -ιά 97, 207, 305, 440, 471, 478, 481, 507, - στο νεκρὸ 242, - φάρμακο 341, 352
 κολοκυθόσπορος φάρμακο 342, 353
 κολόνες Ἁι Βασίλη 260
 κολοπίστρα 98
 κόλους 169, 325, 466, - ἄξιναριου 467
 κομήτης 380
 κόμμα 100, 250, 285, 315, 373, 385, 415, 471, 473, 475, 482
 κομμάτ', κουμάτ' 299, 302
 κομπολόγι χατζή 286, - νεκροῦ 239
 κόμπους 324, 474, - στή μαγεία 342
 κονί(δι) 520
 κονιάκ 178
 κονιάρ(ης) 520
 κοντά, κοντά 137, 138 184, 185, 266, 358
 κοντάρι 374, - στο τζουρουτ 198
 κοντεύου 383
 κοντὸ 133, 271
 κοντυλοφόρος 226
 κοντυλῶ 350
 κονώνου 58, 93, 99, 241, 385, 493
 κοπάν 457
 κόπανους 92, 94, 443, 446, 451, 452, 455
 κοπ(ι)ριά 68, 131, 389, 503, - καύσιμη ὕλη

- 104, 105, με – ζύγισμα 337
 ἄδρ 480
 κοράκα 515
 κόρακας 527
 κόρδα 445, 446
 κόρη 521, 539
 κορίτσι 100, 137, 164, 208, 209, 217, 285, 322, 336, 394, 395, 398, 457, 525, – στον τοκετό 156, – στο σχολείο 174, – ο ήλιος 375
 κορκοτί 84, 88, 91, 93, 94, 96, 98, 101, 106, 426, 482
 κορνικότσα 98, 210
 κορόκα 325, 367, 500
 κορπένι 342
 κορτσάλαχους, – λούκα 199, 526
 κορόνα γράμματα 190
 κορφή κεφαλιού 358
 κοσά 325
 κοσαγγού, κουσαγγού, κῦσαγγού 77, 192, 375
 κόσκινου 222, 300, 302, 408, 468, 489, 533, – άσδρο 468, – ψελίτσικου 468, – στη μαγεία 337, 339, 348
 κόσμους 233, 286, 301, 336, 379, 382
 κοσπέντι 348
 κοστέ 160
 κοσῆς, κόσῆς 346, 522
 κότα 210, 227, 408, 527, τῆς – κοπριά φάρμακο 352, – μαύρη φάρμακο 327, 350, – κράξιμο 358, 362, – κόκαλο 359
 κοτόπουλο 419
 κότες 324
 κοτσά, κοτσαί 299, 302, 345
 κοτδὶ 375
 κότελίου 34, 182, 183, 185, 186, 187
 κόστους 192
 κουβαλώ 258
 κουβάρι 112, 113, 116
 κουβαρίστρα 17
 κουβρούτς 232
 κουδούνι στο πένθος 243, – στα κάλαντα 298
 κουϊουρουκλου άστρου 380
 κουκιά 300
 κούκλα 184
 κουκόνα 299
 κουκουβάγια 366, 377, 387, 525, – στη μαντική 358, 362
 κουκούι 389
 κουλάτζ 158
 κουλάφ 149
 κουλούκα 67
 κ(ου)λούρι 67, 99, 288, 482, 507, 508
 κ'λουρόπου, κουρ'λόπου, κουρ'λόπου 274, 288, 289, 300, 302, 314, 315, 426
 κουμέσι 65, 521
 κουμεσώνα 68
 κουμνὶ 82, 83, 84, 87, 91, 96, 98, 101, 329, 499
 κουμπάρος 225
 κουμπιού ράφιμο 361
 κουμπούρα, κουμπουριά 212, 327
 κουνάβι 522
 κουνούπι 342
 κούπα 329, – αλάι 227, 325, – τὰ ντέφια 220
 κουπανίζου 87, 94, 376
 κουπετὲ τσεβίρ 260
 κουρβαγού 341, 344, 346, 347
 κουρέλια σὲ ὄρφανὸ 312, – στὸ μάτιασμα 338, – κρέμασμα 264, 340
 κούρεμα ζώων 110, 420, 497, 498, – ἀνθρώπων 153
 κούρα 107, 110, 119, 138, 166, 278, 397, 413, 421, 425, 427, 445, 451, 456, 477, 490, 498
 κουρκουβάτι 510
 κουόλο(μ)πίστ(ε)α 154, 511
 κούρτιμα 457
 κουρφάς 230
 κουτάλι 100, 225, – στὸ χορὸ 134, 212
 κουτούκ 82, 92, 399
 κουταί, κουτῖ 189, 415
 κουτσὸ (παιγν.) 184
 κουτσούι 182, 191
 κουφὸ 325
 κουφόπετρα 152
 κῶφτὲ 100
 κόφτου 90, 131, 153, 158, 169, 209, 236, 269, 299, 302, 311, 325, 366, 367, 475, 493, 526, – τυρὶ 95, – δου φᾶχ 166, – λόγος 208
 κοχύλια στὰ μαλλιά 150, – φυλαχτὸ 363
 κόψιμο (άρρ.) 347
 κράζου 217, 299, 300, 301, 360, 373, 528
 κραμπολάχανο φάρμακο 351
 κρασί 17, 90, 91, 101, 102, 103, 131, 207, 221, 226, 227, 238, 279, 305, 319, 407, 411, 440, – στὸ μνημόσυνο 241, 243, 337, – φάρμακο 346, 349
 κρασ(χι)όπα, κρασόπα 300, 302
 κρατῶ 93, 520
 κρέας 91, 92, 238, 277, 311, 434, 503, – γιὰ τὶς ψυχὲς 243, – τιμὴ 436. Βλ. καὶ κριδιάς
 κρεμμύδι, κρομμύ' 30, 58, 95, 98, 99, 100, 131, 311, 344, 443, 473, 480, 481, 523, – φάρμακο 334, 341, 346, 349, 350, – φλούδα 314
 κρεμῶ 225, 227
 κρέου 164, 182, 272, 282, 323, 324, 337, 375
 κριάρι 186, 528
 κριθαράκι 347
 κριθάρι, κ'θάρ', κ'σάρ' 311, 430, 474, 476, 477, 478, 481, 482, 487, 488, 503, – φάρμακο 343, – στη μαγεία 337
 κρέματα 162, 240
 κρόσι 374, 474
 κρούγου, άρρ. δῶκα 109, 138, 157, 162, 169, 193, 275, 279, 294, 302, 314, 320, 324, 329, 333, 338, 343, 370, 374, 389, 396, 473, 475, 481, 495, – ψυδὴ 232, – νισᾶ 319, – ταχτά, κάμπανα 316
 κρούσιμα 473, 475
 κρύβου 275
 κρύο 87, – τοῦ Μάρτη 372
 κρουολόγημα 330
 κρυπτοχριστιανοὶ 269

- κρύσταλλα χιονιοῦ 388
 κρυφὰ μαθήματα 177
 κρυφὸ στή μαγεία 332, 336
 κρύψιμο ρούχων στή λύσσα 347
 κτηνοτροφία 490, 539
 κυβί 432
 κύκλος 382, – σὸ παιγνίδι 184, 190, – μαγι-
 κὸς 161, 274
 κυλιντήρι, κυλιντούρ' 58, 82. Βλ. καὶ γκυλιν-
 τήρι.
 κυλιντηρὸ χτέρ' 58
 κυλῶ 454
 κυνόστομο 433
 Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ 278, 478, 527
 κυριώνου, κυριώνου 183, 192, 372
 κυψέλη 58, 428, 506, 507, – δῶρο 217
 κίμεις 68. Βλ. καὶ κουμέσι.
 κῆντζῦα, τζῦντζῦα 114
 κω(γ)ιώνι 297, 368, 495, 519
- λάβους, λάγους, λάους 83, 84, 88, 92, 394, 463,
 465
 λάβρα 276
 λα(γ)ήνι, λαγάνι 22, 83, 87, 385, 389, τοῦ –
 τόπους 87
 λαγὸς 160, 170, 522
 λά(δ)ι 61, 84, 95, 122, 126, 156, 278, 290, 302,
 340, 355, 433, 478, λαῖσι μούτις 98, λάδι
 σὸ μαρὸ 158, – φάρμακο 333, 334, 341, –
 σὸ μάτιασμα 339, τοῦ – τῆράτι 279
 λαθρέμποροι καπνοῦ 76, 409
 λαίμος 275, 506
 λακί, λατῆ, 21, 69, 94, 119, 125, 132, 283, 503
 λαλάτσα 99
 λάλημα 337, 339
 λαλῶ 299, 300, 346, 384, 385
 λάμνου 298, 299, 300, 301, 310, 473, 474, 476
 λάμπα πετρελαίου 61, 62
 λαμπάδα στή νύφη 210, – γαμπροῦ 220, 223,
 – σὸ νεκρὸ 234, – Φώτων 306, – σὲ κέ-
 ρατο ζῶων 307
 λανάρι 110
 λάπαθο 512
 λάπος 95
 λάσιμα 473, 478
 λάσπη 118, 127, – φάρμακο 340, 523
 λαφρὸν 107, 384
 λα(χ)αίνου 161, 220, 337, 361, 383, 433
 λάχανο 84, 97
 λαχανικὰ 434, 440
 λαχαν' μῦτα 511
 λαχνίσματα 182 κ.έ.
 λαχταρῶ 312
 λάχημα 451, 452
 λαχτύλι, βλ. δα –
 λαχτῶ 221, 454, 528
 λεγένι 82
 λεγκέρι 83
 λέ(γ)ου 30, 94, 100, 135, 137, 162, 183, 191, 193,
 209, 213, 215, 217, 236, 250, 251, 258, 297,
 298, 309, 365, 370, 379, 404, 485, 524, 525,
 527
 λειρὶ 524
 λειδόνια, λειχίνα 347
 λειτουργία 274, – βασιλική 274, – Ἄι Χρυσό-
 στομου 274. Βλ. καὶ λουτρογιά
 λείφανο (ιερὸ) 270
 λελέκι 30, 372, τοῦ – ἀβγὸ φάρμακο 352
 λέπτρου 325, 522
 λερὸ (=νερὸ) 69, 87, 99, 156, 162, 164, 193,
 227, 233, 307, 325, 336, 340, 345, 347, 360,
 375, 433, 477, 499, 533, κόπαν τᾶ – 157. Βλ.
 καὶ νερὸ.
 λερωτὸ 94
 λεῦκα 125, 509
 λεχώνα 160, 161, 162, 164. Βλ. καὶ λοχούσα.
 ληνὸς 23, ληνοῖσι γουβί, – πλεφρὸ 102
 ληξιαρχικὰ βιβλία 399
 ληστὲς 41, 132, 210
 λιὰρ 501
 λιαρὸς 323
 λιαρῶν 190, 273, 290, 316, 322, 328, 342,
 345
 λιβάνι 236, – χατζήδων 286
 λίβας 383, 384, 385
 λί(γ)ου 61, 166, 222, 322, 337, 345, 350, 351,
 360, 366, 381, 460, 472, 475, 482
 λιγούτσικο 248
 λιθάρι 187. Βλ. χτᾶρ'.
 λιθολατρία 263
 λινάρόσπορος 327, 330
 λίπανση 472
 λιπαντὲ 143
 λιποθυμία 347
 λίπος 91,
 λιποτάχτης 41
 λίρα 207, 435, 436, 438, 444
 λιρώνου 335
 λιτανεία 253, 280, 281, 286, 383, 387
 λίτρα 102, 293, 431, 433, 435
 λιχουδιὰ 393
 λιψασμένο 41
 λιψανίδου 323
 λιώνου 372
 λό(γ)ος 135, 208, 239
 λόμα 55, 266, 272, 471
 λονί 87
 λόξυγγας στή μαντική 358
 λόρους 367
 λούβα 394, – μ' δοῦ σπίτ' 62, 68, 73
 λουβσίσι 495
 λούζω 153, 336, 354, 534
 λουκούμι 17, 178
 λουλούδια 313, – σὸ νεκρὸ 236, – σὸν τάφο
 242, – στήν ἐκκλησία 290
 λούσιμο λεχώνας 162
 λουτρογιά, λουτρο(γ)ιά 16, 273, 288, 321,
 426, τῆς – κόλλ'φα 289. Βλ. καὶ λειτουργία.
 λοχούσα 159, 294. Βλ. καὶ λεχώνα.

- λύκους 169, 192, 251, 348, 519, 521, 522, τοῦ –
 δέσιμο 362, 363, λυκοῦ χορμῦ' 515, – του-
 μάτι 512
 λύνου, λύξου 137, 139, 221, 316, 362, 375, 385,
 389, 460
 λύσσα 347, 348
 λυθάξου 348, λυσσασμένου κρέας φάρμακο
 348
 λυθάξ' 348
 λῶρος 158

 μαγαζιά 17, 430
 μα(γ)αρίζου 168
 μάγανοι 17, 122, 123, 124, 125, 126, 429, 435,
 436, τοῦ – δότι 125
 μαγεία 331, 362 κ.έ.
 μαγειρεῖον 180
 μαγειρέματος τρόποι 100, 101
 μάγειρος 180
 μα(γ)ιά 93, 498
 μά(γ)ια 362
 μαγιαλαίξου 362
 μαγιασίλι 510
 μαγιασιλία 348
 μάγισσα 221
 μαγκάλι 90
 μαγλατάρια 299, 300, 302
 μαδάλ 60, 67, 71 τοῦ – κλειδί 67
 μαζεύου, μάξου, μέσ. μαζεγγέμι 126, 189, 314,
 332, 367, 477, 493
 μαζί 47, 313, 463, 469
 μαζί άμαξιού 193, 194, 470
 μαζρά 114, 115
 μαθήματα γλωσσικά 178
 μαθητής 328, – βοσκός 494, μαθητῶν άρι-
 θμός 172, 173
 μαΐξου 480
 μάμα 482
 μαϊμού 155
 μαΐνου (= μπαΐνω) άόρ. σέμα 137, 185, 193,
 250, 346
 μαΐντανός 510
 μάκαρα 116, 186, 187, 324
 μακαρίζου 232, 239, 305, 365
 μακάριος 178
 μακούφ παρασι 280, – τοῦ 'Αι Βασίλη 303
 μακρά 48, 214
 μάκρους 56
 μακρῶ 133, 432
 μάλ 365
 μάλαγμα 487
 μάλάτς 417, 473
 μαλαχίωνα 66, 105
 μαλαχτά 66, 76, 77, 105, 314, 337
 μαλλιά 110, 139, 354, 410, 416, 434, 436, 450,
 454, 455, 478, 492, 497, – πρώτης κουράς
 360, τῶν – πλέξιμο 141, – φάρμακο 352
 μάμα 179
 μαμά 312
 μαμη 161, 162

 μάνα 138, 139, 183, 209, 213, 214, 250, 302, 359,
 367, 374, 375, 394, 487, 501, 531, – μελισ-
 σῶν 507
 μανάλι 272, 278, 290, 508, – στοῦ χατζή 236
 μαν(ι)τάρι 512
 μάντεμα καιροῦ 376
 μαντική 356, 360, 377
 μαντίλι 116, 147, 148, 212, 221, 431, τοῦ – δέ-
 σιμο 148, – στοῦ χορῶ 136, – στον έτοιμο-
 θάνατο 233, 234
 μαντοῦ 93, 94
 μαξιλάρι 106
 μαραμο(υ)ριάξου 325, 348
 μαργαριτάρι 140, μαγλατάρι 299
 μάμαρα 30
 μαρούλι 510
 μασ(ι)ά 88, 376
 μασαβά(ς) 341
 μάδαλαχ 340
 μασκαράς 311
 μασούρι 114, 115
 μαστάρι 493
 μαστήρα 170, 323
 μαστίχα, μαστίχα 431, 511, 512, 516
 μαστορης 55, 214, 225, 436, – μπαμπακιοῦ 111
 μαστροπάς 21, 22, 82, 84, 88, 90, 106
 μάτι 59, 106, 159, 191, 192, 220, 234, 290, 293,
 323, 325, 337, 340, 348, 366, 367, 384, 534,
 τοῦ – τζινί(χ)ι 165, 349, – κοιλιὰ 323, –
 παίξιμο 359, 360, – πόνεμα 348, – = μάτι-
 σμα 161
 ματιάξου 337
 μαυρά(δι), μαυρίδι 376, 515
 μαυρίζου 375
 μαυρόιμα 376
 μαῦρο(υ)ς 138, 302, 341, 454, 495, – πουλι 527,
 μαῦρο στοῦ πένθος 243, μαῦρη κότα
 φάρμακο 342
 μαυτῶ (μ', σ'..) 159, 231
 μαφτίξου 163, 276, 279
 μάφτιση, μαφτίσι 163, 365, 369
 μαθαίνου, μαχάίνου 208, 234, 365
 μαχαίρι 143, 161, 227, – στη λεχώνα 161
 μαχαλάς 18, 44, 405
 μέ (= μή) 214
 μέ(γ)α, μεγάλο 90, 94, 267, 320, 324, 325, 384,
 393, 395, 414, 433, 491, 493, – δού σπít' 68,
 72, 73, – τύρα 261, 273
 μεγαλώνου 166, 373, 375, 376
 μεγλειξου 528
 μεγμέρ 115
 μεδεντίκο 152
 μεζαολίχια 23
 μέθη 349. Βλ. και μεῦξου.
 μεκούπ 115
 μέλα 350
 μελάνι γραφής 179
 μέλι 93, 103, 177, 291, 314, 352, 508, – φάρ-
 μακο 334, 341, 353
 μέλισσα άγιοι 523

- μελίσι 384, 507, τοῦ - ἀγκάχ' 507, - πέτετες 506, - παιγνίδι 183, 184
 μελὸ 324, 329, 361
 μέρα 116, 135, 157, 242, 272, 281, 291, 297, 300, 302, 348, 373, 375, 377, 383, 483
 μεράζου 243, 292
 μερῆς 45
 μερεῦου 43
 μεριά 265
 μεροκάματο 57, 429, 435
 μερόνυχτο 372
 μέρο(ς) 213, 279
 μέσο(α) 135, 137, 154, 155, 157, 193, 216, 217, 324, 336, 340, 379, 475
 μεσαριφι 260
 μεῖελ 192
 μέση 99, 193, 216, 376, 385, 475, 524, τῆς - κόκαλο 325, - πέσιμο 345, - σφίξιμο 352, - χτύπημα 382
 μεσνό, μεσνού 113, 118, 323, 324
 μεσόφρυδο 344
 μέστια 151
 μετάδοση 278
 μεταλλεία 257
 μεταλλίκι 435, 436
 μετάνοια 208, 221, 278, - νύφης 207
 μετανοιζιέμι 276
 μετάξια 299, 300, 302
 μέταπο 323
 μέτερου 217
 μετζίτι 133, 205, 418, 435, 436
 μέτι 142, 144, 159, 211, 213, 316, 360, 415
 μέτιχε 192
 μέτρα 299, 432
 μέτρος 300
 μεύζου 200, 349
 μεχλίεμ 327
 μή, με(ν) 102, 156, 157, 169, 209, 217, 220, 234, 336, 525
 μήλα 97, 169, 210, 213, 298, 431, τοῦ μηλιοῦ χάπια 97, 98, μήλα δῶρο 306, - φάρμακο 333
 μήνα(ς) 372, 533, μηνῶν μάλωμα 372, - κλεψιά 372
 μηστεύου 277
 μηῶτικο 457
 μητριά 395
 μί (= μέ) 48, 56, 58, 77, 93, 94, 95, 99, 102, 105, 110, 116, 156, 157, 158, 182, 192, 193, 200, 213, 214, 219, 249, 250, 251, 258, 272, 306, 307, 323, 324, 325, 326, 330, 332, 337, 343, 345, 357, 365, 368, 377, 385, 419, 433, 468, 472, 480, 487, 498, 533, 534
 μί (τουρκ.μι) 182, 192, 193, 323
 μιὰ 324
 μιασλαϊζου 528
 μίγω 137
 μικρέμποροι 17, 297, 442
 μικρὸ 169, 324, 373, 384, 395, 433, 493
 μικρυνίδικου 373, 375
 μιλιόνι 377
 μιλω 209, 231, 377
 μιράβ 402
 μιδαρλαντίζου 214
 μισαφίρης 297, μισαφιρ ὁδὰ 76
 μισιακὰ χωράφια 480
 μιδίι 323
 μισὸ 324, 373 (τὸ 'μ'σου)
 μισόρ'πο(υ) 434, 435, 436
 μῖδτεροῦς 204
 μιτάρι 114
 μίτριπους, μίτρουπους 272, 302, 303, 404
 μνήματα 15, 240, 241, 242, 316, - παλιὰ 31, στὰ - πλούσιμο ἄρρωστου 335, 336
 μνημόσυνο, μομόσυνο 240, 241, 242, 243
 μοίρα 415, 416, 448
 μοιράζου, μεράζου 169, 212, 274, 415
 μοιρασιὰ κρέατος 292, - μαλλιῶν 293, - μούστου 102
 μοιρέσ' 349
 μοιρολόγι 235, 236
 μολύβι 327, 396, 437, - γραφῆς 179, 180, - στίς κολόνες 'Αι Βλάση 260, - στὸ μάπιασμα 340
 μὸν 190, 525. Βλ. καὶ (ἐ)μό(ν).
 μονὰς 179, - χιλιάς 179, 432, - μιλίον 179, 432, - μυριάς 179, 432
 μοναστήρι 264, 266
 μονεύου 320
 μόνο(ν) 214, 277
 μονώροφα σπίτια 12
 μορμὸι 239, 290, 320, 335, 336, τοῦ - χτάρ' 241, - χαρτί 242
 μορτ 187
 μοσχάρι 354, - παρδαλὸ 369, - δῶρο 217
 μούγια, - σκυλιοῦ, - πράδινου, - ἀλογοῦ, - βοῖοῦ 520
 μουδούρης 295, 399, 400, 401, 531
 μούκα 90, 126
 μούκσαν 379
 μουλάρι 459
 μουλίτσα 469, 515
 μουλώνου 170, 191, 230, 315
 μουλώτικα 191, 192
 μουμλάρ 195
 μούντζα 520
 μουντζούρα τεγανιοῦ 165
 μούντζωμα 420
 μούρα 17, 128, 431
 μουρμούττι 477, 520, 521
 μουσαβὰ(ς) 343
 μουσκα 165, 338, 339, 364
 μουσκάρι 502
 μουσκαρίτσικα 312
 μουδλούχα 69, 82, 87, 88
 μουσσὸν 433, 434
 μουσσούρι 128
 μουσταλευριά 103
 μούστος 24, 100, 103, 433
 μουφήης 455

- μουχόπουρου χιμόπουρου 371, 375, 472, 473
 μουχουπρω'νὸ 473
 μουχούρι 274, 288, 402, 489
 μουχουρλαίτζου 489
 μουχουρτζής 488, 489
 μουχτάρης 400, 401, 439, 457, τοῦ - καθή-
 κοντα 401
 μου(χ)ώνου 240, 336, 454
 μπαά 132
 μπαγάσλαγας 199
 μπαγουλδὰχ 167
 μπαζλαμάια 99
 μπαϊράμι 431
 μπαϊράχι στὸ γάμο 219
 μπακάλης 477, τοῦ - δεφτέρι 419
 μπαλάμη 324
 μπάλωμα ρούχων 291
 μπαμπάκι 110, 111, 112, 334, 410, 443, - στη
 γιατρική 333, τοῦ - γνέσιμο 113
 μπαούλου ἀνοιγμα ἀπὸ λεχώνα 162
 μπαρούτι 464, 502
 μπαρτλάκα, πατλάκα, παρτλάκα 522
 μπαδὰ(ς) 65, 169, 214, 221, 504
 μπασκου 446, 447
 μπασκουσία, μπασκουσαγούδια 146
 μπαδλαδῶ, μπαδλαίτζου (= ἀρχίζω) 183, 474
 μπαστούνι 'Αι Βασίλη 259, - στὸ νεκρὸ 236
 μπατζανὰχ 395
 μπατζὰχ 159, 324
 μπατ'σαν 384
 μπαχαρικὰ 92
 μπαχράτῃ 307
 μπαχτσὰς 70
 μπαχτσίσι 208, 217
 μπέξι 325
 μπεζιργιαγῦ 126
 μπέης 410
 μπεκμέξι 100, 228
 μπέλ γκιαμου 325
 μπελετζου 214
 μπερεκέτι 488
 μπέρτσι 99
 μπιριντζι πῦντῆς 95
 μπι(ζ)ελέκο(υ)ς, 486, 520
 μπινίσι 216
 μπιρ 217
 μπιρτζιρτζίνα 529
 μπιτουὸν 376
 μπογιές 17, 150, 314, 431
 μπῶέρτσα μπῶόρτσα μπῶῶρτσα 108, 150, 212
 μπόζο 460
 μπόι 272, 433
 μπῶκτῶ, ἄορ. γ' μπῶχσεν, μπούχσεν 112, 135,
 384
 μπόλιασμα 343
 μπορτῶ 386
 μπορῶ 19, 350, 520
 μποστάνια 97, 274, 384, 478
 μπουланτῶ 383
 μπῦμπῦ 218, - νύφης 227
 μπουρανίς 101
 μπῦργῦρδίτζου 528
 μπουρκανίτζου 528
 μπουρτῶαλούκα 512
 μπροστὰ 232
 μυαλὸ ζῶων 361
 μῦλος 335, - μάγγανου 124, - Χατζή Γιορδάν' 137
 μυρίζου 348, 476
 μῦρο 275
 μῦτα 285, 323, 349, τῆς - τυρπὶ 323
 μυτερεῦσου 311
 μῦχρὰ 523
 μωρὸ ἀβάφτιστο 162, - νεκρὸ 162, τοῦ -
 κούρεμα 170, - σὲ κηδεῖα 237, - στὸ χω-
 ράφι 483
 νά, νό, 'ὰ 45, 239, 243, 272, 337
 νά (= θὰ) 376
 νάβλᾶ 323
 ναγκυριώνας, νεγκυριώνας 384, 440, 472, 473,
 475, 480, 481
 ναγούλα 359, 375, 376
 ναζλιὰρι 135
 ναίκα 132, 135, 313, 320, 322, 348, 358, 394,
 395, 477. Βλ. καὶ γυναίκα.
 νάμα 275
 ναμάκι 35, 407
 νανάρα 110
 νάνοιξη, νένοιξη 371, 460
 νανούι 166, 167, 264
 ναργίλες 88, 104, 128
 νάσπηκα 262, 273
 ναυλή, ναυιλιά, νευλή 60, 68, 72, 225, 319
 ναχείλα 323
 ναχέλ', ναέλ' προβάτ', χτηνοῦ, βοῖοῦ 491
 -νδος 25
 νεκκληθᾶ, κιλτσὰ 45, 220, 258, 265, 266, 271,
 273, 275, 277, 279, 320, 368, 531
 νεκλεῖρι 463, 466, 487
 νεκρικό στὸν ἀδεξιμιὸ 163
 νεκροκεφαλὴ στὴ λιτανεία 283, 284
 νεκροταφεῖο 23, 163, 252
 νένε 394
 νεξέ 323
 νεκροῦ ἐκφορὰ 235, 236, 237, - σαγονιοῦ δέ-
 σιμο 234, - λιώσιμο 240, νεκρῶν ἡμέρα
 305, 320, - μάτια ἀνοιχτὰ 358
 νεξερῶ 330
 νεοσαγορασμένο ζῶο 360
 νεογέννητου πέταμα 364
 νέος 277
 νεράιδα 31, 370
 νερὸ 4, 19, 33, 35, 50, 90, 132, 333, 353, 502,
 505, - ἀμίλητο 336, - διαβασμένο 161, -
 στὴ μεταφορὰ νεκροῦ 240, - στὴν παρά-
 κληση 280, - στὴ λιτανεία 283, - στὸ δάγ-
 κωμα 340, - τοῦ σύννεφου 383, - στὸν
 τάφο 239, - στὸ παπούτσι 156, - μὲ τὸ
 τσαρούχι 156, - Λίμνας 120, νεροῦ ἐλ-
 λειψη 41, - ἀτμὸς 352, - πάγωμα 122, ὄχι

- στο νέο ζευγάρι 229. Βλ. και λερό.
 νερομυλοι 4, 18, 121, 122, 498, του - νερό στη
 γιατρική 335
 νεστέρι 333
 νευρόπνοος 349
 νεφαλός, νιφαλός 158, 333, 433
 νήμα 112, 114, 431, 440, 441
 νηστεία 277, 310, 311, - ζώων στη λιτανεία
 283, - μωρού 159
 νηστίσιμα 305
 νίγομαι, νίομαι, νίγομι, νίουμι, νίεμαι, νί-
 σκουμι 93, 94, 95, 117, 126, 132, 162, 169,
 203, 214, 239, 250, 266, 281, 311, 349, 367,
 373, 376, 384, 460, 472, 473, 477, 534. Βλ.
 και γίνεται.
 νιόπαντρων κοινωνία 276
 νιοση 366
 νιόα, νιόκιά, 91, νιότιά 91, 99, 164, 276, 314,
 319, 321, 325, 351, 370, 382, 475
 νονά, νονός 163, 164, 215, 219, 358
 νοτιάς 385, 389
 νουματίζουμι 249
 νουρι 195
 νουντζά 156, 433, 435, 524 - μικρό 435
 ντάμα 99, 100, 313
 ντασάχια 384
 ντέρι 134, 207, 220, 223, 225
 ντίγκ 110
 ντίζου 460
 ντίγγάνους 169
 ντίζνίχ 323
 ντιζλίκα 99
 ντολμάς 97
 ντόντζι 99
 ντύσιμο 407, - όμοιομορφο 110, 144, 145, -
 άντρικό 141, 142, 143, - γυναικείο 144,
 145, 146, - διαφορετικό 202, - παντρεμέ-
 νης 231
 ντύζάνια 217
 νύν 301
 νύφη 36, 154, 184, 193, 211, 223, 225, 227, 251,
 266, 322, 393, 395, - μέγα 395, νυφιού d'
 άλλα 148, νυφιού τσουφάλ' 148, νύφης
 άγορά 202, 414, - ηλικία 202, 204, 206, -
 άπαγωγή 205, 209, - πρόσωπο σκεπα-
 σμένο 230, - άλογο, γαϊδούρι, κάρο 219, -
 κλάψιμο 230, - ντύσιμο 217, 218, 219, - σε
 άλλο χωριό 219, 414, νύφης συμπερι-
 φορά 230, 231, 398, της - δέντρο 266
 νυφίτσα 370
 νυφιώτ' 147, 398
 νύχι 324, 462, 501, - στη μαγεία 342
 νύχτα 297, 373, 379, 474, - στη μαγεία 336, της
 - γκολτζής 403
 νυχτερίδα στη μαγεία 362
 νυχτοφύλακας 403
 Ξανά 240, 299
 ξεβαίνου, άόρ. Ξέβα, 133, 191, 229, 234, 250,
 266, 273, 324, 343, 371, 374, 376, 377, 379,
 383, 472, 525, 532, 533
 ξεβάνου, ξεβάλλου 169, 258, 349, 460, 475
 Ξένοι στο χωριό 295, 296
 Ξερό 299, 349, 474
 Ξερώνου 94, 120, 158
 Ξέσκεπο πρόσωπο κοριτσιών 231
 Ξεύρου 30, 46, 120, 372
 Ξεφτέρι 273
 Ξεψύχημα 233, 234
 Ξηρασία 386
 Ξίγκλα 115
 Ξίδι, όξί(δι) 200, 279, 343, 351, - φάρμακο 343,
 351
 Ξιφτιριά 165
 Ξοβοτό 96, 97
 Ξυλιώνας 94, 166
 Ξύλου 104, 190, 227, 396
 Ξύνου 117
 Ξυπνώ 217
 Ξουράφι 153, 344
 Ξούριμα 153
 Ξουρίζου 153
 Ξυραφίξ στη γιατρική 343
 Ξύστου 468
 όβγδ 285, 298, 389, του - σέλφου, κορόκα,
 μεσ'νού, άλχ'νό, άσπράδα 524. Βλ. και
 άβγό.
 όβγόςά 524
 όγδομάδα, όγδουμάδα, γδουμάδα 313, 371, 533
 όγούλ 507
 όγουρλου 359, 360
 όγουρσουζ 359
 όδάς 17, 59, 61, 70, 73, 75, 103, 119, 176, 177,
 296, 400, 401, 431, 488, 492, - προφήτη
 'Ηλια 253
 όδοντοφυία 349
 οίκο(γ)ένεια 44
 όιμα 137, 169, 349. Βλ. και αίμα.
 όκά 227, 433
 όκτσέ 463, 464
 όλιους 94, 343, 374, 375, 476. Βλ. και ήλιος.
 όλκους 341
 όλοτζου 366
 όλου(ς) 301, 475
 όλουμ 365
 όλουρ 195
 όμελέτα 226, - στο μνημόσυνο 241
 όμίχλη 384
 όμογάλακτοι 415
 όμουρ 365
 όμπρό 169, 234, 279, 297, 298, 317, 322, 337,
 360, 361, 373, 389
 όνειρο 364
 όνο(υ)μα 216, 365, 457, - βαφτιστικό 164, 165,
 - άγίου στο μωρό 164, όνοματιού χαρτί
 243, 289, 306
 όνομα (= όραμα) βλ. όρομα.
 όξί(δι) βλ. Ξίδι.
 όξινίζου 91, 102

- ὄξιניתσα 98, 512, – γαιῖλαιού 512
 ὄξινου 83, 90, 320, 493
 ὄξινο δοῦ σπίτ' 68
 ὄξω, ὄξι(ου) 68, 248, 266, 361, 382
 ὄπισω 238
 ὄπλα 403
 ὄπου 55, 121
 ὄργανα στοῦ γάμο 219
 ὄργανοπαῖχτες Τούρκοι 294
 ὄργια 433
 ὄργου 157, 413, 473, – χειριμάτ' 483
 ὄρθογραφία στοῦ σχολεῖο 177
 ὄριζου 272, 276
 ὄρεια 365
 ὄρκος 367, 420
 ὄρμόνου, οὐρμόνου 77
 ὄρνιχ', ὄρνι(ι) 69, 161, 170, 213, 227, 234, 285, 309, 524, 527, 528, 533, ὄρνιχιού πουλι 524, – θυσία 55, – στοῦ μνημόσυνο 241
 ὄροι θρησκευτικοί 273
 ὄροπούσα 193
 ὄρουμα, ὄνουμα 107, 249, 364
 ὄρτά 169
 ὄρταλοῦχ 418
 ὄρταντζά 324, 395
 ὄρτις 223
 ὄρτώνου 463, 465, 494
 ὄρφανό 312, 415, – στη λιτανεία 281, 283, – στη μαγεία 336, 337
 ὄσαμάου ὄκα 433
 ὄσου 335
 ὄσούρμα 131
 ὄσπρια 88, 428, 479
 (ὄταν) τουν 30
 ὄτζάχ 73, 74, 332, 347, 348, 349, 363, 366, 367, – παιγνίδι 191, – θεραπευτής 328, 340, – σπιτιού 369
 ὄτίζου 366
 ὄτι(ς) 48, 132, 169, 184, 266, 271, 272, 384
 ὄτζο φάρμακο 352
 ὄύλου 44, 99, 100, 185, 192, 225, 234, 236, 266, 272, 305, 320, 336, 373, 379, 382, 384, 389, 534
 οὐράνιο τόξο 383
 οὐρανός 233, 385, 527, τοῦ – ἀνοιγμα 308
 οὐρρηση πρὸς τὸν ἥλιο 375
 οὐριάζω 339
 οὐρο 350, – οὐρο φάρμακο 340, 341, 344, 348, 351, 354, 360, – γαιδάρου στοῦ μωρὸ 163, 354
 οὐρένι 30, 526
 οὐς, οὐζ, οὐσε (= ὤς) 302, 314, 361, 368, 373, 404
 οὐσλούτζ, ισλιτζ 142, 144
 οὐσταλάρ γκελδι 450
 οὐτε 208, 231
 οὐτίτι 527
 ὄφτά, ἔφτά 164, 259, 336
 ὄφκαιρους 167, – ἡ νύφη 229
 ὄφτώηχο, ὄχτώηχο 178
 ὄ, χά 460
 ὄχτώ 258, 336
 ὄψιμη σπορά 478
 ἴαβουκ ἀτιρατζής 131
 ἴάβουκλου 144, 145
 ἴαβουτδλοῦχ 75
 ἴάγγιο 183
 ἴαγκάφι 273, 302
 ἴά(γ)ους 372, 384, 389
 ἴαγρι 84, 103
 ἴαγώνου 285
 ἴαζάρι 440, – προφ. Ἰλιά 254
 ἴαθαίνου 364
 ἴαγιγνίδια 182 κ.έ. – με καρύδια 294, – με ἄβγά 317
 ἴαιδεία 171 κ.έ.
 ἴαι(δ)ί, ἴαιδίον 36, 179, 180, 212, 217, 415, 528, 531, – στοῦ φεγγάρι 375 – = ἀγόρι 158, – στη νύφη 222, – στη λιτανεία 283, 285
 ἴαίζου 183, 184, 185, 188, 189, 272, 294, 301, 322, 369, 394
 ἴαί(ν)ου 48, 87, 135, 137, 138, 153, 164, 169, 185, 191, 208, 220, 233, 266, 274, 307, 325, 326, 335, 343, 358, 369, 375, 384, 415, 454, 494, 497, 499, 502, 525, 533, – τδουρουνιά 276
 ἴακλάζου 475
 ἴακιά 142, ἴακιά 243, – ρούχο 281, 370, 376
 ἴαλαμης τσούξιμο 358, 360
 ἴαλάν(ι) 454, 457, 501
 ἴάλεμα 194, 195, 317, 318
 ἴάλεου 318
 ἴάλ'κάο' 192, 193
 ἴάλουμα 109, 153
 ἴαμπούθ' 534
 ἴαναῦθ' 267
 ἴανι 109, 115, 332, 354
 ἴαντέ(χ)ου 323, 377, 379
 ἴαντζάρι 97, 101, 179, 207, 431, 433, 441, – τουροί 101, – φάρμακο 341, τών – τιμή 436
 ἴαντζάχ 517
 ἴάνω, ἴάνου 193, 276
 ἴάξιμάδι 111, 443, 504
 ἴαπαδιά 270
 ἴα(π)ά(ς) 90, 132, 162, 169, 172, 221, 238, 240, 242, 243, 265, 273, 274, 276, 277, 283, 286, 289, 293, 305, 311, 316, 328, 329, 349, 365, 394, 398, 418, 420, 441, 442, 477, 486, τοῦ – νύφη 219, – σὲ ἄρραβώνα 208, – στοῦ ντύσιμο γαμπροῦ 215, – στοῦ ὄνειρο 364, – συνοδὸς γαμπροῦ 219, – στοῦ ποῦλημα εἰκόνων 302, 303, – στην ἔκφορὰ 236, – στον ἔτοιμοθάνατο 233, – ματιαστής 337, 338, – στη λεχάνα 161, – στὰ μνήματα 306, – θάνατος 270, παπάδες χωριοῦ 268, 270, 271. Βλ. καὶ κύρια ὀνόματα. τοῦ –

- συνάντηση 340, 359, – κεφάλι στη λιτα-
 νεία 284, 285, – άμοιβή 427
 πάπλωμα 106, 427, 410, 445, 538
 πάπ(ου)λι 145, 220
 παππούς, πάππους 216, 217, 250, 393, 394
 παπούτσι 151, 216, 217, 225, 234
 παράβιβι 395
 παραδέχομαι 193
 παράδοση για 'Αι Γιώργη 267, – σφουγγάτο
 'Αι Γιώργη 267, – 'Αγι 'Αντώνη 309, – 'Αι
 Βασίλη 257 κέ. 259, – για νόμισμα πίτας
 'Αι Βασίλη 296, – 'Αι Δημήτρη 249, 250, –
 έκκλ. 'Αι 'Ελένης 265, – προφήτη Λία 254,
 – 'Αι Κ/νο 266, – 'Αι Μάκρινα 251 – 'Αγία
 Μαρίνα 248, – 'Αι Χαράλαμπο 310, – χρι-
 στο 264, – βροχή 283, – Γ κόλ άπ' κάτ' 264,
 – Δωδεκάρια 291, – θάνατο από πείνα 43,
 – γουναρά και κετσετζή 455, – εύρεση
 θησαυρού 307, – κλεψιά 453, 454, 455, –
 καταφύγια 41, – κόλλυβα 310, – ληστές
 132, – νεράιδες 32, – νερό 43, – πηγάδι
 Νεδισού 35, – πνίξιμο χωροφύλακα 43,
 407, – άμυνα στα ύπογεια 52, – Μασκαδό
 35, – έγκατάσταση στο Τσαρικλί 45, –
 Φεγγού χτέρ' 34, – Χαρτιμέν' 36, 251, –
 χύτσ 33, 249, – κουκουβάγια 525, – μυρ-
 μήγκι 521, – νυφίτσα 522, – περισσότερι 527,
 – πουπουίτσα 525
 παράθυρα 12, 60, 76
 παράκληση 268, 283, 456
 παρακατάπιση 350
 παράλυση 350
 παραμάζου, νά παραμάω 137, 291, 306, 315,
 337, 374
 παραμάνα 395
 παραμύθια 76, – βοσκού 496
 παρά(ς) 132, 163, 239, 286, 435, 436, 437, με –
 παιγνίδι 188
 παραστάδες 218
 παρατσούκλι 396
 παραφόρτουμα 213
 παραφορτώνου 213
 παραχύλα, -(χ)ύρα 64, 65, 193
 παρηγοριά μετά την ταφή 239
 παρθένος νύφη 229
 παρμάκι 447, 451
 παρμένη 279
 παρτλάκα 266, 346. Βλ. και βατράχι.
 παρτζ 82
 παρχανάς 448
 (μ)παδά 394, 448
 πασατέμπος 104
 πάσκακ 242, 276, 277
 παδλίχ 449
 παστρουμάς 17, 92, 298
 πατάτα, πάτακα 97, 179, 419, 431, 433, τής –
 λοκούμι 97, – φάρμακο 350, 351
 πατέρας 217
 πατζάχια 498
 πατιδάχ κυφέλης 507
 πατλαίζου 156, 366
 πάτος (πάθος) 326
 πατριός 395
 πατροίκος 403, 404, 474, 485
 πατῶαία 144
 πατῶ, πατῶ 105, 121, 168, 221, 234, 250, 285,
 328, 343, 350, 367, 369, 405
 πα(χ)νί, παϊνί 66
 παχιόenio 90
 παχίρι 82
 παχλά 101, 213, 242, 305, 320
 πάχνη 384
 παχτῶά 163. Βλ. και μπαχτσάς.
 πγίσιμα 457
 πεθανιάσκου 163
 πέει 377
 πείνα 42
 πεινανιάσκου 323
 πειράζου 160, 326, 354, 480
 πέλματος τσούξιμο 358
 πένθος 243, του – φαγητά 306
 πέννα 179
 πέντε 297, 395, 472
 πέντζε 159
 πέντζερε 73, 252, 258
 πέντζεχιρ 329
 πέος 367
 πεπέρι 129, 166, 320
 πεπονιά 481
 πέρδικες 199, 526
 περεκετλού 364
 περεύου 157, 494
 πέρι 31
 περιβόλια 428
 περισσότερι, πεστέρι 199, 290, 344, 440, 526, 528,
 – στη γιατρική 344, 354, του – αίμα 299,
 334
 περονῶ 109, 115, 135, 138, 180, 217, 236, 250,
 319, 331, 348, 355, 386, 415
 περπάτημα 350
 περπερούνα 281
 πέροσι, πέροτσι 373
 περ'σσο 214
 πέσιμο 350
 πεσκιρ 119
 πέταλο(υ) 461, 462, 467
 πεταλούδα, πεταλούγκα 362, 523
 πέτα(σ)μα 110, 112, 451
 πετεινός 208, 289, 297, 440, 528 – μαύρος 364,
 – στο τραπέζι 230, του – κράξιμο 359, 360
 πετιμέζι 93, 98, 100, 234, – στη γιατρική 332,
 333, 350, 352, – στο μάτιασμα 339

- πέτρες 9, 30, 31, 34, 299, – στον κάμφο 263, –
θεραπευτική 332, 351, 352, – στη μαγεία
333, – στο σωρό σιταριού 488, – για τὸν
Ἄι Βασίλη 259
- πετρέλαιο 61, 90, 355
- πετρόξυλο 339, 519
- πετροπόλεμος 189, 411, 531, 533,
- πετοέτα γαμπρού 215, 223, 226, – στον πε-
θερό 212
- πετῶ 143, 152, 351
- ἔτεω 110, 347, 447, 451, 454, 527, 534
- πέφτου 158, 164, 218, 223, 273, 276, 278, 312,
324, 333, 336, 362, 366, 375, 380
- πει(χ)ερά,-δς 211, 227, 231, 393, 394 – ἃ στον
τοκετό 156, τοῦ – ντύσιμο κτλ. 230
- πει(χ)έρια 167
- πηγάδι, πεγάδι 19, 23, 30, 36, – στο ὄνειρο
364
- πηγαίνω, πααίνου, παίνω, παίνου, πάω,
πά(γ)ου, πεγάζου, πη(γ)άζου 12, 30, 45,
46, 47, 48, 69, 100, 120, 121, 137, 138, 168,
170, 173, 177, 184, 191, 214, 217, 219, 225,
230, 232, 235, 236, 239, 242, 243, 250, 251,
266, 272, 273, 274, 276, 277, 298, 305, 313,
322, 325, 335, 336, 348, 373, 379, 385, 400,
445, 474, 457, 474, 475, 481, 498, 527, 531,
534
- πήλινου σπάσιμο 360
- πιὰ 137
- πιάνου 87, 116, 137, 154, 155, 169, 182, 191,
200, 286, 326, 332, 333, 334, 336, 340, 346,
350, 359, 369, 379, 389, 472, 494, 516, 524,
526, 533, 534, – σαρακοστής 277, – χορὸ 136
- πιάσιμο 354
- πιάστρο 437
- πιθάρι 33, 102
- πιλάφ(ι) 84, 89, 90, 91, 95, 126, 234, 512, –
πειμεζιού 239, 240, – στο μνημόσυνο 241
- πιλιάρι 311, 402, 484
- πίνου 69, 193, 300, 302, 311
- πιντικός 519
- πιπέρι 89, – φάρμακο 340, 352
- πιπεριά 84, 411, 433, 513
- πιρὶ 370
- πιρούνη 89, 305
- πιρίκα 193, 519, – νενὲ 515
- πισινού ξύσιμο 361, – φίλημα 215
- πισωγύρισμα στη μαγεία 238, 336
- πίσσα 161, 327
- πιστικός 405, τοῦ – μέρα 491
- πιστολιές Πάσχα 316
- πιστόμι 77
- πίσω 335
- πίτα 99, 311, – πρωτοχρονιας 296, 303, – με-
λισσιού 508
- πιτάζου 286, 307
- πιταμή, πιταμίδ' 324, 432, 433
- πιτέτῶ(ι) 88, 527
- πιτσικά 353
- πιτυρίδα 350
- πλάκα 199, 346
- πλακόνι 77
- πλάτους 56
- πλατὴ 432
- πλατύουρα πρόβατα 490
- πλεματικός, πλιματικός 162, 272, 276
- πλεξι(δ)α 149, 150, 218
- πλερούμι 272, 335
- πλευρίτιδα 350
- πλεφρό, πλιφρό 19, 20, 307, 336, τοῦ – χτέρ' 21
- πλέχου 108, 150
- πληγή 351
- πληθυσμός χωριού 15 κέ.
- πλουμί 108, 452
- πλύνου, -νίῶκου, -νίξου, μέσ. -νουμι, -νιέμι
120, 121, 159, 225, 233, 335, 345, 354
- πλύσιμο, πλύσιμα 121, – ρούχων 120, – σώ-
ματος 119, – μετὰ τὴν ταφή 238, 239
- πνε(γ)ούρ(ι), πλιγούρι, πλε(γ)ούρ(ι) 83, 84, 88,
91, 92, 93, 94, 95, 234, 283, 293, 297, 305,
310, 426, 482, 499, 504, 509, – τιμὴ 437
- πνευμονία 350
- ποδαριακὰ 115
- πόδι 216, 217, βλ. πᾶρι.
- ποδιά, ποτιά 212, 489
- ποι(η)μα 195, 309
- ποινες μαθητῶν 180
- ποκάμισο 110, 167, τοῦ – σκίσιμο 360
- πολετούπι 470
- πολιτεία (τὸ σπίτι) 218
- πολυελαίας 275
- πολύς 93, 117, 173, 222, 226, 240, 273, 299, 322,
351, 360, 365, 366, 374, 384, 385, 386, 389,
404, 475, 476, 480, 482, 485, 488
- πολυχρονημένους, 216
- πομ(ν)ίῶκου, πομένου 41, 118, 162, 192, 234,
366, 473, – σου φῶαχ 154
- πόνεμα 534
- πονόδοντος 350
- πονοκέφαλος 265, 350
- ποντίκι 23, 370, – φάρμακο 327, τοῦ – πηδή-
ματα 362, – κοπριά 506
- ποντικόλαδο 334
- πονῶ 324, 347
- πορδὴ 386
- πορπατῶ, πορπατίζου 310
- πορσοῦκ 522
- πόρτρα 60, 222, 225, 389, – κλειστή στον το-
κετό 156
- πορῶ 156, 438
- πόσα 132, 471
- πόστα 405
- ποτάμι 432
- πότ(ε) 46, 69, 372
- ποτήρι 18, 89, 329
- ποτίζου 460
- ποτούρι 142
- ποῦ 137, 169, 234, 378, 395, 454, 475
- ποῦ 162, 294, 305, 331, 366, 379, 474
- ποῦλ' 405

- πουλάι 524
 π(ου)λάρ' 323, 500
 πουλάτ 465
 πουλί 200, 217, 220, 299, 300, 524, – γυμνα-
 σμένο 523, – δυό μύτας 527
 πουλιόνα 457
 πουλίτσι, πουλίτζι 138, 302
 πουλώ 213, 438
 πουμα 77, 84
 πουπουίτσα, βουβουίτσα 525, 527
 πούρη 241
 πούς 183
 πουσκουλία 146
 πουδλουχ 384
 πούσουλα 488
 πουτζάκ 195
 πουχώνου, πουχούμι 163, 264, 285, 315
 πράβο 521
 πράματα 307
 πραδί(δι) 432, 459, 471, 472, 478
 πράδινου 383, 474, πράσινα χόρτα στη λιτα-
 νεία 281
 πράξιμο 351, 505
 προβατιώνας 68, 72, 73, 496
 πρόβατο, πρόγαδου 269, 319, 374, 426, 431,
 449, 490, 491, 493, 500, 528, – τιμή 436, 438
 – στο μνημόσυνο 241, – δέρμα φάρμακο
 341, – πλάτη στη μαντική 360, – άρμεγμα
 372, – προίκα 414
 προβιά στο σχολείο 176
 πρόεδρος 420, 486, 531
 προγγόνι 217
 προζύμ', προζούμ' 116, 314
 προίκα νύφης 211, 414
 προικιά 209
 προϊόντων εξαγωγή 419
 προξεντής 204, 205
 πρόπερτοι 373
 προσά, προυσά 87, 361, 382, 389
 προσάναμμα 104, 514, 516
 προσευχές 278
 π(ε)ο(υ)σκαλάβα 463, 470
 προσκύνημα 106
 προσκυνητής 286
 προσκυνώ 224, 225, 276
 πρόσφορο 274, 482
 πρόσ'που 103, 323, 367, 499, – = γενεά 204
 προξυίμι 326, 332, 351, 517
 πρωί 218, 379
 πρωτεία 308
 πρωτ'νου 323
 πρώτου 169, 373, – δόντι 169, 170
 πρωτοχρονιάς επισκέπτης 359
 πάρι, πέρι 105, 164, 193, 219, 227, 324, 325,
 326, 343, 344, 366, 457
 πύο 333
 πυοφύτης 351
 πυρά 117
 πυρετός 264, 330, 351
 πυρότα, πυρότης 274
- πύντις 93, 95
 πῦς 516
 παλητήριο 417
 παλήτσια 300
- ραδίκι 513
 ραχί 17, 24, 101, 102, 103, 128, 221, 407, 413, –
 φάρμακο 352
 ράμμα 21, 109, 112, 142, 155, 158, 187
 ρανώ 157, 169, 192, 223, 233, 234, 238, 250,
 251, 325, 366, 374, 378, 379, 432
 ραπάνι 433
 ράσο παπα 269, 316
 ραφι(δι) 115, 165, 350
 ράφτης 219
 ράφτου 109, 152
 ρά(χ)η 157, 158, 325, 377, 457, 484
 ράφιμο 109
 ρεβίθι 478
 ρέγγα 92
 ρεδέρη(ης) 384
 ρεσίνοι φάρμακο 327, 355
 ρευματισμοί 266, 334
 ρίζα 323
 ριμάου 590
 ρίφι 493
 ρίχτου, ρίφτου 155, 211, 293, 325, 385, 386,
 415, 416, 477
 ρόβη, ρόβι 28, 88, 143, 311, 430, 474, 476, 477,
 478, 481, 482, 488, 503, 517, – φάρμακο
 159, 346, – στη μαγεία 337, τής – τιμή 436
 ροβίστρα 138
 ροβίτσα 302
 ρόδα άμαξιού 153
 ρόκα 274, 434, 478, 480, 481, 512, τής – καλλι-
 έργεια 429
 ρολόγι 377
 ροματίζουμι, ροματιζιέμι 107, 364, 365
 ροντίζει 381, 382
 ρόντιμα 383
 ρούπι 433
 ρούχα 243, 443, – νεκρού 243, – στο διάβα-
 σμα 339, – στο πένθος 243
 ροφανίστρα 512
 ρυζόγαλο 95, 97
 ρωτώ 192
- σα 216
 σαάτ 375
 σάβανο 234, – χατζή 236, 286
 σαβάνωμα 234
 σαβάν 417
 σάβαχτα 279, 373, 375
 σαβλά 493, 502
 σαγλάμια 169
 σάγνου, σάξου = σφάζω 55, 280, 291
 σαγόνοι 323
 σαγουλδω 380
 σαζ (= σας) 192
 σάι 152

- σαῖα 345
 σαῖτα 112, 115
 σακάο 312, 337, 338, 361
 σακάτ(ης) 346, 442, 477
 σακατλαντώ 346
 σακκι 443, 501
 σακκούλι 457
 σακού, σεκού 61, 73, 75, 76, 104, 106
 σάκους 143, 173, – γαμπροῦ 215, 226
 σακράφ' 109
 σάλ 235
 σαλαῖζου 167, 238
 σάλακα 118
 σαλαντίζου 382
 δαλβάρι 115, 116, 141, 454, 457, 515, τοῦ –
 ράμμα 142, 211, – δίσιμου 142
 σαλῶ 374, 473
 σαλιγκάρια 155, 431, 443, 522
 σαλίμ 335, 352
 σάλιντζικ(α) 167, 170
 σάλιο φάρμακο 352
 σάλτα 142
 σάλτα 98
 σαλώ 460
 σάμ 383
 σαμιαμίθι 519
 δαμαριά 324
 σαματηρό 116, 527
 σαμδάνια, -λια 275
 σαμψι 289
 σάμψου 183
 σάν, σούν, ἄν 300 389
 σάνατους 236, 238, 240, 336
 σανδάλ 332
 σανδαλίζου 332
 σανδοῦχ 81, 82
 σανξάρου 522
 δάνου, φδάνου, φτδάνου, πρτ. δάνισκα, κάνι-
 δκα, φκιάδκα, άόρ. ποῖκα 19, 45, 55, 90,
 91, 94, 99, 101, 102, 113, 116, 117, 138, 147,
 152, 154, 155, 157, 163, 184, 194, 195, 199,
 212, 223, 227, 231, 239, 241, 251, 258, 266,
 267, 272, 276, 318, 321, 354, 360, 365, 367,
 373, 374, 379, 385, 389, 396, 398, 413, 418,
 449, 451, 472, 475, 476, 493, 534, 538, –
 πλουμιὰ 108, – άφτιλιὰ 112, – φώσα 233, –
 σταυρό 278, – λουτουρία, δύλλειστρου 288,
 – καματάς 476
 σαπιέμι 315
 σάπλα, σάμπλα 515
 σαποντερί(ς) 465, 469
 σαπούνι, σαπώνι 119, 120, 149, 450, 452, –
 φάρμακο 333
 σάπρανα 45
 σάρα 351
 σαρακοδή(ς) 129, 278, – Μικρό ἡ Χριστοῦ, –
 Μέα, – Παναῆς ἡ Μπουρτζά άρουζι 277
 σαρακοδιάζου 277
 σαρακοσιανὰ φαγητά 98, 99
 σαράντα, σεράντα 163, 241, 242, 311, 315, 332,
 337, 339, 347, 353, 394, – λεχώνας 162, –
 κερία, – μέρες άπλυτοι, – μέσα στο σπίτι
 243, – λουτρογιές 279, φράι – μάτυροι 311
 σαρανταποδαρούσα 523
 σαράντα άχτώ 258, – μαστόροι Ἄι Βλάση 261
 σ(χ)αράπα 302
 σαράτσης 452
 ἄσαράτση 98, 308, 512
 σαρδέλα 92
 σαοῖ 460
 σαορίκι 130
 σαρκουλάχ 515
 σαρνῦτῶ 29
 σαρουλοῦχ 343
 σασσάμ 203
 σάσκιραν 353
 σατλιτζάν 350
 σάτζ 99, 293, 482
 σαύρα 519
 σαφάχ 378
 δάφι 374
 σάφ'σιν 250
 σαχίν(ι) 90, 93, 100, 243, 525
 σβάρνα 468, 487
 σβεγκουλου 366, 367
 σε, σ', σές (= sey), 138, 230, 272
 σεδίσι 75, 76, 106
 σεϊράτσι 472
 σεϊράχ 468
 σεϊστρου 468
 σεϊτερί, σιστερί 145
 σεῖω 167
 σεκ' 111
 σεκέρια 170
 σεκλάτ 322
 σεκού, βλ. σακού.
 σελαῖζου 157, 324
 σελάμ 220
 σεληνιασμός 351
 σελίνα 142
 σελιντζέκ 283
 σέλου (=θέλω) 131
 σεμάδρια 98
 σεμάζου 350, 379
 σεμαεύου 207, 208, 209, 365, 500
 σεμάι 417, 487
 σεμάντρια, σεμάντερ 512
 σέμι, βλ. σῶμι.
 σενέτ 417
 σεπ δασί 342
 σερά 177
 σερανταρίτῶ 242
 σεραντούματα 320
 σεραντώνου 159, 164, 241, 320
 σερεβέτι στους νιογάμπρους 222, 228
 σερεφλού 146
 σερνικό 500, τοῦ – άνταρι 142
 σ(χ)ερόνια 301
 ἄερου, χέρου 93, 158, 161, 170, 183, 184, 187,
 189, 227, 233, 307, 351, 361, 382, 387, 389

- 451, 457, 466, 472, 533
 σεφέρεβελικ 439
 σηκώνου, σηκούμι 100, 120, 138, 217, 236, 299,
 302, 303, 312, 333, 343, 354, 373, 374, 378,
 379, 383, 384, 531, 533
 σηκώτι φάρμακο 348
 σημάδια σὲ πέτρα 250, – ζώων 495
 ἤμαντρον 275, – προφ. Ἡλία 254
 ἡμερα 90, 135, 241, 273, 278, 298, 320, 372,
 374, 375, 384, 404, 452, 473, 476
 σί (= σέ, σοῦ) 109, 138, 169, 212, 226, 272,
 276, 290, 299, 308, 328, 365, 369
 ἄιγρι 104, 326, 332, 361, 377, – τυφλὸ 505, 516
 σιδεράς 427, 441
 σί(χ)ιου 115, 222, 351, 520, – στὸ κατώφλι
 222, – καρτὸ, φάρμακο 351
 σιμρώνας 115, – χαλκὰς 335
 σίκαλη 9, 28, 35, 98, 419, 426, 427, 428, 429,
 430, 431, 436, 442, 474, 478, 481, 482, 483,
 488, 494, – τιμὴ 435, – φάρμακο 342, 505, –
 στὸν παπᾶ, στὸ δεσπότη 268, 271, – στή
 μαγεία 332
 σιλαχλίχ, -χλίχ 143, 212
 ἴμδῖρι 89
 σιναπόσπορος 330
 ἴνι 82
 ἴνιᾶζου 116, 468
 ἴνιασμα 488
 σινῖρ 324
 ἴνιτί 434, 435
 ἴραχανὲ 102
 ἴρλουῖ 117
 ἴσα 307
 ἴσσε 195
 ἴσμα 131
 ἴτᾶρι, ἴτᾶρ' 9, 35, 94, 179, 297, 283, 310, 419,
 426, 427, 428, 434, 437, 474, 478, 481, 488, –
 φάρμακο 506, τοῦ – φλοῖδα 106, τοῦ –
 τιμὴ 435, – στὸ γάμο 221, 222, 223, – στή
 μαγεία 332, 377
 ἴφταρον 395
 ἴφταχ 337, 385
 ἴχια 472
 σκάζου 156
 σκαμπίλι (παιγν.) 195
 σκαντζόχοιρος 522
 σκατὰ 386, 527
 σκέμνε, σκιάμνε, σκέμλε, σκαμνὶ 81, 82, 90,
 185, 366, – στὸν τοκετὸ 156, 157, – νεκκλη-
 ᾶς 273
 σκεπάζου, -άνου 102, 250
 σκεύη ξύλινα 81, 82, – μετάλλινα 82, – πήλινα
 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, – ἀπὸ κοπριά 88,
 – μικρὰ 88, 89, 90, 408
 σκέφαλα 278
 σκεφί, σκιαφί, σκέφους 81, 116, 117, 118, 214,
 225, 282, 305, 347, 354, 461, 533
 σκιά(φ)ους 374, 381, 476
 σκίζου 153
 σκλάβος 225
 σκονί 298
 σκόλειας μέρα 309
 σκόνη 118, 385
 σκονιός, σκοτεινιός 373, 377
 σκόρδο, σκόρδους 98, 99, 344, 507, 512, –
 φάρμακο 340, 343, 347, 352, τοῦ – τσό-
 φλια 370
 σκορπιός 523, τοῦ – δάγκαμα 340
 σκοτία 376
 σκοτώνου 250, 379
 σκουλούτι 523
 σκούπα 517, – στὸ μάτιασμα 338
 σκουπίδια σπιτιοῦ 361
 σκούπισμα σπιτιοῦ 121
 σκουφί νύφης 227
 σκύβου 61
 σκυλί 23, 160, 170, 192, 251, 307, 403, 518, 519,
 528 τοῦ – μαλλί 165, – καύκαλο 362, 363, –
 δόντζα 170, ὄρχεις 345, τοῦ – κ'σάο' 347,
 – οὐρλιασμα 358, σκυλί μαῦρο 364, 369, –
 ἄσπρο 352, τοῦ – κοπριά φάρμακο 332,
 352, 353, – οὐρὰ στή γιαντρικὴ 347, – κύ-
 λημα στή μαντικὴ 359, – πέρασμα 360, –
 τρίχες στὸ μάτιασμα 339, 364, σκυλί
 φάρμακο 354
 σκυλεκιάο' ἁγιασμός 308
 σκυλέκι, σκυλέτ', σκυλούτ' 163, 346, 353,
 354, – φάρμακο 354
 σόγιαγια 473
 σογλι 89
 σογουλίζου 493
 σογουλτζάνι 342, 352
 σόδουλο 366
 σόγια χωριοῦ 15, 16, 38, – δυνατὰ 409, τῶν –
 γιορτῆ 287-289
 σόι 109, 337, 367, 393, 394, 396
 ὄοκ 187
 σοκάο 501
 σόκτω 109
 σόμετσι 112
 σόν 133, 190, 413
 σὸρ 516
 -σος 25
 σουγαρίστρα 516
 σουγγάτου 97, 103, 500
 σουγγίζου 169
 δουσοῦ 77
 σουζουρντῶ 232
 σουκῶνου 300
 σουλουμένα 120
 σουλούτι 329
 σουλφάτο 330
 σὸν 56, 272, 389, 526
 σουνάρι 347, 516
 σουτζούκι 82, 92
 σουντράχ 461
 σούπα 89, 98, – μὲ γάλα 84
 σουπουτ 373
 σουσοῦρ 332
 σουτμά 342

- σουφλί 462, - φυλαχτό 161
 σοφράς 90, 117
 σπάζω 219
 σπαθί στο γάμο 219
 σπανιέμι 160, 326, 476
 σπανός 31
 σπαρτά 282, των - άγιασμα 307, - άρρώ-
 στιες 479
 σπασάω 325
 σπάσιμο 352
 σπέρα 306
 σπέρονου, σπέρου, σπείρου 138, 299, 300, 302,
 471, 472, 473, 475, 477, 478, 532
 σπέρισμα 473
 σπηλιές 32, 33, 34, 497
 σπίρτα 89
 σπít(ι) 44, 56, 59, 137, 162, 315, 348, 366, 374,
 393, 396, 525, 533, σπίτια ύπόγεια 4, 11,
 12, 50, - πετρόχτιστα 11, - διώροφα 76,
 του - διαστάσεις 55, - χτίσιμο 55, - αξία
 437, - = δωμάτιο 56, 70
 σπορά 477
 σπορέλαιο 90, 91, 311, 431
 σπόρους 459, 472, 474, 477, του - διάβασμα
 275
 σπουργίτι 387, 524
 σπυριών θεραπεία 307
 σάβλο(υ)ς 57, 60, 66, 73, 106, 107, 162, 307,
 389, 460
 σταθμά 432
 σάμα 432, 471, 472, 486
 σταματώ 474
 σάμνα 22, 106, 433, - νερού 82, 87, - μέτρο
 102
 στανι 483
 στασιδία Άι Βασίλη 262
 σταυροδρόμι στη μαγεία 336, 364, 398
 σταυροπόδι 82, 106
 σταυρός, σταυρόα 165, 273, 306, 307, 309, 375,
 382, 385, - χατζήδων 286, του - σημείο
 292, του - κατάδυση 306, - στη λεχώνα
 161, - στη σάκα 170, - στο γάμο 219, -
 στο μνήμα 241, - στη νύφη 207, 211, -
 φύλακας 274, - σταχυών 485
 σταύρωμα 348, 349, - νήματος 115, - ποδιών
 335, - στο ξεμάτιασμα 338, - μωρού 165
 σταυρωτά 333
 σταφίδες, σταφίς 17, 170, 210, 296, 297, 440, -
 στο γάμο 222, - φάρμακο 350
 σταφύλι 98, 101, 102, 431, 437
 σάχ(τ) 87, 319, - φάρμακο 344
 σά(χ)υ 404, 433, 486, - σάχια τελευταία
 485, σταυού ράμμα 433
 στείρα 36, 154, 264, - στον Ι. Πρόδρομο 266,
 για - μάγια 362
 στείρο 507
 στειρότητα 352
 στέκ 168
 στέκου, στέκουμι 272, 273, 276, 350, 361, 385
 στενώ 213
 στενώ 307, 322
 στέρεμα νερού 253
 στέρια 379
 στέφανα 220, 225
 στεφανί 113
 στέψη 220
 στημόνι 114
 στήλι 346
 στήχου 366
 στό, στού, στούν, στή, σ', σό, σή(ν), σή, σά, σό,
 σόν, σου 12, 30, 36, 45, 47, 55, 93, 94, 100,
 118, 126, 131, 138, 154, 156, 162, 163, 168,
 169, 170, 177, 183, 192, 213, 225, 227, 233,
 238, 240, 250, 266, 272, 273, 274, 276, 279,
 285, 286, 297, 302, 307, 310, 315, 325, 328,
 329, 332, 336, 337, 340, 343, 346, 350, 351,
 353, 360, 365, 366, 373, 374, 375, 376, 378,
 384, 385, 445, 454, 460, 473, 474, 481, 482,
 484, 491, 493, 525, 531, 533, 534
 στοιχείο 367, 368, 369
 στολίδια γυναικεία 146
 στόμα 89, 228, 332, 363, 466, - άξιναριού 467
 στομαχόπονος 352
 στοφί(δι) 462, 463, 476, 478
 στροβ, στροφτ 366, 381
 στοαβώνου 116
 στραγάλια 17
 στραγγίζου 93
 στροάδα, στροάδα 65, 162, 208, 214, 347
 στοάκ, στοάτ 200, 507, 508
 στρέμμα 432
 στογγυλίξου 376
 στρώμα 106, 445, 538, - νιογάμπρων 228
 στρώνου 75, 377
 στύλους 124, 125, 434
 στύψη 152, - στο μάτιασμα 339, - στο φυλα-
 χτό 364
 δύκα 285, 298
 δύλλειστρον 242, 288, - κόλλ'φα 289
 δυμερός, -ρά, συμπέθερος, -έρα 208, 395,
 431, 482
 συναχι 352
 δύννιφου 253, των - δέσιμο 361, 363, - μαύ-
 ρο, άσπρο 383
 δυννύφ'σα 395
 συνοικισμοί παλιοί 34, 38, 39
 σύννορα χωραφιών 416
 συνουσία 276
 δυντέξα 225, 228, 395
 δύντικνους, δύντικλου, 163, 215, 395
 δύρου 137, 214, 378
 δυχωρίζου, σχωρῶ 232, δυχωρῶ 239, 242,
 276, 305
 συχωροχάρτι χατζήδων 236
 σῆμετς 112
 σῆνῆχτῆς 326
 σῆρῆδῆζου 135, 136
 σῆρῆδῆνα 137
 δῆδῆνε 68
 σῆχτῶ 121, 143

- σφεντόνα 189
 σφήκα 523
 σφίγγω 159
 σφοντύλι 112
 σφουγγάτου 161, 208, 209, 238, 312, 320, - για
 τις ψυχές 243, - του 'Αι Γιώργη 267
 σφραγίδα 274, - χωριού 401
 σφυρίχτρα 313
 σχέσεις με Τούρκους 406
 σχολείο, σκόλεια, σκόλειου 170, 172, 173, -
 παλιό 172, - παα Λάζαρ' 173, σκόλειας
 κλάτσα 173, - Μεγάλο 175, - Μικρό 176,
 τών - κλείσιμο 49, 531
 σχολική χρονιά 174
 σώγαμπρος 207, 288, 289, 393, 414, 416
 σώμι(α), σώμ', σέμ', σέμια 135, 216, 217, 325,
 484
 σώνου 208, 395
 σωρόβου, σωροβιέμ,-ιούμ 99, 274, 285, 297,
 314, 320, 336, 438, 471, 475, 499

 ῥ = ῑ
 ταβλί 152
 ταβρω 109, 117, 154, 343, 460, 499. Βλ. και
 τραβω.
 ταγάρι 112
 ταίζου, ταγίζω 100, 301, 460
 τάγισμα ζώων 308
 τά(γ)μα (=τάξιμο) 276, 278
 τάδε 208, 303
 τάς 116, 149
 τάζου 227
 ταζιά 521, - βούτ'ρου 499
 τάι τάι 168
 ταινία 348, 352
 τακούνι 458
 ταλαιζου 528
 ταμάμ 373
 ταμίστου 512
 ταμπακέρα 143
 τανά 168, 169, 192, 312, 354, 502
 τανάλια 342, 462
 τανό 517
 ταξιλδάρης 402
 τὰπ 117, 314
 ταπάν 468, 479
 ταπανάισμα 479
 ταρλά 417
 τάσι 84, 193, 307, 402, 405, 434, 435, 436, 437,
 503
 ταστάς 519
 τὰς τζεζβέ 83
 τατά 163, 394, 395, - νουνά 395
 τατζι 195
 τατλουχ 90
 ταυρι 502, του - άξία 438
 τὰφ 472
 ταφή νεκρού 239
 τάφος 235, 239, - οικόγενειακός 419, - στη
 μαγεία 336
 ταχτά 193, 275, 279, 294, 314, 445, 446
 ταχταλού 262
 ταχυδρομείο 405
 τεζέε γαβά(χ)ια 97
 τείους, τεία 217, 394, 407
 τεκέ 493
 τεκνώνου 366
 τελάλης 517
 τέλι βιολιού 225
 τέλου 132, 190, 227, 475
 τέμελ' 55
 τέντζερες 82
 τένικέ 376
 τεός 525. Βλ. και χεγός.
 τέπελίττι 148, 149
 τερεε 513
 τερηδόνα 353
 τεολίττι 148
 τεσκιλετ 401
 τέσερα 45, 135
 τε(χ)ύρα 69, 89, 249, 279
 τεύτλα 419
 τεφτέρι 268
 τζά 460
 τζααίогάνι 516
 τζάκι 76, 106, 176, 192. Βλ. και διτζάχ.
 τζάμι 60, 76, - δερμάτινο 61
 τζαμούζα 291
 τζανι τζανιετέ δλοσούν 366
 τζάνου 337
 τζαρτζούτ 193, 194, 311
 τζεμελέ 372
 τζεδεομές 169, 404
 τζιβλατω 217
 τζιβλάχ 354
 τζιέρι 366
 τζιμπάο 115
 τζινί(χ)ι 187, 285, 349, 387
 τζιντζι 471
 τζιριτζιρι 116
 τζισλατίζου 192
 τζιτζι 183, 184, 186, 312
 τζιτζιφα 17
 τζιτζιφια 72, 509
 τζουροούτ 197, 198, 303, 304
 τζύ' 446, 465, 470, τζουού μάπι 471
 τζυβοκλειτό' 464, 465
 τζυγόλουρο, τζυγ'λώρ', τζυλ'λώρ', 464, 465,
 470
 τζυ(γ)όπαλου 299, 300, 302, 465
 τηγάνι, τεγάνι 82, 508
 τιβγά 353
 τιβγαλού 353
 τιζλίκα 119, 145, 146
 τιμές προϊόντων 434
 τίμιο ξύλο 275
 τίς, τί, τίνους 45, 56, 169, 183, 215, 227, 234,
 236, 273, 276, 279, 303, 354, 357, 365, 369,
 373, 384, 385, 395
 τόζια 384

- τοίχους, δοίχους 120, 310
 τὸκ 182, 187
 τοκάνι 17, 153, 180, 463, 466
 τοκετοῦ διευκόλυνση 249
 τοκιστὲς χωριοῦ 419, 427
 τοκλού, τοίτοκλού 493, 527
 τοκμάκ χακί 454
 τόκος 418, 426, 427, 441, 456
 τοκουρτζοῦ 115
 τοκουσιτζου 528
 τομάτα 84, 98, 513
 τομάρι στὸ σχολεῖο 174
 τομπὲ 367
 τοπάλ 325
 τόπι πανί 116, – παιγνίδι 188, 189
 τοπλατζου 460
 τοπούζ(α) 46, 403
 τόπους (ὁ) 16, 40, 279, 320, 376, 474, 531
 τοπρουχ 114, 115
 τοπωνύμια 26 κ.έ.
 τορβάς, τρουβάς, τοβρά(ς), τουρβά(ς) 93, 94, 112, 170, 173, 314, 499, τοβραίου γάλα 505
 τορμόνι 416
 τὸς 443
 τοῦ(ν), δού, δου(ν), δή, τὸ (= τοῦ) do, d', τ' (= τό), τά, τ'νε (= των), τ'νι, πληθ. δά, δά, ντάι, 'ό (= τό, τόν, τήν, τὰ) 19, 21, 30, 46, 58, 69, 72, 77, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 99, 106, 109, 112, 113, 115, 116, 117, 132, 133, 135, 137, 138, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 167, 169, 173, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 195, 196, 199, 200, 207, 208, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 225, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243 ('ό), 249, 250, 251, 258, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 279, 283, 285, 290, 291, 298, 299, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 314, 315, 316, 318, 323, 324, 325, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 357, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 382, 383, 384, 385, 389, 394, 404, 415, 418, 419, 433, 445, 454, 457, 460, 466, 467, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481, 487, 488, 493, 498, 499, 520, 521, 525, 526, 531, 533, 534
 τουβάσ' 310
 τουλούμια 103
 τουλούπια 112
 τούμακα 186
 τουμάττι 98, 513
 τὸν (: ὄταν) 45, 100, 120, 135, 138, 236, 242, 320, 336, 375, 382, 476
 τουνδούρ(ι), δουνδούρ(ι) 18, 33, 56, 62, 64, 66, 70, 72, 73, 83, 84, 87, 88, 90, 100, 101, 105, 106, 107, 109, 117, 118, 119, 170, 192, 193, 206, 288, 296, 326, 360, 388, 472, τοῦ – σπίτι 67, 72, – ἐβί 62, τοῦ – ψωμιά 288
 τουνδουρόλιου 60, 61, 62, 66, 67, 72, 73, 106, 107, 119
 τουράτ'σιν 474
 τουρλέτς 527
 τουρσαί, τουρσαίτο, τουρσαίτου 238, 241, 273
 τούρκικα τὸ Εὐαγγέλιο 270, – στὸ σχολεῖο 176, 179, 180, – στὴ λιτανεία 254
 Τούρκοι ἄρρωστοί 270
 τουρσί 84, 97, 305, 513, – φάρμακο 349
 τουτάμ 433
 τουτουρδίζου, τουτουρδῶ 475, 481
 τουτούρδισμα 481
 τουτρούχ 104
 τουφάν, τουφέκι 161, 227
 τουφεκίες στὸν ἐπιτάφιο 316
 τουχ 433, 434
 τουχλί, τουλί 493
 τοχουζού, τοχουζούν 372
 τραβῶ 335, 336, 400, 534, βλ. καὶ ταβρῶ.
 τράγος, τράους 186, 493
 τραγουδά, τραγωδά, τραγουρῶ, τραγωίζου 135, 137, 301, 311, 313
 τραγούδι, τραγῶι 134, 137, 215, 223, 298, 531, 532
 τράζα 271, 457
 τρανεύω 213
 τραπέζι 305
 τράτα Μεγαρίτικη 136
 τραχανάς 93, 94, 95
 τρέλα 353
 τρελοὶ στὸν Ι. Πρόδρομο 265, – στὴ Μαμασό 266
 τρένο 130, 534
 τρέχου 151, 325
 τρία 164, 208, 215, 217, 218, 221, 223, 228, 229, 235, 237, 241, 243, 248, 267, 277, 305, 308, 310, 318, 324, 328, 332, 335, 336, 337, 338, 340, 344, 347, 352, 363, 376, 432, 526, – εἰ-κουσί 432
 τριαντάφυλλο φάρμακο 340
 τριβόλιμα 473, 477
 τρίβου 333
 τρίποδο 227
 τρίχες κεφαλιοῦ 346
 τριχοφάγος 353
 τρομάζου 324, 342
 τρομάρα 326
 τρόποι χοντροὶ Μισσιωτῶν 407
 τρόφιμα 440
 τρὸ(χ)ι 34, 40, 41, 49, 51, 64, 65, 112, 465, 469
 τροχιλιὰ 20, 21, 22
 τρυποπέρασμα 330, 331, 335, 337, 506
 τρώ(γ)ου, τρώγω 87, 90, 93, 94, 95, 99, 100, 126, 133, 138, 169, 192, 193, 222, 242, 276, 277, 278, 300, 302, 305, 306, 308, 311, 312, 320, 323, 324, 348, 353, 354, 359, 366, 482, 527, 534
 τῶαουλῶ 350
 τῶααμαροῦ 323
 τσάι 18

- τῶαι 386
 τσαίζου 209
 τῶαϊλάχους 200, 527
 τῶαϊριού ἀγκάι 516
 τῶακ 133,
 τῶακιρτσῶν 523
 τσακμάκι 514
 τσακμακόπετρα 514
 τῶακμεντζέ 81
 τῶακοῶ 162, 168, 219, 341, 351
 τῶακού 89
 τῶακούτ 461
 τσακῶνου 94, 138, 193, 326, 354, 384
 τσαλαπετεινός 525
 τῶάλῶ 290, 313, 493
 τσαλιὰ 121
 τῶάλικε, τῶέλικα 189, 190, 191
 τῶαλκαίζου 493
 τῶαλουντῶ 480
 τῶαλου 266, 347, 384, 481
 τῶαμτῶά, τῶεμτῶέ 87
 τῶανᾶκ 394
 τῶάν'σι 94
 τῶανῶ 323, 325
 τσαντίρι 408
 τῶαοῦ, τῶαοῦ, τσαοῦ 385, 395, 531
 τσαπράτῶα 146
 τῶαρκ 335
 τσαρκουφελᾶτῶα 148
 τῶαοῦ(χ)ι 130, 141, 150, 151, 152, 153, 292, –
 Μεθενίτικο 152, με – χτύπημα 359
 τῶαφτανᾶχια 108, 109, 146
 τῶαφῶ 117, 290
 τῶαρτῶαφ 167
 τῶαρτῶης 285
 τσαρτσῶι 138
 τῶατάλι 469, τῶαταλου – στῶατα 364
 τῶαταλου 347, 495
 τῶατιμᾶ 383
 τῶατμαλου 61
 τῶατουλῶ 377
 τῶατῶ 57, 173
 τῶαχ 375
 τῶαχαλα 185
 τῶαχτῶίρι 142
 τῶαχτῶ 347, 354, 528
 τῶείμι, τῶείσι, τῶείσι, τῶείδι, τῶεῖντι, τῶόγουμι
 99, 117, 133, 135, 138, 167, 185, 192, 193,
 214, 234, 250, 258, 272, 276, 278, 279, 294,
 299, 302, 311, 320, 322, 328, 340, 348, 365,
 373, 377, 379, 382, 384, 385, 386, 393, 394,
 395, 432, 474, 495
 τῶεγκελου 493, 502
 τῶεῖρεκ 217
 τῶεκερ 195
 τσεμῆν 98
 τσεμπέρι 326, 398, 458
 τῶεμτῶέ 100
 τῶεντε(ς) 170, 173, 297
 τῶεντῶ 523
 τσεπέτζ, τσαμπίτς 493
 τῶεράδου 271, 297, 368, 376, 468, 469, 493
 τσεράτσα 302
 τσερέζια 203
 τσερῆκ 434
 τσερκέζικο ντύσιμο 450
 τσερκεζόγουνου 464
 τῶερετῶεβέ 61
 τσεσῶ 109
 τῶέτελε 98, 516
 τῶί, τῶί 30, 47, 93, 94, 95, 99, 107, 116, 135, 138,
 151, 154, 155, 162, 163, 169, 185, 189, 191,
 192, 193, 200, 214, 216, 217, 222, 231, 236,
 238, 240, 250, 258, 266, 267, 269, 271, 276,
 282, 290, 298, 299, 301, 302, 306, 308, 310,
 328, 330, 335, 348, 364, 365, 370, 379, 400,
 413, 454, 471, 474, 477, 478, 485, 518, 525,
 527, 531
 τῶιβι 56, 115, 183
 τσιβίντρι(κου) 302, 468
 τσιγάρου 128, 210, 457, – φάρμακο 349
 τσιγαρόχαρτο 103
 τσιγγᾶνοι 155, 364, 372, 406, 408, 469
 τῶιγγεβέλερ 372
 τῶιγιῶ 379
 τσιγκιρῶαχ 495
 τῶιγκιτῶα 138
 τσιγκλαίζου 357
 τῶιδέμι 210, 513
 τῶιχ 182, 187
 τῶικιτῶι, τῶεκετς 348, 368, 468, 493
 τῶικνα 77
 τῶικνῶνου 7, 77, 386
 τῶικριχ 113
 τῶιλᾶγκαρας 522
 τῶίλιμα 326
 τῶιλιὰ 69
 τῶιλπι 110
 τῶίματα 475
 τῶιμάζει 386
 τῶιμπι 89
 τσιμπῶδα 361
 τῶίμπλα 348
 τῶιποκάνι 83
 τῶιμπόκο(υ), τῶιπόκου 22, 83, 84, 103
 τσιμπουριῶν δέσιμο 363
 τῶιμτῶι 189
 τῶίνα 524
 τῶίνατῶ 468
 τῶίνεῶῶ 345
 τῶίνινῶασι 355
 τῶίπλα 93, 161, 208, 238, 241, – γιὰ τῶις ψυχῆς
 243
 τῶίππουρο 24, 102, 210, 226, 227
 τῶίπτρα 108, 150, 151, 354, – ψελίτσικο 150
 τῶιπῶνου 93
 τσιράκι, τῶιράτῶι, τῶιράχ 111, 279, 421
 τῶιρακόσ' 62
 τῶιραχλαῶτῶα 517
 τσιρένι 484

τῶρετόι, τῶρεκι 61, 62, 90, 106, 109, 241, 249
 τσιρόγγαμα 508
 τσίρος 92
 τσίρπι 446, 451
 τσίτημα 108
 τσίτιάνι 144
 τσίτλάχια 146
 τσίτμελείζου 108
 τσίττάττα, τσίττέτσι 163, 345, 367, 474
 τσίτσίριξα 523
 τσιτώ 168
 τσίφ(τ) 152, 502
 τσίφτῆς, τοῦ - ναίκα 471
 τσίχωρι, τσίχώρι 513
 τσόδι, τσόντι, τσόντι 337, 340, 382, 525
 τσοιμουμι, τσοιμίζου, τσοιμίζου, τσοιμουμι
 107, 133, 158, 168, 228, 270, 299, 302, 373,
 374, 482
 τσοινωνιά, τσοινωνία, τσουνουνιά, τσουρου-
 νιά 273, 275, 276, 277, 365
 τσοινουνίζου 232, 276, 365
 τσόκ ἰλαρά 304, 365
 τσόπάνης 137, 405, 492, τοῦ - μιστὸς 492
 τσόρβατζής 401
 τσόρδάνι, -έσι 21
 τσοῦ (ἐκεῖ) 385
 τσουβάλι 116
 τσουβλαντώ 525
 τσουκνίδα 516
 τσουκροῦχ 116
 τσοῦρ, τσοῦρ 353
 τσουρέκι 317
 τσουρουτίζου 240
 τσοῦτῶι 83, 93, 96, 100, 329, 333, 499, - μικρό,
 μέγα 83
 τσουτσούρ 517
 τσοῦφαλάς 457
 τσοῦφαλί 99, 148, 149, 160, 211, 216, 283, 323,
 471, 492, δάνου - 223, - γελμάτου 476, -
 χωραφιού 471, - = στάχυ 379, - συνθημ.
 457
 τσοχά, τσόφα 120, 145, 150, - νύφης 218, 219
 τσοχάν 120, 517
 τυλίζου 113, 116
 τυνιάμα 338
 τυπάρι 116
 τύρα σπιτιού, - νευλῆς, - νε(χ)υριώνας 60, 61,
 138, 219, 221, 298, 319, 361, 367
 τυραννίζου 227
 τυρὶ 84, 87, 91, 93, 95, 96, 99, 430, 443, 444,
 493, 499, 503, - στὸ μνημόσυνο 241, τοῦ -
 τῶρετῶι 311, - τιμὴ 437
 τυρικουμί 83, 96, 499, 508
 τυρπι 36, 69, 132, 250, 263, 323, 521, τοῦ -
 χτῆρ' 69
 τυρπῶ 385
 τυφεριάζου, τυβεριάζου 155, 385
 τυφερὸ, τυφιρὸ 118, 386, 472
 τυφλὸ 325
 τυφλοπόντικας 515, 522

τυφλώνου, τυφλοῦμι 77, 154, 343, 366, 384
 τύφος 353
 τύχη 376
 τῶρα 93, 213, 217

ὕαινα 522
 ὕδρευση 19
 ὕδρωπικία 353
 ὕνι, γυνί 465
 υἰοθεσία 414
 ὑπάλληλοι κρατικοὶ 431
 ὕπνος 105, 106, 107. Βλ. καὶ γύπνου.
 ὕπνωνου, γυπνώνου 250
 ὑπόγειος συνοικισμὸς 54
 ὑπόδηση 141, 150
 ὑποθήκευση 418
 ὕστερα, στέρια 30, 94, 100, 137, 266, 385
 ὕστερο 158
 ὕστὴν 313
 ὕτξ γκιόξ 144
 ὕφάδι 114
 ὕφασματα 440
 ὕψωμα 394

φαί 90, 95, 214, 242, 348, - μετὰ τὴν ταφὴν 239
 φαίζου 375
 φαίσι 456
 φαίσιμα, φάνημα 108, 115
 φακη, φακού(δ)ι 87, 88, 91, 98, 99, 100, 129,
 133, 143, 177, 207, 305, 311, 419, 429, 430,
 434, 440, 474, 476, 477, 478, 479, 481, 482,
 488, - στὸ νεκρὸ 242, τῆς - τιμὴ 436
 φακουίστρα 138, 302
 φαλάκρα 354
 φανάρι, φενέρι 299, 302, - στὰ κάλαντα 304
 φανέλα 110
 φανίδου, φανίξου 115
 φάντασμα 370
 φαράσι 121
 φαρτῶι, φροτῶι 167
 φασόλια 91, 101, - ἄσπρα 327, 344, - σὲ νε-
 κρὸ 242, - φάρμακο 349, τῶν - τιμὴ 436
 φεγγάρι, φέγγους, ἐφέγγους 225, 375, 376,
 476, - καινούργιο 376, - κόκκινο 359, -
 στὴ μαγαεῖα 333, 364, τοῦ - δέσιμο 376, -
 μάντρα 359, 376
 φέρετρο 235
 φερμάνι 439
 φέρονου, φέρου, 55, 103, 159, 161, 169, 186, 215,
 235, 258, 271, 272, 306, 348, 375, 383, 405,
 466, φέρε τσοῦφαλιού, - κουρτιμάτ', -
 καλτοσημάτ', - πγισιμάτ' 457
 φέσι 116, 130, 149, 175, 215, 220, 226
 φέτου 371
 φεύγω, φέγου 41, 44, 193, 213, 242, 370, 379,
 386, 476
 φθινόπωρο. Βλ. μουχόπουρου.
 φίδι, φίδι(γ)ι 225, 329, 330, 522, - στὸ ὄνειρο
 365, - σπιτιού 370, τοῦ - δάγκαμα 340
 φιλάμπουρου ἁπάν', -κάτ' 524

- φίλημα κοριτσιών 203, 204, 295, 411, – χερσιών 210, 215, 217, – ώμου, πσινοῦ 164, 215, 222, – παιδιοῦ 169
 φιλω 164, 306
 φιλία μαλλιών 150
 φιλίς 186
 φκάλι 121, 487, 517
 φκαλώ 121, 225, 319, 487
 φκόνι 475, 484, 486
 φλεβίτιδα 354
 φλέβας ἐξόγκωση 346
 φλωριά 146, 218, 226, 349, – στοῦ κούτελο 215
 φοβορίζου 290
 φοβοῦμι 348
 φόβους 323, 354
 φορά 164, 218, 332, 336, 337, 338
 φορεῖο γιά νεκρὸ 235
 φόρια 445
 φόροι 427, 428, 438, 441, – κυφέλης 438, – στρεμματικὸς 438, τοῦ – ἀγοραστής 488
 φορτσά 119, 120, 121, 168, 211
 φούωνου 216, 217, 243, 345
 φουγγόν 324
 φουτουλοῦ 325
 φούγια 517
 φούρκα 420
 φούρνο(υ)ς 18, 77, 296, 417
 φουσκαρα 92, 360, 431, 522, – τζιμπλάια 522
 φράγκο 306
 φραϊδα 288
 φραϊζου 348, 349
 φρέσκο 95
 φρούτα 97, – στοῦ νεκρὸ 236
 φρύδια 343, – σμιχτά 358
 φσάνου (=σφάξω) 234
 φδᾶχ 154, 155, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 167, 195, 233, 266, 282, 290, 297, 322, 329, 331, 332, 336, 337, 365, 366, 385
 φταρνίσκουμι 325
 φτεῖρ(ι) 354, 520, 534
 φτειριάρ(ης) 520
 φτενὰ 118
 φτέρνισμα 360, – στή μαντική 357, 360
 φτου 191
 φτᾶρ', φτσάρ', φικυάρ' 18, 121, 468
 φτύσιμο στοῦ μάτιασμα 339
 φτώχεια γῆς 40, 41, 42, 43, 427, 428
 φτωχοῦ ἀβγὸ 314
 φυγὸδικοι 41
 φυλάκ(ν)ου 159, 167, 229, 294, 314
 φυλαχτὸ 338, 339, 364
 φυλλάδα 243
 φύλλο(υ) 474
 φυματίωση 354
 φυσαλίδες νεροῦ στή μαντική 360
 φυσῶ 91
 φυτεῦου 311. Βλ. καὶ χυτεῦου.
 φυτρώνου 376
 φωλιά 69, 350, 369, 526
 φωνὲς ζώων, πουλιῶν 528
 φῶς μας εἶ 226, 365, 456, φῶς νάχεις 365, φῶς σ' ἐσένα 207, φῶς στα μάτια σ' 159, 207, 218, 223, 226, 229, 365, 406, 456, φῶς σὲ παλιὰ ἐκκλησία 250, φάτων σβήσιμο στοῦ γάμο 212, φῶτα ἢ καλὴ μέρα 298
 φωτιά στοῦ χωράφι 481, τῆς – πήδημα 319
 φωτίζου 298, 299, 301, 306, 307, 308, 314, 317, 373, 378
 φώτισμα 373
 φωτισμὸς σπιτιοῦ 61
 χάαα! 404
 χαιβάνι 307
 χάντι 460
 χαιρετισμοὶ 365, – 'Αι Βασιλείου 304
 χαρετῶ 220
 χαιραστοῦν 384
 χαιρι 418, 420
 χαιροῦ 55, 365
 χαλί 122
 χαλάζι 259, 315, 386, 389
 χαλάνου 93, 364
 χαλασί, χαλατοῖ μανσοῦρ, χαλεστοῦ 131, 442, 443, 454
 χαλατς 449
 χαλβάς 17, 99, 128, 162, 210, 239, 298, 440
 χαλι 82, 439, 538
 χαλίτῶ 58
 χαλιτῶι, χαριτῶι 83, τοῦ – λάβους 83
 χαλχᾶς 469
 χαλώ 19, 30, 44, 384, 525
 χαμαλαίζου 460
 χαμι 459, 460, 475
 χαμνὸ 143, 155
 χάνι 17, 30
 χάνου 18, 132, 162, 214, 323, 233, 234, 236, 271, 290, 293, 305, 323, 324, 379, 380, 531, χαμένων εὔρεση 271
 χάντρα 35, 226, – στολίδι 143, – στοῦ μάτιασμα 338
 χατάρ 191
 χαράζου 217, 373
 χάρωμα 373
 χαρακτήρας κατοίκων 43, 128, 295, 411
 χαρβανάς, χαρφανάς 291
 χαρδάτογουμου 330
 χαρίζου 217, 221, 226, 299
 χαρλάτῶ 58
 χάρσα 300
 χάρος 233
 χαρῶ 18, 133, 226, 405, – = βιβλίο 173, – γραφῆς 179, – ὄνοματιοῦ 242
 χαρτόσημο 417
 χασᾶλ 109
 χασίλ 114
 χασίρ 451
 χασίς 516
 χασμίζομαι 339
 χασοῦρ 101, 102

- χατέλια 262
 χατζής 195, 286, 287, 502, – νεκρός 236
 χατζιλαδῶ 385
 χατζιλελέκι 526
 χατζιλίκι 286
 χατροάν 507
 χαύλου 252, 368
 χέζου 193, 219, 220, 298, 367
 χεγός, χεός, σογός 156, 157, 162, 266, 282, 285, 305, 385, 386, τοῦ – πουλιά 524. Βλ. καὶ θεός.
 χεῖλος 343
 χείμαρρος 15
 χειμῶνας, χειμὸς 93, 371, 373
 χειραψία στίς συναλλαγές 418
 χειροφίλημα 207, 221, 223
 χέκου 55, 90, 99, 109, 137, 153, 162, 166, 199, 213, 217, 234, 258, 279, 307, 318, 329, 457, 465, 487
 χελύκα 457, 494
 χέλχατζα 525
 χελώνα 193, 522
 χερά 322, 375, 386
 χερόβολο, γερόγλου 433, 483
 χεροδάχτ'λου 466, 468, 483
 χειρομύλος, χερομύλι 88, 92, 94, 95
 χέρ(ι) 99, 113, 133, 164, 193, 251, 324, 328, 367, 433, 476, 483, – Ρωμιού κοντὸ 408
 χερίζου 474, 481, 532
 χέρισμα, χέριμα 404, 481
 χερόνια 299, 300
 χερσές 293
 χεῶνα, χιοῦνα 68
 χέτσα χέτσα 189
 χήνα 527, χήνες στὴ λεχώνα 160
 χηρέου 219
 κῆρος, –α 206, 416, κῆρου γάμος 217, κῆρα στὴ λιτανεία 281, 283, – στὴ μαγεία 337, τῆς – χωράφι 417
 χίλια, χίλιοι 299, 300
 χιναίζου 294
 χίντζ ἄγου 330
 χιόμα 88
 χιονάρι 386
 χιόν(ι) 65, 127, 295, 306, 372, 383, 385, 387, 491
 χιονιά 189, 304
 χιονίζ(ει) 357
 χιωρῶ 120, 472
 χλωριανίδου 323, 343
 χλωρός 120, 233, 234, 344, 524
 χοβόλι 454
 χοζάφια 217
 χολή 323
 χολιάζουμι 323
 χοντροὶ τρόποι 207
 χοντῶς 82, 90, 99, 161, 215, 226, 242, 305
 χοπλαίζου 135
 χορδῆ 447
 χορέου 331
 χορ(ί)δι, χορὶ 325, 341, 350, 353, 385
 χόρονθα, χόρουδα 99, 395
 χορός 133, 134, – κόντετῶ, τῆραφά, ἀντικριστός 134, – βάρα βάρα 135, – χοπλαμά, καρσιλαμά, κυλιντηρός, σῆρῆνινα 136, – πάσχα 317, – τοῦ Ἁγίου Βασίλη 303, 304
 χόρσα 359
 χορταίνου 308, 309, 366
 χορτάρι, χόρτο 376, 443, 474, 475, 476, 496, 509, – ἔλλειψη 426, – κλεψιά 490
 χορταριάνας 513
 χορταίζου 242, 369
 χορτλάχ, χορτλάχους 169, 369
 χοσάφι 162, 213, 239
 χότζας 130, 309, 523
 χοτοῦ 324
 χουβὰ 527
 χουλιάρι 89, 93, 94
 χουλιारीστα, –οτήκα 89
 χουμά χασάλ 353
 χουτί, χουτῶ 184, 185, 433, 435
 χούφτα 156, 433
 χρειά 477, 500
 χρέος 418, 427, – σὲ ἅγιο 250, 267, τοῦ – ἐπιτροπὴ 419
 χρῆμα 431, 441, 425, – μὲ τὸ νέο φεγγάρι 376
 χριστιανοὶ 271
 χριστέλιος 91, 275
 χριστοῖβουτημένου 299
 χρονια 372, – σχολικὴ 172
 χρονιαρά ναίκα στὴ λιτανεία 282
 χρονικό 169
 χρόνος 30, 44, 139, 164, 209, 226, 258, 259, 291, 299, 303, 366, 367, 373, 485, χρόνια πολλὰ 365, τοῦ – ἐποχές 371, – μέτρημα 374, χρονώς (= χρόνου)
 χρυσὸ 301
 χρώματα 440, – χτυπητὰ ρούχων 141, 142
 χρώστα 109, 114, 115, 158, τῆς – σπῆτι 72, 73, τῆς – γούπα 115, – κάτω, – ἀπάν' 115
 χτάρ(ι), χτάρ(ι), (χ)τέρ(ι) 21, 55, 75, 124, 184, 189, 200, 241, 250, 251, 258, 264, 320, 466, 533, 534, – πλεφροῦ 21, – τσουφαλιῦ 240, 241
 χτένι 114, 115, 116, 143, 149, 153, 193, 446, 447
 χτενίζου 153
 χτένισμα 149
 χτῆς 373
 χτήμα 418
 χτηματολόγιο 15, 425
 χτηνου, χτηνὸ 105, 186, 251, 297, 330, 460, 491, 502, τοῦ – βυζι 511
 χτίνου 55
 χτίστες 421
 χυλοπίτες 311
 χυνιαμά 165, 234, 274, – στὴ λεχώνα 161
 χυνιατὸ(ς) 274, 338
 χυτεῦου 98, 311, 481. Βλ. καὶ φυτεῦου.
 χῶμα 47, 328, 438, 472, – φτωχὸ 42, 419, – στοῦ μωρὸ 158, – στὴ λεχώνα 159, – στοῦ ματιασμένο 339, – στοῦ τάφο 239

χωρανοὺς 415
 χώρας 132, 135, 214, 373, 415
 χωράφι 471, 472, 532, – ποτιστικὸν 432, –
 ἀκαλλιέργητο 417, – δῶρο 217, τῶν – νοί-
 κιασμα 419, – πούλημα 420, – ἄξια 437
 χώρα 135
 χωρίζου 466
 χωριὸν 45, 137, 248, 266
 χωρὶς 299
 χωροφύλακας 404, 440, 457, τῶν – ἄλογα,
 φαγητὰ 439
 χωρῶ 517

ψαθὶ 363
 ψαλία 153, – στὴ λεχώνα 161
 ψάλιστρα 523
 ψάλλου, ψαλλίδου, ψαλνίδου 173, 180, 238,
 240, 243, 289, 306, 316, 365
 ψαλτήρι, ψαλιτήρι 178, 180, 233, 271, 328, 437
 ψάλτης 272, 303
 ψάρι 91, 92, 226, 277, 345, – τῆς 25 Μάρτη 311
 ψείρα 119, 193, 354, 534, – βουβαλιού 431
 ψείρισμα 520
 ψελίτσιου, ψιλίτσιου 150, 387, 389, 468, 522
 ψελὸν 158, 325
 ψελοψίμι 56, 68

ψέματα 225
 ψήνου 94, 138, 143, 159, 169, 305, 351
 ψήσιμου 452
 ψιλίστρα 513
 ψί(χ)ια 118
 ψόφους 362, 367
 ψυχή, ψυχή, ψή 131, 232, 233, 234, 242, 276,
 291, 306, 313, 385, 477, – στὸ φαγητὸν 242,
 τῆς – ἐπάνοδος στὴ γῆ 242, 290, 306, ψυ-
 χου κόλλυβα 243
 ψύλλους 107, 319, 381, 479, 520
 ψύξη 354, 355
 ψωμί 91, 99, 117, 118, 131, 214, 238, 241, 248,
 282, 283, 348, 384, 395, 420, 443, 444, 457,
 494, 509, 533, – σιταρένιο 177, 274, 492
 (καχαρό), – ἄσπρο 440, – σὲ φύλλα 118, –
 στὴ λεχώνα 161, – σογιῶν 404, – γιὰ τίς
 ψυχῆς 243, – γιὰ τὸ μωρὸν 161, – =τραπέζι
 μετὰ τὴν ταφήν 239, 240, τοῦ – μουχλι-
 ασμα, βρέξιμο, πέταμα 361, – φάρμακο
 344, 349, – Λαμπρῆς 314, ψωμιά πέντε
 288, 310
 ψώρα 355
 ὄμος 164, 215
 ὄρα 48, 217, 365
 ὄς 433. Βλ. καὶ οὖς.

Β' ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Ἀβανισός, Ἀβανός, Ναναβασός, -ιάτικο 87
 Ἀβου Σαγιά 48
 Ἀγάπιος 271
 Ἄγια 273
 Ἄγια Τράπεζα 164, 247
 Ἄγιος Ἀθανάσιος 181, – γιορτὴ 309
 Ἄγι' Ἀνάργυροι 155, 266, 353
 Ἄγιος Ἀνδρέας 491, 492
 Ἄγι' Ἀντώνης 181, τοῦ – γιορτὴ 309, – γυ-
 ναίκα 309
 Ἄι Βαρβάρα 290, 312
 Ἄι Βασίλης, Βασιλ' (ἐκκλησία) 26, 30, 53, 134,
 155, 254, 268, 278, 288, 291, 296, 297, 298,
 299, 300, 301, 306, 335, 414, 454, – θαῦμα
 49, – στρατώνας 49, – γιορτὴ 134, 135,
 187, 195, 197, 203, 262, 295 κέ., 302, 306,
 313, 360, – τραπέζι 208, 210, – νεκροτα-
 φεῖο 239, 263, – μέρα 253, – παλιός 49, 252,
 253, – χτίσιμο 257, – χτίριο 261 κέ., – κο-
 λόνες 262, – καντήλια 262, – λάβαρα 263,
 – καμπάνα 263, 316, – δοῦ μορμόρ' 267, –
 εἰκόνα 303, – πατριδὰ 30, 305, – μέρες
 387, – ἐνταρὶ 259, – ἀρχιμιάστορης 260.
 Βλ. καὶ Ἄι Βλάσης.
 Ἄι Βῆμα 30, 273

Ἄι Βλάσης, Βλασίτσης (ἐκκλησία) 5, 6, 12, 14,
 15, 17, 18, 19, 23, 38, 40, 45, 49, 51, 54, 62,
 93, 102, 173, 248, 252, 254 κέ., 273, 275,
 284, – ὑπόγεια ἐκκλησία 177, 251, – λά-
 βαρα 285. Βλ. καὶ Ἄι Βασιλῆς.
 Ἄι (Γιάννης) Πρόδρομος 266, 272, 273, 287, –
 δοῦ βραχόν' 267, – Ζιντζίδερε 318, 351, 372
 Ἄι Γιάννης Χρυσόστομος, Ἄλτιν ἀγισλι Χρυ-
 σόστομου, Χρυσόστομους 46, 274, 287,
 288
 Ἄι Γιώρ(γ)ης τοῦ Τσαρικλι 47, 197, 248, 267,
 372, – παλιὰ ἐκκλησία 30, 247, – ἄλογο
 263, 264, – εἰκόνα 263, – γιορτὴ 289, 312,
 375, τοῦ – σφουγγάτο 267, – Πειραιὰ 257,
 534
 Ἄι Γρηγόρης, Γοργόρ' τοῦ Γκέλβερι 267, 351,
 – τῆς Ἄξου 267, 353
 Ἄι Γονάτ(ου) 243, 320
 Ἄι Δημήτρης, Ρημήτ' ἐκκλησία 36, 249, 250,
 287, 289, 313, 321, 372, 494, – λείψανο 39, –
 θυσία 249, – γιορτὴ 321
 Ἄγίας Εἰρήνης εἰκόνα 35
 Ἄι Ἐλένη Μιμισοῦ 265, 353
 Ἄγιος Εὐστάθιος 263
 Ἄι Θόδωρος, Ἰτόγωρης 288, 309, 310, τοῦ –

- κόλλυβα 309
 *Αι Θωμά έρείπια 32, 249
 *Αι Κλήμεντος 289
 *Αι Κύρκους 372
 *Αι Κωσταντίνος, Κωσταίν' 137, 266, 280, 281, 282, - Άνδαβάλ 265, 318, 477, 491, - χω-
 ριό 266
 *Αι Λιάς, Ναχηλιά(ς), Νεχηλιά(ς) 23, 31, 253, 275, 320, - άμάξι 382, - Ξενώνας 17, - όμ-
 πρò 31
 *Αι Μάκρινας έρείπια 251, 290, 388, - Άξοϋ 267, 353
 *Αγια Μαρίνα 4, 19, 34, 38, 248, 320, - Νασρα-
 δοϋ 265
 *Αι Μηνάς 263, 287, 290
 *Αι Μόδιστος 296
 *Αι Νικόλας, - Νικολατ(ιοϋ) 279, 290, 335, 372
 *Αγιος Παντελεήμονας 248, 287, 343
 *Αγιο Πάντος 247
 *Αγια Παρασκευής έρείπια 249, ή - στο μάτι-
 ασμα 338, - Λάρισας 535, - Κιλκίς 536
 *Αι Πέτρος 289
 *Αι Σάββας 195, τοϋ - χορός 135, 136
 *Αγιοι Σαράντα 311
 *Αγία Σοφί(γι)α 216, 217, 247, 248
 *Αι Σπυρίδωνας, - Σπυριουϋ, - Σπυριμιουϋ 287, 288, 289, 290
 *Αι Συμεών, Συμοχòς 308, 309
 *Αιν Τάφος (Δάφος) 30, 237
 *Αι Τόγωνης 287, - έρείπια 251
 *Αγιοι Τόποι 286
 *Αι Τουμάς, Τιμòς 31, 39, 287, 492, 497
 *Αγια Τριάδας έρείπια 251
 *Αι Ύρα 273
 *Αι Χαράλαμπος, Γαρελέμ(ης) 287, 288, 310, 313
 *Αι Χρουστόστομους 274
 *Αγκυρα 46
 *Αδανα, *Αανα 110, 111, 112, 133, 134, 176, 235, 387, 408, 428, 445, 502, - δοϋ
 τραγώι 135
 *Αδης 242
 *Αζαρίας 206
 *Αθήνα 537, - Πειραιά περιοχή 538, 539
 Αίγυπτος 526
 *Αιδίσι 304, 445, 447
 Αίσυμη Άλεξανδρούπολης 536
 *Αυδαγ Madèn 176, 269, 272
 *Ακλάν 34, 38
 *Ακσεραί, Νάξαρα 46, 265, 442, 449
 *Αλά Dàγ 7, 8
 *Αλάσεχιρ (Φιλαδέλφεια) 42
 *Αλεξανδριδης 429
 *Αλεξανδρούπολη 535
 *Αλες (*Άλης) 160, 161, 162
 *Αλλάχ 260, 377, - περεκετ βερσιν 454
 *Αλυσ 132
 *Αμερική 130, 537
 *Αμμουζιές 25, 28
 *Αμυδαλέα (Γό(υ)νιτσα) Λαρίσης 16, 175, 397, 535, 537, 539
 *Ανακιώτες 14
 *Ανακού 21, 33, 57, 58, 59, 61, 67, 81, 83, 87, 91, 93, 102, 112, 116, 121, 131, 138, 141, 142, 149, 150, 154, 155, 167, 174, 182, 201, 204, 206, 209, 230, 239, 280, 308, 311, 316, 325, 335, 354, 371, 372, 383, 397, 406, 413, 425, 467, 468, 507, 509, 518
 *Ανάληψη 248, 320, τής - χορός 320
 *Ανανίας 129, 130
 *Ανάσταση 314, 316
 *Ανατολή 261
 *Αναπακλού 487
 *Ανδαβάλ 3, 4, 97, 101, 137, 275, 318, 319, 431, 436, - νερόμυλοι 121
 *Ανδαβαλιώτες 137
 *Ανταλλαγή 46, 49, 61, 254, 269, 537
 *Αξό(ς), Ναξό(ς) 4, 8, 16, 18, 25, 36, 77, 84, 87, 197, 204, 267, 289, 328, 332, 348, 353, 384, 385, 394, 431, τής - όντζάχ 339
 *Αξενοι 480, - στοϋς μάγγανους 122, - άγω-
 γιάτες 304
 *Ατάνου Μαχαλάς 23, 41
 *Ατάν(ου) d' Ουρένια 34
 *Αποκριές 134, 193, 311, 317, *Αποκιριάς
 Σάββατου 242, - φαγητά 311
 *Αποστολári 536
 *Αποστόλης, *Απόστολος 45, 178, - τρελòς 396,
 *Απόστολοι δώδεκα 210, 314
 *Απλίσης 372
 *Αραβανί 533
 *Αραβία 127
 *Αραπλι 31
 *Αρβενίτσα 535
 *Αργαίος, *Ερτζιές Dàγ 7, 8, 267, 383
 *Αρμένηδες 407
 *Αρμουτ 45
 *Αρπάβασι 30
 *Αρπατζαλου Μαχαλάς, *Αρπατζάλ Μαχαλε-
 σί, *Αρπαζι 7, 15, 16, 194, 239, 318, 487, 492
 *Αρχάγγελος Μιχ. Νασραδοϋ 265
 *Αρχιγένης Δ. Ι. 301
 *Ασιμλου Μαχαλάς 5, 14, 15, 16, 17, 44, 173, 194, 318, 448, 487, 492
 *Ας Κύμύς 431
 *Αόλαμα νερόμυλοι 121
 *Ασπρογένης 396
 *Ασραδίτ' 502
 Αύγερινòς 378, 379
 Αϋγο(υ)στο(υ)ς, *Α(υ)γουστους 372, 474
 *Αφιόν Καραχισάρ 449
 *Αφτιλιών(α) 25, 32, 39, 247
 *Αχανάσ' ψάλτης 272

Ἄψαλα 25, 26, 30

Βάγια 312, Βαίων κάλαντα 312, – μέρα 312

Βακαλόπουλος Α.299

Βαρτουβάρια 319

Βασιλίτσης 396

Βετσή Γούπης 56, 386

Βόλος 535, 537

Βούλγαροι 535

Γαβριηλίδη Κυριακή 11

Γαβριήλης, Γαβραήλ 45, 538

Γαγάβαδι (= Καγιαβάσι) 6, 7, 15, 404. Βλ. και Καγιαβάσι.

Γαϊτάνογλου 46

Γαλαξίας 379

Γαλάς (= Καλές) 431

Γαλατάς 216, 217

Γαμπούρογλου 48

Γανί Δεσέ 7, 31, 409

Γαρά Ἄνέσ' Σαβαστή 174

Γαράγια 35, 36, 39

Γαροκοσέλεο 31, 39, – d' Οὐρένια 31

Γαράσαο (=Καραχισάρ) 48, 267, 431

Γαράτελε, Γαράδετε 36, 176, – έρείπια 251

Γαρ(α)ατλί (=Καρατλί) 7, 34, 497

Γαρέβελης 53, του – γειτονιά 253

Γαρέ Έρεμίας 327

Γαρελέμης (=Χαράλαμπος) 327

Γαρνί(γι)αρουκ 34, 39, 497

Γεκτι Πρόιμους 78

Γέλβαση δού Γκιόλ 29

Γενιτζέ, Γιανιτζάκοι 34, 249, 534

Γέρασα, Γέρεσε 5, 31

Γιαζί 23

Γιαλάκτασι 32

Γιαμάτζ 31

Γιαμούρογλου 46

Γιανάρδασι μοναστήρι 267

Γιανισά 537

Γιάνναινα 395

Γιάννης 45, 395

Γιαραπή 254

Γιαρίσκιαλι 29

Γιαρ(τ)μούτζ 29, 39, 522

Γιάχγαλου 431

Γιαχμούς d' Οὐρένια 28

Γιμακλίχ 30, 31

Γιοκτούρογλου, Γιοκτουρίδης 46, 280

Γιονανιστάν 531

Γιορδανιού 305, 308, – άγιασμός 308. Βλ. Φώτα.

Γιοσμανή Ντιπτή ναίκα 534

Γιωνά(ς) Ἄχανάσ' 23, 46, του – τύρες 194, 318

Γιωνάνογλου 396

Γιώρ(γης) Μισιτώτης 29, 68

Γκέλβερι, Καλβαρή 84, 87, 184

Γκέρτς 450

Γκιόλ άπ' κάτ' 19, 33, 263, 264

Γκιόλβασι δού Γκιόλ 23

Γκιουβλέκ Μποαζι 264

Γκιουρτζόγλου 48

Γκολτζούκ 143, 400

Γκολτζούκ Μπασι 5, 36, 251

Γκόλύ Dάγ 6

Γκόπια 36

Γκόρδελες 269, 536

Γκόριανη 536

Γκόφσεν Πρόιμους 320

Γκουτζούκο(υ)ς 372, 460

Γκϋμϋς Χανέ 442

Γκϋρτζοι 409

Γουγιού Γουγιουσοϋ 31

Γουλιάτζ Σάββας 176

Γούρ 396

Γούρπελι 4, 35

Γουστλουχ 32, 33

Γούσταυση, Κίσταυση μάγγανος 17

Γρασιτά, Γρασιτία, Αγρασιτία 31, 34, 35

Γρηγοριάδης, Γοργοριάδης Γιορδάνης 15, 32, 34, 78, 237

Γουανόρ(ης) 270, 495

Δαλίκουρι 35, 39

Δαμιανίδης, Δαμανέ, Νταμιανέ, Δαμιανόζογλου, Δαμιανόγλου Μακάριος 16, 45, 46, 47, 62, 70, 73, 89, 200, 206, 241, 257, 266, 327, 396, 410, 478, 492, 538, – λουτρονιά 288, – σπίτι 70, 72

Δαναήλ Γάσαρλης 46

Δάνακα 265

Δαούτ Μαρία 327

Δάσκαλοι: Γαπτιχ Γιώρης 176, Δεμορτζόγλου Λάζαρος 177, Έλίας 176, Έφραϊμ Λευτέρης – Δευτέρο' 176, 177, Μακρίδης Μηνάς 175, Μάξιμους 176, Μηνάς Τσόλαχ 176, Ντελη Σάββας 174, 175, Παντελές 176, παπα Ἄχανάσ' 176, παπα Μουχαήλ 174, παπα Πρόιμους 177, Παπαϊωάννου Γ. 175, Πασχάλης 176, Σεραντάρ' Ἄναστάσ' 176, Τδακίρης 176, Τσόλαχ ή Γουλιάτς Σάββας 177, Φουκά Πρόιμους 175, 253

Δάσκιασι 32

Δαστερίδης Ἰορδ. 15, 38, 40, 46, 48, 54, 172, 237, 250, 251, 257, 314, 370, 438, – Κυριάκος 537

Δεβέ Γιολού 5

Δεβελι Καραχισάρ 92

Δελέ Ἄπόστιλης 396

Δελη Βαδιλ' Ἄναστάσης 396

Δελη Έρεμία Παναγιώτης 412

Δελη Λευτεριάδης Δημ. 257

Δελη Παναγιώτη μάγγανος 17

- Δεμοτζή 'Ιορδάν' 78, - Λάζασης 36, 176, 177, 269, - Σάββας 78
 Δεμοτζόγλου Πρόδρομος 62, - σπίτι 70
 Δεπέια 7
 Δέσποινα 394
 Δευτέρα, Δευτέρα 336, 371, 404, 485, 496, - Καθαρή 116, 311, - Πάσχα 318, - στη μαγεία 336
 Δημοστένης, Δημοστέν' 368
 Διαόλ' δού Χτέρ' 34
 Δίας (άστερ.) 379
 Δικιλί Τάξ 30
 Δίλα, τίλ 40, 44, 45, 46, 47, 48, 157, 159, 160, 202, 266, 281, 282, 297, 308, 311, 314, 316, 317, 329, 332, 333, 334, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 359, 372, 375, 376, 379, 380, 382, 383, 384, 386, 387, 413
 Διλιανοί 131
 Διλκί Σάββα μάγγανος 17
 Διλκίτζατζα, Ντιλκί - 33, 39, 247
 Διπόταμο 536
 Δοϊράνη 250
 Δόσημ 31
 Δουζούρα Γιωβάννης 396
 Dūn Dερεσι 23, 29
 Dūnσει 32
 Δωδεκάρια, Dωεκάρια 290, 291, 369
 'Εβερέκ, 'Εβερέτō 48, 410
 'Εβερέ Ούρεν 33, 39
 'Εβέρ 92
 'Εδές, 'Edi 19, 25, 26, 29, 30, 49, 118, 254, 265, 430, 492, 512, 522
 'Εκκλησάς Μαχαλάς 44
 'Ελεκ(ίδης) 250
 'Ελάς 18
 'Ελλάδα 15, 17, 47, 287, 295, 396, 400, 407, 501, 517, 531, 536, 537, 538, 539
 'Ελλησποντος 132
 'Ενεγι 396
 'Ενεϊλής 'Αναστάσ' 396
 'Ενεχίλ, 294, 340. Βλ. και Νενεχίλ.
 'Εξώπολη 536
 'Ερεγλι 363, 504, 534
 'Ερέμια Κεδίτης 396
 'Ερεμίας 237
 'Ερζερούμ 448, 449
 'Εσχίχμυς 121, 502
 'Εσχίσεχι 449
 'Ετέμ 'Αγάς 532
 Εύαγγέλιο στα τούρκικα 270
 Εύπατορία 450
 'Εφραϊμ Λευτέρης 49
 Ζάμζαμα, Ζάνζαμα 5, 7, 19, 25, 31, 33, 43, 118, 315, 388, 426, 430, 431, 440, 483, 492, 500, 532
 Ζιντζίδερε 266, 267
 Ζου(ρ)μπόγλου 'Ελένη 44, 206, 289
 Ζύγια, Τζύια (άστερ.) 378
 Ζυγός (άστερ.) 378
 Ζωή εν Τάφω 313
 Ζωοδόχος Πηγή του Σεμένδερε 267
 'Ηγουμενίτσα 535
 'Ηπειρος 535
 Θεοπίστη 206
 Θεσσαλία 442, 527
 Θεσσαλονίκη 535, 537, 538
 'Ιάκωβος 396
 'Ιβραϊμ 269
 'Ιερεμίας 396. Βλ. και 'Ερεμίας.
 'Ιερή 'Ιστορία 180
 'Ιεροσόλυμα 136, 196, 236, 286
 'Ικαρία 442
 'Ικόνιο 3, 22, 46, 92, 118, 130, 131, 151, 175, 271, 431, 442, 447, 449, 450, 452, 519
 'Ιλιτζα 345
 'Ιντζέσου 267
 'Ιορδάνης, 'Ιορδάν', Γιορδάν' 45, 65, 134, 307, 387, 395, - κάλφας δάσκαλου 177, του 'Ιορδανιού 252, Γιορδανιού λερό 307
 'Ιουλιανός 296, 297
 'Ιούλιος 375, 378
 'Ισπύρ (=Σπύρος) 46
 'Ιταλία 49, 259
 'Ιταλοί 259
 'Ιωάννη Πρόδρομου έκκλ. στη Δάνακα 265
 Καβάν 101
 Καβάλα 16, 534, 535
 Καβλάν Τεπε 410
 Καβουκλού, Γαβουκλού, Γάβουκλου 45, 47, 48
 Καγιάβασι 3, 271, 487. Βλ. και Γαϊάβασι.
 Καϊλάρια 47
 Καϊτάν 48
 Καισάρεια, Τθαισάρεια 3, 5, 8, 30, 92, 267, 296, 363, 425, 431, 449, της - βουνό 267, - θρόνος 26
 Καλάνας γεφύρι 134
 Καλαντάρης 372, 387
 Καλές Νίγδης 33
 Καλέ νερόμυλο 122
 Κάλυμνος 442
 Καππαδοκία, Καππεδοκία 3, 25, 26, 141, 147, 257, 266, 287, 379, 406, 407, 518, - Δευτέρα 3, 5, 271, - Κόρκογιου 30
 Καππαδόκες 14, 43, 132, 454, 457
 Καραγιάννης Γιάννης 42
 Καραδέπε 21, 39
 Καραμπόδος 301
 Καρατζόρεν 44, 47
 Καρασαβαλής 46
 Καρατλί, Γαράτλας 118, 315, 430, 431
 Καραφίλ Τόγωσης 538
 Καραχισάρ 29, 92, 98

- Κάρπαθος 442
 Κάρος 370, 449
 Κασπί 37, Κασπίς δ' Ουρένια 7, 29
 Καστερνά 4, 35, 249
 Κάστρο(υ) 30, 314
 Κάτω Κουτσιοί 249
 Κάτω Μαχαλάς 11, 15, 98, 411
 Κάτω Νεκκληρά 251
 Κάτω δ' Ουρένια 34
 Κάτω Χωριό 4, 5, 19, 34, 38, 40, 43, 247, 248, 249
 Κεκελίδης Ἰάκ. 258
 Κελεσίδης Ν. 11, 12
 Κεμερλού 35
 Κ. Μ. Σ. ἀποστολή στήν Καππαδοκία 50
 Κεπάσης Κυρ. 538
 Κερβάν Κιράν 379
 Κερβένσαρῦ, Κερβάνσαρι, Κερβέν ὑσάρ 33, 39 497
 Κερενίδης 429
 Κερεντζής 47
 Κέστελιχ, Κεστελίτῶ 353
 Κίλικία 5, 442
 Κιντάν Τθύριλλη Πρόιμους 78
 Κιοκτοῦρ 48
 Κιομουρτζού, Κομῦοτζῦ, Κομῦοτζῖ ἢ Λαζα-
 λούιας Μαχαλάς 11, 14, 15, 16, 17, 19, 23,
 41, 173, 176, 448, 487, 492
 Κίρκιουναρ-Ουτῶκαπουλαρ Dəğ 6
 Κίτασαγτζ 7, 26, 33, 399, 408, 533, - νερόμυλοι
 121
 Κοζάνη 532
 Κομνηνά Πτολεμαΐδας 537
 Κόνιαλης 6
 Κόνιτσα 537
 Κόρ Κουγιού 19, 29, 30, 483, 522
 Κόρ Πρόιμους 23
 Κόδελερ 29, 39, - Ουρένια 29
 Κοσμά Ἰορδάν' Πρόιμους 538
 Κοσμάς Κυνουρίας 456
 Κότῦορὲν 23
 Κόφσέ, Κάφσάρ 396
 Κούλα Σμύρνης 175
 Κούλουτζα 7
 Κοῦρδοι 448
 Κουρτσούν Μαδέν 43
 Κούτσι 535
 Κουτσιοί 35, 249
 Κουτσούκους 372, 387, 460
 Kütletören 46
 Κρήτη 538
 Κρητικές ἐπαναστάσεις 49
 Κριμαία 450
 Κρηνίτες Καβάλας 537
 Κύπρος 430, 500, τῆς - γαϊδούρια 430
 Κύριλλης Γ. 34, 62, 63, 64, 65, 70, 138, 400, 532,
 - σπίτι 62, 63, 64, 65, 68, 69. Βλ. καὶ Τθύ-
 ριλλης.
 Λαβδάς Ἰωακείμ 11, 49
 Λαζαρού,-ούιας Μαχαλάς 15, 17, 23
 Λάζαρος 369, τοῦ - γιορτή 312
 Λαζός 370
 Λαμπρῆ 163. Βλ. καὶ Πάσχα.
 Λάρισα 535
 Λελὲ Τευτέρης (= Λευτέρης) 34
 Λιβαδίτι Ξάνθης 535, 537
 Λίμνα, Ἀλίμις, Λίμις 4, 5, 7, 14, 15, 19, 25, 36,
 37, 97, 110, 120, 122, 160, 249, 250, 251,
 265, 266, 284, 327, 399, 431, 492, 498, 513, -
 νερό 120, - νερόμυλοι 121
 Λυκαονία 3, 131, 271
 Μαζαρακιά 534, 535, 536
 Μαζαραοῦ Μπόζια 33
 Μάης 372, 532, Μαγιού κόπιρ' 88
 Μακάριος 395
 Μακρίδης Ἄντ. 45, - Μηνάς 178
 Μαλακοπή 37, 132, 334, 352, 425
 Μαλακοπιτές 14, 131
 Μαμασό, Μεμεσό 101, 266, 353, - Ἴεκέ 266
 Μάντρα ἢ Θωμαί ἢ Τουρσουναρ Λαρίσης
 16, 535, 537, 539
 Μάξιμου Ἀβραάμ σπίτι 175
 Μαρίνα 248
 Μάρτ(ης) 382, τοῦ - εννιά = Μάρτ' τοχουζού
 311, 372, τοῦ - κρύο 372
 Μαδὰτ 31
 Μασααδò 25, 35, 36, 39, 251, - ἐρείπια 36, 251
 Μάταλα νερόμυλοι 122
 Μαυρίτσα 250
 Μαυρομάτης 92
 Μαυροδ' 25, 29
 Μαυροχαλυβίδης 225
 Μέα δοῦ Δρόμους 36
 Μέ(γ)α δοῦ Πάσχα 316
 Μεγάλη Ἄρκτος 378
 Με(γ)άλ(η) Παραδκενῆ 212, 247, 313, 316
 Μεγάλη Πέμπτη 313, 314, 315
 Μέγα Σάββατο 313, τοῦ - πένθους 316
 Μέ(γ)α σαρακοστή(ς) 129, 278
 Μεάλ', Μαάλ' Τδερετῶ 272, 312, 314, - Σαρα-
 κοστή 241, 242, 248, 286
 Μεζερε 33, 483, - Χάνι 3, 6, 32
 Μελενδίξ Δαγλαρί, Μαλαντίσσα, Μαλάντ'σσα
 6, 7, 8, 47, 52, 184, 386, - σύννεφα 383
 Μερσίνα 92, 131, 150, 176, 286, 383, 428, 430,
 445, 534
 Μιδεσχι 32, 39, 251, 259
 Μικρασία 16, 43, 412, 442, 444
 Μικρὸ δοῦ Δρόμους 36
 Μικρὸ σαρακοστή(ς) ἢ Χριστοῦ 277
 Μινίχ Τηρηήτ(ης) 327
 Μιρασκι 264
 Μιστί, Μιστή 13, 14, 48, 250, - Νέο 539
 Μισώτης 131
 Μιστιλής 131
 Μιχαήλ, Μουχαήλ Ἀρχάγγελος 233
 Μουριές 250, 536
 Μουσα Γούπα 34
 Μπαγδάτι 237

- Μπαλιού Μαχαλάς 15
Μπάστανα 504, – νερόμυλος 121
Μπατμάνογλου τσιφλίκι 386
Μπατούμ 450
Μπέησεχιό 92, 449
Μπεκμεζ Δαδί 36
Μπερεκετλί Μαδέν, Μπερεκετλούγιας 152, 153, 399, 462, 533
Μπίλικας 45
Μποάτ, Μποιάτ 31, 48, 506, – τὰ Κόμματα 31
Μπόζογλου (=Ξανθόπουλος) 46
Μπολασίχ Γ. 259
Μπουγά Γοργόρης 46
Μπουδάκ Όβὰ 5, 6, 280
Μπουλγάο Μαδέν 176
Μπουλδουρούτζ 5
Μπουνάρ 15, – Μπαδί 4
Μπουρτζά όρουζι 277
Μπούρτζογλου 23
Μπουσονό Δράμας 537
Μυτιλήνη 442
Μωάμεθ 264
Μωυσης 395
- Ναζίλι 445
Νακροίν (=Κίτσαγατζ) 25, 26, 253, 284, 388, 500
Ναναβασό 22. Βλ. και Άβανισός.
Νάξος 442
Νάσκουμς νερόμυλοι 121
Νασραδό, Ναζραδό (=Ούλαγατζ) 19, 25, 26, 253, 284, 381, 428, 502, 511, 526
Νασραδη χότζας 377
Νατσάρ Θεοδόσης 49
Νεάπολη, Νεφδεχιό 4, 5, 17, 37, 48, 101, 210, 297, 349, 431, 433, – παζάρι 440, – Λίμανς – Γκολτζούκ Μπασι – Μιστί – Ζάμζαμα – Γέραςα – Σειλάρ – Μπουλδουρούτζ δρόμος 5
Νεδισό, Νενεσό 25, 35, 39
Νενεχιλ 174, 176, – νερόμυλοι 121. Βλ. και Ένεχιλ.
Νέο Άγιονέρι 16, 269, 289, 536, 539
Νιοχώρι Δράμας 16, 536, 537
Νίγδη, Νίγδε 3, 4, 6, 14, 17, 47, 84, 89, 92, 97, 101, 103, 110, 112, 120, 126, 145, 152, 197, 209, 210, 248, 249, 265, 271, 274, 275, 326, 330, 331, 347, 348, 363, 401, 403, 405, 412, 419, 425, 431, 433, 440, 450, 461, 465, 489, 496, 513, 531, 532, 533, – Νεάπολης δρόμος 4, 35, 37, – Καισάρειας δρόμος 31, 33, 39, – κέντρο διοικητικό, έμπορικό, θρησκευτικό 3,4, 6, 399, – παζάρι 440, – φυλακές 421
Νιγνάτης 47
Νικόλας 297, 395
Νοβοροσίκι 450
Νοέμβρης 375
Νάνακα 533, – νερόμυλοι 121
Ντανταλής 46
- Ντένεί 176. Βλ. Τένει.
Ντενιζλι 445, 447
Ντελη Σάββα Μηνά Σαβαση 174
Ντελίχατζης 46
Ντικιλίδασι 265
Ντιλκίτζατζα. Βλ. Διλκι –
Ντιπή Νικόλας 11
Ντοριν 46
Ντουμάν Άποστολένα 11
Ντουνασό 537
Ντοχσάν 42
- Ξάνθη 535
Ξηροχώρι 16, 536
- Όοχανύ, Όοχανλί 7, 25, 29, 36, 384
Όσία 531
Ότουζβεο Νικ., – Σταύρος 33
Όυλαγατζ (=Νασραδό) 7, 26, 122, 295, 504, 533, – νερόμυλοι 121 370
Όυλούκισλα 534
Όυσουλου 536
Όυτζάσαο 101
Όυτόκαπουλου, – λάο 7, 19, 35, 210, 387, 410, 430, 437, 476, 490, 499, 504, 512, 513
Όυτούσοουμ 504
- Πατάπια 35
Παλιό Χωριό 44
Παναία, Παναά 156, 159, 251, 278, 294, 300, 302, τής – χοντάς 161, – γράμματα 316, – δαχτύλια ή χέρ' = 'Ιεροχουντία ύγρομετρική 157, τής – σαρακοστή(ς) 277
Παναγιωτίδης, Πανεωτίδης Άνεστης 49, 429, 537
Πάνια 535
Παντελέ Μαχαλει 15, – Βαδίλ' 36, – Νικόλας 135
Παντοκράτορα εικόνα 263
Πάνω Μαχαλάς 11, 15, 56, 98, 411, 447, 448
Παπάδες: Άνανίας 269, Άχανάσης 269, Δελη Βασίλης Τσορμπατζής 270, Χατζή παα Βαδίλ' 269, χατζή π. Γιοφχάνης 253, Θεοφάνης 269, 270, 316, Θεόδωρος 94, 270, Γιωβάννης 269, 270, – Πρόμους 15, 23, 36, 78, 531, Παντελές 78, Ιωάννης Τούριλλης 78, – Γιώσης 269, 270, – Γιώσης Γκουμισίδης 269, Φεσικέ παα Γιώσης 269, Κοσμάς 11, 175, 269, 270, 316, 414, Λάζασης Ν' έφέντης 269, 270, Μελέτης 269, Σάββας 270, Σαραντάλογλου 260, Τηρηήτ' 48, – Τόγωρης 269, Ν' έφέντης 269, 408
Παπαδόπουλος Γ. 257.
Παπακράτης 48
Παπαπρόδρομος Άβρ. 49
Παραπεδισό 25, 32, 39, – έρεπια 251
Παρασκειή 277, – στη μαγεία 336, 337
Πάργα 534
Πάσχα 134, 194, 195, 181, 210, 243, 262, 277.

- 290, 312, 318, – χορός 211, – φωτιές 314
 Πάτερ ἡμῶν 178, 485
 Παῦλος 180
 Παῦσος, Παύσης 179
 Πειραιάς 534, 538
 Πελοπόννησος 170
 Πεντηκοστή 134, 243, 320
 Πέφτης (= Πέμπτη) 371, – στή μαγεία 336
 Πιστεύω 178, 270
 Πλαγιά Κιλκίς 536
 Πόλεμος Α' 12, 49, 65, 175, 176, 396, 399, 418, 435, 438, 522, 531, – ἑλληνοβουλγαρικός 537
 Πόλ(η) 3, 14, 19, 81, 141, 182, 216, 217, 296, 303
 Πόντος 442
 Πορφύλης 45
 Πόρος (Βορ) 176, – παζάρι 440
 Ποτάμια 425
 Πουλαχτσίδης Γ 537
 Πούλια 377
 Προβάτου Πηγάδι 31
 Προκόπι 278
 Προσφυγικός Κόσμος (ἔφημ.) 301
 Προφήτη Λίας, – Λία 7, 173, 175, 253, 254, 257, 288, 320, 421, – λιτανεία 285, – νεκροταφείο 239, – ὁδὸς 253
 Πρωτομαγιά 318, τῆς – στεφάνι 318
 Πρωτος κλητός 491
- Ραχούλα 535
 Ρόδος 442, 537
 Ρουσία, Ρωσία 46, 263, 273, 275, 442, 448, 449, 450, 537, 538, ἀπὸ – καμπάνα Α' Βλάση 254
 Ρώσοι 314
- Σάββατο 371, τοῦ – νηστεία 278
 Σάια, Σάγια 31, 248, 387, 492, 497, Σαγιαδὰν βερί, – ὑτὲ 387
 Σαλικλί 42
 Σαλονῆ 371
 Σάμος 442
 Σάμπας Πρόδρομος 538
 Σάνατους (ἀστ.) 378
 Σανξαρλὸν Γιώρ' 35
 Σαρά 33, 249, – d' Οὐρένια 32
 Σαρίγλι 378
 Σαρίκιοι 445
 Σαράζ 407
 Σαράι Γιωβάννης 326
 Σαρλὸν Μαχαλάς 15
 Σαρμαντζίδης 46
 Σαφούντζα ἀτ' κάτ' 33
 Σεεδι Σεχίρ 92
 Σείγλιρ 5
 Σεμένδερε, Χεμάντιρ, -δέο 3, 4, 5, 7, 25, 34, 48, 84, 136, 253, 271, 388, 405, 500, 504
 Σεραντούματα 134
 Σεραφεϊμ Γιώρης 431
- Σεσδη Μπαδάλ 264
 Σιδέλ 264
 Σίλατα 384, 394
 Σίλλη 271
 Σιλλιῶτες 131
 Σινασίτες 143
 Σινασὸς 25, 297, 425
 Σινεϊν Ὀγλὸν Ἀναστάσ' 405
 Σιφώτης 305, – φωτιές 308, – στή Δίλα 308
 Σκόλειους Μέγα, – Μικρὸ 173
 Σκορπιόνα 535
 Σκολουτδάρια 35
 Σμύρνη 18, 42, 89, 179, 304, 428, 442, 445, 447, 448, 458, 538
- Σόγια τοῦ χωριοῦ: Ἀντζελή 397, Ἀρζουμὰν 397, Γαϊτάνη, Γαϊτάν' 17, 46, 397, Γαράβελή 397, Γαράλσῦ 287, Γεδήφη 397, Γιαγτζή 397, Γιργιῶρ (Καλανταρίδη) 16, Γιωνάνογλου 397, Γκιακιτ 397, Γκουμουσόγλου 397, Γουρῶρ (Γρηγοριάδη) Τηλγῶρ' 16, 17, 397, – Γιοσδάν' 397, Γιούσταση 16, Δαμιανίδη, Δαμιανὲ 287, 397, Δαούτ 397, Δαστῖο (Δαστερίδη) 16, 287, 288, Δελή Ἐρεμία 397, Δελή Σάββα Μηνά 16, 17, 397, Δεμιρτζόγλου 16, 17, 287, Δισή 16, Δουμὰν 397, Ἐλέκ 287, Ἐφραϊμ 287, Καβάκ Βαδῖλ' 397, Καϊτάν Ἀβράμ 397, Κανάτῶ Μεργκούλ 17, Καραβέλ' 287, Κιαιδιολή 397, Κιντὰν Τῶυρίλλη 17, 397, Κοβλιτοπή 397, Λαζαροῦ 16, Μάξουμ' 397, Μπενγλή 397, Οὐζοὺν Ὀγλὰν 16, 17, πα(π)α Ἀδῖμ 397, πα(π)α Ἀνανία 397, Παπάζογλου 397, παα Κράτη 17, παα Λάζαρη 16, 397, παα Τόγωρη 16, 397, παπα Νόιστη Φατὲς 397, Σαραντάρ' 17, Σαρατοπή 397, Σεκερτζή 397, Σεφὲρ' Γιωβάνν' Μποκλὸυ 397, Σεφερλὸν 17, Σοκτοῦρ 397, Συμποῦλ Παντελέ, Συμπούλογλου 17, 397, Σουσμὲν 397, Τὰς Σταύση 397, Τεκέ 289, 397, Τουρσοὺν 16, 17, Τσαπάρ 17, Τῶνιασλὰν 16, 397, Τσοκλὰν 248, Τσοποῦρ Γιώρ' 397, Τσορμαπατζή 16, 397, Φατλά 17, 397, Χαρίτα 16, 17, Χατζη Γιωρλοῦ 397, Χατζη Εὐτύμ' 397, Χατζη Ἐφροίμ, Φοίμ', (= Ἐφραϊμίδη) 17, 288, 310, 397, Χατζη Μελέτ' 397, Χατζη Φώτ' 17, Χατσαπὰ 16
- Σοκτῦρ 46
 Σολομώντας 525, 526
 Σορσοβοῦς νερὸ 184
 Σουβὰς (= Σεβάστεια) 463
 Σουλουντζόβας βουνὰ 7
 Σοφία 248
 Σταυρὸς 47
 Σταυροπροσκύνησης 290
 Σταυρὸς 313, 372, – γιορτὴ 375
 Σῶμη 442
 Σῦμοχοῦ (= Συμεὼν) καφενεῖο 103
 Συμφερόπολη 450
 Συρία 442
 Σωτήρα 174, Σωτήρας Νόριστὸς 266

Σωτηρόπουλος Πρόδρ. 15
Σωφρόνης 46

Γάτ Γιακώφ Γιώργης 396, Τατιά Γιακώφ 369
Γαχτά Συμοχός 17
Γέκ Μπουγιούκ, – Μπιγίκ 46, 397
Γεκέ Άνανίας 30, 78, 248, Γέκ Άνανία σπίτι 53
Γεκέ Γιακώφ Μουχαήλ 537
Γεκέ Κόμματα 35
Γέκ Πρόιμους 46
Γέλμησος 25, 112
Γενεί 17, 101
Γενεκετζής 46
Γελέια, Γελέε 28, 317
Γεοχάσια 48
Γετάρτη, Γετράη 217, 336, 371, – στή μαγεία 336, 337
Γζηλγόςης 47 Γζηλγός' Άπόστλης 48
Γζιγκιλί Τάζ 29, 264
Γοπάκ Καγιασιό 6, 28, 56, 259
Γοπάλ 369, – Χοίσιης 405
Γοπρακλού, Τόπρακλι 15, 487
Γούζγκιολ 430
Γουμαί, Θωμαί 535
Γουμάς 48
Γουργούτης Χρ. 225
Γουρκία 201, 259, 342, 531
Γούρκοι, Γούρκοι, Γούρτοί 30, 133, 137, 250, 251, 387, 397, 399, 406, 407, 409, 430, 431, 438, 442, 443, 444, 449, 450, 453, 478, 479, 496, 499, 500, 519, 521, 522, 525, 531, 532, 533, 534, – άρρωστοι στόν Άι Βασίλη 273, 315, – έπισκέπτες 273, – σκηνίτες 505
Τραπεζούντα 104, 450
Τρία Πλεφρά 25, 30
Τριβούνια 4, 7, 25, 35, 36
Τριπολίτιδα 49
Τρίτη 371
Τριών Ίεραρχών, Τριών Ράχων, Τρία Ίεραρχων γιορτή 178, 181, 287, 309
Τρούβιντης 326, 327, 355
Τσαγκλί 535, 537
Τσαδίο Καγιά 264, 410
Τσαδίο Γιώρ' 17
Τσαίρ(ι) 23, 30, 31, 502, 526
Τσακάλ 396
Τσαλιακλί, Τσαίλικ 536
Τσαπά Έσμε 28
Τσαρικλί, Τσαρεκλί, Τσαρουκλούιας 25, 31, 34, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 116, 134, 202, 203, 210, 212, 264, 281, 283, 289, 307, 310, 316, 337, 339, 340, 342, 359, 361, 363, 365, 483, 502, 506, 507, 519, 526, 533, – έκκλησία 47
Τσαρικλιώτ(ες) 45, 442, 535, 538
Ταφδάτς βλ. Τσελέτς.
Τατάλτεπε 31, 39
Τσεκίλερ 195
Τσέλετζε 39, 251, – Νεκκληδά 32
Τσελέτς, Τσαοτδάτς 40, 44, 46, 184, 202, 266

Τσελεκλιώτ(ες) 16, 45, 48
Τσερετσή 365, 371
Τσερεκζοί 410
Τσιγκιλί 7
Τσινά Άσλάν Γιωβάννης 32
Τσινασλάν Γιορδάνης 138
Τσιραλού 4, 35, 39
Τσιριδης 23
Τσογκουοίδης 45
Τσοκλάν Νεκκληδά 32, 248
Τσολάχ Σάββας 272
Τσοπουολού Μαχαλάς, 7, 11, 14, 15, 17, 44, 487, 492
Τσοράχια 34
Τσουβαλάς 5
Τσουχούρ 15, 487
Τσούλλης 132. βλ. και Κύριλλης.

Ύπαπαντή, Παπαντή 309, τής – τροπάριο στα τούρκικα 273

Φαρά Άλεξανδρούπολης 537
Φάρασα 454
Φαρασιώτες 132, 289
Φαραώ 525
Φεγγού δοϋ Άτέρ' (=Φεγγαριού Πέτρα) 21, 25, 34, 35, 263, 264, 330
Φεστέκι 112, 343
Φεσλή τσιφλικί 47
Φιλαδέλφεια 131
Φλεβάρης 372
Φλογγίτα 241, 348
Φλοίτιανοί 17, 124, 429, 480
Φοδούλ Δάγ 6
Φονκά Πρόιμους 176, – Τασία 174
Φωτα 93, 97, 134, 163, 181, 242, 262, 290, 298, 299, 301, 305, 306, 307, 308, – ή καλή μέρα 306, τών – τήσαυρός 307, – άγιασμός 307
Φωτιμάτου άστρου 378, 379

Χαβαρσούχ 7, 15, 396
Χάιμανα 48, 448, 449
Χάιτα, Χαιτά δοϋ Γκιόλ 23, 28
Χαλβάδερε 9
Χανιά Κρήτης 537
Χαρβάδαλα 35, 36, 39, 251
Χαρδάλια 35
Χαρίτας 5
Χαρμάνκιοι 535
Χαρντάλ Θαν. 49
Χαρούμα 28
Χαρτιμέν' (=Χαριτωμένη) 25, 36, 75, 249, 250, 251, 263
Χασάν Δάγ 7, – Μελενδιζ Δαγλαριό 6
Χ'' Βαργάμ (=Άβραάμ) 44
Χ'' Δημητρίου 45, – Γιώργης 44
Χ'' Έρεμίας 45
Χ'' Έφραμ(ίδης) 77
Χ'' Θεοδόσ' Δέσποινα 174
Χ'' Ίορδάν(ης) 78, 175, του – σπίτι 134, – τύ-

- οες 317
 Χατζηλής 46
 Χ" Μπεκιάς 101, 430
 Χ" Πρόμοις 44
 Χ" Σάββας 6, 48,
 Χ" Τόγωρης 47
 Χερμάνδεο βλ. Σεμένδεο.
 Χιδίρ 225, - Έλες 264, - ἄλογο 264
 Χινίτσογλου 46
 Χίος 442, 534
 Χοζάν 31
 Χούκλουκ 28
 Χρίστης 217
 Χριστιανοί 533
 Χριστός, Χριστοί 30, 168, 169, 195, 275, 300,
 301, 320, - ζητιάνος 266, - γεννάται 294,
 297, 365, τοῦ - Πάσκα 313, - ἀνάκριση
 314, - δοῦ μέτ' 316, - ἀνέστη 316, 317
 Χριστογούν, Χριστοσοῦν 195
 Χριστούγεννα 111, 134, 135, 181, 187, 210,
 242, 243, 262, 290, 291, 294, 297, 305, 306,
 τῶν - Σαρακοστή 248, - ψωμιὰ 294, -
 χαιρετισμός 294
 Χτηματολόγιο 518
 Χύτς, Χυγιούκ, Χύτσού, Χύκ, Χουγιούκ, Χουϊ-
 σούκ, Χιούτς, - χάν 3, 33, 249
 Χουρσέ 45
 Ψυχοσάββατο 242
 Ὁραία Πύλη 276

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

- Σελ. 3, στίχ. 31, ἀντί Hōhük γρ. Hōyūk.
Σελ. 6, στίχ. 36, ἀντί Kayabasi γρ. Kayabaşı.
Σελ. 10, στίχ. 10, ἀντί Archaiol γρ. Archaeol.
Σελ. 11, στίχ. 21, ἀντί οἰκαίαι γρ. οἰκίαι.
Σελ. 15 στίχ. 30, ἀντί γετονιά γρ. γειτονιά.
Σελ. 60, στίχ. 1, ἀντί παρεκλήσι γρ. παρεκκλήσι.
Σελ. 82 στίχ. 4, ἀντί hoçna γρ. honça.
Σελ. 146, στίχ. 1, ἀντί iclik γρ. içlik.
Σελ. 146, στίχ. 6, ἀντί baskusagi γρ. baskuşağı.
Σελ. 157, σημ. 6,2, ἀντί Κύπρ. γρ. Κυπρ.
Σελ. 225 σημ. 1, ἀντί 'Ικαρίας γρ. 'Ικαρίας.
Σελ. 264 σημ. 6, ἀντί cingilli γρ. cingilli.
Σελ. 299 σημ. 14, ἀντί: στή σ. 63, γρ. Στο τέλος τοῦ βιβλίου.
Σελ. 321 σημ. 1, ἀντί Βλ. σ. γρ. Βλ. 'Ανακού 337.
Σελ. 352 σημ. 4, 5, ἀντί καταταş γρ. karataş.
Σελ. 373 σημ. 6, ἀντί γαζι γρ. γιαζι.
Σελ. 454 σημ. 6, hallaci γρ. halâsci.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

TABLE OF CONTENTS

1. Introduction

2. The History of the Academy

3. The Purpose of the Academy

4. The Organization of the Academy

5. The Membership of the Academy

6. The Activities of the Academy

7. The Future of the Academy

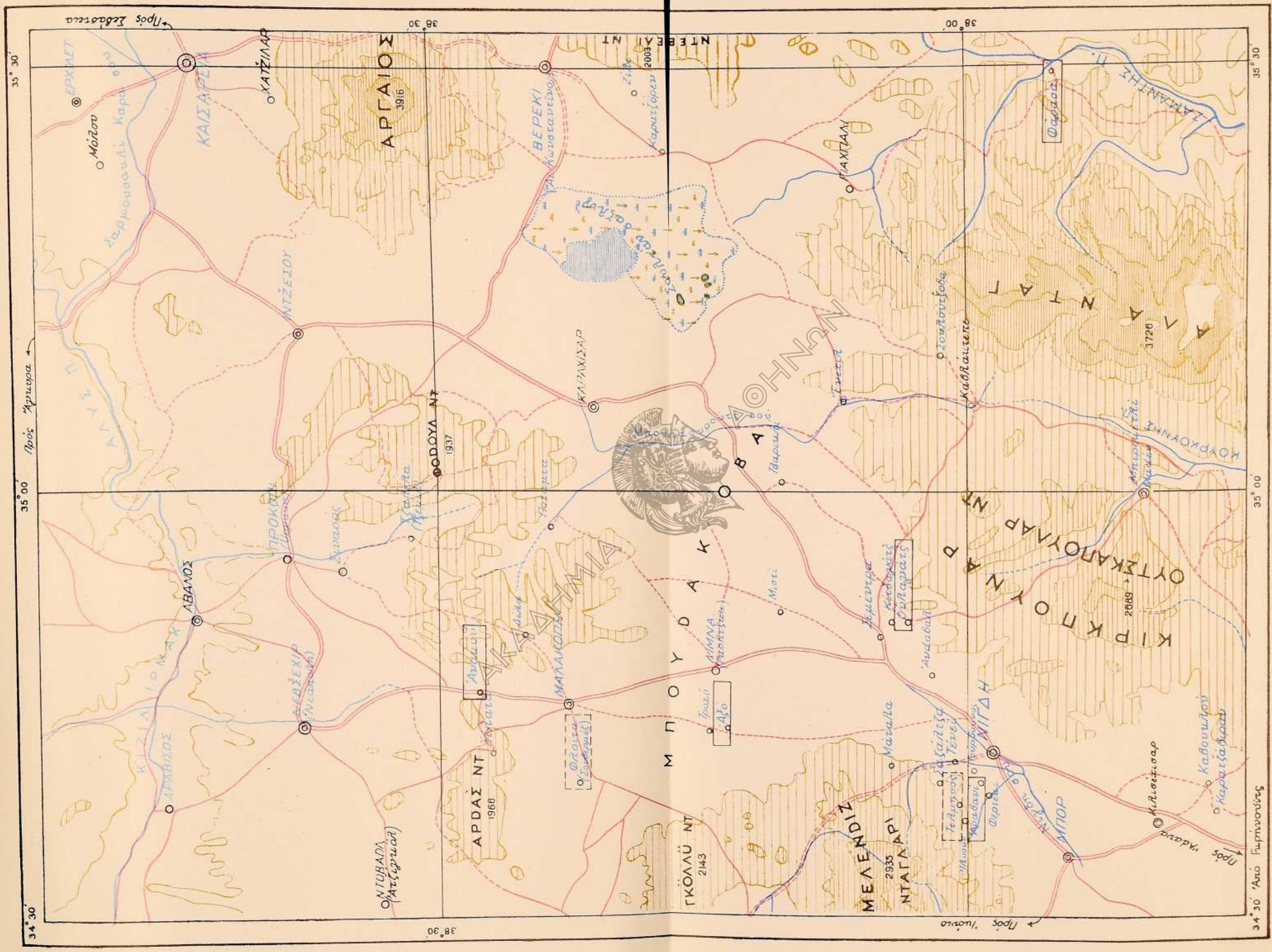
8. The Conclusion

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΧΑΡΤΗΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΛΙΜΑΚΑ 1:500000

- Δρόμοι άμαξιοί
- Δρόμοι άμαξιοί υπό κατασκευήν
- Δρόμοι παραρτοίτοι
- Δρόμοι ήλεκτροί
- Οδοί ήκοντα
- Βάρτος
- Λοχαί
- Καβαλιώνες
- ΚΑΡΑΧΙΣΑΡ Τούρκοιο πόλιμα
- ΜΑΛΑΚΟΠΗ Έλληνικό πόλιμα
- Λίμνη
- ΑΝΥΣ Π. Ποτάμια
- Ρέμματα (Χείμαρροι)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ